Г. І. Шаўчэнка
А. В. Гарнік
К. А. Тананушка

Лацінская мова

Вучэбны дапаможнік

УДК 811.124(075.8)
ББК 81.2Латин-923
Ш12

Р э ц э н з е н т ы:
кафедра беларускай мовы Гомельскага
дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны
(загадчык кафедры, доктар філалагічных навук,
прафесар *А. А. Станкевіч*);
кандыдат педагагічных навук дацэнт *Н. А. Круглік*

Шаўчэнка, Г. І.
Ш12 Лацінская мова : вучэб. дапам. / Г. І. Шаўчэнка, А. В. Гарнік, К. А. Тананушка. – Мінск : БДУ, 2012. – 343 с.
ISBN 978-985-518-589-6.

У вучэбным дапаможніку прыводзяцца тэарэтычныя звесткі аб граматычным ладзе лацінскай мовы, якія спалучаюцца з практычнымі заданнямі па адпаведных тэмах, а таксама хрэстаматыяй з арыгінальных тэкстаў класічных рымскіх і постлацінскіх аўтараў. Выданне ўключае лацінска-беларускі і беларуска-лацінскі слоўнікі.

Для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі па гуманітарных спецыяльнасцях.

УДК 811.124(075.8)
ББК 81.2Латин-923

ISBN 978-985-518-589-6

ПРАДМОВА

У сучаснай вышэйшай адукацыі значнае месца адводзіцца самастойнай рабоце студэнтаў, што актывізуе індывідуальныя здольнасці і пашырае лагічны патэнцыял навучэнцаў. У сувязі з гэтым змяніліся патрабаванні да падручнікаў, праграм і планаў. Гэты вучэбны дапаможнік, на наш погляд, адпавядае ўсім сучасным патрабаванням. У ім выразна і лаканічна прэзентуецца граматычны матэрыял, праілюстраваны яскравымі прыкладамі, што дапамагае вывучэнню прадмета, лепшаму разуменню і засвойванню лексікі, атрыманню суцэльнага і закончанага круга ведаў.

Тэарэтычны матэрыял замацоўваецца практыкаваннямі і вучэбнымі тэкстамі, а таксама хрэстаматыяй, якая прыводзіцца ў практычнай частцы выдання. Урыўкі з твораў старажытнарымскіх аўтараў, біблейскіх і сярэдневяковых тэкстаў, лацінамоўнай літаратуры беларускага і заходнееўрапейскага Адраджэння падабраны з улікам амаль усіх літаратурных стыляў. Яны пашыраюць пазнавальна-адукацыйны аспект вывучэння латыні і яе міжпрадметныя сувязі з іншымі дысцыплінамі гуманітарнага цыкла. Асобнае месца ў хрэстаматыі займаюць тэксты, якія адлюстроўваюць нацыянальны каларыт Беларусі. Многія матэрыялы звязаны з айчыннай гісторыяй.

Вучэбны дапаможнік можа быць выкарыстаны таксама для самастойнага вывучэння лацінскай мовы ў якасці даведніка па раздзелах граматыкі. Пры перакладзе тэкстаў, якія не ўваходзяць у дапаможнік, рэкамендуем наступныя слоўнікі:

- ✓ *Дворецкий И. Х.* Латинско-русский словарь. М., 1986.
- ✓ *Малинин А. М.* Латинско-русский словарь. М., 1975.
- ✓ *Петрученко О.* Латинско-русский словарь. М., 1994.

- ✓ *Тананушко К. А.* Латинско-русский словарь. М.; Минск, 2002.
- ✓ Słownik łatinsko-polski. T. 1–5. Warzawa, 1998–1999.
- ✓ *Sondel J.* Słownik łatinsko-polski dla prawników i historyków. Kraków, 1997.

Дадатковыя матэрыялы можна знайсці на сайце graecolatini.narod.ru.

Спадзяёмся, што насуперак прадузятасці наконт цяжкасці і неадольнай нудоты латыні Вы знойдзеце ў ёй шмат цікавага і дазволіце ўвесці сябе ў дзіўны свет прыгожага пісьменства, каб далучыцца да невычэрпнай крыніцы еўрапейскай культуры.

Аўтары ўдзячны кандыдату філалагічных навук, дацэнту кафедры сучаснай беларускай мовы Таццяне Расціславаўне Рамзе за слушныя заўвагі і шчырую зацікаўленасць у нашай рабоце.

УВОДЗІНЫ

Лацінская мова (lingua Latīna), мова старажытных рымлян, атрымала сваю назву ад невялікай вобласці Італіі Лацыум (Latium), якую насялялі лаціны (Latīni). Гэта вобласць знаходзілася ў сярэдняй частцы Апенінскага паўвострава ўздоўж ракі Тыбр. На гэтай рацэ, паводле падання, у 754–753 гг. да н. э. браты Ромул і Рэм заснавалі горад Рым (Roma). Дзякуючы свайму выгаднаму геаграфічнаму становішчу Рым зрабіўся важным гандлёвым цэнтрам, чым прывабліваў пасяленцаў з суседніх тэрыторый, і імкліва развіваўся. Узмацненню Рыма спрыяла яго заваявальная палітыка. Па меры захопу новых тэрыторый і пашырэння Рымскай дзяржавы лацінская мова шырока распаўсюджвалася не толькі ў басейне Міжземнага мора, але і за яго межамі. Фактычна да другой паловы V ст. н. э. (476 г. – год падзення Заходняй Рымскай імперыі) лацінская мова мела статус міжнароднай на ўсёй тэрыторыі Рымскай імперыі.

Такім чынам, амаль усе мовы заваяваных народаў, за выключэннем грэчаскай, выцясняліся латынню. Умацаванню пазіцый лацінскай мовы на захопленых тэрыторыях спрыялі змены ў эканоміцы і культуры мясцовых жыхароў, што адбываліся пад уплывам Рыма. Гэтыя змены патрабавалі новых паняццяў і вызначэнняў лексічнага парадку. Маючы велізарнае лексічнае багацце, граматычную зладжанасць, сцісласць і дакладнасць выказванняў, латынь стала выкарыстоўвацца ва ўсіх сферах чалавечай дзейнасці.

Разгледзім асноўныя перыяды развіцця лацінскай мовы.

1. Перыяд архаічнай латыні (VI–IV стст. да н. э.). Першыя пісьмовыя помнікі, што захаваліся, датуюцца VI ст. да н. э. Гэта

надпіс з Форума (частка сакральнага надпісу на «магіле Ромула», знойдзенага падчас раскопак на рымскім Форуме), надпіс на прэнесцінскай фібуле (залатой зашпільцы, знойдзенай у г. Прэнеста (Praeneste)), надпіс Дзвенаса на глінянай пасудзіне.

2. Перыяд дакласічнай латыні (III ст. да н. э. – пачатак I ст. да н. э.). У гэты час пачалося станаўленне літаратурнай лацінскай мовы. Асноўныя помнікі гэтага часу – пераклад на латынь «Адысеі» Гамера, выкананы Лівіем Андранікам, камедыі Плаўта і Тэрэнцыя, а таксама трактат Катона Старэйшага «Пра земляробства».

3. Перыяд класічнай («залатой») латыні (сярэдзіна I ст. да н. э. – сярэдзіна I ст. н. э.). У гэты час, асабліва пры імператару Аўгусце, лацінская мова дасягае найбольшага росквіту і дасканаласці, атрымлівае граматычную, сінтаксічную і стылістычную завершанасць. «Залаты век» характарызуецца найвышэйшым росквітам рымскай літаратуры. У гэты час пісалі Цыцэрон, Вергілій, Гарацый, Авідзій, Цэзар, Салюстый.

4. Перыяд посткласічнай («сярэбранай») латыні (I–II стст. н. э.). Да гэтага часу ўжо канчаткова склаліся фанетычныя і марфалагічныя нормы літаратурнай мовы, былі вызначаны правілы арфаграфіі, якімі дагэтуль кіруюцца пры выданні лацінскіх тэкстаў. Асноўнае адрозненне «сярэбранай» латыні ад «залатой» складаецца ў своеасаблівасці стылістычных сродкаў: у II ст. н. э. у літаратуры ўзнікае кірунак, які арыентуецца на адраджэнне мовы архаічнага перыяду, што надае ёй рысы штучнасці. Найбольш вядомыя аўтары – Сенека, Марцыял, Ювенал, Тацыт, Апулей.

5. Перыяд позняй латыні (III–VI стст.). З III ст. н. э. у лацінамоўных аўтараў (галоўным чынам гісторыкаў і хрысціянскіх багасловаў) назіраюцца адступленні ад чысціні класічнай літаратурнай мовы, а таксама пэўны ўплыў з боку моў рымскіх калоній. А калі ў межах Рымскай імперыі з'яўляюцца варвары: франкі, остготы, вандалы, лангабарды, гуны – лацінская мова змяняецца да такой ступені, што знікае нават сама назва lingua Latīna і замест яе ўзнікае паняцце lingua Romāna, што ў далейшым дало падставу мовазнаўцам назваць раманскімі тыя мовы, якія ўзніклі на аснове лацінскай. На іх

фарміраванне значна паўплывала размоўная (sermo cotidĭānus) і простанародная (sermo vulgāris) формы лацінскай мовы.

6. Перыяд сярэдневяковай латыні (VII–XIII стст.). Эпоха Сярэднявечча ў гісторыі лацінскай мовы характарызуецца як перыяд Latinĭtas vulgāris («вульгарная латынь»), або Latinĭtas culinaria («кухонная латынь»). Менавіта ў гэты перыяд у лацінскую мову ўваходзіць шмат новых слоў і паняццяў, якія адсутнічалі ў класічнай латыні. Сярэдневяковая латынь мела лакальныя адрозненні ў розных канцах Еўропы. У Францыі, Германіі, Італіі з'яўляюцца лексіконы сярэдневяковай лацінскай мовы, у склад якіх уваходзілі словы, характэрныя толькі для мясцовай літаратурнай традыцыі.

У гэты перыяд адметная ў гісторыі лацінскай мовы і антычнай культуры эпоха каралінгскага Адраджэння (VIII–IX стст.). Менавіта з тых часоў дайшла асноўная колькасць рукапісаў з тэкстамі старажытнарымскіх паэтаў і пісьменнікаў.

7. Лацінская мова ў эпоху Адраджэння (XIV–XVI стст.). У гэты час лацінская мова зноў набліжаецца да ідэалу «залатой» латыні, ствараецца выдатная навалацінская літаратура ў многіх еўрапейскіх краінах. На лацінскай мове пісалі Томас Мор у Англіі, Эразм Ратэрдамскі ў Галандыі, Тамаза Кампанела ў Італіі. Беларускі Рэнесанс таксама славуты сваімі лацінамоўнымі аўтарамі. Увесь свет ведае імёны беларускіх асветнікаў і паэтаў Францыска Скарыны, Міколы Гусоўскага, Яна Вісліцкага, Сімяона Полацкага, Саламона Рысінскага, Яна Радвана, Андрэя Рымшы, Мацея Казіміра Сарбеўскага.

8. Лацінская мова ў Новы час (XVII – пачатак XX ст.). У гэты перыяд лацінская мова шырока выкарыстоўвалася ў паэзіі, філасофіі, навуцы, увесь час папаўняючыся лексічнымі наватворамі. На лацінскай мове вялося выкладанне ў школах і ва ўніверсітэтах Заходняй Еўропы. Акрамя таго, на гэтай тэрыторыі яна функцыянавала як агульная пісьмовая мова. Аж да XVIII ст. лацінская мова выкарыстоўвалася як мова навукі і дыпламатыі.

Нягледзячы на далейшае выцясненне лацінскай мовы нацыянальнымі, яна і да цяперашняга часу захоўвае сваё значэнне ў галіне навуковай тэрміналогіі ў шэрагу навук, асабліва ў медыцыне, біялогіі, юрыспрудэнцыі.

У наш час лацінская мова – афіцыйная мова каталіцкай царквы і Ватыкана. У каталіцкай царкве да II Ватыканскага сабора (1962–1965) служба ажыццяўлялася толькі на лацінскай мове.

Лацінская мова належыць да індаеўрапейскай моўнай сям'і. Супастаўленне некаторых лексем дастаткова нагляднa дэманструе роднасць індаеўрапейскіх моў. Параўнаем, напрыклад: лац. *mater*, ням. *Mutter*, англ. *mother*, фр. *mere*, іт. *madre*, ісп. *madre*, бел. *маці*, рус. *мать*; лац. *stare*, англ. *stand*, ням. *stehen*, іт. *stare*, бел. *стаяць*, рус. *стоять*; лац. *me*, англ. *me*, фр. *me*, іт. *me*, ісп. *me*, бел. *мяне*, рус. *меня*.

Падчас вывучэння лацінскай мовы трэба памятаць, што яна з'яўляецца ключом да многіх еўрапейскіх моў і еўрапейскай культуры ў цэлым. Такім чынам, латынь садзейнічае ўзбагачэнню кругагляду студэнта, паглыбляе яго эрудыцыю, дапамагае станаўленню спецыяліста высокай культуры і кваліфікацыі.

Умоўныя скарачэнні

Лацінскія

abl. = ablatīvus – творны склон
acc. = accusatīvus – вінавальны склон
act. = actīvum – незалежны стан
adv. = adverbium – прыслоўе
compar. = comparatīvus – вышэйшая ступень параўнання
conj. = conjunctīvus – умоўны лад
dat. = datīvus – давальны склон
defect. = defectīvum – недастатковы дзеяслоў
f = feminīnum – жаночы род
fut. = futūrum – будучы час
gen. = genetīvus – родны склон
imperat. = imperatīvus – загадны лад
imperf. = imperfectum – прошлы час незакончанага трывання
impers. = impersonāle – безасабовы дзеяслоў
ind. = indicatīvus – абвесны лад
indecl. = indeclinabīle – нескланяльнае слова
inf. = infinitīvus – інфінітыў, неазначальная форма дзеяслова
loc. = locatīvus – месны склон
m = masculīnum – мужчынскі род
n = neutrum – ніякі род
nom. = nominatīvus – назоўны склон
pass. = passīvum – залежны стан
pcp. = participium – дзеепрыметнік
perf. = perfectum – прошлы час закончанага трывання
pl. = plurālis – множны лік
pl. t. = plurāle tantum – толькі множны лік
pqperf. = plusquamperfectum – запрошлы час
praes. = praesens – цяперашні час
sc. = scilĭcet – маецца на ўвазе
sg. = singulāris – адзіночны лік
superl. = superlatīvus – найвышэйшая ступень параўнання
voc. = vocatīvus – клічны склон

Беларускія

бел. – беларускі
в. – вёска
г. – год; горад
г. зн. – гэта значыць
гг. – гады
гл. – глядзі
і г. д. – і гэтак далей
і інш. – і іншыя
лац. – лацінскі
літ. – літаральна
н. э. – наша эра
не суп. – не супадае
п. – пункт
параўн. – параўнай
ст. – стагоддзе
суп. – супадае

ФАНЕТЫКА

§ 1. Алфавіт (Alphabētum)

Лацінскі алфавіт узыходзіць да аднаго з варыянтаў заходнягрэчаскага пісьма, якое адрознівалася ад усходнягрэчаскага, што прынятае ў грэчаскай мове, чым і тлумачыцца розніца паміж лацінскім і грэчаскім алфавітамі.

Да I ст. да н. э. лацінскі алфавіт складаўся з 21 літары:

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X

У канцы I ст. да н. э. для больш дакладнай перадачы адпаведных гукаў у запазычаных грэчаскіх словах былі ўведзены літары **Y** і **Z**. І толькі ў XVI ст. французскі гуманіст Петрус Рамус дадаў у лацінскі алфавіт літары **J j** для перадачы гуку, што адпавядае беларускаму [й], і **U u** для перадачы галоснага [у], які дагэтуль, як і зычны [в], перадаваўся літарай **V v**. У выніку ўсіх змен мы карыстаемся лацінскім алфавітам у наступным выглядзе:

Абрыс	Назва	Вымаўленне	Абрыс	Назва	Вымаўленне
A a	а	[а]	N n	эн	[н]
B b	бэ	[б]	O o	о	[о]
C c	цэ	[ц/к]	P p	пэ	[п]
D d	дэ	[д]	Q q	ку	[кв]
E e	э	[э]	R r	эр	[р]
F f	эф	[ф]	S s	эс	[с]
G g	ґэ	[ґ] (выбухное)	T t	тэ	[т]
H h	га	[г] (фрыкатыўнае)	U u	у	[у]
I i	і	[і]	V v	вэ	[в]
J j	ёта	[й]	X x	ікс	[кс]

Абрыс	Назва	Вымаўленне	Абрыс	Назва	Вымаўленне
K k	ка	[к]	Y y	іпсілён	[і]
L l	эль	[ль]	Z z	зэта	[з]
M m	эм	[м]			

Літары **Y y** і **Z z** выкарыстоўваюцца толькі ў словах, якія запазычаны з грэчаскай мовы.

§ 2. Галосныя і дыфтонгі

Галосныя (vocāles) **a**, **e**, **i**, **o**, **u**, **y** вымаўляюцца так, як паказана ў алфавіце (гл. § 1). Яны могуць быць і працяглыя, і кароткія. Такім чынам, у лацінскай мове налічвалася 12 простых галосных гукаў.

Акрамя таго, у лацінскай мове чатыры дыфтонгі. *Дыфтонгам* называецца вымаўленне дзвюх галосных як аднаго:

ae	[э]	aera	[эра]
oe	[э]	poena	[пэна]
au	[аў]	aurum	[аўрум]
eu	[эў]	Europa	[эўропа]

З а ў в а г а. Калі спалучэнні **ae**, **oe** належаць да розных складоў, тады над **e** ставіцца двукроп’е або пазначаецца яго працягласць ці кароткасць: aër = aēr [á-эр], coëmo = coëmo [kó-э-мо].

§ 3. Працягласць і кароткасць галосных

Усе простыя галосныя могуць быць і працяглыя, і кароткія. Працягласць і кароткасць бываюць прыродныя і пазіцыйныя. Прыродныя працягласць і кароткасць на пісьме пазначаюцца надрадковымі знакамі: працягласць – рыскай (**ā**), кароткасць – дужкай (**ă**), напрыклад: civīlis, popŭlus. Пазіцыйныя працягласць і кароткасць вызначаюцца правіламі і не пазначаюцца на пісьме:

1) галосны перад галосным заўсёды кароткі: justitia, video;

2) галосны перад групай зычных, а таксама перад **x**, **z** працяглы, за выключэннем спалучэнняў выбухных **b**, **p**, **d**, **t**, **c**, **g** з санорнымі **r**, **l** (акрамя выпадкаў, калі галосны з’яўляецца працяглым па прыродзе, напрыклад: theātrum): argumentum, magister, але arbĭtri, tenĕbrae.

Дыфтонгі заўсёды працяглыя: tropaeum.

Працягласць і кароткасць адыгрываюць ролю пры вызначэнні семантыкі слоў, напрыклад: mălum – *зло*, mālum – *яблык*, і іх форм,

напрыклад: justitiă і justitiā (розныя склонавыя формы). Але галоўная мэта вызначэння працягласці і кароткасці – правільна паставіць націск у слове. Таму важна, які па колькасці передапошні склад у слове, бо гэта вызначае месца націску (гл. § 6).

§ 4. Зычныя

Зычныя (consonantes) маюць наступныя асаблівасці ў вымаўленні.

C c перад галоснымі **e**, **i**, **y** і дыфтонгамі **ae**, **oe**, **eu** вымаўляецца як [**ц**], а перад астатнімі галоснымі, зычнымі і на канцы слова – як [**к**]:

Cicĕro	[цыцэро]	corpus	[корпус]
Caesar	[цэзар]	cultura	[культура]
cyanus	[цыанус]	caput	[капут]
coepi	[цэпі]	fac	[фак]

G g вымаўляецца як [ґ] выбухное (як у запазычаных словах *ганак*, *гузік* і г. д.).

H h вымаўляецца як [г] у беларускай мове (фрыкатыўна).

J j ужываецца толькі ў спалучэнні з **a**, **e**, **o**, **u**:

ja	[я]	jam	[ям]	**jo**	[ё]	jocus	[ёкус]
je	[е]	jeci	[ецы]	**ju**	[ю]	jus	[юс]

Літара **K k** рана перастала ўжывацца і захавалася толькі ў некаторых словах, напрыклад: Kalendae.

L l вымаўляецца сярэдне паміж цвёрдым і мяккім [**ль**]:

lex	[лекс]	lapsus	[ляпсус]

Q q ужываецца толькі ў спалучэнні з **u**: **qu** – [**кв**]:

aqua	[аква]	equus	[эквус]
quid	[квід]	quartus	[квартус]

S s вымаўляецца як [**с**]: sed [сэд], але паміж галоснымі – як [**з**]: casus [казус]. У словах грэчаскага паходжання **s** заўсёды вымаўляецца як [**с**]: pilosophia [філёсофіа].

Спалучэнне **ti** вымаўляецца як:

• [**цы**] – перад галосным:

lectio	[лекцыо]	oratio	[арацыо]

• [**ті**] – 1) перад зычным: Titus [тітус]; 2) пасля **s**, **t**, **x**: bestia [бэстіа], Atticus [аттікус], mixtio [мікстіо]; 3) калі галосны ў гэтым складзе

працяглы: totīus [тотіус]; 4) у некаторых граматычных формах (вышэйшая ступень параўнання прыметнікаў: altius [альтіус]; participium praesentis activi у gen. pl: ornantium [орнантіум]); 5) на стыку марфем: dent-ium [дэнтіум].

Спалучэнне **ngu** перад галоснымі вымаўляецца як [**нґв**]:

lingua	[лінґва]	sanguis	[санґвіс]

Спалучэнне **su** перад галоснымі **a**, **e** у некаторых словах вымаўляецца як [**св**]:

suavis	[свавіс]	Suebi	[свэбі]

але: suus [суус], sua [суа], sui [суі].

§ 5. Грэчаскія спалучэнні зычных

Для абазначэння прыдыхальных грэчаскіх гукаў ужываюцца спалучэнні зычных з **h**:

ch	[х]	charta	[харта]
sch	[х]	schola	[схоля]
ph	[ф]	sphaera	[сфэра]
th	[т]	thermae	[тэрмэ]
rh	[р]	rhythmus	[рітмус]

§ 6. Націск (Accentus)

Націск ставіцца па наступных правілах:

1. У словах, якія складаюцца з двух складоў, націск ставіцца на першы склад: **cá**-put.

2. У словах, якія складаюцца з трох і больш складоў, месца націску вызначаецца па перадапошнім складзе:

а) калі перадапошні склад утрымлівае працяглы галосны або дыфтонг, націск ставіцца на перадапошні склад: na-**tū́**-ra, Ar-go-**naú**-tae;

б) калі перадапошні склад утрымлівае кароткі галосны, націск ставіцца на трэці склад ад канца: **ár**-bĭ-ter;

в) калі ў перадапошнім складзе галосны знаходзіцца перад двума і больш зычнымі, націск ставіцца на перадапошні склад: ar-gu-**mén**-tum;

г) калі ў перадапошнім складзе галосны знаходзіцца перад галосным, націск ставіцца на трэці склад ад канца: **ná**-ti-o.

§ 7. Найважнейшыя фанетычныя правілы

1. Кароткае **ŏ** у апошнім закрытым складзе пераходзіць у **ŭ**. Гэта з’ява сустракаецца пры скланенні назоўнікаў 2-га скланення ў nominatīvus і accusatīvus singulāris:

Nom. lupŭs < lupŏs belŭm < bellŏm
Acc. lupŭm < lupŏm belŭm < bellŏm

2. Кароткае **ĭ** у апошнім адкрытым складзе перайшло ў **ĕ** або выпала:

Nom. marĕ < marĭ animal < animalĭ

3. Усе кароткія галосныя ў пасярэднім адкрытым складзе пераходзяць у **ĭ** (калі гэтаму не перашкаджаюць якія-небудзь іншыя ўмовы):

căpio – ac-cĭpio nomĕn – nomĭnis

4. Кароткае **ĭ** перад **r** пераходзіць у **ĕ**:

capĭ-re > capĕ-re facĭ-re > facĕ-re

5. Зычны **s** паміж галоснымі пераходзіць у **r**. Такая з’ява называецца ратацызмам (параўн. *imperf.* і *fut.* I дзеяслова esse: eram < esam, ero < eso; гл. § 79, п. 1).

МАРФАЛОГІЯ

§ 8. Назоўнік (Nomen substantīvum)

У лацінскай мове назоўнік мае наступныя граматычныя катэгорыі:

1. Род (genus):
   - masculīnum (*m*) – мужчынскі;
   - feminīnum (*f*) – жаночы;
   - neutrum (*n*) – ніякі.

Род назоўнікаў у лацінскай і беларускай мовах не заўсёды супадае, таму ён пазначаецца ў слоўніку.

2. Лік (numĕrus):
   - singulāris (*sg.*) – адзіночны;
   - plurālis (*pl.*) – множны.

Некаторыя назоўнікі, як і ў беларускай мове, маюць форму толькі множнага ліку. Такія словы называецца pluralia tantum (*pl. t.*).

3. Склон (casus):
   - nominatīvus (*nom.*) – назоўны (хто? што?);
   - genetīvus (*gen.*) – родны (каго? чаго? чый?);
   - datīvus (*dat.*) – давальны (каму? чаму? для каго? для чаго? у каго?);
   - accusatīvus (*acc.*) – вінавальны (каго? што? куды? калі?);
   - ablatīvus (*abl.*) – творны (кім? чым? дзе? калі? адкуль? ад каго? ад чаго? як? чаму?);
   - vocatīvus (*voc.*) – клічны (адпавядае звароту).

4. Скланенне (declinatio):
   - prima (1-е) – першае;
   - secunda (2-е) – другое;
   - tertia (3-е) – трэцяе;
   - quarta (4-е) – чацвёртае;
   - quinta (5-е) – пятае.

Тып скланення вызначаецца па канчатку genetīvus singulāris (роднага склону адзіночнага ліку), які пазначаецца ў слоўнікавай форме пасля формы назоўніка ў nominatīvus singulāris (назоўным склоне адзіночнага ліку):

Скланенне	Канчатак gen. sg.	Слоўнікавая форма
1-е	**-ae**	terra, ae *f*
2-е	**-i**	popŭlus, i *m*
3-е	**-is**	pax, pacis *f*
4-е	**-ūs**	fructus, ūs *m*
5-е	**-ei**	fides, ei *f*

Размеркаванне назоўнікаў па скланеннях адбылося ў залежнасці ад гуку, на які заканчваецца гістарычная аснова:

Скланенне	Канцавы гук
1-е	**-ā-**
2-е	**-ŏ-**
3-е	**зычны** або **-ĭ-**
4-е	**-ū-**
5-е	**-ē-**

Слоўнікавая форма назоўніка ўключае:

1) поўную форму *nom. sg.*;
2) канчатак, частку формы або поўную форму *gen. sg.*;
3) скарочанае абазначэнне роду (*m*, *f*, *n*).

§ 9. 1-е скланенне назоўнікаў (Declinatio prima substantivōrum)

Да 1-га скланення адносяцца назоўнікі жаночага роду з гістарычнай асновай на **-ā**. У nominatīvus singulāris яны маюць канчатак **-а**, у genetīvus singulāris – **-ae**: silva, ae *f* – *лес*; terra, ae *f* – *зямля*. Да гэтага скланення таксама адносяцца некаторыя назоўнікі мужчынскага роду па значэнні: poēta, ae *m* – *паэт*; nauta, ae *m* – *марак* (параўн. у бел. мове: *дзядзька*, *Янка*, *стараста* і інш.).

Узор 1-га скланення

Склон	Singulāris	Plurālis
Nom.	silv-**a**	silv-**ae**
Gen.	silv-**ae**	silv-**ārum**
Dat.	silv-**ae**	silv-**is**
Acc.	silv-**am**	silv-**as**
Abl.	silv-**ā**	silv-**is**
Voc.	silv-**a**	silv-**ae**

З а ў в а г і.

1. У singulāris формы nominatīvus і ablatīvus адрозніваюцца толькі колькасцю галоснага **а**. Каб не блытаць гэтыя склоны ў тэксце, у ablatīvus звычайна пазначаюць працягласць галоснага: **ā**.

2. У plurālis супадаюць формы datīvus і ablatīvus. Супадзенне гэтых склонаў характэрна для ўсіх скланенняў.

§ 10. 2-е скланенне назоўнікаў (Declinatio secunda substantivōrum)

Да 2-га скланення адносяцца назоўнікі мужчынскага і ніякага роду з гістарычнай асновай на **-ŏ**. У *nom. sg.* назоўнікі мужчынскага роду заканчваюцца на **-us**, **-er** (servus, i *m – раб*; liber, bri *m – кніга*; puer, ĕri *m – хлопчык*), адзін назоўнік – на **-ir** (vir, viri *m – муж*, *мужчына*), назоўнікі ніякага роду – на **-um** (verbum, i *n – слова*).

У *gen. sg*. яны маюць канчатак **-i**.

Узор 2-га скланення

Склон	Singulāris			
Nom.	serv-**us**	liber	puer	verb-**um**
Gen.	serv-**i**	libr-**i**	puĕr-**i**	verb-**i**
Dat.	serv-**o**	libr-**o**	puĕr-**o**	verb-**o**
Acc.	serv-**um**	libr-**um**	puĕr-**um**	verb-**um**
Abl.	serv-**o**	libr-**o**	puĕr-**o**	verb-**o**
Voc.	serv-**e**	liber	puer	verb-**um**
	Plurālis			
Nom.	serv-**i**	libr-**i**	puĕr-**i**	verb-**a**
Gen.	serv-**ōrum**	libr-**ōrum**	puer-**ōrum**	verb-**ōrum**
Dat.	serv-**is**	libr-**is**	puĕr-**is**	verb-**is**
Acc.	serv-**os**	libr-**os**	puĕr-**os**	verb-**a**
Abl.	serv-**is**	libr-**is**	puĕr-**is**	verb-**is**
Voc.	serv-**i**	libr-**i**	puĕr-**i**	verb-**a**

З а ў в а г і.

1. Назоўнікі мужчынскага роду на **-us** утвараюць *voc. sg.* з дапамогай канчатка **-e**; у астатніх назоўнікаў 2-га скланення форма *voc. sg.* супадае з формай *nom. sg.*

2. У назоўнікаў на **-er** галосны **e** або застаецца ў аснове (puer, puĕr-i), або выпадае (liber, libr-i) (параўн. у бел. мове: *вечар*, *вечара* і *вецер*, *ветру*).

3. Да 2-га скланення адносяцца і некаторыя назоўнікі жаночага роду з канчаткам **-us**. Гэта словы, якія абазначаюць дрэвы, краіны, гарады, астравы: laurus, i *f* – *лаўр*; Aegyptus, i *f* – *Егіпет*; Corinthus, i *f* – *Карынф*; Rhodus, i *f* – *Радос*, а таксама назоўнікі humus, i *f* – *зямля*; alvus, i *f* – *жывот*, *чэрава*. Да 2-га скланення адносяцца назоўнікі ніякага роду на **-us**: virus, i *n* – *атрута*; vulgus, i *n* – *народ* і некаторыя іншыя.

4. Форма *voc. sg.* уласных імёнаў на **-ius**, а таксама назоўнікаў filius, i *m* – *сын*, genius, i *m* – *бог-заступнік* супадае з асновай на **-i** (fili, geni).

§ 11. Асаблівасці скланення назоўнікаў ніякага роду

1. І ў singulāris, і ў plurālis формы nominatīvus, accusatīvus і vocatīvus заўсёды супадаюць.

2. У plurālis гэтыя склоны маюць канчатак **-a** (параўн. у бел. мове скланенне назоўніка ніякага роду *слова*).

3. Гэтыя правілы распаўсюджваюцца і на скланенне прыметнікаў, займеннікаў, лічэбнікаў, дзеепрыметнікаў.

§ 12. 3-е скланенне назоўнікаў (Declinatio tertia substantivōrum)

Да 3-га скланення адносяцца назоўнікі ўсіх трох родаў з гістарычнай асновай на зычны гук або галосны **ĭ**. У *nom. sg.* канчаткі розныя, у *gen. sg.* канчатак **-is**. Калі ў 1-м і 2-м скланенні аснову назоўніка можна вызначыць ужо па *nom. sg.*, то ў 3-м скланенні аснова ў гэтым склоне вельмі часта змяняецца. Таму аснову трэба вызначаць па форме *gen. sg.*:

Nom. sg.	Gen. sg.	Аснова
homo – *чалавек*	homĭn-is	homĭn-
lex – *закон*	leg-is	leg-
tempus – *час*	tempŏr-is	tempŏr-

Такім чынам, важна ведаць форму *gen. sg.*, бо па ёй вызначаецца і тып скланення, і аснова назоўніка.

Паколькі гістарычная аснова ў 3-м скланенні заканчваецца або на зычны гук, або на галосны **ĭ**, то назоўнікі падзяляюцца на тры тыпы: зычны, галосны і змешаны, які з'яўляецца вынікам узаемаўплыву двух папярэдніх.

Табліца канчаткаў трох тыпаў назоўнікаў 3-га скланення

Склон	Singulāris		Plurālis	
	m, *f*	*n*	*m*, *f*	*n*
Nom.	розныя		**-es**	**-a**, **-ia**
Gen.	**-is**		**-um**, **-ium**	
Dat.	**-i**		**-ĭbus**	
Acc.	**-em**	= nom.	**-es**	= nom.
Abl.	**-e**, **-i**		**-ĭbus**	
Voc.	= nom.		= nom.	

З а ў в а г і.
1. Пры скланенні назоўнікі ніякага роду маюць асаблівасці, пазначаныя ў § 11.
2. Формы vocatīvus і ў singulāris, і ў plurālis супадаюць з формамі nominatīvus.

§ 13. 3-е зычнае скланенне

Да гэтага тыпу адносяцца няроўнаскладовыя назоўнікі (у *gen*. больш складоў, чым у *nom*.), аснова якіх заканчваецца на адзін зычны гук (аснова вызначаецца па форме *gen. sg*.): homo, homĭn-is *m – чалавек*; lex, leg-is *f – закон*; tempus, tempŏr-is *n – час*; nomen, nomĭn-is *n – імя*.

Гістарычная аснова заканчваецца на зычны гук.

Узор 3-га зычнага скланення

Склон	*m*	*f*	*n*	
	Singulāris			
Nom.	homo	lex	tempus	nomen
Gen.	homĭn-**is**	leg-**is**	tempŏr-**is**	nomĭn-**is**
Dat.	homĭn-**i**	leg-**i**	tempŏr-**i**	nomĭn-**i**
Acc.	homĭn-**em**	leg-**em**	tempus	nomen
Abl.	homĭn-**e**	leg-**e**	tempŏr-**e**	nomĭn-**e**
Voc.	homo	lex	tempus	nomen
Plurālis				
Nom.	homĭn-**es**	leg-**es**	tempŏr-**a**	nomĭn-**a**
Gen.	homĭn-**um**	leg-**um**	tempŏr-**um**	nomĭn-**um**

Склон	*m*	*f*	*n*	
	Plurālis			
Dat.	homin-**ĭbus**	leg-**ĭbus**	tempor-**ĭbus**	nomin-**ĭbus**
Acc.	homĭn-**es**	leg-**es**	tempŏr-**a**	nomĭn-**a**
Abl.	homin-**ĭbus**	leg-**ĭbus**	tempor-**ĭbus**	nomin-**ĭbus**
Voc.	homĭn-**es**	leg-**es**	tempŏr-**a**	nomĭn-**a**

§ 14. 3-е змешанае скланенне

Да гэтага тыпу адносяцца назоўнікі:

1) няроўнаскладовыя, аснова якіх заканчваецца на групу зычных (аснова вызначаецца па форме *gen. sg*.): dens, dent-is *m – зуб*; pars, part-is *f – частка*; os, oss-is *n – костка*;

2) роўнаскладовыя (у *nom*. і *gen*. аднолькавая колькасць складоў), якія ў *nom. sg*. заканчваюцца на **-is**, **-es**: finis, fin-is *m – канец*; aedes, aed-is *f – будынак*.

Узор 3-га змешанага скланення

Склон	*m*	*f*	*n*	*m*
	Singulāris			
Nom.	dens	pars	os	finis
Gen.	dent-**is**	part-**is**	oss-**is**	fin-**is**
Dat.	dent-**i**	part-**i**	oss-**i**	fin-**i**
Acc.	dent-**em**	part-**em**	os	fin-**em**
Abl.	dent-**e**	part-**e**	oss-**e**	fin-**e**
Voc.	dens	pars	os	finis
Plurālis				
Nom.	dent-**es**	part-**es**	oss-**a**	fin-**es**
Gen.	dent-**ium**	part-**ium**	oss-**ium**	fin-**ium**
Dat.	dent-**ĭbus**	part-**ĭbus**	oss-**ĭbus**	fin-**ĭbus**
Acc.	dent-**es**	part-**es**	oss-**a**	fin-**es**
Abl.	dent-**ĭbus**	part-**ĭbus**	oss-**ĭbus**	fin-**ĭbus**
Voc.	dent-**es**	part-**es**	oss-**a**	fin-**es**

Ад зычнага тыпу 3-га скланення змешаны тып адрозніваецца толькі канчаткам **-ium** у *gen. pl*.

§ 15. 3-е галоснае скланенне

Да гэтага тыпу адносяцца назоўнікі толькі ніякага роду, якія ў *nom. sg.* заканчваюцца на **-e**, **-al**, **-ar**: mare, mar-is *n – мора*; anĭmal, animāl-is *n – жывёла*; exemplar, exemplār-is *n – узор*, *прыклад*. Гістарычная аснова, якая заканчваецца на **ĭ**, істотна змяняецца ў *nom. sg*.

Узор 3-га галоснага скланення

Склон	Singulāris		
Nom.	mare	anĭmal	exemplar
Gen.	mar-**is**	animāl-**is**	exemplār-**is**
Dat.	mar-**i**	animāl-**i**	exemplār-**i**
Acc.	mare	anĭmal	exemplar
Abl.	mar-**i**	animāl-**i**	exemplār-**i**
Voc.	mare	anĭmal	exemplar
	Plurālis		
Nom.	mar-**ia**	animal-**ia**	exemplar-**ia**
Gen.	mar-**ium**	animal-**ium**	exemplar-**ium**
Dat.	mar-**ĭbus**	animal-**ĭbus**	exemplar-**ĭbus**
Acc.	mar-**ia**	animal-**ia**	exemplar-**ia**
Abl.	mar-**ĭbus**	animal-**ĭbus**	exemplar-**ĭbus**
Voc.	mar-**ia**	animal-**ia**	exemplar-**ia**

Ад зычнага тыпу 3-га скланення галосны тып адрозніваецца канчаткамі ў *abl. sg.* (**-i**), *nom.*, *acc.*, *voc. pl.* (**-ia**), *gen. pl.* (**-ium**), дзе галосны асновы **i** трапіў у граматычны канчатак.

§ 16. Асаблівасці 3-га скланення

1. Па 3-м зычным тыпе скланяюцца назоўнікі: mater, tris *f – маці*; pater, tris *m – бацька*; frater, tris *m – брат*; juvĕnis, is *m – юнак*; parens, entis *m*, *f – бацька*, *маці*; canis, is *m – сабака*.

2. Назоўнікі sitis, is *f – смага*; puppis, is *f – карма́*; turris, is *f – вежа*; febris, is *f – гарачка*, *ліхаманка*; vis *f – сіла*, *моц*; secūris, is *f – сякера*, а таксама назвы рэк і гарадоў на **-is** (напрыклад, Tibĕris, is *m – Тыбр* (рака); Neapŏlis, is *f – Неапаль* (горад)) маюць у *acc. sg.* канчатак **-im**, у *abl. sg.* канчатак **-i**.

3. Назоўнікі navis, is *f – карабель*; classis, is *f – флот* могуць мець у *acc. sg.* канчатак **-im**, у *abl. sg.* канчатак **-i**; назоўнік ignis, is *m – агонь* можа мець у *abl. sg.* канчатак **-i**.

4. Скланенне назоўніка vis, *f* – *сіла*, *моц*:

Склон	Singulāris	Plurālis
Nom.	vis	vires
Gen.	–	virium
Dat.	–	virĭbus
Acc.	vim	vires
Abl.	vi	virĭbus

5. Скланенне назоўніка bos, bovis *m*, *f* – *бык*, *карова*:

Склон	Singulāris	Plurālis
Nom.	bos	boves
Gen.	bovis	boum
Dat.	bovi	bobus, bubus
Acc.	bovem	boves
Abl.	bove	bobus, bubus

6. Скланенне назоўніка vas, vasis *n* – *пасудзіна*, *сасуд*:

Склон	Singulāris	Plurālis
Nom.	vas	vasa
Gen.	vasis	vasōrum
Dat.	vasi	vasis
Acc.	vas	vasa
Abl.	vase	vasis

7. Скланенне назоўніка Juppĭter, Jovis *m* – *Юпітэр*:

Склон	Singulāris
Nom.	Juppĭter
Gen.	Jovis
Dat.	Jovi
Acc.	Jovem
Abl.	Jove

§ 17. Утварэнне nominatīvus singulāris у 3-м скланенні. Сігматычнае ўтварэнне

Nom. sg. у 3-м скланенні ўтвараецца па двух тыпах:

1) сігматычнае ўтварэнне (сігматычны намінатыў) – з дапамогай канчатка **-s**;

2) асігматычнае ўтварэнне (асігматычны намінатыў) – без канчатка **-s** (г. зн. з дапамогай нулявога канчатка).

Сігматычнае ўтварэнне nominatīvus singulāris

З дапамогай канчатка **-s** утвараецца *nom. sg*. толькі ў назоўнікаў мужчынскага і жаночага роду з асновай на зычныя **b**, **p**, **c**, **g**, **d**, **t**, **m**, а таксама на галосны **i**.

1. Асновы на **b**, **p**, **m** і галосны **i** у *nom. sg*. не змяняюцца:

Аснова	Nom. sg.	Gen. sg.	Пераклад
pleb-	pleb-s	pleb-is	народ, натоўп
stirp-	stirp-s	stirp-is	пень; род, племя
hiem-	hiem-s	hiĕm-is	зіма
fini-	fini-s	fin-is	рубеж, канец
avi-	avi-s	av-is	птушка

Заўвага. У назоўнікаў тыпу finis і avis гістарычная аснова заканчваецца на **-i**, але практычна асновай лічыцца частка слова, што выдзяляецца па *gen. sg*. пасля адкідвання канчатка **-is**.

2. У *nom. sg*. змяняюцца асновы на **c**, **g** (**c** + **s**, **g + s > x**):

Аснова	Nom. sg.	Gen. sg.	Пераклад
luc-	luc-s > lux	luc-is	святло
duc-	duc-s > dux	duc-is	правадыр
pac-	pac-s > pax	pac-is	мір
reg-	reg-s > rex	reg-is	цар
leg-	leg-s > lex	leg-is	закон
radic-	radic-s > radix	radīc-is	корань
judec-	judec-s > judex	judĭc-is	суддзя

3. У *nom. sg*. **d** і **t** перад **s** цалкам асімілююцца, пасля чаго спалучэнне **ss** спрашчаецца, у выніку чаго застаецца адно **s**:

Аснова	Nom. sg.	Gen. sg.	Пераклад
ped-	ped-s > pes	ped-is	нага
milet-	milet-s > miles	milĭt-is	воін
civitat-	civitat-s > civĭtas	civitāt-is	дзяржава
palud-	palud-s > palus	palūd-is	балота
salut-	salut-s > salus	salūt-is	дабро

Заўвага. Па фанетычным законе **ĕ** у пасярэднім адкрытым складзе пераходзіць у **ĭ** (гл. § 7).

§ 18. Асігматычнае ўтварэнне nominatīvus singulāris

Без канчатка **-s** (г. зн. з нулявым канчаткам) *nom. sg.* утвараюць назоўнікі мужчынскага і жаночага роду з асновамі на **l**, **r**, **n**, **s** і ўсе назоўнікі ніякага роду.

Назоўнікі мужчынскага і жаночага роду

1. Калі аснова заканчваецца на **l**, **r**, *nom. sg.* супадае з асновай:

Аснова	Nom. sg.	Gen. sg.	Пераклад
consul-	consul	consŭl-is	консул
sol-	sol	sol-is	сонца
victor-	victor	victōr-is	пераможца
uxor-	uxor	uxōr-is	жонка
pater-	pater	patr-is	бацька
mater-	mater	matr-is	маці

З а ў в а г а. У назоўнікаў з асновай на **ter-** ва ўскосных склонах **e** выпадае: patr-, matr-.

2. Калі аснова заканчваецца на **n** (**-on-**, **-in-**), у *nom. sg.* **n** выпадае, **o** захоўваецца, **ĭ** пераходзіць у **o**:

Аснова	Nom. sg.	Gen. sg.	Пераклад
sermon-	sermo	sermōn-is	размова
nation-	natio	natiōn-is	народ
homĭn-	homo	homĭn-is	чалавек
vigrĭn-	vigro	vigrĭn-is	дзяўчына
ordĭn-	ordo	ordĭn-is	парадак

З а ў в а г а. Склад **-on-** асновы ва ўскосных склонах пераходзіць у **-in-** у назоўнікаў, якія заканчваюцца ў *nom. sg.* на **-do** і **-go,** і ў назоўніка homo.

3. Аснова на **s** звычайна ў *nom. sg.* захоўваецца ў чыстым выглядзе, але ва ўскосных склонах **s** > **r** па законе ратацызму (гл. § 7); часам **s** > **r** і ў *nom. sg.* пад уплывам ускосных склонаў:

Аснова	Nom. sg.	Gen. sg.	Пераклад
mos-	mos	mor-is	звычай
flos-	flos	flor-is	кветка
ceres-	Ceres	Cerĕr-is	Цэрэра
cinis-	cinis	cinĕr-is	попел

Аснова	Nom. sg.	Gen. sg.	Пераклад
honos-	honor	honōr-is	гонар
mulies-	mulier	muliĕr-is	жанчына

З а ў в а г а. Галосны **ĭ** перад **r** пераходзіць у **ĕ** (гл. § 7).

Назоўнікі ніякага роду

1. Калі аснова заканчваецца на **n** (**-men**), форма *nom. sg.* супадае з асновай, але ва ўскосных склонах **ĕ > ĭ** у пасярэднім адкрытым складзе (гл. § 7):

Аснова	Nom. sg.	Gen. sg.	Пераклад
nomen-	nomen	nomĭn-is	імя
culmen-	culmen	culmĭn-is	вяршыня

2. Калі аснова заканчваецца на **s** (**-os**, **-es**), форма *nom. sg.* супадае з асновай, але ў апошнім закрытым складзе па фанетычным законе **ŏ**, **ĕ** пераходзяць у **ŭ** (гл. § 7):

Аснова	Nom. sg.	Gen. sg.	Пераклад
corpŏs-	corpus	corpŏr-is	цела
genĕs-	genus	genĕr-is	род

З а ў в а г а. Ва ўскосных склонах **s > r** па законе ратацызму (гл. § 7).

§ 19. 4-е скланенне назоўнікаў (Declinatio quarta substantivōrum)

Да 4-га скланення адносяцца назоўнікі мужчынскага і ніякага роду з гістарычнай асновай на **-ū**. У *nom. sg.* у назоўнікаў мужчынскага роду канчатак **-us**, ніякага роду – **-u**. У *gen. sg.* канчатак **-ūs**: fructus, ūs *m* – *плод*, *плён*; cornu, ūs *n* – *рог*.

Узор 4-га скланення

Склон	*m*	*n*
	Singulāris	
Nom.	fruct-**us**	corn-**u**
Gen.	fruct-**ūs**	corn-**ūs**
Dat.	fruct-**ui**	corn-**u**
Acc.	fruct-**um**	corn-**u**

Склон	*m*	*n*
	Singulāris	
Abl.	fruct-**u**	corn-**u**
Voc.	fruct-**us**	corn-**u**
	Plurālis	
Nom.	fruct-**ūs**	corn-**ua**
Gen.	fruct-**uum**	corn-**uum**
Dat.	fruct-**ĭbus**	corn-**ĭbus**
Acc.	fruct-**ūs**	corn-**ua**
Abl.	fruct-**ĭbus**	corn-**ĭbus**
Voc.	fruct-**ūs**	corn-**ua**

З а ў в а г і.

1. Да 4-га скланення адносяцца і некаторыя назоўнікі жаночага роду з канчаткам **-us**: domus, ūs *f* – *дом*; portĭcus, ūs *f* – *порцік*, *галерэя з калонамі*; Idus, uum *f* – *іды* (13-ы або 15-ы дзень месяца); manus, ūs *f* – *рука*.

2. Назоўнік domus, ūs *f* – *дом* утварае паралельныя формы па 2-м скланенні; гэтыя формы перакладаюцца наступным чынам: domo (*abl. sg.*) – *з дому*; domum (*acc. sg.*) – *дадому*; domi (*loc. sg.*) – *дома* (locatīvus – месны склон; адказвае на пытанне *дзе?*; гл. § 96, п. 3.1); domos (*acc. pl.*) – *па дамах*.

3. Аб асаблівасцях скланення назоўнікаў ніякага роду гл. § 11.

§ 20. 5-е скланенне назоўнікаў (Declinatio quinta substantivōrum)

Да 5-га скланення адносяцца назоўнікі жаночага роду з гістарычнай асновай на **-ē**. У *nom. sg*. канчатак **-es**, у *gen. sg*. **-ei**: res, rei *f* – *рэч*, *справа*, *прадмет*, *абставіны*.

Узор 5-га скланення

Склон	Singulāris	Plurālis
Nom.	r-**es**	r-**es**
Gen.	r-**ei**	r-**ērum**
Dat.	r-**ei**	r-**ēbus**
Acc.	r-**em**	r-**es**
Abl.	r-**e**	r-**ēbus**
Voc.	r-**es**	r-**es**

З а ў в а г і.

1. У *gen.* і *dat. sg*. галосны **e** працяглы, калі знаходзіцца пасля галоснага (facies – faciēi), і кароткі, калі знаходзіцца пасля зычнага (fides – fidĕi).

2. Слова dies, ēi *m*, *f* у мужчынскім родзе мае значэнне *дзень*, у жаночым – *тэрмін*.

§ 21. Зводная табліца склонавых канчаткаў назоўнікаў

Склон	1-е скл.	2-е скл.		3-е скл.		4-е скл.		5-е скл.
	f (*m*)	*m* (*f*)	*n*	*m*, *f*	*n*	*m* (*f*)	*n*	*f* (*m*)
	Singulāris							
Nom.	-a	-us, (-er)Ø[1]	-um	розныя		-us	-u	-es
Gen.	-ae	-i		-is		-ūs		-ēi/-ĕi[7]
Dat.	-ae	-o		-i		-ui	-u	-ēi/-ĕi[7]
Acc.	-am	-um		-em (-im[3])	=nom.	-um	-u	-em
Abl.	-ā	-o		-e/-i[4]		-u		-e
Voc.	-a	-e[2]/=nom.	-um	=nom.		-us	-u	-es
	Plurālis							
Nom.	-ae	-i	-a	-es	-a/-ia[5]	-ūs	-ua	-es
Gen.	-ārum	-ōrum		-um/-ium[6]		-uum		-ērum
Dat.	-is	-is		-ĭbus		-ĭbus		-ĭbus
Acc.	-as	-os	-a	-es	-a/-ia[5]	-ūs	-ua	-es
Abl.	-is	-is		-ĭbus		-ĭbus		-ĭbus
Voc.	-ae	-i	-a	-es	-a/-ia[5]	-ūs	-ua	-es

З а ў в а г і.

1. Нулявы канчатак (**-Ø**) у *nom. sg*. маюць назоўнікі 2-га скланення, якія ў гэтай форме заканчваюцца на **-er** (puer, ĕri *m – хлопчык*; liber, bri *m – кніга*).

2. Канчатак **-e** у *voc. sg*. маюць назоўнікі 2-га скланення, якія ў *nom. sg.* заканчваюцца на **-us**.

3а. Канчатак **-im** у *acc. sg*. маюць назоўнікі 3-га скланення sitis, is *f – смага*; puppis, is *f – кармá*; turris, is *f – вежа*; febris, is *f – гарачка*, *ліхаманка*; vis *f – сіла*, *моц*; secūris, is *f – сякера*, а таксама назвы рэк і гарадоў на **-is** (напрыклад, Tibĕris, is *m – Тыбр* (рака); Neapŏlis, is *f – Неапаль* (горад)).

3б. Такі самы канчатак часам маюць назоўнікі navis, is *f – карабель*; classis, is *f – флот*.

4. Канчатак **-i** у *abl. sg*. маюць назоўнікі 3-га скланення галоснага тыпу, а таксама пералічаныя ў п. 3а. Такі самы канчатак часам маюць назоўнікі navis, is *f – карабель*; classis, is *f – флот*; ignis, is *m – агонь*.

5. Канчатак **-ia** у *nom. pl*. маюць назоўнікі 3-га скланення галоснага тыпу.

6. Канчатак **-ium** у *gen. pl*. маюць назоўнікі 3-га скланення галоснага і змешанага тыпаў.

7. Галосны **e** у *gen.* і *dat. sg*. назоўнікаў 5-га скланення працяглы пасля галоснага і кароткі пасля зычнага (dies, diēi *m*, *f – дзень*, *тэрмін*; fides, fidĕi *f – вера*).

8. *Acc. sg.* усіх пяці скланенняў у мужчынскім і жаночым родзе заканчваецца на **-m**, *acc. pl*. – на **-s**.

9. Назоўнікі ніякага роду маюць асаблівасці, пазначаныя ў § 11.

10. *Dat.* і *abl. pl*. ва ўсіх скланеннях заўсёды супадаюць.

§ 22. Прыметнік
(Nomen adjectīvum)

У лацінскай мове прыметнікі адносяцца да 1–3-га скланення і падзяляюцца на дзве групы:

1) прыметнікі 1-й групы (скланяюцца як назоўнікі 1-га і 2-га скланення);

3) прыметнікі 2-й групы (скланяюцца як назоўнікі 3-га скланення).

§ 23. Прыметнікі 1–2-га скланення
(Adjectīva 1–2-ae declinatiōnis)

Гэта прыметнікі, якія ў *nom. sg.* заканчваюцца на **-us (-er)**, **-a**, **-um**:

m	**-us**, **-er**	2-е скл.	long-**us**	lib**er**	pulch**er**
f	**-a**	1-е скл.	long-**a**	libĕr-**a**	pulchr-**a**
n	**-um**	2-е скл.	long-**um**	libĕr-**um**	pulchr-**um**
Пераклад			доўгі, -ая, -ае	свабодны, -ая, -ае	прыгожы, -ая, -ае
Аснова			long-	libĕr-	pulchr-
Слоўнікавая форма			longus, a, um	liber, ĕra, ĕrum	pulcher, chra, chrum

Слоўнікавая форма прыметніка – гэта форма мужчынскага роду і радавыя канчаткі жаночага і ніякага: longus, a, um (параўн. у бел. мове: *доўгі*, -*ая*, -*ае*). Калі ў мужчынскім родзе прыметнік заканчваецца на **-er**, то слоўнікавая форма ўключае акрамя канчаткаў частку асновы, каб паказаць, адносіцца **е** да асновы ці выпадае: liber, ĕra, ĕrum (*свабодны*, -*ая*, -*ае*); pulcher, chra, chrum (*прыгожы*, -*ая*, -*ае*).

Форма жаночага роду скланяецца як назоўнік 1-га скланення, мужчынскага і ніякага – як назоўнікі 2-га скланення (гл. § 9, 10).

Узор скланення

Склон	Singulāris			Plurālis		
	m	*f*	*n*	*m*	*f*	*n*
Nom.	long-**us**	long-**a**	long-**um**	long-**i**	long-**ae**	long-**a**
Gen.	long-**i**	long-**ae**	long-**i**	long-**ōrum**	long-**ārum**	long-**ōrum**
Dat.	long-**o**	long-**ae**	long-**o**	long-**is**		
Acc.	long-**um**	long-**am**	= nom.	long-**os**	long-**as**	= nom.
Abl.	long-**o**	long-**ā**	long-**o**	long-**is**		
Voc.	long-**e**	= nom.	= nom.	= nom.		

Склон	Singulāris			Plurālis		
	m	*f*	*n*	*m*	*f*	*n*
Nom.	pulch-**er**	pulchr-**a**	pulchr-**um**	pulchr-**i**	pulchr-**ae**	pulchr-**a**
Gen.	pulchr-**i**	pulchr-**ae**	pulchr-**i**	pulchr-**ōrum**	pulchr-**ārum**	pulchr-**ōrum**
Dat.	pulchr-**o**	pulchr-**ae**	pulchr-**o**	pulchr-**is**		
Acc.	pulchr-**um**	pulchr-**am**	= nom.	pulchr-**os**	pulchr-**as**	= nom.
Abl.	pulchr-**o**	pulchr-**ā**	pulchr-**o**	pulchr-**is**		
Voc.	= nom.			= nom.		

§ 24. Прыметнікі 3-га скланення (Adjectīva 3-ae declinatiōnis)

Па колькасці радавых канчаткаў у *nom. sg*. прыметнікі 3-га скланення адносяцца да трох тыпаў.

1-ы тып. ***Прыметнікі трох канчаткаў***. У *nom. sg*. маюць асобныя формы для кожнага роду і заканчваюцца на **-er**, **-is**, **-e**:

m	**-er**	ac**er**	cel**er**
f	**-is**	acr-**is**	celĕr-**is**
n	**-e**	acr-**e**	celĕr-**um**
Пераклад		вострыя, -ая, -ае	хуткі, -ая, -ае
Аснова		acr-	celĕr-
Слоўнікавая форма		acer, cris, cre	celer, ĕris, ĕre

2-і тып. ***Прыметнікі двух канчаткаў***. У *nom. sg*. маюць агульную форму для мужчынскага і жаночага роду і асобную для ніякага і заканчваюцца на **-is**, **-e**:

m, f	**-is**	brev-**is**	lev-**is**
n	**-e**	brev-**e**	lev-**e**
Пераклад		кароткі, -ая, -ае	лёгкі, -ая, -ае
Аснова		brev-	lev-
Слоўнікавая форма		brevis, e	levis, e

3-і тып. ***Прыметнікі аднаго канчатка***. У *nom. sg*. маюць агульную форму для ўсіх родаў і заканчваюцца на **-s**, **-ns**, **-x**, **-r**:

Nom. sg. *m, f, n*	dive**s**	sapie**ns**	feli**x**	pa**r**
Gen. sg.	divĭt-is	sapient-is	felīc-is	par-is
Пераклад	багаты, -ая, -ае	мудры, -ая, -ае	шчаслівы, -ая, -ае	роўны, -ая, -ае
Аснова	divĭt-	sapient-	felīc-	par-
Слоўнік. форма	dives, ĭtis	sapiens, entis	felix, īcis	par, paris

Аснова прыметнікаў вызначаецца па форме *gen. sg.* шляхам адкідвання канчатка **-is**.

Gen. sg. прыметнікаў трох і двух канчаткаў супадае з формай *nom. sg.* жаночага роду:

Склон	*m*	*f*	*n*
Nom. sg.	celer	celĕris	celĕre
Gen. sg.	celĕr-is		
Nom. sg.	brevis		breve
Gen. sg.	brev-is		

Gen. sg. прыметнікаў аднаго канчатка ўказваецца ў слоўнікавай форме.

Прыметнікі 3-га скланення змяняюцца па 3-м галосным скланенні (гл. § 15).

Узор скланення

Склон	Прыметнікі трох канчаткаў			Прыметнікі двух канчаткаў		Прыметнікі аднаго канчатка	
	m	*f*	*n*	*m, f*	*n*	*m, f*	*n*
Singulāris							
Nom.	acer	acr-**is**	acr-**e**	brev-**is**	brev-**e**	felix	
Gen.	acr-**is**			brev-**is**		felīc-**is**	
Dat.	acr-**i**			brev-**i**		felīc-**i**	
Acc.	acr-**em**		acr-**e**	brev-**em**	brev-**e**	felīc-**em**	felix
Abl.	acr-**i**			brev-**i**		felīc-**i**	
Voc.	acer	acr-**is**	acr-**e**	brev-**is**	brev-**e**	felix	
Plurālis							
Nom.	acr-**es**		acr-**ia**	brev-**es**	brev-**ia**	felīc-**es**	felic-**ia**
Gen.	acr-**ium**			brev-**ium**		felic-**ium**	
Dat.	acr-**ĭbus**			brev-**ĭbus**		felic-**ĭbus**	
Acc.	acr-**es**		acr-**ia**	brev-**es**	brev-**ia**	felīc-**es**	felic-**ia**
Abl.	acr-**ĭbus**			brev-**ĭbus**		felic-**ĭbus**	
Voc.	acr-**es**		acr-**ia**	brev-**es**	brev-**ia**	felīc-**es**	felic-**ia**

З а ў в а г а. Прыметнікі pauper, ĕris – *бедны*; dives, ĭtis – *багаты*; vetus, ĕris – *стары*; partĭceps, cĭpis – *які* (*што*) *удзельнічае*; princeps, cĭpis – *першы* скланяюцца па 3-м зычным скланенні (*abl. sg.* **-e**, *nom. pl. n* **-a**, *gen. pl.* **-um**).

§ 25. Ступені параўнання прыметнікаў (Gradūs comparatiōnis adjectivōrum)

Як і ў беларускай мове, лацінскія прыметнікі маюць тры ступені параўнання:

- gradus positīvus – звычайная ступень;
- gradus comparatīvus – вышэйшая ступень;
- gradus superlatīvus – найвышэйшая ступень.

У слоўніку прыметнікі падаюцца ў звычайнай ступені параўнання.

§ 26. Вышэйшая ступень (Gradus comparatīvus)

Вышэйшая ступень параўнання прыметнікаў утвараецца ад асновы прыметніка ў звычайнай ступені з дапамогай суфікса **-ior** для мужчынскага і жаночага роду, **-ius** для ніякага роду. У *nom. sg.* канчатак нулявы; аснова вышэйшай ступені супадае з формай *nom. sg. m*, *f*:

Positīvus	Comparatīvus		
	Nom. sg.		Gen. sg.
	m, *f*	*n*	*m*, *f*, *n*
long-us, a, um *доўгі*	long-**ior** *больш доўгі, даўжэйшы*	long-**ius**	long-iōr-**is**
brev-is, e *кароткі*	brev-ior *больш кароткі, карацейшы*	brev-ius	brev-iōr-is
felix, felīc-is *шчаслівы*	felic-ior *больш шчаслівы, шчаслівейшы*	felic-ius	felic-iōr-is
sapiens, ent-is *мудры*	sapient-ior *больш мудры, мудрэйшы*	sapient-ius	sapient-iōr-is

Прыметнікі ў вышэйшай ступені параўнання скланяюцца па 3-м зычным скланенні (гл. § 13).

Узор скланення

Склон	Singulāris		Plurālis	
	m, *f*	*n*	*m*, *f*	*n*
Nom.	longior	longius	longiōr-**es**	longiōr-**a**
Gen.	longiōr-**is**		longiōr-**um**	
Dat.	longiōr-**i**		longior-**ĭbus**	

Склон	Singulāris		Plurālis	
	m, f	*n*	*m, f*	*n*
Acc.	longiōr-**em**	long-ius	longiōr-**es**	longiōr-**a**
Abl.	longiōr-**e**		longior-**ĭbus**	

Паказчыкам вышэйшай ступені параўнання прыметніка з’яўляецца суфікс **-iōr-**

§ 27. Найвышэйшая ступень (Gradus superlatīvus)

Найвышэйшая ступень параўнання прыметнікаў утвараецца:

1) у большасці прыметнікаў – ад асновы прыметніка ў звычайнай ступені параўнання з дапамогай суфікса **-issĭm-** і радавых канчаткаў **-us**, **-a**, **-um**:

Positīvus	Superlatīvus		
	m	*f*	*n*
long-us, a, um *доўгі*	long-**issĭm-us** *самы доўгі, найдаўжэйшы*	long-**issĭm-a**	long-**issĭm-um**
brev-is, e *кароткі*	brev-issĭm-us *самы кароткі, найкарацейшы*	brev-issĭm-a	brev-issĭm-um
felix, felīc-is *шчаслівы*	felic-issĭm-us *самы шчаслівы, найшчаслівейшы*	felic-issĭm-a	felic-issĭm-um
sapiens, ent-is *мудры*	sapient-issĭm-us *самы мудры, наймудрэйшы*	sapient-issĭm-a	sapient-issĭm-um

2) у прыметнікаў на **-er** – ад формы *nom. sg. m* прыметніка ў звычайнай ступені параўнання з дапамогай суфікса **-rĭm-** і радавых канчаткаў **-us**, **-a**, **-um**:

Positīvus	Superlatīvus		
	m	*f*	*n*
acer, cris, cre *востры*	acer-**rĭm-us** *самы востры, найвастрэйшы*	acer-**rĭm-a**	acer-**rĭm-um**
liber, ĕra, ĕrum *свабодны*	liber-rĭm-us *самы свабодны, найсвабоднейшы*	liber-rĭm-a	liber-rĭm-um

3) у шасці прыметнікаў 3-га скланення на **-ĭlis** – ад асновы прыметніка ў звычайнай ступені параўнання з дапамогай суфікса **-lĭm-** і радавых канчаткаў **-us**, **-a**, **-um**:

Positīvus	Superlatīvus		
	m	*f*	*n*
facĭlis, e *лёгкі*	facil-**lĭm-us** *самы лёгкі, найлягчэйшы*	facil-**lĭm-a**	facil-**lĭm-um**
diffīcĭlis, e *цяжкі*	dificil-lĭm-us *самы цяжкі, найцяжэйшы*	dificil-lĭm-a	dificil-lĭm-um
simĭlis, e *падобны*	simil-lĭm-us *самы падобны*	simil-lĭm-a	simil-lĭm-um
dissimĭlis, e *непадобны*	dissimil-lĭm-us *самы непадобны*	dissimil-lĭm-a	dissimil-lĭm-um
gracĭlis, e *вытанчаны*	gracil-lĭm-us *самы вытанчаны*	gracil-lĭm-a	gracil-lĭm-um
humĭlis, e *нізкі*	humil-lĭm-us *самы нізкі, найніжэйшы*	humil-lĭm-a	humil-lĭm-um

Прыметнікі ў найвышэйшай ступені параўнання змяняюцца як прыметнікі 1–2-га скланення (гл. § 23).

Паказчыкам найвышэйшай ступені параўнання прыметніка з'яўляюцца суфіксы -**issĭm**-, -**rĭm**-, -**lĭm**-

§ 28. Суплетыўныя (няправільныя) ступені параўнання

Пяць прыметнікаў утвараюць ступені параўнання ад розных асноў:

Positīvus	Пераклад	Comparatīvus		Superlatīvus
		m, f	*n*	
bonus, a, um	добры	melior	melius	optĭmus, a, um
malus, a, um	дрэнны	pejor	pejus	pessĭmus, a, um
magnus, a, um	вялікі	major	majus	maxĭmus, a, um
parvus, a, um	маленькі	minor	minus	minĭmus, a, um
multi, ae, a	многія	plures	plura	plurĭmi, ae, a

Утварэнне граматычных форм ад розных асноў называецца суплетыўным утварэннем (параўн. у бел. мове: *добры – лепшы*, *дрэнны – горшы*).

§ 29. Апісальныя ступені параўнання

Прыметнікі 1–2-га скланення, якія ў звычайнай ступені параўнання перад канчаткам маюць галосны (**e, u, i**), утвараюць ступені параўнання

апісальна: вышэйшую ступень з дапамогай прыслоўя magis – *больш*, найвышэйшую – з дапамогай прыслоўя maxĭme – *найбольш*:

Positīvus	Пераклад	Comparatīvus	Superlatīvus
necessarius, a, um	неабходны	magis necessarius, a, um	maxĭme necessarius, a, um

§ 30. Прыслоўе (Adverbium)

У лацінскай мове, як і ў беларускай, адны прыслоўі з'яўляюцца вытворнымі, другія – невытворнымі, напрыклад: ubi – *дзе*, semper – *заўсёды* і г. д.

Вытворныя прыслоўі часцей за ўсё ўтвараюцца ад прыметнікаў:

1) 1–2-га скланення – ад асновы прыметніка з дапамогай суфікса **-e-**: longus, a, um – *доўгі* – long-e – *доўга*; pulcher, chra, chrum – *прыгожы* – pulchr-e – *прыгожа*;

2) 3-га скланення – ад асновы прыметніка з дапамогай суфікса **-ĭter-** або **-er-**, калі аснова заканчваецца на **-nt-**: fortis, e – *адважны* – fort-ĭter – *адважна*; felix, īcis – *шчаслівы* – felic-ĭter – *шчасліва*; sapiens, entis – *разумны* – sapient-er – *разумна*.

У якасці прыслоўяў ужываюцца таксама некаторыя склонавыя формы назоўнікаў і прыметнікаў: partim – *часткова*, casu – *выпадкова*, multum – *шмат*, facĭle – *лёгка* і інш.

Comparatīvus прыслоўяў супадае з формай вышэйшай ступені параўнання прыметнікаў у ніякім родзе: long-ius, fort-ius, sapient-ius, min-us.

Superlatīvus прыслоўяў утвараецца ад асновы прыметніка ў найвышэйшай ступені параўнання з дапамогай суфікса **-e-**: long-issĭm-e, pulcher-rĭm-e, facil-lĭm-e, minĭm-e.

§ 31. Займеннік (Pronōmen)

Лацінскія займеннікі маюць пры скланенні шмат агульных рыс з назоўнікамі, а таксама толькі ім уласцівыя асаблівасці. У лацінскай мове вылучаюць наступныя разрады займеннікаў: асабовыя, зваротны, прыналежныя, указальныя, адносныя, пытальныя, няпэўныя (неазначальныя), адмоўныя.

§ 32. Асабовыя займеннікі (Pronomĭna personalia)

ego – *я*	**nos** – *мы*
tu – *ты*	**vos** – *вы*

Склон	Singulāris		Plurālis			
Nom.	ego	tu	nos		vos	
Gen.	mei	tui	nostrum *з нас*	nostri *нас*	vestrum *з вас*	vestri *вас*
Dat.	mihi	tibi	nobis		vobis	
Acc.	me	te	nos		vos	
Abl.	me	te	nobis		vobis	

З а ў в а г і.

1. Склонавыя формы ўтвараюцца ад розных асноў (суплетывізм; параўн. у бел. мове: *я*, *мяне*, *мне*).

2. Асабовы займеннік 3-й асобы адсутнічае. У якасці яго ўжываецца ўказальны займеннік is, ea, id (гл. § 36), а таксама іншыя ўказальныя займеннікі.

3. Асабовыя займеннікі з прыназоўнікам cum – *з* пішуцца разам; пры гэтым прыназоўнік ставіцца пасля займенніка: mecum – *са мной*, nobiscum – *з намі* і г. д. Тое самае датычыцца зваротнага займенніка.

§ 33. Зваротны займеннік (Pronōmen reflexīvum)

sui – *сябе*

Склон	Singulāris і plurālis	Пераклад
Nom.	–	–
Gen.	sui	сябе
Dat.	sibi	сабе
Acc.	se	сябе
Abl.	se	сабой

З а ў в а г а. Зваротны займеннік у лацінскай мове адносіцца толькі да 3-й асобы.

§ 34. Прыналежныя займеннікі (Pronomĭna possessīva)

meus, **mea**, **meum** – *мой*	**vester**, **vestra**, **vestrum** – *ваш*
tuus, **tua**, **tuum** – *твой*	**noster**, **nostra**, **nostrum** – *наш*
suus, **sua**, **suum** – *свой*	

Прыналежныя займеннікі ўжываюцца ў адпаведнасці з асобай дзейніка, г. зн. у адносінах да 1-й асобы адзіночнага ліку ўжываецца толькі meus, a, um і г. д. Займеннік suus, a, um адносіцца толькі да 3-й асобы. Гэтыя займеннікі скланяюцца як прыметнікі 1–2-га скланення (гл. § 23). Займеннік meus, a, um у *voc. sg. m* мае форму mi.

§ 35. Указальныя займеннікі (Pronomĭna demonstratīva)

is, **ea**, **id** – *той, ён*	**idem**, **eădem**, **idem** – *той самы, ён жа*
hic, **haec**, **hoc** – *гэты*	**ille**, **illa**, **illud** – *той*
ipse, **ipsa**, **ipsum** – *сам*	**iste**, **ista**, **istud** – *той*

Займеннік ille указвае на аддалены прадмет, hic – на блізкі прадмет, iste – на прадмет, які адносіцца да 2-й асобы.

Гэтыя займеннікі скланяюцца як прыметнікі 1–2-га скланення (гл. § 23), за выключэннем двух склонаў: у *gen. sg*. яны маюць канчатак **-īus**, у *dat. sg*. – канчатак **-i** для ўсіх родаў.

§ 36. Скланенне займеннікаў is, ea, id; idem, eădem, idem

Склон	Singulāris			Plurālis		
	m	*f*	*n*	*m*	*f*	*n*
Nom.	is	ea	id	ei (ii)	eae	ea
Gen.	ejus (eius)			eōrum	eārum	eōrum
Dat.	ei			eis (iis)		
Acc.	eum	eam	id	eos	eas	ea
Abl.	eo	eā	eo	eis (iis)		

З а ў в а г а. Аснова займенніка is – e-/i-, да якой і далучаюцца склонавыя канчаткі (параўн. у бел. мове: *яго*, *яму*, *іх*, *ім*).

Склон	Singulāris			Plurālis		
	m	*f*	*n*	*m*	*f*	*n*
Nom.	idem	eădem	idem	eīdem (idem)	eaedem	eădem
Gen.	ejusdem			eorundem	earundem	eorundem
Dat.	eīdem			eisdem (iisdem)		
Acc.	eundem	eandem	idem	eosdem	easdem	eădem
Abl.	eōdem	eādem	eōdem	eisdem (iisdem)		

З а ў в а г а. Займеннік idem утварыўся ў выніку злучэння займенніка is з часціцай **-dem**, якая пры скланенні не змяняецца.

§ 37. Скланенне займеннікаў ille, a, ud; iste, a, ud; ipse, a, um

Склон	Singulāris			Plurālis		
	m	*f*	*n*	*m*	*f*	*n*
Nom.	ille	illa	illud	illi	illae	illa
Gen.	illīus			illōrum	illārum	illōrum
Dat.	illi			illis		
Acc.	illum	illam	illud	illos	illas	illa
Abl.	illo	illā	illo	illis		

З а ў в а г а. Аналагічна скланяюцца займеннікі iste, ista, istud – *той*; ipse, ipsa, ipsum – *сам* (але ў апошняга *nom*., *acc. sg. n* маюць форму ipsum):

Склон	Singulāris			Plurālis		
	m	*f*	*n*	*m*	*f*	n
Nom.	iste	ista	istud	isti	istae	ista
Gen.	istīus			istōrum	istārum	istōrum
Dat.	isti			istis		
Acc.	istum	istam	istud	istos	istas	ista
Abl.	isto	istā	isto	istis		

Склон	Singulāris			Plurālis		
	m	*f*	*n*	*m*	*f*	*n*
Nom.	ipse	ipsa	ipsum	ipsi	ipsae	ipsa
Gen.	ipsīus			ipsōrum	ipsārum	ipsōrum
Dat.	ipsi			ipsis		
Acc.	ipsum	ipsam	ipsum	ipsos	illas	illa
Abl.	ipso	ipsā	ipso	ipsis		

§ 38. Скланенне займенніка hic, haec, hoc

Склон	Singulāris			Plurālis		
	m	*f*	*n*	*m*	*f*	*n*
Nom.	hic	haec	hoc	hi	hae	haec
Gen.	hujus			horum	harum	horum
Dat.	huic			his		
Acc.	hunc	hanc	hoc	hos	has	haec
Abl.	hoc	hac	hoc	his		

З а ў в а г а. Канцавы элемент **c** ва ўскосных формах узыходзіць да ўказальнай часціцы **-ce** > **-c**.

§ 39. Адносны займеннік (Pronōmen relatīvum)

qui, **quae**, **quod** – *які*

Склон	Singulāris			Plurālis		
	m	*f*	*n*	*m*	*f*	*n*
Nom.	qui	quae	quod	qui	quae	quae
Gen.	cujus			quorum	quarum	quorum
Dat.	cui			quibus		
Acc.	quem	quam	quod	quos	quas	quae
Abl.	quo	quā	quo	quibus		

§ 40. Пытальныя займеннікі (Pronomĭna interrogatīva)

quis? – *хто?* **quid?** – *што?*
qui? quae? quod? – *які?*

Займеннік quis? – *хто?* quid? – *што?* у значэнні назоўніка ўжываецца толькі ў singulāris:

Склон	Singulāris	
	m, f	*n*
Nom.	quis	quid
Gen.	cujus	
Dat.	cui	
Acc.	quem	quid
Abl.	quo	

Займеннік qui? quae? quod? – *які? якая? якое?* у значэнні прыметніка ўжываецца ў абодвух ліках:

Склон	Singulāris			Plurālis		
	m	*f*	*n*	*m*	*f*	*n*
Nom.	qui	quae	quod	qui	quae	quae
Gen.	cujus			quorum	quarum	quorum
Dat.	cui			quibus		
Acc.	quem	quam	quod	quos	quas	quae
Abl.	quo	quā	quo	quibus		

§ 41. Няпэўныя (неазначальныя) займеннікі (Pronomĭna indefinīta)

У лік няпэўных займеннікаў, пераважна складаных, уваходзяць пытальныя займеннікі з далучанымі да іх часціцамі (**ali-**, **-dam**, **-que** і інш.); пры скланенні змяняецца толькі займеннікавая частка; часціца застаецца нязменнай.

Найбольш ужывальныя наступныя няпэўныя займеннікі:

alĭquis, **alĭquid** – *хто-небудзь*, *што-небудзь*; *хтосьці*, *штосьці*; *нехта*, *нешта*
alĭqui, **alĭqua**, **alĭquod** – *нейкі*, *якісьці*, *якісь*
quidam, **quiddam** – *хтосьці*, *штосьці*; *нехта*, *нешта*
quidam, **quaedam**, **quoddam** – *нейкі*, *якісьці*, *якісь*
quisque, **quidque** і **quique**, **quaeque**, **quodque** – *кожны*
unusquisque, **unaquaeque**, **unumquodque** (*gen.* **uniuscujusque**, *dat.* **unicuique** і г. д.) – *кожны паасобку*
quilĭbet, **quaelĭbet**, **quodlĭbet** – *які хочаш*, *абы-які*, *усякі*, *любы*, *кожны*

У якасці ўзору прывядзём скланенне займенніка alĭquis, alĭquid:

Склон	*m*, *f*	*n*
Nom.	alĭquis	alĭquid
Gen.	alicujus	
Dat.	alicui	
Acc.	alĭquem	alĭquid
Abl.	alĭquo	

З а ў в а г а. Пасля злучнікаў si – *калі*, nisi – *калі не*, ne – *каб не* і інш. займеннікі alĭquis і alĭquid страчваюць часціцу **ali**-: si quis – *калі хто-небудзь*, ne quid – *каб што-небудзь* і г. д.

§ 42. Адмоўныя займеннікі (Pronomĭna negatīva)

nemo – *ніхто*
nihil (nil) – *нішто*

Адмоўныя займеннікі nemo – *ніхто* і nihil (nil) – *нішто* скланяюцца толькі ў singulāris (з частковым выкарыстаннем склонавых форм займеннікавага прыметніка nullus (гл. § 43) і слова res (гл. § 20)):

Nom.	nemo	nihil (nil)
Gen.	nemĭnis, nullīus	nullīus rei
Dat.	nemĭni	nulli rei
Acc.	nemĭnem	nihil (nil)
Abl.	nemĭne, nullo	nullā re, nihĭlo

§ 43. Займеннікавыя прыметнікі (Adjectīva pronominalia)

У лацінскай мове ёсць група прыметнікаў, якія скланяюцца як указальныя займеннікі, г. зн. у *gen. sg*. яны маюць канчатак **-īus**, у *dat. sg*. **-ī**; у астатніх склонах яны маюць канчаткі прыметнікаў 1–2-га скланення (гл. § 23):

unus, **a**, **um** – *адзін*
solus, **a**, **um** – *адзін*, *адзіны*
totus, **a**, **um** – *увесь*, *цэлы*
alius, **a**, **ud** (*gen*. alterīus, *dat*. alii) – *іншы* (з многіх)

alter, **ĕra**, **ĕrum** – *іншы* (з двух)
uter, **utra**, **utrum** – *які* (з двух)
uterque, **utrăque**, **utrumque** – *і адзін і другі*, *абодва*, *абое*
neuter, **neutra**, **neutrum** – *ні адзін ні другі*
ullus, **a**, **um** – *які-небудзь*
nullus, **a**, **um** – *ніякі*

Узор скланення

Склон	Singulāris			Plurālis		
	m	*f*	*n*	*m*	*f*	*n*
Nom.	tot-**us**	tot-**a**	tot-**um**	tot-**i**	tot-**ae**	tot-**a**
Gen.	tot-**īus**			tot-**ōrum**	tot-**ārum**	tot-**ōrum**
Dat.	tot-**i**			tot-**is**		
Acc.	tot-**um**	tot-**am**	tot-**um**	tot-**os**	tot-**as**	tot-**a**
Abl.	tot-**o**	tot-**ā**	tot-**o**	tot-**is**		

§ 44. Лічэбнік (Numerāle)

Лацінскія лічэбнікі (numeralia) падзяляюцца на колькасныя (cardinalia), парадкавыя (ordinalia), раздзяляльныя (distributīva) і прыслоўныя (adverbia).

Зводная табліца лічэбнікаў

Лічбавая адзнака		Cardinalia	Ordinalia
арабская	рымская		
1	I	unus, a, um – *адзін*	primus, a, um – *першы*
2	II	duo, duae, duo – *два, дзве*	secundus, a, um alter, ĕra, ĕrum – *другі*
3	III	tres, tria	tertius, a, um
4	IV	quattuor	quartus
5	V	quinque	quintus
6	VI	sex	sextus
7	VII	septem	septĭmus
8	VIII	octo	octāvus
9	IX	novem	nonus
10	X	decem	decĭmus
11	XI	undĕcim	undecĭmus
12	XII	duodĕcim	duodecĭmus

Лічбавая адзнака		Cardinalia	Ordinalia
арабская	рымская		
13	XIII	tredĕcim	tertius decĭmus
14	XIV	quattuordĕcim	quartus decĭmus
15	XV	quindĕcim	quintus decĭmus
16	XVI	sedĕcim	sextus decĭmus
17	XVII	septendĕcim	septĭmus decĭmus
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesĭmus
19	XIX	undeviginti	undevicesĭmus
20	XX	viginti	vicesĭmus
21	XXI	unus et viginti або viginti unus і г. д.	primus et vicesĭmus або vicesĭmus primus і г. д.
28	XXVIII	duodetriginta	duodetricesĭmus
29	XXIX	undetriginta	undetricesĭmus
30	XXX	triginta	tricesĭmus
40	XL	quadraginta	quadragesĭmus
50	L	quinquaginta	quinquagesĭmus
60	LX	sexaginta	sexagesĭmus
70	LXX	septuaginta	septuagesĭmus
80	LXXX	octoginta	octogesĭmus
90	XC	nonaginta	nonagesĭmus
100	C	centum	centesĭmus
200	CC	ducenti, ae, a	ducentesĭmus
300	CCC	trecenti, ae, a	trecentesĭmus
400	CD	quadringenti, ae, a	quadringentesĭmus
500	D	quingenti, ae, a	quingentesĭmus
600	DC	sescenti, ae, a	sescentesĭmus
700	DCC	septingenti, ae, a	septingentesĭmus
800	DCCC	octingenti, ae, a	octingentesĭmus
900	CM	nongenti, ae, a	nongentesĭmus
1000	M	mille	millesĭmus
2000	MM	duo milia	bis millesĭmus

Distributīva	Adverbia
singŭli, ae, a – *па адным*	semel – *адзін раз, аднаразова*
bini, ae, a – *па два, па двое*	bis – *двойчы, два разы*
terni (trini), ae, a	ter
quaterni, ae, a	quater
quini, ae, a і г. д.	quinquies і г. д.

Усе лічэбнікі, якія могуць змяняцца па родах, ліках і склонах, дапасуюцца да назоўнікаў: duo consŭles – *два консулы*; duae legiōnes – *два легіёны*; tres species – *тры віды*; tria genĕra – *тры роды*; tribus verbis – *у трох словах*. Лічэбнік mille – *тысяча* не змяняецца і не ўплывае на склон назоўніка: mille milĭtes – *тысяча салдат* і г. д. Толькі слова milia – *тысячы* (*pl*. ад mille) патрабуе пасля сябе genetīvus: tria milia milĭtum – *тры тысячы салдат*, бо ўжываецца як назоўнік.

У складаных парадкавых лічэбнікаў скланяюцца ўсе элементы, а не толькі апошні, як гэта прынята ў беларускай мове (параўн.: vicesĭmus secundus – *дваццаць другі*). Напрыклад: anno millesĭmo nongentesĭmo quinquagesĭmo sexto – *у тысяча дзевяцьсот пяцьдзясят шостым годзе*.

Лічэбнікі другога дзясятка ўтвараюцца шляхам складання каранёў адзінак са словам **-dĕcim** (ад decem), напрыклад: XI (11) undĕcim; дзясяткі ад 30 да 90 утвараюцца з дапамогай суфікса **-ginta**, напрыклад: L (50) quinquaginta. C (100) centum не скланяецца; сотні ўтвараюцца з дапамогай суфікса **-centi (-genti)** і змяняюцца па 1–2-м скланенні ў множным ліку (гл. § 23), напрыклад: CC (200) ducenti, ae, a; D (500) quingenti, ae, a. M (1000) mille у адзіночным ліку не скланяецца; тысячы ў множным ліку змяняюцца як назоўнікі 3-га галоснага скланення (гл. § 15): *nom./acc.* **milia**, *gen.* **milium**, *dat./abl.* **milĭbus**.

Рымскія лічбы важна ведаць, бо яны ўжываюцца для абазначэння частак дакументаў, дат і г. д. Напрыклад, год 1991 рымскімі лічбамі абазначаецца наступным чынам: MCMLXXXXI = MCMXCI, 2011 – MMXI.

§ 45. Скланенне колькасных лічэбнікаў unus – *адзін*; duo – *два*; tres – *тры*

Склон	Singulāris			Plurālis				
	m	*f*	*n*	*m*	*f*	*n*	*m, f*	*n*
Nom.	unus	una	unum	duo	duae	duo	tres	tria
Gen.	unīus			duōrum	duārum	duōrum	trium	
Dat.	uni			duōbus	duābus	duōbus	tribus	
Acc.	unum	unam	unum	duos	duas	duo	tres	tria
Abl.	uno	unā	uno	duōbus	duābus	duōbus	tribus	

§ 46. Дзеяслоў (Verbum)

Лацінскі дзеяслоў мае наступныя граматычныя катэгорыі:

1. Час (tempus):
   - praesens (*praes.*) – цяперашні час;
   - imperfectum (*imperf.*) – прошлы час незакончанага трывання;
   - perfectum (*perf.*) – прошлы час закончанага трывання;
   - plusquamperfectum (*pqperf.*) – запрошлы час;
   - futūrum I (*fut.* I) – будучы час;
   - futūrum II (*fut.* II) – перадбудучы час.
2. Лад (modus):
   - indicatīvus (*ind.*) – абвесны лад;
   - conjunctīvus (*conj.*) – умоўны лад;
   - imperatīvus (*imperat.*) – загадны лад.
3. Стан (genus):
   - actīvum (*act.*) – незалежны стан;
   - passīvum (*pass.*) – залежны стан.
4. Лік (numĕrus):
   - singulāris (*sg.*) – адзіночны лік;
   - plurālis (*pl.*) – множны лік.
5. Асоба (persōna):
   - prima (1-я) – першая асоба;
   - secunda (2-я) – другая асоба;
   - tertia (3-я) – трэцяя асоба.
6. Спражэнне (conjugatio):
   - prima (I) – першае спражэнне;
   - secunda (II) – другое спражэнне;
   - tertia (III) – трэцяе спражэнне;
   - quarta (IV) – чацвёртае спражэнне.

Акрамя таго, усе дзеяслоўныя формы ў лацінскай мове падзяляюцца на дзве групы:

1) асабовыя (тыя формы, што спрагаюцца, г. зн. змяняюцца па асобах і ліках) – усе часавыя формы ў indicatīvus, conjunctīvus і imperatīvus;

2) неасабовыя (тыя формы, што не спрагаюцца): infinitīvi – інфінітывы; participia – дзеепрыметнікі; gerundīvum – герундыў; gerundium – герундый; supīna – супіны.

§ 47. Чатыры спражэнні дзеяслова

Лацінскі дзеяслоў мае чатыры спражэнні. Тып спражэння вызначаецца канцавым гукам асновы infectum (гл. § 49):

Спражэнне	Канцавы гук	Прыклады асноў
I	ā	laudā-, monstrā-
II	ē	docē-, habē-
IIIa	зычны, u	dic-, minu-
IIIб	ĭ	capĭ-, facĭ-
IV	ī	audī-, finī-

§ 48. Неазначальная форма цяперашняга часу незалежнага стану (Infinitīvus praesentis actīvi)

Infinitīvus praesentis actīvi утвараецца ад асновы infectum (гл. § 49) з дапамогай суфіксаў **-re-** (I, II, IV спр.), **-ĕre-** (III спр.). Ад асноў, што прыведзены ў § 47, infinitīvus praesentis actīvi утвараецца наступным чынам:

Спражэнне	Infinitīvus praesentis actīvi
I	laudā-**re** – *хваліць*; monstrā-**re** – *паказваць*
II	docē-**re** – *навучаць*; habē-**re** – *мець*
IIIa	dic-**ĕre** – *казаць*; minu-**ĕre** – *памяншаць*
IIIб	cap-**ĕre** – *браць*; fac-**ĕre** – *рабіць*
IV	audī-**re** – *слухаць*; finī-**re** – *заканчваць*

З а ў в а г а. У дзеясловаў IIIб спражэння перад суфіксам **-ĕre-** канцавы галосны асновы **ĭ** выпадае.

Пра ўтварэнне астатніх форм інфінітыва гл. § 81.

§ 49. Асноўныя формы і асновы дзеяслова

Большасць лацінскіх дзеясловаў маюць чатыры асноўныя формы, якія падаюцца ў слоўніку:

Асноўная форма	I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
1. Praesens indicatīvi actīvi, 1 *sg*.	laudo	doceo	scribo	audio
2. Perfectum indicatīvi actīvi, 1 *sg*.	laudāvi	docui	scripsi	audīvi
3. Supīnum	laudātum	doctum	scriptum	audītum
4. Infinitīvus praesentis actīvi	laudāre	docēre	scribĕre	audīre

З а ў в а г а. Замест чацвёртай асноўнай формы для правільных дзеясловаў у слоўніку звычайна пазначаецца нумар спражэння.

Па гэтых асноўных формах вызначаюцца тры дзеяслоўныя асновы:

1) аснова infectum вызначаецца па першай асноўнай форме; у I спражэнні канчатак **-o** замяняецца на **ā**, у астатніх спражэннях канчатак **-o** адкідваецца: laudā-, docē-, scrib-, audī-;

2) аснова perfectum вызначаецца па другой асноўнай форме шляхам адкідвання канчатка **-i**: laudāv-, docu-, scrips-, audīv-;

3) аснова supīnum вызначаецца па трэцяй асноўнай форме шляхам адкідвання канчатка **-um**: laudāt-, doct-, script-, audīt-.

Ад трох дзеяслоўных асноў утвараюцца ўсе формы лацінскага дзеяслова:

1) ад асновы infectum: praesens, imperfectum, futūrum I абодвух станаў і ўсіх ладоў, infinitīvus praesentis actīvi і passīvi, participium praesentis actīvi, gerundium, gerundīvum;

2) ад асновы perfectum: perfectum, plusquamperfectum, futūrum II незалежнага стану абвеснага і ўмоўнага ладу, infinitīvus perfecti actīvi;

3) ад асновы supīnum: participium perfecti passīvi, які разам з адпаведнымі формамі дапаможнага дзеяслова sum, fui, esse утварае perfectum, plusquamperfectum, futūrum II залежнага стану абвеснага і ўмоўнага ладу і infinitīvus perfecti passīvi; participium futūri actīvi, infinitīvus futūri actīvi et passīvi, supīna.

§ 50. Стандартныя і нестандартныя дзеясловы

Дзеясловы, у якіх аснова perfectum утвараецца з дапамогай суфікса **-v-**, а аснова supīnum з дапамогай суфікса **-t-**, што далучаюцца да нязменнай асновы infectum, называюцца *стандартнымі*. Астатнія дзеясловы называюцца *нестандартнымі*:

1-я асноўная форма	Аснова infectum	2-я асноўная форма	3-я асноўная форма	4-я асноўная форма
laudo (стандартны)	laudā-	laudā-**v**-i	laudā-**t**-um	laudāre
deleo (стандартны)	delē-	delē-**v**-i	delē-**t**-um	delēre
audio (стандартны)	audī-	audī-**v**-i	audī-**t**-um	audīre
doceo (нестандартны)	docē-	docui	doctum	docēre
scribo (нестандартны)	scrib-	scripsi	scriptum	scribĕre

§ 51. Тры тыпы дзеяслоўных канчаткаў

Лацінскі дзеяслоў мае тры тыпы асабовых канчаткаў:
1. Асабовыя канчаткі actīvi (незалежнага стану):

Асоба	Singulāris	Plurālis
1-я	**-o/-m**	**-mus**
2-я	**-s**	**-tis**
3-я	**-t**	**-nt**

З а ў в а г а. У 1-й асобе singulāris канчатак **-m** ужываецца пасля суфіксаў, якія заканчваюцца на галосны, канчатак **-o** – у астатніх выпадках. Напрыклад: doce-o (суфікс адсутнічае), docē-b-o, але docē-ba-m, doce-a-m.

2. Асабовыя канчаткі passīvi (залежнага стану):

Асоба	Singulāris	Plurālis
1-я	**-or/-r**	**-mur**
2-я	**-ris**	**-mĭni**
3-я	**-tur**	**-ntur**

З а ў в а г і.
1. У 1-й асобе singulāris канчатак **-r** ужываецца пасля суфіксаў, якія заканчваюцца на галосны, канчатак **-or** – у астатніх выпадках. Напрыклад: doce-or (суфікс адсутнічае), docē-b-or, але docē-ba-r, doce-a-r.
2. У 2-й асобе singulāris сустракаецца канчатак **-re**.

3. Асабовыя канчаткі perfecti:

Асоба	Singulāris	Plurālis
1-я	**-i**	**-ĭmus**
2-я	**-isti**	**-istis**
3-я	**-it**	**-ērunt**

З а ў в а г а. У 3-й асобе plurālis сустракаецца канчатак **-ēre**.

§ 52. Злучальныя галосныя

У дзеяслоўных формах, калі на стыку марфем (асновы і канчатка, суфікса і канчатка) аказваюцца два зычныя, паміж імі з'яўляецца злучальны галосны па наступным правіле:

-ĭ-	перад	**m**, **s**, **t**;
-u-	перад	**n**;
-ĕ-	перад	**r**

§ 53. Утварэнне часавых форм абвеснага ладу ад асновы infectum

Indicatīvus (абвесны лад), як і ў беларускай мове, указвае на тое, што дзеянне адбываецца, адбылося або адбудзецца ў рэчаіснасці.

Ад асновы infectum утвараюцца praesens, imperfectum і futūrum I (primum) абодвух станаў.

§ 54. Цяперашні час абвеснага ладу незалежнага стану (Praesens indicatīvi actīvi)

Цяперашні час абвеснага ладу незалежнага стану ўтвараецца ад асновы infectum (гл. § 49) з дапамогай асабовых канчаткаў actīvi (гл. § 51). У дзеясловаў IIIa спражэння паміж асновай і канчаткам з'яўляецца злучальны галосны (гл. § 52).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudā-; doceo – *навучаць*, аснова docē-;
scribo – *пісаць*, аснова scrib-; capio – *браць*, аснова capĭ-;
audio – *слухаць*, аснова audī-:

Лік	Асоба	I спр.	II спр.	IIIa спр.	IIIб спр.	IV спр.
Sg.	1-я	laud-**o**[1]	doce-**o**	scrib-**o**	capi-**o**	audi-**o**
	2-я	lauda-**s**	doce-**s**	scrib-**i-s**	capi-**s**	audi-**s**
	3-я	lauda-**t**	doce-**t**	scrib-**i-t**	capi-**t**	audi-**t**
Pl.	1-я	laudā-**mus**	docē-**mus**	scrib-**ĭ-mus**	capĭ-**mus**	audī-**mus**
	2-я	laudā-**tis**	docē-**tis**	scrib-**ĭ-tis**	capĭ-**tis**	audī-**tis**
	3-я	lauda-**nt**	doce-**nt**	scrib-**u-nt**	capi-**u-nt**[2]	audi-**u-nt**[2]

З а ў в а г і.

1. У дзеясловаў I спражэння ў 1-й асобе адзіночнага ліку канчатак **-o** паглынае канцавы галосны асновы **ā** (laud-o < laudā-o).

2. У дзеясловаў IIIб і IV спражэння ў 3-й асобе множнага ліку паміж асновай і канчаткам **-nt** з'яўляецца злучальны галосны **-u-**, па аналогіі з IIIa спражэннем (capi-u-nt, audi-u-nt).

§ 55. Цяперашні час абвеснага ладу залежнага стану (Praesens indicatīvi passīvi)

Цяперашні час абвеснага ладу залежнага стану ўтвараецца ад асновы infectum (гл. § 49) з дапамогай асабовых канчаткаў passīvi (гл. § 51). У дзеясловаў IIIа спражэння паміж асновай і канчаткам з'яўляецца злучальны галосны (гл. § 52).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudā-; doceo – *навучаць*, аснова docē-;
scribo – *пісаць*, аснова scrib-; capio – *браць*, аснова capĭ-;
audio – *слухаць*, аснова audī-:

Лік	Асоба	I спр.	II спр.	IIIа спр.	IIIб спр.	IV спр.
Sg.	1-я	laud-**or**[1]	doce-**or**	scrib-**or**	capi-**or**	audi-**or**
	2-я	laudā-**ris**	docē-**ris**	scrib-**ĕ-ris**	capĕ-**ris**[3]	audī-**ris**
	3-я	laudā-**tur**	docē-**tur**	scrib-**ĭ-tur**	capĭ-**tur**	audī-**tur**
Pl.	1-я	laudā-**mur**	docē-**mur**	scrib-**ĭ-mur**	capĭ-**mur**	audī-**mur**
	2-я	lauda-**mĭni**	doce-**mĭni**	scrib-**i-mĭni**	capi-**mĭni**	audi-**mĭni**
	3-я	lauda-**ntur**	doce-**ntur**	scrib-**u-ntur**	capi-**u-ntur**[2]	audi-**u-ntur**[2]

З а ў в а г і.

1. У дзеясловаў I спражэння ў 1-й асобе адзіночнага ліку канчатак **-or** паглынае канцавы галосны асновы **ā** (laud-or < laudā-or).

2. У дзеясловаў IIIб і IV спражэння ў 3-й асобе множнага ліку паміж асновай і канчаткам **-ntur** з'яўляецца злучальны галосны **-u-**, па аналогіі з IIIа спражэннем (capi-u-ntur, audi-u-ntur).

3. У дзеясловаў IIIб спражэння ў 2-й асобе адзіночнага ліку канцавы галосны асновы **ĭ** перад канчаткам **-ris** пераходзіць у **ĕ** у адпаведнасці з фанетычным законам (гл. § 7) (capĕ-ris < capĭ-ris).

§ 56. Прошлы час незаканчанага трывання абвеснага ладу незалежнага і залежнага стану (Imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi)

Прошлы час незаканчанага трывання абвеснага ладу незалежнага і залежнага стану адказвае на пытанні *што рабіў? што пачаў рабіць?* Утва-

раецца ад асновы infectum (гл. § 49) з дапамогай суфіксаў **-bā-** (I, II спр.), **-ēbā-** (III, IV спр.) і асабовых канчаткаў actīvi і passīvi (гл. § 51).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudā-; doceo – *навучаць*, аснова docē-; scribo – *пісаць*, аснова scrib-; audio – *слухаць*, аснова audī-:

Лік	Асоба	I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
Actīvum					
Sg.	1-я	laudā-**ba-m**	docē-**ba-m**	scrib-**ēba-m**	audi-**ēba-m**
	2-я	laudā-**ba-s**	docē-**ba-s**	scrib-**ēba-s**	audi-**ēba-s**
	3-я	laudā-**ba-t**	docē-**ba-t**	scrib-**ēba-t**	audi-**ēba-t**
Pl.	1-я	lauda-**bā-mus**	doce-**bā-mus**	scrib-**ebā-mus**	audi-**ebā-mus**
	2-я	lauda-**bā-tis**	doce-**bā-tis**	scrib-**ebā-tis**	audi-**ebā-tis**
	3-я	laudā-**ba-nt**	docē-**ba-nt**	scrib-**ēba-nt**	audi-**ēba-nt**
Passīvum					
Sg.	1-я	laudā-**ba-r**	docē-**ba-r**	scrib-**ēba-r**	audi-**ēba-r**
	2-я	lauda-**bā-ris**	doce-**bā-ris**	scrib-**ebā-ris**	audi-**ebā-ris**
	3-я	lauda-**bā-tur**	doce-**bā-tur**	scrib-**ebā-tur**	audi-**ebā-tur**
Pl.	1-я	lauda-**bā-mur**	doce-**bā-mur**	scrib-**ebā-mur**	audi-**ebā-mur**
	2-я	lauda-**ba-mĭni**	doce-**ba-mĭni**	scrib-**eba-mĭni**	audi-**eba-mĭni**
	3-я	lauda-**ba-ntur**	doce-**ba-ntur**	scrib-**eba-ntur**	audi-**eba-ntur**

§ 57. Будучы час абвеснага ладу незалежнага і залежнага стану (Futūrum I (primum) indicatīvi actīvi et passīvi)

Будучы час абвеснага ладу незалежнага і залежнага стану адказвае на пытанні *што зраблю? што буду рабіць?* Утвараецца ад асновы infectum (гл. § 49): у дзеясловаў I, II спражэння з дапамогай суфікса **-b-**, злучальнага галоснага (гл. § 52) і асабовых канчаткаў actīvi і passīvi (гл. § 51); у дзеясловаў III, IV спражэння з дапамогай суфікса **-a-** (у 1-й асобе адзіночнага ліку), **-ē-** (у астатніх формах) і асабовых канчаткаў actīvi і passīvi (гл. § 51).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudā-; doceo – *навучаць*, аснова docē-;
scribo – *пісаць*, аснова scrib-; audio – *слухаць*, аснова audī-:

Лік	Асоба	I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
Actīvum					
Sg.	1-я	laudā-**b-o**	docē-**b-o**	scrib-**a-m**	audi-**a-m**
	2-я	laudā-**b-i-s**	docē-**b-ĭ-s**	scrib-**e-s**	audi-**e-s**
	3-я	laudā-**b-i-t**	docē-**b-ĭ-t**	scrib-**e-t**	audi-**e-t**
Pl.	1-я	lauda-**b-ĭ-mus**	doce-**b-ĭ-mus**	scrib-**ē-mus**	audi-**ē-mus**
	2-я	lauda-**b-ĭ-tis**	doce-**b-ĭ-tis**	scrib-**ē-tis**	audi-**ē-tis**
	3-я	laudā-**b-u-nt**	docē-**b-u-nt**	scrib-**e-nt**	audi-**e-nt**
Passīvum					
Sg.	1-я	laudā-**b-or**	docē-**b-or**	scrib-**a-r**	audi-**a-r**
	2-я	lauda-**b-ĕ-ris**	doce-**b-ĕ-ris**	scrib-**ē-ris**	audi-**ē-ris**
	3-я	lauda-**b-ĭ-tur**	doce-**b-ĭ-tur**	scrib-**ē-tur**	audi-**ē-tur**
Pl.	1-я	lauda-**b-ĭ-mur**	doce-**b-ĭ-mur**	scrib-**ē-mur**	audi-**ē-mur**
	2-я	lauda-**b-i-mĭni**	doce-**b-i-mĭni**	scrib-**e-mĭni**	audi-**e-mĭni**
	3-я	lauda-**b-u-ntur**	doce-**b-u-ntur**	scrib-**e-ntur**	audi-**e-ntur**

§ 58. Загадны лад (Imperatīvus)

1. У **imperatīvus praesentis actīvi** (загадным ладзе цяперашняга часу незалежнага стану) у 2-й асобе адзіночнага ліку дзеясловаў I, II, IV спражэння да асновы infectum далучаецца нулявы канчатак (г. зн. форма супадае з асновай infectum), у дзеясловаў IIIa спражэння – канчатак **-e**, у дзеясловаў IIIб спражэння канцавы галосны асновы infectum **ĭ** пераходзіць у **ĕ**.

У 2-й асобе множнага ліку дзеясловаў I, II, IIIб, IV спражэння да асновы infectum далучаецца канчатак **-te**, у дзеясловаў IIIa спражэння – злучальны галосны**-ĭ-** і канчатак **-te**:

Спражэнне	Дзеяслоў	Аснова	2-я асоба singulāris	2-я асоба plurālis
I	laudo – *хваліць*	laudā-	lauda! – *хвалі!*	laudā-**te**! – *хваліце!*
II	doceo – *навучаць*	docē-	doce! – *навучай!*	docē-**te**! – *навучайце!*

Спражэнне	Дзеяслоў	Аснова	2-я асоба singulāris	2-я асоба plurālis
IIIa	scribo – *пісаць*	scrib-	scrib-**e**! – *пішы!*	scrib-**ĭ**-**te**! – *пішыце!*
IIIб	capio – *браць*	capĭ-	cape! – *бяры!*	capĭ-**te**! – *бярыце!*
IV	audio – *слухаць*	audī-	audi! – *слухай!*	audī-**te**! – *слухайце!*
–	sum, esse – *быць*	es-	es! – *будзь!*	es-**te**! – *будзьце!*

Тры дзеясловы III спражэння (dico, duco, facio) і дзеяслоў fero, ferre (гл. § 79, п. 4) утвараюць 2-ю асобу адзіночнага ліку без канцавога **-e**; 2-ю асобу множнага ліку яны ўтвараюць па правіле, за выключэннем fero:

Спражэнне	Дзеяслоў	Аснова	2-я асоба singulāris	2-я асоба plurālis
IIIa	dico – *казаць*	dic-	dic! – *кажы!*	dic-**ĭ**-**te**! – *кажыце!*
IIIa	duco – *весці*	duc-	duc! – *вядзі!*	duc-**ĭ**-**te**! – *вядзіце!*
IIIб	facio – *рабіць*	facĭ-	fac! – *рабі!*	fac-**ĭ**-**te**! – *рабіце!*
–	fero – *несці*	fer-	fer! – *нясі!*	fer-**te**! – *нясіце!*

2. У **imperatīvus praesentis passīvi** (загадным ладзе цяперашняга часу залежнага стану) у 2-й асобе адзіночнага ліку дзеясловаў I, II, IV спражэння да асновы infectum далучаецца канчатак **-re**, у дзеясловаў IIIa спражэння – злучальны галосны **-ĕ-** і канчатак **-re**, у дзеясловаў IIIб спражэння канцавы галосны асновы infectum **ĭ** перад канчаткам **-re** пераходзіць у **ĕ**.

У 2-й асобе множнага ліку дзеясловаў I, II, IIIб, IV спражэння да асновы infectum далучаецца канчатак **-mĭni**, у дзеясловаў IIIa спражэння – злучальны галосны **-ĭ-** і канчатак **-mĭni**:

Спражэнне	Дзеяслоў	Аснова	2-я асоба singulāris	2-я асоба plurālis
I	laudo – *хваліць*	laudā-	laudā-**re**!	lauda-**mĭni**!
II	doceo – *навучаць*	docē-	docē-**re**!	doce-**mĭni**!
IIIa	scribo – *пісаць*	scrib-	scrib-**ĕ**-**re**!	scrib-**i**-**mĭni**!
IIIб	capio – *браць*	capĭ-	capĕ-**re**!	capi-**mĭni**!
IV	audio – *слухаць*	audī-	audī-**re**!	audi-**mĭni**!

3. У **imperatīvus futūri actīvi** (загадным ладзе будучага часу незалежнага стану) у 2-й і 3-й асобе адзіночнага ліку дзеясловаў I, II, IIIб, IV спражэння да асновы infectum далучаецца канчатак **-to**, у дзеясловаў IIIa спражэння – злучальны галосны **-ĭ-** і канчатак **-to**.

У 2-й асобе множнага ліку дзеясловаў I, II, IIIб, IV спражэння да асновы infectum далучаецца канчатак **-tōte**, у дзеясловаў IIIa спражэння – злучальны галосны **-i-** і канчатак **-tōte**.

У 3-й асобе множнага ліку дзеясловаў I, II спражэння да асновы infectum далучаецца канчатак **-nto**, у дзеясловаў III, IV спражэння – злучальны галосны **-u-** і канчатак **-nto**:

Спражэнне	Дзеяслоў	Аснова	Асоба	Singulāris	Plurālis
I	laudo – *хваліць*	laudā-	2-я	laudā-**to**!	lauda-**tōte**!
			3-я		lauda-**nto**!
II	doceo – *навучаць*	docē-	2-я	docē-**to**!	doce-**tōte**!
			3-я		doce-**nto**!
IIIa	scribo – *пісаць*	scrib-	2-я	scrib-**ĭ-to**!	scrib-**i-tōte**!
			3-я		scrib-**u-nto**!
IIIб	capio – *браць*	capĭ-	2-я	capĭ-**to**!	capi-**tōte**!
			3-я		capi-**u-nto**!
IV	audio – *слухаць*	audī-	2-я	audī-**to**!	audi-**tōte**!
			3-я		audi-**u-nto**!

4. У **imperatīvus futūri passīvi** (загадным ладзе будучага часу залежнага стану) у 2-й і 3-й асобе адзіночнага ліку дзеясловаў I, II, IIIб, IV спражэння да асновы infectum далучаецца канчатак **-tor** або **-mĭno**, у дзеясловаў IIIa спражэння – злучальны галосны **-ĭ-** і канчатак **-tor** або **-mĭno**.

У 3-й асобе множнага ліку дзеясловаў I, II спражэння да асновы infectum далучаецца канчатак **-ntor**, у дзеясловаў III, IV спражэння – злучальны галосны **-u-** і канчатак **-ntor**:

Спражэнне	Дзеяслоў	Аснова	Асоба	Singulāris	Plurālis
I	laudo – *хваліць*	laudā-	2-я	laudā-**tor**! або lauda-**mĭno**!	–
			3-я		lauda-**ntor**!
II	doceo – *навучаць*	docē-	2-я	docē-**tor**! або doce-**mĭno**!	–
			3-я		doce-**ntor**!
IIIa	scribo – *пісаць*	scrib-	2-я	scrib-**ĭ-tor**! або scrib-**i-mĭno**!	–
			3-я		scrib-**u-ntor**!
IIIб	capio – *браць*	capĭ-	2-я	capĭ-**tor**! або capi-**mĭno**!	–
			3-я		capi-**u-ntor**!
IV	audio – *слухаць*	audī-	2-я	audī-**tor**! або audi-**mĭno**!	–
			3-я		audi-**u-ntor!**

5. **Значэнне imperatīvus**. Загадны лад, які абазначае не толькі загад, але і настаўленне, просьбу і г. д., мае формы цяперашняга і будучага часу.

У адрозненне ад imperatīvus praesentis, які ўказвае на неадкладнае дзеянне, imperatīvus futūri указвае на дзеянне, пажаданае ў далейшым. Таму ён часцей за ўсё ўжываецца ў законах, дамовах, тэстаментах, а так-

сама ў настаўленнях, просьбах. Часта яму папярэднічае адзін з будучых часоў абвеснага ладу. Напрыклад: Cum littĕras meas accepĕris, venīto. – *Калі атрымаеш мой ліст, прыходзь.*

Некаторыя дзеясловы ўтвараюць толькі imperatīvus futūri: scio, 4 – *ведаць* – scito – *ведай*, scitōte – *ведайце*; memĭni, meminisse – *памятаць* – memento – *памятай*, mementōte – *памятайце*.

6. **Выказванне забароны**. Адмоўная форма загаднага ладу, г. зн. забарона, выказваецца спалучэннем загаднага ладу дзеяслова nolo, nolle – *не жадаць* (**noli** у адзіночным ліку, **nolīte** у множным ліку; гл. § 79, п. 2) з формай *inf. praes. act.* (гл. § 48): noli laudāre – *не хвалі*, nolīte laudāre – *не хваліце*; noli tangĕre – *не кранай*, nolīte tangĕre – *не кранайце*.

§ 59. Утварэнне часавых форм абвеснага ладу ад асновы perfectum

Ад асновы perfectum (гл. § 49) утвараюцца perfectum, plusquamperfectum, futūrum II незалежнага стану.

§ 60. Прошлы час закончанага трывання абвеснага ладу незалежнага стану (Perfectum indicatīvi actīvi)

Прошлы час закончанага трывання абвеснага ладу незалежнага стану адказвае на пытанне *што зрабіў?* Утвараецца ад асновы perfectum (гл. § 49) з дапамогай асабовых канчаткаў perfecti (гл. § 51).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudāv-; doceo – *навучаць*, аснова docu-; scribo – *пісаць*, аснова scrips-; audio – *слухаць*, аснова audīv-:

Лік	Асоба	I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
Sg.	1-я	laudāv-**i**	docu-**i**	scrips-**i**	audīv-**i**
	2-я	laudav-**isti**	docu-**isti**	scrips-**isti**	audiv-**isti**
	3-я	laudāv-**it**	docu-**it**	scrips-**it**	audīv-**it**
Pl.	1-я	laudav-**ĭmus**	docu-**ĭmus**	scrips-**ĭmus**	audiv-**ĭmus**
	2-я	laudav-**istis**	docu-**istis**	scrips-**istis**	audiv-**istis**
	3-я	laudav-**ērunt**	docu-**ērunt**	scrips-**ērunt**	audiv-**ērunt**

§ 61. Запрошлы час абвеснага ладу незалежнага стану (Plusquamperfectum indicatīvi actīvi)

Запрошлы (даўномінулы, перадмінулы) час абвеснага ладу незалежнага стану абазначае дзеянне: 1) якое адбылося раней іншага дзеяння ў мінулым; 2) якое адбылося даўно. Утвараецца ад асновы perfectum (гл. § 49) з дапамогай суфікса **-ĕrā-** і асабовых канчаткаў actīvi (гл. § 51).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudāv-; doceo – *навучаць*, аснова docu-;
scribo – *пісаць*, аснова scrips-; audio – *слухаць*, аснова audīv-:

Лік	Асоба	I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
Sg.	1-я	laudav-**ĕra-m**	docu-**ĕra-m**	scrips-**ĕra-m**	audiv-**ĕra-m**
	2-я	laudav-**ĕra-s**	docu-**ĕra-s**	scrips-**ĕra-s**	audiv-**ĕra-s**
	3-я	laudav-**ĕra-t**	docu-**ĕra-t**	scrips-**ĕra-t**	audiv-**ĕra-t**
Pl.	1-я	laudav-**erā-mus**	docu-**erā-mus**	scrips-**erā-mus**	audiv-**erā-mus**
	2-я	laudav-**erā-tis**	docu-**erā-tis**	scrips-**erā-tis**	audiv-**erā-tis**
	3-я	laudav-**ĕra-nt**	docu-**ĕra-nt**	scrips-**ĕra-nt**	audiv-**ĕra-nt**

§ 62. Перадбудучы час абвеснага ладу незалежнага стану (Futūrum II (secundum) indicatīvi actīvi)

Перадбудучы час абвеснага ладу незалежнага стану абазначае дзеянне, якое адбудзецца раней іншага дзеяння ў будучым. Утвараецца ад асновы perfectum (гл. § 49) з дапамогай суфікса **-ĕr-** (1 *sg.*) **/-ĕrĭ-** (астатнія формы) і асабовых канчаткаў actīvi (гл. § 51).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudāv-; doceo – *навучаць*, аснова docu-;
scribo – *пісаць*, аснова scrips-; audio – *слухаць*, аснова audīv-:

Лік	Асоба	I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
Sg.	1-я	laudav-**ĕr-o**	docu-**ĕr-o**	scrips-**ĕr-o**	audiv-**ĕr-o**
	2-я	laudav-**ĕri-s**	docu-**ĕri-s**	scrips-**ĕri-s**	audiv-**ĕri-s**
	3-я	laudav-**ĕri-t**	docu-**ĕri-t**	scrips-**ĕri-t**	audiv-**ĕri-t**

Лік	Асоба	I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
Pl.	1-я	laudav-**erĭ-mus**	docu-**erĭ-mus**	scrips-**erĭ-mus**	audiv-**erĭ-mus**
	2-я	laudav-**erĭ-tis**	docu-**erĭ-tis**	scrips-**erĭ-tis**	audiv-**erĭ-tis**
	3-я	laudav-**ĕri-nt**	docu-**ĕri-nt**	scrips-**ĕri-nt**	audiv-**ĕri-nt**

§ 63. Утварэнне часавых форм абвеснага ладу ад асновы supīnum

Ад асновы supīnum утвараецца participium perfecti passīvi (гл. § 68), які ў спалучэнні з дапаможным дзеясловам sum, fui, – , esse (гл. § 79, п. 1) у адпаведных формах утварае perfectum, plusquamperfectum і futūrum II залежнага стану. Гэтыя формы аналітычныя, г. зн. складаюцца з двух слоў.

§ 64. Прошлы час закончанага трывання абвеснага ладу залежнага стану (Perfectum indicatīvi passīvi)

Прошлы час закончанага трывання абвеснага ладу залежнага стану ўтвараецца з дапамогай participium perfecti passīvi (гл. § 68) і дзеяслова sum, fui, – , esse у praesens indicatīvi (гл. § 79, п. 1).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudāt-; doceo – *навучаць*, аснова doct-;
scribo – *пісаць*, аснова script-; audio – *слухаць*, аснова audīt-:

Лік	Асоба	I спр.	II спр.
Sg.	1-я	laudāt**us**, **a**, **um** **sum**	doct**us**, **a**, **um** **sum**
	2-я	laudāt**us**, **a**, **um** **es**	doct**us**, **a**, **um** **es**
	3-я	laudāt**us**, **a**, **um** **est**	doct**us**, **a**, **um** **est**
Pl.	1-я	laudāt**i**, **ae**, **a** **sumus**	doct**i**, **ae**, **a** **sumus**
	2-я	laudāt**i**, **ae**, **a** **estis**	doct**i**, **ae**, **a** **estis**
	3-я	laudāt**i**, **ae**, **a** **sunt**	doct**i**, **ae**, **a** **sunt**
		III спр.	IV спр.
Sg.	1-я	script**us**, **a**, **um** **sum**	audīt**us**, **a**, **um** **sum**
	2-я	script**us**, **a**, **um** **es**	audīt**us**, **a**, **um** **es**
	3-я	script**us**, **a**, **um** **est**	audīt**us**, **a**, **um** **est**

Лік	Асоба	III спр.	IV спр.
Pl.	1-я	scripti, **ae**, **a** **sumus**	audīti, **ae**, **a** **sumus**
	2-я	scripti, **ae**, **a** **estis**	audīti, **ae**, **a** **estis**
	3-я	scripti, **ae**, **a** **sunt**	audīti, **ae**, **a** **sunt**

§ 65. Запрошлы час абвеснага ладу залежнага стану (Plusquamperfectum indicatīvi passīvi)

Запрошлы (даўномінулы, перадмінулы) час абвеснага ладу залежнага стану ўтвараецца з дапамогай participium perfecti passīvi (гл. § 68) і дзеяслова sum, fui, – , esse у imperfectum indicatīvi (гл. § 79, п. 1).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudāt-; doceo – *навучаць*, аснова doct-;
scribo – *пісаць*, аснова script-; audio – *слухаць*, аснова audīt-:

Лік	Асоба	I спр.	II спр.
Sg.	1-я	laudāt**us**, **a**, **um** **eram**	doct**us**, **a**, **um** **eram**
	2-я	laudāt**us**, **a**, **um** **eras**	doct**us**, **a**, **um** **eras**
	3-я	laudāt**us**, **a**, **um** **erat**	doct**us**, **a**, **um** **erat**
Pl.	1-я	laudāt**i**, **ae**, **a** **erāmus**	doct**i**, **ae**, **a** **erāmus**
	2-я	laudāt**i**, **ae**, **a** **erātis**	doct**i**, **ae**, **a** **erātis**
	3-я	laudāt**i**, **ae**, **a** **erant**	doct**i**, **ae**, **a** **erant**
		III спр.	IV спр.
Sg.	1-я	script**us**, **a**, **um** **eram**	audīt**us**, **a**, **um** **eram**
	2-я	script**us**, **a**, **um** **eras**	audīt**us**, **a**, **um** **eras**
	3-я	script**us**, **a**, **um** **erat**	audīt**us**, **a**, **um** **erat**
Pl.	1-я	script**i**, **ae**, **a** **erāmus**	audīt**i**, **ae**, **a** **erāmus**
	2-я	script**i**, **ae**, **a** **erātis**	audīt**i**, **ae**, **a** **erātis**
	3-я	script**i**, **ae**, **a** **erant**	audīt**i**, **ae**, **a** **erant**

§ 66. Перадбудучы час абвеснага ладу залежнага стану (Futūrum II (secundum) indicatīvi passīvi)

Перадбудучы час абвеснага ладу залежнага стану ўтвараецца з дапамогай participium perfecti passīvi (гл. § 68) і дзеяслова sum, fui, – , esse у futūrum I indicatīvi (гл. § 79, п. 1).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudāt-; doceo – *навучаць*, аснова doct-;
scribo – *пісаць*, аснова script-; audio – *слухаць*, аснова audīt-:

Лік	Асоба	I спр.		II спр.	
Sg.	1-я	laudāt**us**, **a**, **um**	**ero**	doct**us**, **a**, **um**	**ero**
	2-я	laudāt**us**, **a**, **um**	**eris**	doct**us**, **a**, **um**	**eris**
	3-я	laudāt**us**, **a**, **um**	**erit**	doct**us**, **a**, **um**	**erit**
Pl.	1-я	laudāt**i**, **ae**, **a**	**erĭmus**	doct**i**, **ae**, **a**	**erĭmus**
	2-я	laudāt**i**, **ae**, **a**	**erĭtis**	doct**i**, **ae**, **a**	**erĭtis**
	3-я	laudāt**i**, **ae**, **a**	**erunt**	doct**i**, **ae**, **a**	**erunt**
		III спр.		IV спр.	
Sg.	1-я	script**us**, **a**, **um**	**ero**	audīt**us**, **a**, **um**	**ero**
	2-я	script**us**, **a**, **um**	**eris**	audīt**us**, **a**, **um**	**eris**
	3-я	script**us**, **a**, **um**	**erit**	audīt**us**, **a**, **um**	**erit**
Pl.	1-я	script**i**, **ae**, **a**	**erĭmus**	audīt**i**, **ae**, **a**	**erĭmus**
	2-я	script**i**, **ae**, **a**	**erĭtis**	audīt**i**, **ae**, **a**	**erĭtis**
	3-я	script**i**, **ae**, **a**	**erunt**	audīt**i**, **ae**, **a**	**erunt**

§ 67. Дзеепрыметнік (Participium). Дзеепрыметнік цяперашняга часу незалежнага стану (Participium praesentis actīvi)

У лацінскай мове тры тыпы дзеепрыметнікаў: participium praesentis actīvi, participium perfecti passīvi, participium futūri actīvi.

Дзеепрыметнік цяперашняга часу незалежнага стану ўсіх родаў утвараецца ад асновы infectum (гл. § 49) з дапамогай суфікса **-nt-** (I, II спр.),

-ent- (III, IV спр.) і канчатка **-s** у *nom. sg*. Пры гэтым зычны **t** перад **s** асімілюецца ў **s (ts > ss)**, пасля адбываецца сцяжэнне гуку **(ss > s)**. Таму практычна да асновы infectum далучаецца **-ns** (I, II спр.), **-ens** (III, IV спр.):

Спражэнне	Дзеяслоў	Аснова	Pcp. praes. act.		Пераклад
			Nom. sg.	Gen. sg.	
I	laudo – *хваліць*	laudā-	lauda-**ns**	lauda-**nt-is**	які (што) хваліць
II	doceo – *навучаць*	docē-	doce-**ns**	doce-**nt-is**	які (што) навучае
III	scribo – *пісаць*	scrib-	scrib-**ens**	scrib-**ent-is**	які (што) піша
IV	audio – *слухаць*	audī-	audi-**ens**	audi-**ent-is**	які (што) слухае

Participium praesentis actīvi скланяецца як прыметнік 3-га скланення аднаго канчатка (гл. § 24).

Узор скланення

Склон	Singulāris		Plurālis	
	m, *f*	*n*	*m*, *f*	*n*
Nom.	laudans		laudant-**es**	laudant-**ia**
Gen.	laudant-**is**		laudant-**ium**	
Dat.	laudant-**i**		laudant-**ĭbus**	
Acc.	laudant-**em**	laudans	laudant-**es**	laudant-**ia**
Abl.	laudant-**i (-e)**		laudant-**ĭbus**	
Voc.	laudans		laudant-**es**	laudant-**ia**

З а ў в а г а. Дзеепрыметнікі маюць у *abl. sg*. канчатак **-e**, калі ўжываюцца ў прэдыкатыўным значэнні, і канчатак **-i**, калі ўжываюцца ў функцыі прыметніка і з'яўляюцца дапасаваным азначэннем.

Характэрнай адзнакай participium praesentis actīvi з'яўляецца суфікс **-nt-**/**-ent-**

§ 68. Дзеепрыметнік прошлага часу залежнага стану (Participium perfecti passīvi)

Дзеепрыметнік прошлага часу залежнага стану ўтвараецца ад асновы supīnum (гл. § 49) з дапамогай радавых канчаткаў 1–2-га скланення **-us**, **-a**, **-um**:

Спражэнне	Дзеяслоў	Аснова	Pcp. perf. pass.	Пераклад
I	laudo – *хваліць*	laudāt-	laudāt-**us**, **a**, **um**	пахвалены
II	doceo – *навучаць*	doct-	doct-**us**, **a**, **um**	навучаны
III	scribo – *пісаць*	script-	script-**us**, **a**, **um**	напісаны
IV	audio – *слухаць*	audīt-	audīt-**us**, **a**, **um**	пачуты

Participium perfecti passīvi скланяецца як прыметнік 1–2-га скланення (гл. § 23): жаночы род па 1-м скланенні, мужчынскі і ніякі – па 2-м скланенні.

Узор скланення

Склон	Singulāris		
	m	*f*	*n*
Nom.	laudāt-**us**	laudāt-**a**	laudāt-**um**
Gen.	laudāt-**i**	laudāt-**ae**	laudāt-**i**
Dat.	laudāt-**o**	laudāt-**ae**	laudāt-**o**
Acc.	laudāt-**um**	laudāt-**am**	laudāt-**um**
Abl.	laudāt-**o**	laudāt-**ā**	laudāt-**o**
Voc.	laudāt-**e**	laudāt-**a**	laudāt-**um**
Plurālis			
Nom.	laudāt-**i**	laudāt-**ae**	laudāt-**a**
Gen.	laudat-**ōrum**	laudat-**ārum**	laudat-**ōrum**
Dat.	laudāt-**is**		
Acc.	laudāt-**os**	laudāt-**as**	laudāt-**a**
Abl.	laudāt-**is**		
Voc.	laudāt-**i**	laudāt-**ae**	laudāt-**a**

Характэрнай адзнакай participium perfecti passīvi з'яўляецца суфікс **-t-**, радзей **-s-**, **-x-**

§ 69. Дзеепрыметнік будучага часу незалежнага стану (Participium futūri actīvi)

Дзеепрыметнік будучага часу незалежнага стану ўтвараецца ад асновы supīnum (гл. § 49) з дапамогай суфікса **-ūr-** і радавых канчаткаў 1–2-га скланення **-us**, **-a**, **-um**. Гэты дзеепрыметнік азначае намер, які адносіцца да будучыні, і перакладаецца апісальна:

Спражэнне	Дзеяслоў	Аснова	Pcp. fut. act.	Пераклад
I	laudo – *хваліць*	laudāt-	laudat-**ūr**-**us**, **a**, **um**	які мае намер (па)хваліць
II	doceo – *навучаць*	doct-	doct-**ūr**-**us**, **a**, **um**	які мае намер (на)вучыць
III	scribo – *пісаць*	script-	script-**ūr**-**us**, **a**, **um**	які мае намер (на)пісаць
IV	audio – *слухаць*	audīt-	audit-**ūr**-**us**, **a**, **um**	які мае намер (па)чуць

Participium futūri actīvi скланяецца як прыметнік 1–2-га скланення (гл. § 23): жаночы род па 1-м скланенні, мужчынскі і ніякі – па 2-м скланенні, г. зн. як participium perfecti passīvi (гл. § 68).

Характэрнай адзнакай participium futūri actīvi з'яўляецца суфікс **-ūr-**

§ 70. Умоўны лад (Conjunctīvus)

Conjunctīvus у адрозненне ад indicatīvus перадае дзеянне не рэальнае, а магчымае або пажаданае.

Conjunctīvus у лацінскай мове ўтвараецца ў чатырох часах: praesens, imperfectum, perfectum і plusquamperfectum абодвух ладоў. Гэтыя формы ўтвараюцца ад тых самых асноў, што і формы indicatīvus (гл. § 49), з дапамогай асабовых канчаткаў actīvi і passīvi (гл. § 51).

§ 71. Цяперашні час умоўнага ладу незалежнага і залежнага стану (Praesens conjunctīvi actīvi et passīvi)

Цяперашні час умоўнага ладу незалежнага і залежнага стану ўтвараецца ад асновы infectum (гл. § 49) з дапамогай суфіксаў **-ē-** (I спр.), **-ā-** (II, III, IV спр.) і асабовых канчаткаў actīvi і passīvi (гл. § 51).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudā-; doceo – *навучаць*, аснова docē-; scribo – *пісаць*, аснова scrib-; audio – *слухаць*, аснова audī-:

Лік	Асоба	I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
Actīvum					
Sg.	1-я	laud**e**-**m**	doce-**a**-**m**	scrib-**a**-**m**	audi-**a**-**m**
	2-я	laud**e**-**s**	doce-**a**-**s**	scrib-**a**-**s**	audi-**a**-**s**
	3-я	laud**e**-**t**	doce-**a**-**t**	scrib-**a**-**t**	audi-**a**-**t**

Лік	Асоба	I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
Actīvum					
Pl.	1-я	laudē-**mus**	doce-**ā-mus**	scrib-**ā-mus**	audi-**ā-mus**
	2-я	laudē-**tis**	doce-**ā-tis**	scrib-**ā-tis**	audi-**ā-tis**
	3-я	laud**e-nt**	doce-**a-nt**	scrib-**a-nt**	audi-**a-nt**
Passīvum					
Sg.	1-я	laud**e-r**	doce-**a-r**	scrib-**a-r**	audi-**a-r**
	2-я	laudē-**ris**	doce-**ā-ris**	scrib-**ā-ris**	audi-**ā-ris**
	3-я	laudē-**tur**	doce-**ā-tur**	scrib-**ā-tur**	audi-**ā-tur**
Pl.	1-я	laudē-**mur**	doce-**ā-mur**	scrib-**ā-mur**	audi-**ā-mur**
	2-я	laud**e-mĭni**	doce-**a-mĭni**	scrib-**a-mĭni**	audi-**a-mĭni**
	3-я	laud**e-ntur**	doce-**a-ntur**	scrib-**a-ntur**	audi-**a-ntur**

З а ў в а г а. У дзеясловаў I спражэння канцавы галосны асновы **ā** выпадае ва ўсіх формах (laud-e-m < laudā-e-m).

§ 72. Прошлы час незакончанага трывання ўмоўнага ладу незалежнага і залежнага стану (Imperfectum conjunctīvi actīvi et passīvi)

Прошлы час незакончанага трывання ўмоўнага ладу незалежнага і залежнага стану ўтвараецца ад асновы infectum (гл. § 49) з дапамогай суфіксаў **-rē-** (I, II, IIIб, IV спр.), **-ĕrē-** (IIIа спр.) і асабовых канчаткаў actīvi i passīvi (гл. § 51).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudā-; doceo – *навучаць*, аснова docē-;
scribo – *пісаць*, аснова scrib-; capio – *браць*, аснова capĭ-;
audio – *слухаць*, аснова audī-:

Лік	Асоба	I спр.	II спр.	IIIа спр.	IIIб спр.	IV спр.
Actīvum						
Sg.	1-я	laudā-**re-m**	docē-**re-m**	scrib-**ĕre-m**	capĕ-**re-m**	audī-**re-m**
	2-я	laudā-**re-s**	docē-**re-s**	scrib-**ĕre-s**	capĕ-**re-s**	audī-**re-s**
	3-я	laudā-**re-t**	docē-**re-t**	scrib-**ĕre-t**	capĕ-**re-t**	audī-**re-t**
Pl.	1-я	lauda-**rē-mus**	doce-**rē-mus**	scrib-**erē-mus**	cape-**rē-mus**	audi-**rē-mus**
	2-я	lauda-**rē-tis**	doce-**rē-tis**	scrib-**erē-tis**	cape-**rē-tis**	audi-**rē-tis**
	3-я	laudā-**re-nt**	docē-**re-nt**	scrib-**ĕre-nt**	capĕ-**re-nt**	audī-**re-nt**

Лік	Асоба	I спр.	II спр.	IIIa спр.	IIIб спр.	IV спр.
Passīvum						
Sg.	1-я	laudā-**re-r**	docē-**re-r**	scrib-**ĕre-r**	capĕ-**re-r**	audī-**re-r**
	2-я	lauda-**rē-ris**	doce-**rē-ris**	scrib-**erē-ris**	cape-**rē-ris**	audi-**rē-ris**
	3-я	lauda-**rē-tur**	doce-**rē-tur**	scrib-**erē-tur**	cape-**rē-tur**	audi-**rē-tur**
Pl.	1-я	lauda-**rē-mur**	doce-**rē-mur**	scrib-**erē-mur**	cape-**rē-mur**	audi-**rē-mur**
	2-я	lauda-**re-mĭni**	doce-**re-mĭni**	scrib-**ere-mĭni**	cape-**re-mĭni**	audi-**re-mĭni**
	3-я	lauda-**re-ntur**	doce-**re-ntur**	scrib-**ere-ntur**	cape-**re-ntur**	audi-**re-ntur**

Заўвага. У дзеясловаў IIIб спражэння канцавы галосны асновы **ĭ** ва ўсіх формах пераходзіць у **ĕ**.

§ 73. Прошлы час закончанага трывання ўмоўнага ладу незалежнага стану (Perfectum conjunctīvi actīvi)

Прошлы час закончанага трывання ўмоўнага ладу незалежнага стану ўтвараецца ад асновы perfectum (гл. § 49) з дапамогай суфікса **-ĕrĭ-** і асабовых канчаткаў actīvi (гл. § 51).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudāv-; doceo – *навучаць*, аснова docu-;
scribo – *пісаць*, аснова scrips-; audio – *слухаць*, аснова audīv-:

Лік	Асоба	I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
Sg.	1-я	laudav-**ĕri-m**	docu-**ĕri-m**	scrips-**ĕri-m**	audiv-**ĕri-m**
	2-я	laudav-**ĕri-s**	docu-**ĕri-s**	scrips-**ĕri-s**	audiv-**ĕri-s**
	3-я	laudav-**ĕri-t**	docu-**ĕri-t**	scrips-**ĕri-t**	audiv-**ĕri-t**
Pl.	1-я	laudav-**erĭ-mus**	docu-**erĭ-mus**	scrips-**erĭ-mus**	audiv-**erĭ-mus**
	2-я	laudav-**erĭ-tis**	docu-**erĭ-tis**	scrips-**erĭ-tis**	audiv-**erĭ-tis**
	3-я	laudav-**ĕri-nt**	docu-**ĕri-nt**	scrips-**ĕri-nt**	audiv-**ĕri-nt**

§ 74. Запрошлы час умоўнага ладу незалежнага стану (Plusquamperfectum conjunctīvi actīvi)

Запрошлы (даўномінулы, перадмінулы) час умоўнага ладу незалежнага стану ўтвараецца ад асновы perfectum (гл. § 49) з дапамогай суфікса **-issē-** і асабовых канчаткаў actīvi (гл. § 51).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudāv-; doceo – *навучаць*, аснова docu-;
scribo – *пісаць*, аснова scrips-; audio – *слухаць*, аснова audīv-:

Лік	Асоба	I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
Sg.	1-я	laudav-**isse-m**	docu-**isse-m**	scrips-**isse-m**	audiv-**isse-m**
	2-я	laudav-**isse-s**	docu-**isse-s**	scrips-**isse-s**	audiv-**isse-s**
	3-я	laudav-**isse-t**	docu-**isse-t**	scrips-**isse-t**	audiv-**isse-t**
Pl.	1-я	laudav-**issē-mus**	docu-**issē-mus**	scrips-**issē-mus**	audiv-**issē-mus**
	2-я	laudav-**issē-tis**	docu-**issē-tis**	scrips-**issē-tis**	audiv-**issē-tis**
	3-я	laudav-**isse-nt**	docu-**isse-nt**	scrips-**isse-nt**	audiv-**isse-nt**

§ 75. Прошлы час закончанага трывання ўмоўнага ладу залежнага стану (Perfectum conjunctīvi passīvi)

Прошлы час закончанага трывання ўмоўнага ладу залежнага стану ўтвараецца з дапамогай participium perfecti passīvi (гл. § 68) і дзеяслова sum, fui, – , esse у praesens conjunctīvi (гл. § 79, п. 1).

Узор спражэння

laudo – хваліць, аснова laudāt-; doceo – навучаць, аснова doct-;
scribo – пісаць, аснова script-; audio – слухаць, аснова audīt-:

Лік	Асоба	I спр.		II спр.	
Sg.	1-я	laudāt**us**, **a**, **um**	**sim**	doct**us**, **a**, **um**	**sim**
	2-я	laudāt**us**, **a**, **um**	**sis**	doct**us**, **a**, **um**	**sis**
	3-я	laudāt**us**, **a**, **um**	**sit**	doct**us**, **a**, **um**	**sit**
Pl.	1-я	laudāt**i**, **ae**, **a**	**simus**	doct**i**, **ae**, **a**	**simus**
	2-я	laudāt**i**, **ae**, **a**	**sitis**	doct**i**, **ae**, **a**	**sitis**
	3-я	laudāt**i**, **ae**, **a**	**sint**	doct**i**, **ae**, **a**	**sint**

Лік	Асоба	III спр.		IV спр.	
Sg.	1-я	script**us**, **a**, **um**	**sim**	audīt**us**, **a**, **um**	**sim**
	2-я	script**us**, **a**, **um**	**sis**	audīt**us**, **a**, **um**	**sis**
	3-я	script**us**, **a**, **um**	**sit**	audīt**us**, **a**, **um**	**sit**
Pl.	1-я	script**i**, **ae**, **a**	**simus**	audīt**i**, **ae**, **a**	**simus**
	2-я	script**i**, **ae**, **a**	**sitis**	audīt**i**, **ae**, **a**	**sitis**
	3-я	script**i**, **ae**, **a**	**sint**	audīt**i**, **ae**, **a**	**sint**

§ 76. Запрошлы час умоўнага ладу залежнага стану (Plusquamperfectum conjunctīvi passīvi)

Запрошлы (даўномінулы, перадмінулы) час умоўнага ладу залежнага стану ўтвараецца з дапамогай participium perfecti passīvi (гл. § 68) і дзеяслова sum, fui, – , esse у imperfectum conjunctīvi (гл. § 79, п. 1).

Узор спражэння

laudo – *хваліць*, аснова laudāt-; doceo – навучаць, аснова doct-;
scribo – *пісаць*, аснова script-; audio – *слухаць*, аснова audīt-:

Лік	Асоба	I спр.		II спр.	
Sg.	1-я	laudāt**us**, **a**, **um**	**essem**	doct**us**, **a**, **um**	**essem**
	2-я	laudāt**us**, **a**, **um**	**esses**	doct**us**, **a**, **um**	**esses**
	3-я	laudāt**us**, **a**, **um**	**esset**	doct**us**, **a**, **um**	**esset**
Pl.	1-я	laudāt**i**, **ae**, **a**	**essēmus**	doct**i**, **ae**, **a**	**essēmus**
	2-я	laudāt**i**, **ae**, **a**	**essētis**	doct**i**, **ae**, **a**	**essētis**
	3-я	laudāt**i**, **ae**, **a**	**essent**	doct**i**, **ae**, **a**	**essent**
		III спр.		IV спр.	
Sg.	1-я	script**us**, **a**, **um**	**essem**	audīt**us**, **a**, **um**	**essem**
	2-я	script**us**, **a**, **um**	**esses**	audīt**us**, **a**, **um**	**esses**
	3-я	script**us**, **a**, **um**	**esset**	audīt**us**, **a**, **um**	**esset**
Pl.	1-я	script**i**, **ae**, **a**	**essēmus**	audīt**i**, **ae**, **a**	**essēmus**
	2-я	script**i**, **ae**, **a**	**essētis**	audīt**i**, **ae**, **a**	**essētis**
	3-я	script**i**, **ae**, **a**	**essent**	audīt**i**, **ae**, **a**	**essent**

§ 77. Адкладальныя дзеясловы (Verba deponentia)

Адкладальнымі называюцца дзеясловы, якія маюць форму залежнага стану, а значэнне незалежнага (параўн. у бел. мове: *баяцца*, *падабацца*, *здзекавацца*). Маюць тры асноўныя формы і дзве асновы:

Асноўная форма	Аснова
1. Praesens indicatīvi passīvi, 1 *sg*.	infectum
2. Perfectum indicatīvi passīvi, 1 *sg*.	supīnum
3. Infinitīvus praesentis passīvi	infectum

Аснова perfectum адсутнічае:

Спражэнне	Дзеяслоў	Пераклад
I	arbĭtror, arbitrātus sum, arbitrāri	лічыць, меркаваць
II	polliceor, pollicĭtus sum, pollicēri	абяцаць
IIIа	utor, usus sum, uti	карыстацца
IIIб	morior, mortuus sum, mori	паміраць
IV	orior, ortus sum, orīri	узыходзіць, узнікаць

Адкладальныя дзеясловы спрагаюцца як звычайныя дзеясловы ў пасіўнай форме, але пасіўнага значэння не маюць. Гэта значэнне захаваў толькі gerundīvum (гл. § 84).

Адкладальныя дзеясловы ўтвараюць наступныя формы незалежнага стану:

Форма	Прыклад	Пераклад
Participium praesentis actīvi	arbĭtrans	які (што) лічыць
Participium futūri actīvi	arbitratūrus	які (што) мае намер лічыць
Infinitīvus futūri actīvi	arbitratūrus esse	лічыць

§ 78. Паўадкладальныя дзеясловы (Verba semideponentia)

Паўадкладальнымі называюцца дзеясловы, якія ад розных асноў утвараюць формы розных станаў, захоўваючы пры гэтым значэнне незалежнага стану. Існуюць два віды такіх дзеясловаў.

1. Формы сістэмы infectum утвараюцца ў незалежным стане, сістэмы perfectum – у залежным.

Маюць тры асноўныя формы і дзве асновы:

Асноўная форма	Аснова
1. Praesens indicatīvi actīvi, 1 *sg*.	infectum
2. Perfectum indicatīvi passīvi, 1 *sg*.	supīnum
3. Infinitīvus praesentis actīvi	infectum

Аснова perfectum адсутнічае:

Дзеяслоў	Пераклад
audeo, ausus sum, audēre, 2	асмельвацца
gaudeo, gavīsus sum, gaudēre, 2	радавацца
soleo, solĭtus sum, solēre, 2	мець звычку
confīdo, confīsus sum, confidĕre, 3	давяраць

2. Формы сістэмы infectum утвараюцца ў залежным стане, сістэмы perfectum – у незалежным.

Маюць тры асноўныя формы і дзве асновы:

Асноўная форма	Аснова
1. Praesens indicatīvi passīvi, 1 *sg*.	infectum
2. Perfectum indicatīvi actīvi, 1 *sg*.	perfectum
3. Infinitīvus praesentis passīvi	infectum

Аснова supīnum адсутнічае:

Дзеяслоў	Пераклад
revertor, reverti, reverti, 3	вяртацца

§ 79. Няправільныя дзеясловы (Verba anomăla)

Няправільныя (нерэгулярныя) дзеясловы не ўваходзяць у разгледжаныя вышэй чатыры спражэнні. Яны маюць шэраг асаблівасцей, якія адрозніваюць іх ад правільных (рэгулярных) дзеясловаў: чаргаванне асноў, суплетывізм, утварэнне атэматычных форм, г. зн. далучэнне асабовага канчатка да асновы без злучальнага галоснага.

1. sum, fui, – , esse – *быць, з’яўляцца*

Лік	Асоба	Praesens		Imperfectum		Futūrum I
		Indicatīvus	Conjunctīvus	Indicatīvus	Conjunctīvus	Indicatīvus
Sg.	1-я	sum	sim	eram	essem	ero
	2-я	es	sis	eras	esses	eris
	3-я	est	sit	erat	esset	erit
Pl.	1-я	sumus	simus	erāmus	essēmus	erĭmus
	2-я	estis	sitis	erātis	essētis	erĭtis
	3-я	sunt	sint	erant	essent	erunt

Лік	Асоба	Perfectum		Plusquamperfectum		Futūrum II
		Indicatīvus	Conjunctīvus	Indicatīvus	Conjunctīvus	Indicatīvus
Sg.	1-я	fui	fuĕrim	fuĕram	fuissem	fuĕro
	2-я	fuisti	fuĕris	fuĕras	fuisses	fuĕris
	3-я	fuit	fuĕrit	fuĕrat	fuisset	fuĕrit
Pl.	1-я	fuĭmus	fuerĭmus	fuerāmus	fuissēmus	fuerĭmus
	2-я	fuistis	fuerĭtis	fuerātis	fuissētis	fuerĭtis
	3-я	fuērunt	fuĕrint	fuĕrant	fuissent	fuĕrint

Асоба	Imperatīvus			
	Praesens		Imperfectum	
	Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis
2-я	es	este	esto	estōte
3-я	–	–	esto	sunto

Infinitīvus		
Praesens	Perfectum	Futūrum
esse	fuisse	futūrus, a, um esse/fore

Participium praesentis	Participium futūri
(ens, entis)	futūrus, a, um

З а ў в а г і.

1. Асноўныя формы гэтага дзеяслова ўтвараюцца ад розных асноў (суплетыўна).

2. Аснова infectum **es**-/**s**- (гл. praesens), аснова perfectum **fu**- (гл. perfectum, plusquamperfectum, futūrum II).

3. У imperfectum і futūrum I аснова infectum **es**- > **er**- (гл. § 7).

Такім самым чынам спрагаюцца дзеясловы, утвораныя ад дзеяслова sum, fui, – , esse з дапамогай прыставак:

ab-sum, a-fui, – , ab-esse – *адсутнічаць*;

ad-sum, ad-fui (af-fui), – , ad-esse – *прысутнічаць*;

de-sum, de-fui, – , de-esse – *неставаць, не хапаць*;

in-sum, – , – , in-esse – *быць уласцівым* (*чаму-небудзь*);

inter-sum, inter-fui, **–** , inter-esse **–** *быць паміж*, *адрознівацца*, *быць цікавым*;

ob-sum, ob-fui, – , ob-esse – *шкодзіць*;

prae-sum, prae-fui, – , prae-esse – *быць наперадзе*, *прысутнічаць*;

pro-sum, pro-fui, – , prod-esse – *быць карысным*;

super-sum, super-fui, – , super-esse – *заставацца*.

Participium praesentis утвараюць толькі absum і praesum:

absens, absentis – *які* (*што*) *адсутнічае*;

praesens, praesentis – *які* (*што*) *прысутнічае*, *цяперашні*.

Дзеяслоў prosum (старажытная форма prodsum) захоўвае зычны **d** перад галосным. Напрыклад, *praes. ind.*: prosum, prodes, prodest, prosumus, prodestis, prosunt; *imperf. ind.*: proděram і г. д.

Некаторыя асаблівасці мае дзеяслоў possum, potui, posse – *быць у стане*, *магчы*. Гэты складаны дзеяслоў (pot + esse) утварыўся ад прыметніка potis – *які* (*што*) *мае сілу*, *уладу* і дзеяслова sum, fui, – , esse; пры спражэнні **pot-** перад **s** пераходзіць у **pos-**:

Лік	Асоба	Praesens		Imperfectum		Futūrum I
		Indicatīvus	Conjunctīvus	Indicatīvus	Conjunctīvus	Indicatīvus
Sg.	1-я	possum	possim	potěram	possem	potěro
	2-я	potes	possis	potěras	posses	potěris
	3-я	potest	possit	potěrat	posset	potěrit
Pl.	1-я	possŭmus	possīmus	poterāmus	possēmus	poterĭmus
	2-я	potestis	possītis	poterātis	possētis	poterĭtis
	3-я	possunt	possint	potěrant	possent	potěrunt

Лік	Асоба	Perfectum		Plusquamperfectum		Futūrum II
		Indicatīvus	Conjunctīvus	Indicatīvus	Conjunctīvus	Indicatīvus
Sg.	1-я	potui	potuěrim	potuěram	potuissem	potuěro
	2-я	potuisti	potuěris	potuěras	potuisses	potuěris
	3-я	potuit	potuěrit	potuěrat	potuisset	potuěrit
Pl.	1-я	potuĭmus	potuerĭmus	potuerāmus	potuissēmus	potuerĭmus
	2-я	potuistis	potuerĭtis	potuerātis	potuissētis	potuerĭtis
	3-я	potuērunt	potuěrint	potuěrant	potuissent	potuěrint

Infinitīvus praesentis	Infinitīvus perfecti
posse	potuisse

2. volo, volui, – , velle – *хацець, жадаць*;
nolo, nolui, – , nolle – *не хацець, не жадаць*;
malo, malui, – , malle – *хацець больш, аддаваць перавагу*

Лік	Асоба	Praesens					
		Indicatīvus			Conjunctīvus		
Sg.	1-я	volo	nolo	malo	velim	nolim	malim
	2-я	vis	non vis	mavis	velis	nolis	malis
	3-я	vult	non vult	mavult	velit	nolit	malit
Pl.	1-я	volŭmus	nolŭmus	malŭmus	velīmus	nolīmus	malīmus
	2-я	vultis	non vultis	mavultis	velītis	nolītis	malītis
	3-я	volunt	nolunt	malunt	velint	nolint	malint

Лік	Асоба	Imperfectum					
		Indicatīvus			Conjunctīvus		
Sg.	1-я	volēbam	nolēbam	malēbam	vellem	nollem	mallem
	2-я	volēbas	nolēbas	malēbas	velles	nolles	malles
	3-я	volēbat	nolēbat	malēbat	vellet	nollet	mallet
Pl.	1-я	volebāmus	nolebāmus	malebāmus	vellēmus	nollēmus	mallēmus
	2-я	volebātis	nolebātis	malebātis	vellētis	nollētis	mallētis
	3-я	volēbant	nolēbant	malēbant	vellent	nollent	mallent

Лік	Асоба	Futūrum I indicativi			Perfectum indicatīvi		
Sg.	1-я	volam	nolam	malam	volui	nolui	malui
	2-я	voles	noles	males	voluisti	noluisti	maluisti
	3-я	volet	nolet	malet	voluit	noluit	maluit
Pl.	1-я	volēmus	nolēmus	malēmus	voluĭmus	noluĭmus	maluĭmus
	2-я	volētis	nolētis	malētis	voluistis	noluistis	maluistis
	3-я	volent	nolent	malent	voluērunt	noluērunt	maluērunt

Infinitīvus praesentis			Infinitīvus perfecti		
velle	nolle	malle	voluisse	noluisse	maluisse

Лік	Асоба	Imperatīvus praesentis		
Singulāris	2-я	–	noli	–
Plurālis	2-я	–	nolīte	–

3. eo, ii, itum, ire – *ісці*

Лік	Асоба	Praesens		Imperfectum		Futūrum I
		Indicatīvus	Conjunctīvus	Indicatīvus	Conjunctīvus	Indicatīvus
Sg.	1-я	eo	eam	ibam	irem	ibo
	2-я	is	eat	ibas	ires	ibis
	3-я	it	eat	ibat	iret	ibit
Pl.	1-я	imus	eāmus	ibāmus	irēmus	ibĭmus
	2-я	itis	eātis	ibātis	irētis	ibĭtis
	3-я	eunt	eant	ibant	irent	ibunt

Лік	Асоба	Perfectum		Plusquamperfectum		Futūrum II
		Indicatīvus	Conjunctīvus	Indicatīvus	Conjunctīvus	Indicatīvus
Sg.	1-я	ii	iĕrim	iĕram	issem	iĕro
	2-я	isti	iĕris	iĕras	isses	iĕris
	3-я	iit	iĕrit	iĕrat	isset	iĕrit
Pl.	1-я	iĭmus	ierĭmus	ierāmus	issēmus	ierĭmus
	2-я	iistis	ierĭtis	ierātis	issētis	ierĭtis
	3-я	iērunt	iĕrint	iĕrant	issent	iĕrint

Асоба	Imperatīvus			
	Praesens		Imperfectum	
	Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis
2-я	i	ite	ito	itōte
3-я	–	–	ito	eunto

Infinitīvus		
Praesens	Perfectum	Futūrum
ire	isse	itūrus, a, um esse

Participium praesentis	Participium futūri	Gerundium
iens, euntis	itūrus, a, um	eundi і г. д.

Supīnum	Passīvum (толькі 3 *sg*.)
itum	itur – *ідуць*

Такім самым чынам спрагаюцца дзеясловы, утвораныя ад дзеяслова eo, ii, itum, ire з дапамогай прыставак:

ab-eo, ab-ii, ab-ĭtum, ab-īre – *ісці*, *адыходзіць*;

ad-eo, ad-ii, ad-ĭtum, ad-īre – *прыходзіць*, *уваходзіць*;

ex-eo, ex-ii, ix-ĭtum, ex-īre – *выходзіць*;
per-eo, per-ii, per-ĭtum, per-īre – *гінуць*;
red-eo, red-ii, red-ĭtum, red-īre – *вяртацца*;
trans-eo, trans-ii, trans-ĭtum, trans-īre – *пераходзіць*.

Дзеяслоў per-eo – *гінуць* з'яўляецца формай залежнага стану да дзеяслова perdo, perdĭdi, perdĭtum, perdĕre – *губіць*, *нішчыць*, *губляць*.

Па тыпе perdo – pereo утвораны дзеясловы vendo – veneo, а менавіта:
vendo, vendĭdi, vendĭtum, vendĕre – *прадаваць*;
veneo, venii, venĭtum, venīre – *прадавацца*.

4. **fero, tuli, latum, ferre** – *насіць*, *несці*

Няправільна ўтвараюцца формы praesens indicatīvi actīvi і passīvi, imperfectum conjunctīvi actīvi і passīvi, imperatīvus praesentis actīvi, infinitivus praesentis actīvi і passīvi. Астатнія формы ўтвараюцца па III спражэнні:

Лік	Асоба	Praesens indicatīvi		Imperfectum conjunctīvi	
		Actīvum	Passīvum	Actīvum	Passīvum
Sg.	1-я	fero	feror	ferrem	ferrer
	2-я	fers	ferris	ferres	ferrēris
	3-я	fert	fertur	ferret	ferrētur
Pl.	1-я	ferĭmus	ferĭmur	ferrēmus	ferrēmur
	2-я	fertis	ferimĭni	ferrētis	ferremĭni
	3-я	ferunt	feruntur	ferrent	ferrentur

Лік	Асоба	Imperatīvus praesentis	Infinitīvus praesentis	
		Actīvum	Actīvum	Passīvum
Singulāris	2-я	fer	ferre	ferri
Plurālis	2-я	ferte		

Такім самым чынам спрагаюцца дзеясловы, утвораныя ад дзеяслова fero, tuli, latum, ferre з дапамогай прыставак:
au-fĕro (< ab + fero), abs-tŭli, ab-lātum, au-ferre – *несці*, *выносіць*;
af-fĕro (< ad + fero), at-tŭli, al-lātum, af-ferre – *прыносіць*;
con-fĕro, con-tŭli, col-lātum, con-ferre – *уносіць*, *супастаўляць*;
dif-fĕro, dis-tŭli, di-lātum, dif-ferre – *адтэрміноўваць*, *адрозніваца*;
in-fĕro, in-tŭli, il-lātum, in-ferre – *уносіць*;
of-fĕro, ob-tŭli, ob-lātum, of-ferre – *прапаноўваць*;
prae-fĕro, prae-tŭli, prae-lātum, prae-ferre – *аддаваць перавагу*;
re-fĕro, re-tŭli, re-lātum, re-ferre – *несці назад*, *дакладваць*;
trans-fĕro, trans-tŭli, trans-lātum, trans-ferre – *пераносіць*.

5. fio, factus sum, fiĕri – *станавіцца, адбывацца, бываць, здарацца*

Няправільна ўтвараюцца формы praesens indicatīvi i infinitīvus praesentis. Астатнія формы ўтвараюцца па III спражэнні:

Лік	Асоба	Praesens indicatīvi
Sg.	1-я	fio
	2-я	fis
	3-я	fit
Pl.	1-я	–
	2-я	–
	3-я	fiunt
Infinitīvus praesentis		
fiĕri		

6. edo, edi, esum, edĕre – *есці*

Няправільна ўтвараюцца формы praesens indicatīvi actīvi, imperfectum conjunctīvi actīvi, imperatīvus praesentis actīvi, imperatīvus futūri actīvi, infinitivus praesentis actīvi. Астатнія формы ўтвараюцца па III спражэнні:

Лік	Асоба	Praesens indicatīvi actīvi	Imperfectum conjunctīvi actīvi
Sg.	1-я	edo	edĕrem/essem
	2-я	edis/es	edĕres/esses
	3-я	edit/est	edĕret/esset
Pl.	1-я	edĭmus	ederēmus/essēmus
	2-я	edĭtis	ederētis/essētis
	3-я	edunt	edĕrent/essent

Лік	Асоба	Imperatīvus praesentis actīvi	Imperatīvus futūri actīvi
Singulāris	2-я	ede/es	edĭto/esto
	3-я	–	edĭto/esto
Plurālis	2-я	edĭte/este	editōte/estōte
	3-я	–	edunto
Infinitīvus praesentis actīvi		edĕre/esse	

7. Недастатковыя дзеясловы (Verba defectīva)

Недастатковымі называюцца дзеясловы, у якіх адсутнічае шэраг форм:

а) дзеясловы coepi, coepisse – *пачынаць*; memĭni, meminisse – *памятаць*; odi, odisse – *ненавідзець* утвараюць формы толькі ад асновы perfectum. У дзеясловаў memĭni, odi формы perfectum ужываюцца ў значэнні praesens, plusquamperfectum – у значэнні imperfectum, futūrum II – у значэнні futūrum I;

б) дзеяслоў inquam – *казаць* мае толькі некаторыя формы ў абвесным ладзе:

Лік	Асоба	Praesens	Perfectum	Futūrum I
		Indicatīvus		
Singulāris	1-я	inquam	–	–
	2-я	inquis	–	inquies
	3-я	inquit	inquit	inquiet
Plurālis	3-я	inquiunt	–	–

в) дзеяслоў ajo – *казаць*, *сцвярджаць* мае толькі некаторыя формы ў абвесным і адну форму ва ўмоўным ладзе:

Лік	Асоба	Praesens	
		Indicatīvus	Conjunctīvus
Singulāris	1-я	ajo	–
	2-я	ais	–
	3-я	ait	ajat
Plurālis	3-я	ajunt	–
Imperfectum			
Singulāris	1-я	ajēbam	–
Perfectum			
Singulāris	3-я	ait	–

§ 80. Безасабовыя дзеясловы (Verba impersonalia)

Безасабовымі называюцца дзеясловы, якія заўсёды або ў некаторых значэннях ужываюцца толькі ў 3-й асобе адзіночнага ліку. Яны ўтвараюць усе формы, акрамя загаднага ладу.

Безасабовыя дзеясловы падзяляюцца на тры групы.

1. Дзеясловы, якія заўсёды або амаль заўсёды ўжываюцца безасабова:
oportet, oportuit, oportēre 2 – *трэба*, *патрэбна*, *належыць*, *варта*;
licet, licuit, licēre 2 – *можна*, *дазволена*;
decet, decuit, decēre 2 – *падыходзіць*, *належыць*;
misĕret, miserēre 2 – *шкада*.

2. Дзеясловы, якія абазначаюць з'явы прыроды:
tonat, tonuit, tonāre 1 – *грыміць гром*;
pluit, pluit, pluĕre 3 – *ідзе дождж*;
ning(u)it, ninxit, ning(u)ĕre 3 – *ідзе снег*;
fulget, fulsit, fulgēre 2 – *бліскаціць маланка*.

3. Дзеясловы, якія ў безасабовай форме змяняюць значэнне:
constat, constĭtit, constāre 1 – *вядома* (параўн. consto, 1 – *цвёрда стаяць*);
accĭdit, accĭdit, accidĕre 3 – *здараецца* (параўн. accĭdo, 3 – *падаць*);
praestat, praestĭtit, praestāre 1 – *лепш* (параўн. praesto, 1 – *стаяць наперадзе*).

Безасабова ўжываецца таксама форма 3-й асобы адзіночнага ліку некаторых непераходных дзеясловаў у залежным стане: dormītur (dormio, 4) – *спяць*; itur (eo, ii, itum, ire) – *ідуць*; pugnātur (pugno, 1) – *змагаюцца*.

§ 81. Інфінітывы ўсіх часоў і станаў

Лацінскі інфінітыў (неазначальная форма дзеяслова) мае тры часавыя формы (praesens, perfectum, futūrum) абодвух станаў (усяго шэсць форм). Разгледзім утварэнне форм інфінітыва на прыкладзе дзеясловаў laudo, 1 – *хваліць*; doceo, ui, ctum, 2 – *вучыць*; scribo, psi, ptum, 3 – *пісаць*; capio, cepi, captum, 3 – *браць*; audio, 4 – *слухаць*.

1. **Infinitīvus praesentis actīvi** утвараецца ад асновы infectum (гл. § 49) з дапамогай суфіксаў **-re-** (I, II, IV спр.), **-ĕre-** (III спр.; у IIIб спр. канцавы галосны асновы **-ĭ-** выпадае):

I спр.	II спр.	IIIa спр.	IIIб спр.	IV спр.
laudā-**re**	docē-**re**	scrib-**ĕre**	cap-**ĕre**	audī-**re**

2. **Infinitīvus praesentis passīvi** утвараецца ад асновы infectum (гл. § 49) з дапамогай суфіксаў **-ri-** (I, II, IV спр.), **-i-** (III спр.; у IIIб спр. канцавы галосны асновы **-ĭ-** выпадае):

I спр.	II спр.	IIIa спр.	IIIб спр.	IV спр.
laudā-**ri**	docē-**ri**	scrib-**i**	cap-**i**	audī-**ri**

3. **Infinitīvus perfecti actīvi** утвараецца ад асновы perfectum (гл. § 49) з дапамогай суфікса **-isse**:

I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
laudav-**isse**	docu-**isse**	scrips-**isse**	audiv-**isse**

4. **Infinitīvus perfecti passīvi** утвараецца спалучэннем participium perfecti passīvi (гл. § 68) з формай esse (гл. § 79, п. 1):

I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
laudātus, a, um esse	doctus, a, um esse	scriptus, a, um esse	audītus, a, um esse

5. **Infinitīvus futūri actīvi** утвараецца спалучэннем participium futūri actīvi (гл. § 69) з формай esse (гл. § 79, п. 1):

I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
laudatūrus, a, um esse	doctūrus, a, um esse	scriptūrus, a, um esse	auditūrus, a, um esse

6. **Infinitīvus futūri passīvi** утвараецца спалучэннем формы supīnum I (гл. § 82) з формай iri:

I спр.	II спр.	III спр.	IV спр.
laudātum iri	doctum iri	scriptum iri	audītum iri

§ 82. Супін (Supīnum)

Супін – гэта аддзеясло́ўны назоўнік 4-га скланення (гл. § 19), які ўжываецца ў двух склонах адзіночнага ліку: accusatīvus (supīnum I) і ablatīvus (supīnum II).

Супін I (з канчаткам **-um**) ужываецца пры дзеясловах руху або тых, што абумоўліваюць рух (eo – *ісці*; venio – *прыходзіць*; voco – *клікаць*; mitto – *пасылаць* і г. д.). Абазначае мэту руху. Перакладаецца неазначальнай формай, даданым сказам мэты або аддзеяслоўным назоўнікам з прыназоўнікамі *для*, *з*. Напрыклад: salutātum venīre – *прыйсці* (*каб*) *прывітаць*, *прыйсці для вітання*.

Супін II (з канчаткам **-u**) ужываецца пры некаторых прыметніках (jucundus – *прыемны*; facĭlis – *лёгкі*; diffĭcĭlis – *цяжкі* і інш.). Мае значэнне ablatīvus limitatiōnis (гл. § 96, п. 2.4). Адказвае на пытанне *ў адносі-*

нах да чаго? Перакладаецца неазначальнай формай або аддзеяслоўным назоўнікам з прыназоўнікам. Напрыклад: jucundum cognĭtu – *прыемна даведацца*; facĭle factu – *лёгка зрабіць*; horribĭle dictu – *страшна сказаць*; memorātu dignum – *варта згадаць*.

§ 83. Герундый (Gerundium)

Gerundium – гэта аддзеяслоўны назоўнік, які абазначае працэс дзеяння і адпавядае ў беларускай мове назоўнікам на **-нне**: *чытанне*, *упрыгожванне*, *чаканне*, *абвінавачванне*. Утвараецца ад асновы infectum (гл. § 49) з дапамогай суфіксаў **-nd-** (I, II спр.), **-end-** (III, IV спр.) і скланяецца як назоўнік ніякага роду 2-га скланення (гл. § 10) і толькі ва ўскосных склонах singulāris.

Узор скланення

Nom.	(ornāre) – *упрыгожваць*	(legĕre) – *чытаць*
Gen.	orna-**nd-i** – *упрыгожвання*	leg-**end-i** – *чытання*
Dat.	orna-**nd-o** – *упрыгожванню*	leg-**end-o** – *чытанню*
Acc.	(ad) orna-**nd-um** – *для ўпрыгожвання*	(ad) leg-**end-um** – *для чытання*
Abl.	orna-**nd-o** – *упрыгожваннем*	leg-**end-o** – *чытаннем*

Ужыванне склонаў герундыя

Genetīvus ужываецца: а) як недапасаванае азначэнне пры назоўніках: ars vivendi – *мастацтва жыцця* (*уменне жыць*); modus vivendi – *спосаб існавання*, *спосаб жыцця*; б) з постпазітыўнымі прыназоўнікамі causā – *дзеля*, *з-за*, *з прычыны*; gratiā – *дзеля*, *для*, *дзякуючы*: accusandi causā – *для*, *дзеля абвінавачвання*; docendi gratiā – *дзеля*, *дзякуючы навучанню*.

Datīvus ужываецца для выражэння мэты пры дзеяслове sum, fui, – , esse (datīvus finālis; гл. § 94, п. 2.1): defendendo esse – *служыць для абароны*.

Accusatīvus заўсёды ўжываецца з прыназоўнікам ad і абазначае мэту: ad accusandum – *для абвінавачвання*; ad scribendum – *для напісання*.

Ablatīvus мае значэнне ablatīvus instrumenti і ablativus modi (гл. § 96, п. 2.1, 2.3), г. зн. значэнне сродку, спосабу дзеяння, а таксама ўжываецца з прыназоўнікамі ex, in, de. Перакладаецца аддзеяслоўным назоўнікам або дзеепрыслоўем. Напрыклад: Mens humāna legendo et cogitando alĭtur. –

Чалавечы розум сілкуецца чытаннем і разважаннем; Docendo discĭmus. – *Мы вучымся навучаннем* (= *калі мы навучаем, мы вучымся*); Ridendo dicĕre. – *Казаць смеючыся* (*з усмешкай*); ex discendo – *ад вывучэння*; de vivendo – *пра жыццё*; in narrando – *у апавяданні*, *падчас апавядання*.

Як аддзеяслоўны назоўнік герундый захоўвае кіраванне таго дзеяслова, ад якога ўтвораны, і можа азначацца прыслоўем. Напрыклад: Bene rem regendo inclaruit. – *Ён праславіўся добрым кіраваннем справамі* (дзеяслоў rego ужываецца з accusatīvus).

§ 84. Герундыў (Gerundīvum)

Gerundīvum – гэта аддзеяслоўны прыметнік са значэннем неабходнасці, патрэбы ў залежным стане. Утвараецца ад асновы infectum (гл. § 49) з дапамогай суфіксаў **-nd-** (I, II спр.), **-end-** (III, IV спр.) і радавых канчаткаў 1–2-га скланення **-us**, **-a**, **-um**, г. зн. скланяецца як прыметнік 1–2-га скланення (гл. § 23).

I спр.	ornandus, a, um – *той, які павінен быць упрыгожаны*; *той, каго трэба ўпрыгожыць*
IV спр.	audiendus, a, um – *той, які павінен быць выслуханы*; *той, каго трэба выслухаць*

Ужыванне герундыва

Герундыў ужываецца:

1) як дапасаванае азначэнне: liber legendus – *кніга*, *якая павінна быць прачытана*; *кніга*, *якую трэба прачытаць*. У гэтай функцыі gerundīvum блізкі да participium futūri passīvi (дзеепрыметніка будучага часу залежнага стану; гл. § 69) са значэннем будучай неабходнасці, патрэбы або магчымасці;

2) як іменная частка выказніка з любой формай дзеяслова sum, fui, –, esse. У гэтым выпадку герундыў разам з формамі дзеяслова sum утварае апісальнае спражэнне залежнага стану (conjugatio periphrastĭca passīva; гл. § 86, п. 2). Гэта форма перакладаецца з дапамогай слоў *павінен*, *мае*, *варта*, *трэба*, *патрэбна*, *мусіць* з неазначальнай формай. Напрыклад: Liber legendus est. – *Кніга павінна быць прачытана*;

3) пры безасабовай канструкцыі ўжываецца ніякі род адзіночнага ліку герундыва з 3-й асобай адзіночнага ліку дзеяслова sum, fui, – , esse. Напрыклад: De gustĭbus non est disputandum. – *Аб густах не варта спрачацца*.

З а ў в а г і.

1. Дзеючая асоба пры conjugatio periphrastĭca passīva ужываецца ў давальным склоне (*dat. auctōris*; гл. § 94, п. 1.3): Liber mihi legendus est. – *Кніга павінна быць прачытана мною* (= *я павінен прачытаць кнігу*; *мне трэба прачытаць кнігу*).

2. Герундыў адкладальных дзеясловаў (гл. § 77) захаваў значэнне неабходнасці ў залежным стане: pollicendus, a, um – *той*, *які павінен быць абяцаны*; utendus, a, um – *той*, *які павінен быць ужыты* (*трэба ўжыць*).

§ 85. Як адрозніваць у тэксце герундый і герундыў

Герундый і герундыў утвараюцца з дапамогай аднолькавых суфіксаў **-nd-**/**-end-**, таму адрозніваць іх трэба па функцыях у сказе: gerundium выконвае ролю дапаўнення або недапасаванага азначэння, а gerundīvum – ролю дапасаванага азначэння або іменнай часткі выказніка. Практычна ў тэксце яны адрозніваюцца наступным чынам:

1) калі форма з суфіксам **-nd-**/**-end-** не дапасуецца да іменнай формы ў сказе, тады гэта герундый, які перакладаецца назоўнікам. Напрыклад: Plus in metuendo mali est, quam in ipso illo, quod timētur. – *У страху больш злога*, *чым у тым* (*прадмеце*), *якога баяцца*. Пры гэтым герундый заўсёды мае канчатак толькі адзіночнага ліку 2-га скланення;

2) калі форма з суфіксам **-nd-**/**-end-** дапасуецца ў родзе, ліку, склоне да іменнай формы ў сказе, тады гэта герундыў, які ў гэтым выпадку таксама перакладаецца назоўнікам. Напрыклад: Loquendi elegantia augētur legendis oratorĭbus et poētis. – *Чысціня мовы ўдасканальваецца чытаннем прамоўцаў і паэтаў* (loquendi – герундый, бо ён не дапасуецца да іменнай формы; legendis – герундыў, бо ён дапасуецца да слоў oratorĭbus i poētis);

3) калі форма з суфіксам **-nd-**/**-end-** з’яўляецца іменнай часткай выказніка, тады гэта герундыў, які перакладаецца з дапамогай слоў *павінен*, *мае*, *варта*, *трэба*, *патрэбна*, *мусіць*. Напрыклад: Carthāgo delenda est. – *Карфаген павінен быць разбураны*; *Карфаген трэба разбурыць*.

§ 86. Апісальнае спражэнне (Conjugatio periphrastĭca)

1. Апісальнае спражэнне незалежнага стану (Conjugatio periphrastĭca actīva)

Апісальнае спражэнне незалежнага стану ўтвараецца аналітычна і складаецца з participium futūri actīvi (гл. § 69) і любой асабовай формы дзеяслова sum, fui, – , esse. Спражэнне заўсёды мае актыўнае значэнне і перадае намер, жаданне, гатоўнасць. Час, лад, асоба і лік гэтага спражэння перадаюцца формамі дзеяслова sum:

Дзеяслоў	Форма	Пераклад
scriptūrus, a, um sum	*praes. ind. act.* 1-я *ас. sg.*	я маю намер пісаць
scriptūrus, a, um eras	*imperf. ind. act.* 2-я *ас. sg.*	ты меў намер пісаць
scriptūrus, a, um erit	*fut. I ind. act.* 3-я *ас. sg.*	ён будзе мець намер пісаць
scriptūri, ae, a fuĭmus	*perf. ind. act.* 1-я *ас. pl.*	мы мелі намер пісаць
scriptūri, ae, a fuerāmus	*pqperf. ind. act.* 1-я *ас. pl.*	мы мелі намер пісаць
scriptūrus, a, um sim	*praes. conj. act.* 1-я *ас. sg.*	кан’юнктыў перакладаецца адпаведна правілам перакладу кан’юнктыва
scriptūrus, a, um essem	*imperf. conj. act.* 1-я *ас. sg.*	
scriptūri, ae, a fuerĭtis	*pqperf. conj. act.* 2-я *ас. pl.*	

2. Апісальнае спражэнне залежнага стану (Conjugatio periphrastĭca passīva)

Апісальнае спражэнне залежнага стану ўтвараецца аналітычна і складаецца з gerundīvum (гл. § 84) і любой асабовай формы дзеяслова sum, fui, – , esse. Час, лад, асоба і лік гэтага спражэння перадаюцца формамі дзеяслова sum. Перакладаецца з дапамогай слоў *павінен*, *мае*, *варта*, *трэба*, *патрэбна*, *мусіць* з неазначальнай формай.

Пры асабовай лацінскай канструкцыі, г. зн. калі ў сказе ёсць дзейнік, герундыў дапасуецца да яго ў родзе і ліку і ўжываецца адпаведная асоба і лік дзеяслова sum. Напрыклад: Pacta servanda sunt (fuērunt, erunt). – *Дамовы павінны* (*павінны былі*, *павінны будуць*) *выконвацца*; Liber legendus est (fuit, erit). – *Кніга павінна быць* (*павінна была быць*, *павінна будзе быць*) *прачытана*.

§ 87. Зводная табліца дзеяслоўных форм

Сістэма інфекта

Indicatīvus

Час	Лік	Асоба	I спр.	II спр.	IIIа спр.	IIIб спр.	IV спр.
			Actīvum				
Praesens	Sg.	1-я	laudo	doceo	scribo	capio	audio
		2-я	laudas	doces	scribis	capis	audis
		3-я	laudat	docet	scribit	capit	audit
	Pl.	1-я	laudāmus	docēmus	scribĭmus	capĭmus	audīmus
		2-я	laudātis	docētis	scribĭtis	capĭtis	audītis
		3-я	laudant	docent	scribunt	capiunt	audiunt
Imperfectum	Sg.	1-я	laudābam	docēbam	scribēbam	capiēbam	audiēbam
		2-я	laudābas	docēbas	scribēbas	capiēbas	audiēbas
		3-я	laudābat	docēbat	scribēbat	capiēbat	audiēbat
	Pl.	1-я	laudabāmus	docebāmus	scribebāmus	capiebāmus	audiebāmus
		2-я	laudabātis	docebātis	scribebātis	capiebātis	audiebātis
		3-я	laudābant	docēbant	scribēbant	capiēbant	audiēbant
Futūrum I	Sg.	1-я	laudābo	docēbo	scribam	capiam	audiam
		2-я	laudābis	docēbis	scribes	capies	audies
		3-я	laudābit	docēbit	scribet	capiet	audiet
	Pl.	1-я	laudabĭmus	docebĭmus	scribēmus	capiēmus	audiēmus
		2-я	laudabĭtis	docebĭtis	scribētis	capiētis	audiētis
		3-я	laudābunt	docēbunt	scribent	capient	audient

Час	Лік	Асоба	I спр.	II спр.	IIIa спр.	IIIб спр.	IV спр.
			Passīvum				
Praesens	Sg.	1-я	laudor	doceor	scribor	capior	audior
		2-я	laudāris	docēris	scribĕris	capĕris	audīris
		3-я	laudātur	docētur	scribĭtur	capĭtur	audītur
	Pl.	1-я	laudāmur	docēmur	scribĭmur	capĭmur	audīmur
		2-я	laudamĭni	docemĭni	scribimĭni	capimĭni	audimĭni
		3-я	laudantur	docentur	scribuntur	capiuntur	audiuntur
Imperfectum	Sg.	1-я	laudābar	docēbar	scribēbar	capiēbar	audiēbar
		2-я	laudabāris	docebāris	scribebāris	capiebāris	audiebāris
		3-я	laudabātur	docebātur	scribebātur	capiebātur	audiebātur
	Pl.	1-я	laudabāmur	docebāmur	scribebāmur	capiebāmur	audiebāmur
		2-я	laudabamĭni	docebamĭni	scribebamĭni	capiebamĭni	audiebamĭni
		3-я	laudabantur	docebantur	scribebantur	capiebantur	audiebantur
Futūrum I	Sg.	1-я	laudābor	docēbor	scribar	capiar	audiar
		2-я	laudabĕris	docebĕris	scribēris	capiēris	audiēris
		3-я	laudabĭtur	docebĭtur	scribētur	capiētur	audiētur
	Pl.	1-я	laudabĭmur	docebĭmur	scribēmur	capiēmur	audiēmur
		2-я	laudabimĭni	docebimĭni	scribemĭni	capiemĭni	audiemĭni
		3-я	laudabuntur	docebuntur	scribentur	capientur	audientur

Conjunctīvus

Час	Лік	Асоба	I спр.	II спр.	IIIa спр.	IIIб спр.	IV спр.
			Actīvum				
Praesens	Sg.	1-я	laudem	doceam	scribam	capiam	audiam
		2-я	laudes	doceas	scribas	capias	audias
		3-я	laudet	doceat	scribat	capiat	audiat
	Pl.	1-я	laudēmus	doceāmus	scribāmus	capiāmus	audiāmus
		2-я	laudētis	doceātis	scribātis	capiātis	audiātis
		3-я	laudent	doceant	scribant	capiant	audiant
Imperfectum	Sg.	1-я	laudārem	docērem	scriběrem	capěrem	audīrem
		2-я	laudāres	docēres	scriběres	capěres	audīres
		3-я	laudāret	docēret	scriběret	capěret	audīret
	Pl.	1-я	laudarēmus	docerēmus	scriberēmus	caperēmus	audirēmus
		2-я	laudarētis	docerētis	scriberētis	caperētis	audirētis
		3-я	laudārent	docērent	scriběrent	capěrent	audīrent
Passīvum							
Praesens	Sg.	1-я	lauder	docear	scribar	capiar	audiar
		2-я	laudēris	doceāris	scribāris	capiāris	audiāris
		3-я	laudētur	doceātur	scribātur	capiātur	audiātur
	Pl.	1-я	laudēmur	doceāmur	scribāmur	capiāmur	audiāmur
		2-я	laudemĭni	doceamĭni	scribamĭni	capiamĭni	audiamĭni
		3-я	laudentur	doceantur	scribantur	capiantur	audiantur
Imperfectum	Sg.	1-я	laudārer	docērer	scriběrer	capěrer	audīrer
		2-я	laudarēris	docerēris	scriberēris	caperēris	audirēris
		3-я	laudarētur	docerētur	scriberētur	caperētur	audirētur
	Pl.	1-я	laudarēmur	docerēmur	scriberēmur	caperēmur	audirēmur
		2-я	laudaremĭni	doceremĭni	scriberemĭni	caperemĭni	audiremĭni
		3-я	laudarentur	docerentur	scriberentur	caperentur	audirentur

Сістэма перфекта

Indicatīvus

Час	Лік	Асоба	I спр.	II спр.	IIIa спр.	IIIб спр.	IV спр.
			Actīvum				
Perfectum	Sg.	1-я	laudāvi	docui	scripsi	cepi	audīvi
		2-я	laudavisti	docuisti	scripsisti	cepisti	audivisti
		3-я	laudāvit	docuit	scripsit	cepit	audīvit
	Pl.	1-я	laudavĭmus	docuĭmus	scripsĭmus	cepĭmus	audivĭmus
		2-я	laudavistis	docuistis	scripsistis	cepistis	audivistis
		3-я	laudavērunt	docuērunt	scripsērunt	cepērunt	audivērunt
Plusquamperfectum	Sg.	1-я	laudavĕram	docuĕram	scripsĕram	cepĕram	audivĕram
		2-я	laudavĕras	docuĕras	scripsĕras	cepĕras	audivĕras
		3-я	laudavĕrat	docuĕrat	scripsĕrat	cepĕrat	audivĕrat
	Pl.	1-я	laudaverāmus	docuerāmus	scripserāmus	ceperāmus	audiverāmus
		2-я	laudaverātis	docuerātis	scripserātis	ceperātis	audiverātis
		3-я	laudavĕrant	docuĕrant	scripsĕrant	cepĕrant	audivĕrant
Futūrum II	Sg.	1-я	laudavĕro	docuĕro	scripsĕro	cepĕro	audivĕro
		2-я	laudavĕris	docuĕris	scripsĕris	cepĕris	audivĕris
		3-я	laudavĕrit	docuĕrit	scripsĕrit	cepĕrit	audivĕrit
	Pl.	1-я	laudaverĭmus	docuerĭmus	scripserĭmus	ceperĭmus	audiverĭmus
		2-я	laudaverĭtis	docuerĭtis	scripserĭtis	ceperĭtis	audiverĭtis
		3-я	laudavĕrint	docuĕrint	scripsĕrint	cepĕrint	audivĕrint

Passīvum												
Perfectum	Sg.	1-я	laudātus	sum	doctus	sum	scriptus	sum	captus	sum	audītus	sum
		2-я	(-a,	es	(-a,	es	(-a,	es	(-a,	es	(-a,	es
		3-я	-um)	est	-um)	est	-um)	est	-um)	est	-um)	est
	Pl.	1-я	laudāti	sumus	docti	sumus	scripti	sumus	capti	sumus	audīti	sumus
		2-я	(-ae,	estis	(-ae,	estis	(-ae,	estis	(-ae,	estis	(-ae,	estis
		3-я	-a)	sunt	-a)	sunt	-a)	sunt	-a)	sunt	-a)	sunt
Plusquamperfectum	Sg.	1-я	laudātus	eram	doctus	eram	scriptus	eram	captus	eram	audītus	eram
		2-я	(-a,	eras	(-a,	eras	(-a,	eras	(-a,	eras	(-a,	eras
		3-я	-um)	erat	-um)	erat	-um)	erat	-um)	erat	-um)	erat
	Pl.	1-я	laudāti	erāmus	docti	erāmus	scripti	erāmus	capti	erāmus	audīti	erāmus
		2-я	(-ae,	erātis	(-ae,	erātis	(-ae,	erātis	(-ae,	erātis	(-ae,	erātis
		3-я	-a)	erant	-a)	erant	-a)	erant	-a)	erant	-a)	erant
Futūrum II	Sg.	1-я	laudātus	ero	doctus	ero	scriptus	ero	captus	ero	audītus	ero
		2-я	(-a,	eris	(-a,	eris	(-a,	eris	(-a,	eris	(-a,	eris
		3-я	-um)	erit	-um)	erit	-um)	erit	-um)	erit	-um)	erit
	Pl.	1-я	laudāti	erĭmus	docti	erĭmus	scripti	erĭmus	capti	erĭmus	audīti	erĭmus
		2-я	(-ae,	erĭtis	(-ae,	erĭtis	(-ae,	erĭtis	(-ae,	erĭtis	(-ae,	erĭtis
		3-я	-a)	erunt	-a)	erunt	-a)	erunt	-a)	erunt	-a)	erunt

Conjunctīvus

Час	Лік	Асоба	I спр.	II спр.	IIIa спр.	IIIб спр.	IV спр.
			Actīvum				
Praesens	Sg.	1-я	laudavĕrim	docuĕrim	scripsĕrim	cepĕrim	audivĕrim
		2-я	laudavĕris	docuĕris	scripsĕris	cepĕris	audivĕris
		3-я	laudavĕrit	docuĕrit	scripsĕrit	cepĕrit	audivĕrit
	Pl.	1-я	laudaverĭmus	docuerĭmus	scripserĭmus	ceperĭmus	audiverĭmus
		2-я	laudaverĭtis	docuerĭtis	scripserĭtis	ceperĭtis	audiverĭtis
		3-я	laudavĕrint	docuĕrint	scripsĕrint	cepĕrint	audivĕrint
Imperfectum	Sg.	1-я	laudavissem	docuissem	scripsissem	cepissem	audivissem
		2-я	laudavisses	docuisses	scripsisses	cepisses	audivisses
		3-я	laudavisset	docuisset	scripsisset	cepisset	audivisset
	Pl.	1-я	laudavissēmus	docuissēmus	scripsissēmus	cepissēmus	audivissēmus
		2-я	laudavissētis	docuissētis	scripsissētis	cepissētis	audivissētis
		3-я	laudavissent	docuissent	scripsissent	cepissent	audivissent
			Passīvum				
Perfectum	Sg.	1-я	laudātus sim	doctus sim	scriptus sim	captus sim	audītus sim
		2-я	(-a, sis	(-a, sis	(-a, sis	(-a, sis	(-a, sis
		3-я	-um) sit	-um) sit	-um) sit	-um) sit	-um) sit
	Pl.	1-я	laudāti simus	docti simus	scripti simus	capti simus	audīti simus
		2-я	(-ae, sitis	(-ae, sitis	(-ae, sitis	(-ae, sitis	(-ae, sitis
		3-я	-a) sint	-a) sint	-a) sint	-a) sint	-a) sint
Plusquamperf.	Sg.	1-я	laudātus essem	doctus essem	scriptus essem	captus essem	audītus essem
		2-я	(-a, esses	(-a, esses	(-a, esses	(-a, esses	(-a, esses
		3-я	-um) esset	-um) esset	-um) esset	-um) esset	-um) esset
	Pl.	1-я	laudāti essēmus	docti essēmus	scripti essēmus	capti essēmus	audīti essēmus
		2-я	(-ae, essētis	(-ae, essētis	(-ae, essētis	(-ae, essētis	(-ae, essētis
		3-я	-a) essent	-a) essent	-a) essent	-a) essent	-a) essent

Imperatīvus

Час	Лік	Асоба	I спр.	II спр.	IIIa спр.	IIIб спр.	IV спр.
			Actīvum				
Praesens	Sg.	2-я	laudā	docē	scribe	cape	audī
	Pl.	2-я	laudāte	docēte	scribĭte	capĭte	audīte
Futūrum	Sg.	2-я і 3-я	laudāto	docēto	scribĭto	capĭto	audīto
	Pl.	2-я	laudatōte	docetōte	scribitōte	capitōte	auditōte
		3-я	laudanto	docento	scribunto	capiunto	audiunto
Passīvum							
Praesens	Sg.	2-я	laudāre	docēre	scribĕre	capĕre	audīre
	Pl.	2	laudamĭni	docemĭni	scribimĭni	capimĭni	audimĭni
Futūrum	Sg.	2-я і 3-я	laudātor (laudamĭno)	docētor (docemĭno)	scribĭtor (scribimĭno)	capĭtor (capimĭno)	audītor (audimĭno)
	Pl.	3-я	laudantor	docentor	scribuntur	capiuntor	audiuntor

Неасабовыя формы

Час	Стан	I спр.	II спр.	IIIa спр.	IIIб спр.	IV спр.
		Infinitīvi				
Praesens	Actīvum	laudāre	docēre	scribĕre	capĕre	audīre
	Passīvum	laudāri	docēri	scribi	capi	audīri
Perfectum	Actīvum	laudavisse	docuisse	scripsisse	cepisse	audivisse
	Passīvum	laudātus, -a, -um esse	doctus, -a, -um esse	scriptus, -a, -um esse	captus, -a, -um esse	audītus, -a, -um esse
Futūrum	Actīvum	laudatūrus, -a, -um esse	doctūrus, -a, -um esse	scriptūrus, -a, -um esse	captūrus, -a, -um esse	auditūrus, -a, -um esse
	Passīvum	laudātum iri	doctum iri	scriptum iri	captum iri	audītum iri
Participia						
Praesens	Actīvum	laudans, laudantis	docens, docentis	scribens, scribentis	capiens, capientis	audiens, audientis
Perfectum	Passīvum	laudātus, -a, -um	doctus, -a, -um	scriptus, -a, -um	captus, -a, -um	audītus, -a, -um
Futūrum	Actīvum	laudatūrus, -a, -um	doctūrus, -a, -um	scriptūrus, -a, -um	captūrus, -a, -um	auditūrus, -a, -um
Gerundia, gerundīva, supīna						
Gerundium		laudandi	docendi	scribendi	capiendi	audiendi
Gerundīvum		laudandus, -a, -um	docendus, -a, -um	scribendus, -a, -um	capiendus, -a, -um	audiendus, -a, -um
Supīnum I		laudātum	doctum	scriptum	captum	audītum
Supīnum II		laudātu	doctu	scriptu	captu	audītu

§ 88. Прыназоўнікі (Praepositiōnes)

Прыназоўнікі ў лацінскай мове ўжываюцца з accusatīvus або з ablatīvus.

Большасць прыназоўнікаў ужываецца з accusatīvus. Найбольш ужывальныя: ad – *да*, *у*, *для*; ante – *да*, *раней*; apud – *каля*, *ля*, *пры*; contra – *супраць*; inter – *паміж*, *сярод*; ob – *з прычыны*, *з-за* і інш.

Менш ужывальныя прыназоўнікі з ablatīvus: a, ab, abs – *ад*; cum – *з*; de – *аб*, *пра*, *ад*, *з*; e, ex – *з*; pro – *за*, *замест*; sine – *без* і інш.

Прыназоўнікі in – *у*, *ва*, *ува*, *на*; sub – *пад*, калі адказваюць на пытанне *куды?*, ужываюцца з accusatīvus; калі адказваюць на пытанне *дзе?*, – з ablatīvus.

Як выключэнне, прыназоўнікі causā і gratiā – *для*, *дзеля* ўжываюцца з genetīvus, прычым постпазітыўна: honōris causā – *дзеля пашаны*.

Ужыванне прыназоўніка з тым ці іншым склонам адзначаецца ў слоўніку

СЛОВАЎТВАРЭННЕ

§ 89. Словаўтварэнне ў лацінскай мове

Вывучэнне лацінскага словаўтварэння мае асаблівае значэнне. Знаёмства з ім садзейнічае выпрацоўцы навуковага падыходу да вывучэння гэтай тэмы ў іншых мовах, асабліва таму, што з латыні ў іх трапіла вялікая колькасць лексікі. Ведаючы лацінскія словаўтваральныя элементы, студэнты без вялікіх намаганняў змогуць вызначыць ступень адаптацыі запазычання ў мове-рэцыпіенце. Акрамя таго, лацінскія словаўтваральныя элементы дагэтуль з'яўляюцца прадуктыўнымі ў новых мовах, параўн.: orātor, scriptor – *ліквідатар*, *наватар*, *кінаапаратар*; structūra – *верхатура*.

Веданне лацінскіх словаўтваральных марфем і разуменне мадэлей утварэння слоў дапамагаюць разуменню і вылучэнню з ліку запазычанняў слоў-кáлек, параўн.: ob-jectum – *прадмет*; positio – *палажэнне*; pronomĭna – *займеннік*.

Немалаважным з'яўляецца ўменне адрозніваць спрадвечную лацінскую лексіку ад слоў, штучна ўтвораных на базе лацінскіх словаўтваральных элементаў значна пазней, параўн.: aquarius – *водны* і *акварыум*.

Словаўтварэнне – тэрмін, які ўключае два паняцці. З аднаго боку, гэта працэс утварэння новых слоў, з другога – раздзел мовазнаўства, які вывучае словаўтваральную сістэму якой-небудзь мовы.

Аб'ектам вывучэння ў словаўтварэнні з'яўляецца слова, але ў адрозненне ад лексікалогіі, якая вывучае індывідуальныя асаблівасці слова (яго семантыку, стылістычную характарыстыку і г. д.), у словаўтварэнні вывучаецца структура слова, яго склад, мадэлі і спосабы ўтварэння ў існуючай словаўтваральнай сістэме мовы.

Словаўтварэнне цесна звязана з лексікалогіяй і марфалогіяй. Вывучэнне словаўтваральнай сістэмы лацінскай мовы прадугледжвае веданне лацінскай марфемікі. Усе лексемы складаюцца са значных марфем. Напрыклад,

у словах pict-ūr-a – *жывапіс*, discipl-īn-a – *навучанне* лёгка выдзяляюцца тры значныя часткі, а ў лексеме con-sta-nt-i-a – *пастаянства* – пяць, кожная з якіх мае пэўнае значэнне ў слове.

Пры вывучэнні словаўтваральнай сістэмы любой мовы трэба дакладна ведаць словаўтваральную ролю канкрэтных марфем.

Марфема (грэч. μορφ/ – форма) – гэта найменшая, далей непадзельная частка слова, якая мае семантыку. Марфемы падзяляюцца на каранёвыя і службовыя. Такі падзел абумоўлены характарам значэння, якое яны маюць, а таксама іх функцыяй у слове.

Корань (або каранёвая марфема) – структурнае ядро слова, яго абавязковая частка, носьбіт галоўнага лексічнага значэння і адначасова агульная частка роднасных слоў:

gravis – *цяжкі*	album – *белы колер*
gravĭdus – *абцяжараны*	albŭlus – *белаваты*
gravĭtas – *цяжар*	albus – *белы*
gravĭter – *цяжка*	albūmen – *бялок*
gravescĕre – *цяжэць*	
gravāre – *рабіць цяжкім*	
praegrāvis – *вельмі цяжкі*	

Такім чынам, у словах з вытворнай асновай карані grav- і alb- з’яўляюцца носьбітамі лексічнага значэння слова.

Службовыя марфемы – гэта афіксы. Афіксы – неабавязковая частка слова. У лацінскай мове афіксы прадстаўлены прэфіксамі (прыстаўкамі), суфіксамі, інтэрфіксамі (злучальнымі марфемамі), інфіксамі (афікс, які ўстаўляецца ў сярэдзіну кораня), постфіксамі і флексіямі (канчаткамі). Афіксы не маюць самастойных лексічных значэнняў.

У мове афіксы адыгрываюць надзвычай важную ролю. Менавіта дзякуючы ім лексічны фонд папаўняецца новымі словамі, якія ўтвараюць словаўтваральныя гнёзды слоў. Па сваёй функцыі афіксы падзяляюцца на словаўтваральныя і формаўтваральныя. Словаўтваральнымі афіксамі ў лацінскай мове з’яўляюцца прэфіксы, суфіксы, постфіксы, інтэрфіксы. Яны ўжываюцца для ўтварэння лексем з новай семантыкай.

Формаўтваральныя афіксы новых слоў не ўтвараюць; не змяняючы лексічнага значэння слова, яны ўжываюцца для ўтварэння новых форм таго ж слова, адлюстроўваючы яго граматычнае значэнне.

Флексіі новых слоў не ўтвараюць, яны выконваюць у слове формаўтваральныя функцыі.

Лексічнае значэнне слоў fortitūdo – *храбрасць* і servitūdo – *рабства* складаецца з лексічнага значэння каранёў forti- і servi- і лексіка-граматычнага

значэння суфікса -tūdo- (якасць, стан), пры гэтым флексія паказвае на прыналежнасць назоўніка да nominatīvus singulāris.

У складзе асноў дзеясловаў ab-dūco – *адводзіць*; ad-dūco – *прыводзіць*; con-dūco – *збіраць*; prae-dūco – *праводзіць перад* выдзяляецца корань duc- як носьбіт асноўнага значэння, а таксама службовыя словаўтваральныя афіксы (у дадзеным выпадку прэфіксы ab-, ad-, con-, prae-) і флексія -o.

У складзе ўтваральнай асновы можа быць некалькі каранёў, пры гэтым кожны корань служыць носьбітам лексічнага значэння асновы. Напрыклад, у лексемах: agricŏla (ager – *зямля* + colo – *апрацоўваць*) = *земляроб*; maledīco (male – *дрэнна* + dico – *гаварыць*) = *зласловіць*.

Трэба адзначыць, што ў словаўтваральнай сістэме лацінскай мовы словаскладанне з’яўляецца непрадуктыўным.

Граматычнае значэнне перадаецца формаўтваральнымі афіксамі (напрыклад, суфікс -bā-/-ēbā- утварае imperfectum indicatīvi), а ў некаторых выпадках – словаўтваральнымі афіксамі (напрыклад, лексіка-граматычнае значэнне жаночага роду ў лексемах petĭtrix – *прасіцелька*, amatrix – *любіцелька*, *каханка* ўтвараецца суфіксам -tric- разам з флексіяй -s).

Прэфікс (prae-fixus – *прымацаваны спераду*), ці прыстаўка, – гэта службовая марфема, якая знаходзіцца перад коранем:

ex-porto	im-porto	trans-porto
вы-носіць	у-носіць	пера-носіць

У лацінскай мове значэнне прэфіксаў часцей за ўсё супадае са значэннем адпаведных прыназоўнікаў.

Суфікс (suf-fixus – *прымацаваны*) – гэта службовая марфема, якая знаходзіцца пасля кораня або іншага суфікса (і перад флексіяй у словах, якія скланяюцца або спрагаюцца). Напрыклад, gran-ŭl-um, дзе gran- – корань, -ŭl- – суфікс, -um – канчатак; fili-ŏl-us, дзе fili- – корань, -ŏl- – суфікс, -us – канчатак; orna-t-ūr-us, дзе orna- – корань, -t-, -ur- – суфіксы, -us – канчатак. У нязменных словаформах з вытворнай асновай суфікс завяршае слова. Напрыклад, ornāre, дзе orna- – утваральная аснова, -re – суфікс; dix-isse, дзе dix- – утваральная аснова, а -isse – суфікс.

Інтэрфікс (inter-fixus – літ. *прымацаваны паміж*) – гэта злучальная марфема, афікс, які вылучаецца ў аснове складаных слоў, дзе ўжываюцца два карані; ён служыць для аб’яднання каранёў у адно слова. Напрыклад, mort-ĭ-fer – *смяротны* ад mors, mortis *f* – *смерць* і fero – *несці*; arm-ĭ-fer – *узброены* ад arma, ōrum *n* – *зброя* і fero – *несці*.

Інфікс (in-fixus – *устаўлены*) – афікс, які ўстаўляецца ў сярэдзіну кораня слова пры словаўтварэнні і словазмяненні: fi-n-do, fidi, fissum; vi-n-co, vici, victum; prosum, prodes, prodest і г. д.

Постфікс (post-fixus – *прымацаваны пасля*). Асаблівасць гэтай службовай марфемы ў тым, што яна займае крайняе месца справа пасля флексіі (probus-ne; quis-quam; qui-dam).

Да службовых марфем адносіцца таксама і флексія (flexio – *згінанне, выгін*), якая вылучаецца толькі ў зменных словах: fili-us; fili-i; fili-o і г. д. У лексемах з постфіксамі флексія знаходзіцца ўнутры слова: quo-dam.

Адрозніваюць два тыпы аналізу слова з пункту гледжання яго структуры: марфемны і словаўтваральны.

Найбольш ужывальныя прэфіксы

Прэфікс	Значэнне, што надаецца прэфіксам	Прыклады
a- (ab-, abs-)	аддаленне	a-movēre – *адсоўваць* ab-ducĕre – *адводзіць* abs-trahĕre – *адцягваць*
con- (co-, com-)	сумеснасць, супольнае дзеянне	con-ducĕre – *зводзіць, збіраць* co-epulāri – *разам банкетаваць* com-ponĕre – *складаць*
ad- (ap-)	набліжэнне, далучэнне	ad-ducĕre – *прыводзіць* ap-ponĕre – *дапасоўваць*
de-	ухіленне, аддаленне, рух зверху ўніз	de-ducĕre – *выводзіць* de-ponĕre – *адкладаць*
dis- (di-)	раздзяленне	dis-cedĕre – *разыходзіцца* dis-ponĕre – *размяшчаць*
e- (ex-)	вынятак, выключэнне	e-ducĕre – *выводзіць* ex-ponĕre – *выстаўляць*
in- (im-)	рух унутр або на прадмет	in-ducĕre – *уводзіць* im-ponĕre – *укладваць*
ob-	процідзеянне, рух насустрач	ob-ponĕre – *проціпастаўляць*
per-	завяршэнне дзеяння	per-ducĕre – *даводзіць* per-ficĕre – *заканчваць*
prae-	знаходжанне спераду, дзеянне спераду	prae-ponĕre – *ставіць наперадзе*
pro-	рух наперад	pro-movēre – *рухаць наперад* pro-ponĕre – *выстаўляць наперад*
re-	рух назад, паўтарэнне, аднаўленне дзеяння	re-ducĕre – *адводзіць назад* re-stituĕre – *аднаўляць*
se-	аддзяленне	se-ducĕre – *адводзіць убок, аддзяляць*
trans- (tra-)	рух праз	trans-ponĕre – *перакладваць* tra-ducĕre – *пераводзіць*
sub-	знаходжанне пад, унутры	sup-ponĕre – *падстаўляць*

Найбольш ужывальныя суфіксы

Суфікс (з канчаткам)	Словаўтваральная аснова	Значэнне, што надаецца суфіксам	Прыклады	Адпаведнікі ў беларускай мове
1. Суфіксы назоўнікаў				
-t-ūr-a -s-ūr-a	дзеяслоў (аснова supīnum)	дзеянне, вынік дзеяння	cultūra censūra	-ура: культура, цэнзура
-t-us -s-us	дзеяслоў (аснова supīnum)	дзеянне	cursus casus transĭtus	-с: курс -зус: казус -т: транзіт
-t-io -s-io	дзеяслоў (аснова supīnum)	дзеянне	actio diffusio	-цыя: акцыя -зія: дыфузія
-t-or -s-or	дзеяслоў (аснова supīnum)	дзеючая асоба	doctor censor	-тар: доктар -зар: цэнзар
-nt-i-a -ent-i-a	дзеяслоў (аснова infectum)	якасць	ignorantia	-энцыя: патэнцыя
-ŭl-us -ŏl-us -ell-us -ill-us	назоўнік	памяншальнасць	homuncŭlus filiŏlus ocellus lapillus	
-tas	прыметнік	стан, якасць	auctorĭtas libertas	-тэт: аўтарытэт
-tūdo	прыметнік	стан, якасць	amplitūdo	-туда: амплітуда
2. Суфіксы прыметнікаў				
-ĭc-us	назоўнік	уласцівасць, прыналежнасць	metallĭcus	-ічны: металічны
-āl-is	назоўнік, прыметнік	уласцівасць, прыналежнасць	naturālis	-альны: натуральны
-bĭl-is	дзеяслоў (аснова infectum)	пасіўная якасць	mobĭlis	-більны: мабільны

СІНТАКСІС

§ 90. Сінтаксіс простага сказа

1. Дзейнік дапасуецца да выказніка ў асобе і ліку; дзеяслоў-выказнік звычайна знаходзіцца ў канцы сказа. Напрыклад: Discipŭlus librum legit. – *Вучань чытае кнігу*.

2. Дзеяслоў sum, fui, –, esse – *быць* у якасці выказніка можа знаходзіцца і ў пачатку, і ў канцы сказа. Напрыклад: Scientia potentia est. – *Веды – моц*; Est modus in rebus. – *Ёсць мера ў рэчах*.

3. Іменная частка дзеяслова-выказніка заўсёды ўжываецца ў nominatīvus. (У беларускай мове можа ўжывацца ў назоўным і творным склонах.) Напрыклад: Historia est magistra vitae. – *Гісторыя – настаўніца жыцця*. Гэты прыклад таксама сведчыць, што ў беларускай мове дзеяслоў-звязка sum, fui, –, esse – *быць* можа апускацца; у лацінскай мове ён звычайна не апускаецца, але часам адсутнічае ў крылатых выразах. Напрыклад: Ibi victoria, ubi concordia. – *Там перамога*, *дзе згода*.

4. Асабовы займеннік у якасці дзейніка звычайна апускаецца. Пры перакладзе ён вызначаецца па асабовым канчатку дзеяслова. Напрыклад: Pro patriā pugnāmus. – *Мы змагаемся за радзіму*.

5. Азначэнне звычайна знаходзіцца пасля азначаемага слова. Напрыклад: terra incognĭta – *невядомая зямля*; persōna grata – *пажаданая асоба* (дыпламатычны тэрмін); Filius meus bene discit. – *Мой сын добра вучыцца*.

6. Недапасаванае азначэнне, дапасаванае азначэнне-прыметнік са значэннем колькасці, а таксама лічэбнік ставяцца перад азначаемым назоўнікам. Напрыклад: litterārum studium – *заняткі навукамі*; magnus numĕrus – *вялікі лік*; duo fratres – *два браты*.

§ 91. Сінтаксіс склонаў

Лацінская мова як мова флектыўная мае развітую сістэму склонавых канчаткаў (флексій), якія ўказваюць на сінтаксічную функцыю назоўніка, г. зн. на тое, якім членам сказа ён з’яўляецца: дзейнікам, дапаўненнем, недапасаваным азначэннем, акалічнасцю. Гэтыя функцыі ў лацінскай мове абазначаюцца пэўнымі граматычнымі тэрмінамі.

§ 92. Nominatīvus

Nominatīvus ужываецца:

1) як дзейнік; перакладаецца назоўным склонам. Напрыклад: Finis corōnat opus. – *Канец вянчае справу*; Tempŏra mutantur. – *Часы змяняюцца*;

2) як іменная частка выказніка; перакладаецца назоўным або творным склонам. Напрыклад: Cicĕro orātor erat. – *Цыцэрон быў прамоўцам*; Cicĕro orātor clarissĭmus erat. – *Цыцэрон быў самы славуты прамоўца*.

§ 93. Genetīvus

Genetīvus ужываецца як недапасаванае азначэнне або як ускоснае дапаўненне.

1. Genetīvus як недапасаванае азначэнне

1.1. Genetīvus possessīvus (родны прыналежнасці) адказвае на пытанне *чый?* і ўказвае на асобу або прадмет, якому што-небудзь належыць. Перакладаецца назоўнікам у родным склоне або прыметнікам: pila puellae – *мяч дзяўчынкі*; oratio Cicerōnis – *прамова Цыцэрона* (*Цыцэронава прамова*).

1.2. Genetīvus characteristĭcus (родны характарызуючы) абазначае асобу або адцягненае паняцце, якому належыць пэўнае дзеянне або стан, што перадаецца дзейнікам у форме інфінітыва. Ужываецца ў якасці іменнай часткі выказніка, які перадаецца дзеясловамі sum, videor, putor, habeor. Форма est (erat, fuit) з genetīvus characteristĭcus перакладаецца з дапамогай слоў *уласціва каму-небудзь*, *з’яўляецца чыімсьці абавязкам* і г. д. Напрыклад: Homĭnis errāre est. – *Чалавеку ўласціва памыляцца*.

1.3. Genetīvus subjectīvus (родны суб’екта) залежыць ад аддзеяслоўных назоўнікаў (або блізкіх да іх па значэнні), абазначае асобу, якая ўтварае

дзеянне, што перадаецца аддзеяслоўным назоўнікам. Перакладаецца назоўнікам у родным склоне або прыметнікам: nostrōrum majōrum inventa – *вынаходкі нашых продкаў* (г. зн. *нашыя продкі вынайшлі*); amor patris – *любоў бацькі* (г. зн. *бацька любіць*, *бацькоўская любоў*).

1.4. Genetīvus qualitātis (родны якасці) дае якасную характарыстыку азначаемаму слову, паказваючы на яго больш-менш пастаянныя якасці і ўласцівасці: род, паходжанне, узрост, меру (час, вага, велічыня); перадаецца назоўнікам з прыметнікам. Перакладаецца родным склонам або ўскоснымі склонамі з прыназоўнікамі: homo genĕris Graeci – *чалавек грэчаскага паходжання*; puer septem annōrum – *хлопчык сямі гадоў*; vir magni ingenii – *чалавек вялікага розуму*; trium mensium cibaria – *прыпасы на тры месяцы*.

2. Genetīvus як ускоснае дапаўненне

2.1. Genetīvus objectīvus (родны дапаўнення) абазначае асобу або прадмет, на які пераходзіць дзеянне аддзеяслоўнага назоўніка, прыметніка ці дзеяслова. Перакладаецца родным склонам або іншымі склонамі з прыназоўнікамі або без іх: expugnatio urbis – *заваяванне горада* (г. зн. *заваяваць горад*); amor patris – *любоў да бацькі* (г. зн. *любіць бацьку*); remedium timōris – *лекі ад страху* (г. зн. *лячыць страх*); studiōsus litterārum – *аддаены навукам*; Anĭmus memĭnit praeteritōrum. – *Душа памятае мінулае*.

З а ў в а г а. Часам па-за кантэкстам цяжка вызначыць, ужыты genetīvus subjectīvus (гл. п. 1.3) ці genetīvus objectīvus: amor patris – *любоў бацькі* (г. зн. *бацька любіць*) ці *любоў да бацькі* (г. зн. *любіць бацьку*). Гэта залежыць ад сэнсу ўсяго сказа.

2.2. Genetīvus genĕris (quantitātis) (родны роду [колькасці]) абазначае асоб, прадметы, рэчывы, з якіх складаецца або якія вымяраюцца азначаемым словам. Гэты склон ужываецца:

а) пры назоўніках са значэннем збору, ліку, меры: multitūdo – *мноства*, *натоўп*, *гурт*, *маса*; ala – *атрад*; numĕrus – *лік*, *колькасць*; milia – *тысяча*; pars – *частка*; vis – *вялікая колькасць*. Напрыклад: pars homĭnum – *частка людзей*; numĕrus hostium – *колькасць ворагаў*; milia passuum – *тысяча крокаў*; vis auri – *вялікая колькасць золата*;

б) колькасных прыметніках і займенніках ніякага роду адзіночнага ліку, якія ўжыты ў значэнні назоўнікаў: multum – *шмат*; plurĭmum – *вельмі шмат*; minĭmum – *вельмі мала*; tantum – *столькі*; quantum – *колькі*; id – *такая колькасць*; hoc – *тым*; illud – *тое*; quod – *што*; quid – *што*; alĭquid – *штосьці*; nihil – *нішто*. Напрыклад: quantum loci – *колькі месца*; quid novi – *што новага*; nihil novi – *нічога новага*;

в) прыслоўях: satis – *дастаткова*; nimis – *замнога*, *зашмат*; parum – *мала*. Напрыклад: satis libertātis – *дастаткова свабоды*.

2.3. Genetīvus partitīvus (родны вылучальны) абазначае цэлае, з якога вылучаецца частка; ужываецца пры прыметніках у вышэйшай і найвышэйшай ступенях параўнання, парадкавых лічэбніках, пытальных і няпэўных займенніках (quis – *хто*; alĭquis – *хтосьці*; quisquam – *хто-небудзь*; nemo – *ніхто*; quisque – *кожны* і г. д.), пры колькасных прыметніках (multi – *шматлікія*; pauci – *нешматлікія*, а таксама unus – *адзін* і г. д.). Перакладаецца з дапамогай прыназоўніка *з*. Напрыклад: ultĭmus regum Romanōrum – *апошні з рымскіх цароў*; unus nostrum – *адзін з нас*; major fratrum – *старэйшы з братоў*; quis vestrum? – *хто з вас?*; multi hostium – *шматлікія з ворагаў*.

2.4. Genetīvus pretii (родны цаны) ужываецца для абазначэння цаны прадмета пры дзеясловах са значэннем *купляць*, *набываць*, *прадаваць*; *цаніць*, *каштаваць*. Перакладаецца вінавальным склонам з прыназоўнікамі *за*, *у* або прыслоўямі. Напрыклад: unīus assis aestimāre – *ацэньваць у адзін ас* (ас – дробная рымская манета); magni aestimāre – *высока цаніць*.

§ 94. Datīvus

1. Datīvus як ускоснае дапаўненне

1.1. Datīvus commŏdi (давальны выгоды) і **datīvus incommŏdi** (давальны невыгоды, шкоды) абазначае асобу або прадмет, на карысць або на шкоду якому што-небудзь адбываецца або існуе. Перакладаецца з дапамогай прыназоўнікаў *для*, *да*. Напрыклад: Frigus intolerabĭle est corpŏri nudo. – *Холад нясцерпны для голага цела*; Non scholae, sed vitae discĭmus. – *Мы вучымся не для школы*, *а для жыцця*.

1.2. Datīvus possessīvus (давальны прыналежнасці) абазначае асобу або прадмет, якому належыць тое, што з’яўляецца дзейнікам сказа. Перакладаецца з дапамогай прыназоўніка *у*. Напрыклад: Mihi est filia. – *У мяне ёсць дачка*; Amīco meo sunt multi libri. – *У майго сябра шмат кніг*.

1.3. Datīvus auctōris (давальны дзеючай асобы) ужываецца пры дзеясловах у залежным стане і герундыве (гл. § 84) і абазначае дзеючую асобу. Напрыклад: Mihi consilium jam diu captum est. – *У мяне* (= *мною*) *рашэнне ўжо даўно было прынята*; Mihi pugnandum est. – *Мне трэба змагацца*; Memoria est nobis cotidie exercenda. – *Нам трэба штодзённа практыкаваць памяць* (= *памяць павінна штодзённа практыкавацца намі*).

2. Datīvus як акалічнасць мэты

2.1. Datīvus finālis (давальны мэты) ужываецца пры дзеясловах sum (у значэнні *служыць чым-небудзь, для чаго-небудзь*), do, tribuo, habeo (у значэнні *ставіць у што-небудзь, лічыць чым-небудзь*) і адказвае на пытанні: *з якой мэтай? для чаго?* Напрыклад: esse praesidio – *быць* (*служыць*) *абаронай*; esse usui – *быць на карысць*; esse auxilio – *служыць дапамогай*; hoc laudi dare – *ставіць гэта ў пахвалу*; opprobrio habēre – *лічыць ганьбай*.

З а ў в а г а. Разам з datīvus finālis часта ўжываецца datīvus commŏdi (incommŏdi) (гл. п. 1.1). Так утвараецца **datīvus duplex** (двайны давальны). Напрыклад: Ipse locus praesidio inimīcis erat. – *Само месца служыла ворагам абаронай.*

§ 95. Accusatīvus

1. Accusatīvus як дапаўненне і прэдыкатыў. Accusatīvus duplex. Nominatīvus duplex

Accusatīvus ужываецца:

а) як прамое дапаўненне пры пераходных дзеясловах: Gutta cavat lapĭdem. – *Кропля точыць камень*;

б) іменная частка выказніка (прэдыкатыў) пры дзеясловах appello, dico, nomĭno, voco – *называць*; creo – *выбіраць*; facio – *рабіць*; existĭmo, censeo, puto, judĭco – *лічыць* і г. д.; адказвае на пытанні: *кім? чым? якім?*

Такім чынам, пры гэтых дзеясловах ужываюцца два вінавальныя склоны: адзін абазначае прамое дапаўненне (*каго? што?*), другі – прэдыкатыў (*кім? чым? якім?*). Такая канструкцыя называецца **accusatīvus duplex** (двайны вінавальны); яе іменная частка на беларускую мову перакладаецца творным склонам. Напрыклад: Cicerōnem consŭlem creāre – *выбіраць Цыцэрона консулам*; Antonium hostem putāre – *лічыць Антонія ворагам*.

Калі пазначаныя вышэй дзеясловы ўжываюцца ў залежным стане, тады accusatīvus прамога дапаўнення становіцца дзейнікам, а іменная частка выказніка (прэдыкатыў), дапасуючыся да дзейніка, таксама ставіцца ў nominatīvus. Такая канструкцыя называецца **nominatīvus duplex** (двайны назоўны). Напрыклад: Cicĕro consul creātus est. – *Цыцэрон быў абраны консулам*.

Nominatīvus duplex ужываецца таксама пры дзеясловах: sum – *быць*; fio, exsisto – *рабіцца*, *станавіцца*; maneo, permaneo – *заставацца*, *быць*; videor – *здавацца*, *быць падобным*; nascor – *нараджацца*; пры любым

дзеяслове, які абазначае якое-небудзь становішча або стан (параўн. у бел. мове: *ён вярнуўся хмурны*). Напрыклад: Multi oratōres non fiunt. – *Многія не становяцца прамоўцамі*; Senes vidēmur. – *Мы падобныя да старых*, *мы здаёмся старымі*. Victor revertĭtur. – *Ён вяртаецца пераможцам*.

Заўвага. У абедзвюх канструкцыях (*acc*. і *nom*. duplex) без прэдыкатыва пералічаныя дзеясловы не маюць поўнага значэння.

2. Accusatīvus як акалічнасць

2.1. Accusativus loci (вінавальны месца) адказвае на пытанне *куды?* Перакладаецца з дапамогай прыназоўнікаў *у*, *на*, *да*. У accusatīvus без прыназоўніка ставяцца назвы гарадоў, астравоў і назоўнікі domus – *дом*, *хата*; rus – *вёска*. Напрыклад: Caesar Romam revertit. – *Цэзар вярнуўся ў Рым*; Juvĕnes Romāni Athēnas studiōrum causā proficisci solēbant. – *Рымскія юнакі для навучання звычайна накіроўваліся ў Афіны*; Balbus domum meam vēnit. – *Бальб прыйшоў у мой дом*; Eo rus. – *Я накіроўваюся* (*іду*) *у вёску*.

2.2. Accusatīvus tempŏris (вінавальны часу) адказвае на пытанні *як доўга? колькі часу працягваецца дзеянне?*, ужываецца без прыназоўніка або з прыназоўнікам per – *на працягу*. Напрыклад: Graeci decem annos Trojam oppugnavērunt. – *Грэкі дзесяць гадоў аблožвалі Трою*.

§ 96. Ablatīvus

Лацінскі аблятыў аб'яднаў функцыі трох старажытных склонаў: **ablatīvus** (аддзяляльны), які абазначаў месца або прадмет, ад якога штонебудзь або хто-небудзь аддаляецца, а таксама асобу, ад якой паходзіць дзеянне; **instrumentālis** (інструментальны), які абазначаў сродак, прычыну або спосаб ажыццяўлення дзеяння; **locatīvus** (месны), які называў месца і час ажыццяўлення дзеяння.

1. Ablatīvus як аддзяляльны склон

1.1. Ablatīvus separatiōnis (творны аддалення, аддзялення) ужываецца пры дзеясловах руху, называючы прадмет, ад якога хто-небудзь або штонебудзь аддаляецца. Перакладаецца родным склонам з прыназоўнікамі *з*, *ад*. Напрыклад: Dux copias castris eduxit. – *Правадыр вывеў войска з лагера*. Таксама ўжываецца з прыметнікамі aliēnus – *непрыхільны* (*да чаго*), *вольны*, *далёкі* (*ад чаго*); liber, vacuus – *вольны* (*ад чаго*). Напрыклад: vacuus curis – *вольны ад турбот*; liber metu – *вольны ад страху*.

1.2. Ablatīvus inopiae (творны нястачы, недахопу) ужываецца пры дзеясловах са значэннем *пазбаўляць*, *адымаць* (privo, nudo і г. д.); *мець патрэбу* (egeo, indigeo). Перакладаецца родным склонам або іншымі склонамі з прыназоўнікамі. Напрыклад: privāre curis – *пазбаўляць клопату*; murus defensorĭbus nudātus est – *сцяна была пазбаўлена абаронцаў*; egēre pecuniā – *мець патрэбу ў грошах*.

1.3. Ablatīvus auctōris (творны дзеючай асобы) абазначае адушаўлёны суб'ект дзеяння, адказвае на пытанне *кім выконваецца дзеянне?* Заўсёды ўжываецца з прыназоўнікам *a* (*ab*), які на беларускую мову не перакладаецца. Напрыклад: Liber a discipŭlo legĭtur. – *Кніга чытаецца вучнем*.

1.4. Ablatīvus comparatiōnis (творны параўнання) ужываецца пры вышэйшай ступені параўнання прыметнікаў і прыслоўяў, абазначае асобу або прадмет, з якім адбываецца параўнанне. Перакладаецца вінавальным склонам з прыназоўнікам *за*, а таксама параўнальнымі зваротамі са злучнікамі *як*, *чым*. Напраклад: Major meo fratre est. – *Ён старэйшы за майго брата* (= *чым мой брат*); Bona valetūdo melior est maxĭmis divitiis. – *Добрае здароўе лепей за найвялікшае багацце*.

1.5. Ablatīvus origĭnis (творны паходжання) ужываецца з дзеепрыметнікамі natus – *народжаны*; ortus – *які паходзіць*. Звычайна ўжываецца без прыназоўніка або з прыназоўнікамі *a* (*ab*), *e* (*ex*). Перакладаецца родным склонам або іншымі спосабамі. Напрыклад: Jove natus. – *Народжаны ад Юпітэра* (*сын Юпітэра*); Venus Jove nata (est) et Diōna. – *Венера – дачка Юпітэра і Дыёны* (*нарадзілася ад Юпітэра і Дыёны*); Ex Venĕre et Marte natus (est) Antĕros. – *Антэрот народжаны ад Венеры і Марса* (*сын Венеры і Марса*).

2. Ablatīvus як інструментальны склон

2.1. Ablatīvus instrumenti (творны сродку дзеяння) называе прыладу або сродак, з дапамогай якога выконваецца дзеянне. У сказе з'яўляецца ўскосным дапаўненнем і перакладаецца творным склонам або з дапамогай слоў *пры дапамозе*, *з дапамогай*, *праз*. Напрыклад: Castra vallo fossāque muniuntur. – *Лагер умацоўваецца валам і ровам* (= *з дапамогай вала і рова*); Cornĭbus tauri, apri dentĭbus se tutantur. – *Быкі абараняюцца рагамі*, *дзікі – ікламі*.

2.2. Ablatīvus causae (творны прычыны) выступае як акалічнасць прычыны, называе прычыну дзеяння або стану, перакладаецца рознымі склонамі з прыназоўнікамі *ад*, *з-за*, *з*, *па*, *на*, *з прычыны*, *праз* і г. д.; ужываецца:

а) пры непераходных дзеясловах і прыметніках, якія маюць пасіўны сэнс: pereo – *гінуць*; morior – *паміраць*; cresco – *расці*; ardeo – *палаць, гарэць*; mortuus – *памерлы*; aegrōtus – *хворы*. Напрыклад: perīre frigŏre – *загінуць ад холаду*; morĭtur morbo – *ён памірае ад хваробы*; aegrōtus peste – *хворы на чуму*;

б) verba affectuum (дзеясловах, якія абазначаюць пачуцці): gaudeo – *радавацца*; doleo – *смуткаваць*; а таксама пры прыметніках: tristis – *маркотны*; superbus – *горды* і г. д. Напрыклад: gaudēre nuntio – *радавацца з-за весткі*; dolēre morte – *смуткаваць з-за смерці*.

Як ablatīvus causae ужываюцца назоўнікі lege – *па законе*; more – *па звычаі*; consilio – *па парадзе*; jussu – *па загадзе*; sententiā (meā, tuā, suā, nostrā, vestrā) – *на* (*маю*, *тваю*, *сваю*, *нашу*, *вашу*) *думку*.

2.3. Ablatīvus modi (творны спосабу дзеяння) адказвае на пытанні *як? якім чынам адбываецца дзеянне?*, г. зн. абазначае акалічнасць дзеяння; ужываецца без прыназоўніка або з прыназоўнікам cum, які можа знаходзіцца паміж азначэннем і азначаемым словам (magnā cum pertinatiā – *з вялікай упартасцю*). Ablatīvus modi можна перакладаць з дапамогай прыназоўніка, прыслоўем, творным склонам. Напрыклад: summis virĭbus currĕre – *бегчы з усяе сілы*; summā fortitudĭne pugnāre – *змагацца з найвялікшай мужнасцю* (= *мужна змагацца*).

2.4. Ablatīvus limitatiōnis (творны абмежавання) з’яўляецца ў сказе ўскосным дапаўненнем; ужываецца пры дзеясловах, назоўніках, прыметніках, удакладняючы, абмяжоўваючы дзеянне або стан кіруючага слова; адказвае на пытанне *ў якіх адносінах?* Перакладаецца творным склонам або іншымі склонамі з прыназоўнікам. Напрыклад: aeger pedĭbus – *хворы на ногі*; praestāre virtūte – *пераўзыходзіць мужнасцю*; genĕre Graecus – *па паходжанні грэк*.

2.5. Ablatīvus mensūrae (творны меры) ужываецца пры вышэйшай ступені параўнання прыметнікаў, прыслоўяў, пры дзеясловах, якія ўтрымліваюць ідэю параўнання. Напрыклад: Sol multis partĭbus major est, quam universa terra. – *Сонца ў шмат разоў большае*, *чым уся Зямля*; Omnis sensus homĭnum multo antecellit sensĭbus bestiārum. – *Любое пачуццё людзей шмат у чым пераўзыходзіць пачуцці жывёл*.

2.6. Ablatīvus qualitātis (творны якасці) дае якасную характарыстыку азначаемаму слову, у сказе з’яўляецца азначэннем, якое складаецца з назоўніка і прыметніка; перакладаецца родным склонам або іншымі склонамі з прыназоўнікам. У адрозненне ад genetīvus qualitātis абазначае якасці вонкавыя (дэталі знешняга выгляду) і часовыя, мінучыя (настрой і г. д.). Напрыклад: homo statūra humĭli – *чалавек невысокага росту*; bono anĭmo esse – *быць у гуморы*.

3. Ablatīvus як месны склон

3.1. Ablatīvus loci (творны месца) выконвае ў сказе ролю акалічнасці месца, адказвае на пытанне *дзе?*, ужываецца без прыназоўніка, калі з'яўляецца спалучэннем назоўніка locus – *месца* з азначэннем або спалучэннем назоўніка з займеннікавым прыметнікам totus – *увесь*. Напрыклад: multis locis – *шмат у якіх месцах*; illo loco – *у тым месцы*; totā urbe – *ва ўсім горадзе*; totā Galliā – *ва ўсёй Галіі*. У астатніх выпадках ужываецца з прыназоўнікам in – *у*, *на*: in urbe – *у горадзе*; in silvā – *у лесе*.

Заўвага. **Locatīvus** (месны склон) захаваўся ў назвах гарадоў і астравоў, якія адносяцца да 1-га і 2-га скланення. Граматычна ён супадае з *gen. sg*., напрыклад: Romae – *у Рыме*; Tarenti – *у Тарэнце*. Locatīvus захаваўся таксама ў назоўнікаў domus, ūs *f* – *дом*; rus, ruris *n* – *вёска*; humus, i *f* – *зямля*; bellum, i *n* – *вайна*: domi – *дома*; ruri – *у вёсцы*; humi – *на зямлі*; belli – *на вайне* (старажытны locatīvus меў канчатак **-i**). У астатніх выпадках ужываецца ablatīvus без прыназоўніка, напрыклад: Athēnis – *у Афінах*; Carthagĭne – *у Карфагене*, а таксама ў выразе terrā marīque – *на сушы і на моры*.

3.2. Ablatīvus tempŏris (творны часу) выконвае ў сказе ролю акалічнасці часу, адказвае на пытанні *калі? на працягу якога часу?* У ablatīvus без прыназоўніка ставяцца назоўнікі, якія абазначаюць час (tempus – *час*; nox – *ноч*; hiems – *зіма*; ver – *вясна*; annus – *год* і г. д.) або назоўнікі з азначэннямі. Напрыклад: nocte – *уначы*; hiĕme – *узімку*; vere – *увесну*; decem annis – *на працягу дзесяці гадоў*; eo tempŏre – *у той час*; bello Punĭco – *у час Пунічнай вайны*; bello Persārum – *у час вайны з персамі*.

Калі азначэнне адсутнічае, ужываецца прыназоўнік in, напрыклад: in bello – *у час вайны*; in pace – *у час міру*.

§ 97. Зварот accusatīvus cum infinitīvo (Вінавальны склон з інфінітывам)

Accusatīvus cum infinitīvo – адмысловы сінтаксічны зварот лацінскай мовы. Складаецца з лагічнага дзейніка (назоўнік, субстантываваны прыметнік, займеннік у вінавальным склоне) і лагічнага выказніка (неазначальная форма дзеяслова). Выступае як складанае дапаўненне выказніка ў незалежным стане.

Заўвага. Лагічным дзейнікам называецца назоўнік, субстантываваны прыметнік, займеннік, які не з'яўляецца дзейнікам сказа, але па сэнсе з'яўляецца суб'ектам дзеяння звароту. Лагічным выказнікам называецца неасабовая форма дзеяслова, якая з'яўляецца прэдыкатам звароту.

Зваротам кіруюць:

1) дзеясловы са значэннем:

а) ‘гаварыць’ (dico – *гаварыць*, *казаць*; trado – *паведамляць*, *перадаваць*; respondeo – *адказваць*; narro – *распавядаць*; doceo – *вучыць*; ajo – *сцвярджаць*; nego – *адмаўляць*; scribo – *пісаць* і г. д.);

б) ‘думаць, лічыць, адчуваць’ (puto – *думаць*; censeo, existĭmo, arbĭtror, opīnor – *лічыць*, *меркаваць*; scio – *ведаць*; sentio – *адчуваць*; credo – *верыць*; spero – *спадзявацца*; video – *бачыць*; audio – *чуць* і г. д.);

в) ‘загадваць, забараняць, дапускаць’ (jubeo – *загадваць*; veto – *забараняць*; sino – *дазваляць*; cupio – *моцна жадаць*; volo – *жадаць*; nolo – *не жадаць*; malo – *аддаваць перавагу* і г. д.);

2) дзеясловы, якія абазначаюць душэўны стан (gaudeo, laetor – *радавацца*; doleo – *смуткаваць*; angor – *турбавацца*; miror – *здзіўляцца*; indignor, suscenseo – *абурацца*, *злаваць*; glorior – *хваліцца*; queror – *скардзіцца*; gravĭter (aegre, moleste) fero – *адчуваць цяжар* і г. д.);

3) безасабовыя дзеясловы і выразы (fama est – *ёсць погалас*, *чутка*; notum est – *вядома*; constat – *вядома*; appāret – *відавочна*; mos est – *ёсць звычай*; oportet – *трэба*; decet – *належыць*; intĕrest – *важна*; necesse est – *неабходна*; fas est – *дазволена*, *можна*; nefas est – *нельга*, *немагчыма* і г. д.).

Зварот accusatīvus cum infinitīvo перакладаецца даданым дапаўняльным сказам са злучнікамі *што*, *каб*. Пры гэтым лагічны дзейнік звароту, які ўжыты ў accusatīvus, перакладаецца назоўным склонам, г. зн. становіцца дзейнікам у беларускім даданым сказе. Лагічны выказнік звароту, выражаны інфінітывам, перакладаецца асабовай формай дзеяслова, г. зн. становіцца выказнікам у даданым сказе, і дапасуецца ў асобе і ліку да дзейніка даданага сказа. Час і стан дзеяслова ў асабовай форме залежаць ад часу і стану інфінітыва.

У звароце ўжываюцца ўсе часавыя формы інфінітыва абодвух станаў (гл. § 81), прычым:

• infinitīvus praesentis абазначае дзеянне, адначасовае з дзеяннем кіруючага дзеяслова. Напрыклад: Pater [filium librum legĕre] videt. – *Бацька бачыць*, *што сын чытае кнігу*;

• infinitīvus perfecti абазначае папярэдняе дзеянне. Напрыклад: Pater [filium librum legisse] videt. – *Бацька бачыць*, *што сын прачытаў кнігу*;

• infinitīvus futūri абазначае дзеянне, якое мае быць. Напрыклад: Pater [filium librum lectūrum esse] sperat. – *Бацька спадзяецца*, *што сын прачытае кнігу*.

Пасля дзеясловаў са значэннем ‘загадваць, забараняць, дапускаць’ ужываецца толькі infinitīvus praesentis. Напрыклад: Pater [filium librum legĕre] jubet. – *Бацька загадвае, каб сын чытаў кнігу.*

З а ў в а г а. Кіруючы дзеяслоў падкрэсліваецца хвалістай лініяй, лагічны дзейнік – адной лініяй, лагічны выказнік – дзвюма лініямі.

Калі лагічны дзейнік прапушчаны (г. зн. калі лагічны выказнік ужыты безасабова), ужываецца інфінітыў залежнага стану. Напрыклад: Pater [legi] jubet. – *Бацька загадвае чытаць* (літ. *каб чыталася*).

Іменная частка лагічнага выказніка звароту дапасуецца да лагічнага дзейніка ў родзе, ліку і склоне. Напрыклад: Pater [filios librum lectūros esse] sperat. – *Бацька спадзяецца, што сыны прачытаюць кнігу*; Pater [filiam librum lectūram esse] sperat. – *Бацька спадзяецца, што дачка прачытае кнігу.*

Прыкметай звароту accusatīvus cum infinitīvo з’яўляюцца інфінітыў і выказнік сказа (кіруючы дзеяслоў) з пэўным значэннем

§ 98. Дадатковыя заўвагі да звароту accusatīvus cum infinitīvo

1. Калі лагічны дзейнік звароту ўжываецца ў 1-й або 2-й асобе, ён перадаецца асабовымі займеннікамі (гл. § 32) у accusatīvus (me, te, nos, vos), якія ніколі не прапускаюцца. Напрыклад: Pater [me librum lectūrum esse] sperat. – *Бацька спадзяецца, што я прачытаю кнігу.*

2. Пры супадзенні дзейніка кіруючага дзеяслова, які ўжыты ў 3-й асобе, з лагічным дзейнікам звароту, апошні выражаецца зваротным займеннікам (гл. § 33) у accusatīvus (se – *ён, яна, яно, яны*). Напрыклад: Pater [se librum legisse] dicit. – *Бацька кажа, што ён прачытаў кнігу.*

3. Пры несупадзенні дзейніка кіруючага дзеяслова, які ўжыты ў 3-й асобе, з лагічным дзейнікам звароту, апошні выражаецца ўказальнымі займеннікамі (гл. § 35–38) у accusatīvus (eum, eam, id, eos, eas, ea; illum, illam, illud, illos, illas, illa – *ён, яна, яно, яны*). Напрыклад: Pater filio [eum librum legĕre] jubet. – *Бацька загадвае сыну, каб ён чытаў кнігу.*

4. Калі зварот уваходзіць у склад азначальнага або пытальнага даданага сказа, тады на беларускую мову кіруючы дзеяслоў перакладаецца пабочным словам або сказам, а азначальны або пытальны даданы – галоўным сказам. Напрыклад: [Quem librum a filio legi debēre] putas? – *Якая кніга, па-твойму, павінна быць прачытана сынам?*

§ 99. Зварот nominatīvus cum infinitīvo (Назоўны склон з інфінітывам)

Складаецца з лагічнага дзейніка (назоўнік, субстантываваны прыметнік, займеннік у назоўным склоне) і лагічнага выказніка (неазначальная форма дзеяслова). Ужываецца ў тым выпадку, калі дзеясловы, ад якіх можа залежыць зварот accusatīvus cum infinitīvo, ужыты ў залежным стане ў безасабовым значэнні. Выступае як складаны дзейнік выказніка ў залежным стане.

Зварот nominatīvus cum infinitīvo перакладаецца даданым дапаўняльным сказам са злучнікамі *што*, *каб*. Кіруючы дзеяслоў перакладаецца двума спосабамі:

1) няпэўна-асабовай формай (*гавораць*, *лічаць* і г. д.);

2) безасабовай формай (*гаворыцца*, *лічыцца* і г. д.).

Напрыклад: [Romāni vincĕre] traduntur. – *Паведамляюць* (*паведамляецца*), *што рымляне перамагаюць*.

Кіруючы дзеяслоў заўсёды дапасуецца да лагічнага дзейніка ў асобе і ліку (часам і ў родзе). Напрыклад: [Romāni vincĕre] tradĭmur. – *Паведамляюць* (*паведамляецца*), *што мы*, *рымляне*, *перамагаем*; [Romānae vicisse] tradĭtae estis. – *Паведамілі*, *што вы*, *рымлянкі*, *перамаглі*.

Калі ў якасці лагічнага дзейніка звароту павінен быць ужыты асабовы займеннік, ён прапускаецца. Напрыклад: [Vicisse] tradĕris. – *Паведамляецца*, *што ты перамог*; [Victi esse] tradimĭni. – *Паведамляецца*, *што вы былі пераможаныя*.

Часта ў якасці кіруючага дзеяслова ўжываюцца формы залежнага стану дзеяслова video, якія перакладаюцца безасабова: videor – *здаецца*, *што я*; vidēris – *здаецца*, *што ты*; vidētur – *здаецца*, *што ён* (*яна*, *яно*); vidēmur – *здаецца*, *што мы*; videmĭni – *здаецца*, *што вы*; videntur – *здаецца*, *што яны* і г. д.

§ 100. Зварот ablatīvus absolūtus (Творны самастойны)

Ablatīvus absolūtus – адмысловы сінтаксічны зварот лацінскай мовы. Складаецца з лагічнага дзейніка (назоўнік, субстантываваны прыметнік, займеннік у творным склоне) і лагічнага выказніка (дзеепрыметнік, дапасаваны да лагічнага дзейніка ў родзе, ліку і склоне). Выступае як складаная акалічнасць і выражае абставіны, пры якіх адбываецца,

адбывалася або будзе адбывацца дзеянне дзеяслова ў сказе. Зварот не звязаны з ніводным словам у сказе, таму называецца absolūtus (*незалежны*, *самастойны*).

Participium praesentis actīvi (гл. § 67) ужываецца, калі дзеянні ў звароце і ў галоўным сказе адбываюцца адначасова. Participium perfecti passīvi (гл. § 68) ужываецца, калі дзеянне ў звароце адбылося раней за дзеянне ў галоўным сказе.

Звычайна зварот перакладаецца даданымі акалічнаснымі сказамі часу, прычыны, умовы, уступкі, спосабу дзеяння, якія далучаюцца адпаведнымі злучнікамі: *калі*, *пасля таго як*; *бо*, *таму што*; *калі*; *хоць*; *як*. Лагічны дзейнік перакладаецца назоўным склонам; лагічны выказнік – асабовай формай, прычым яго стан захоўваецца.

Час дзеепрыметніка не ўплывае на час асабовай формы дзеяслова, якой ён перакладаецца. Напрыклад:

abl. *pcp. praes. act.* *praes.*
Vere appropinquante, aves advŏlant. – *Калі надыходзіць вясна*, *прылятаюць птушкі*.

abl. *pcp. praes. act.* *imperf.*
Vere appropinquante, aves advolābant. – *Калі надыходзіла вясна*, *прыляталі птушкі*.

abl. *pcp. praes. act.* *fut.* I
Vere appropinquante, aves advolābunt. – *Калі прыйдзе вясна*, *прыляцяць птушкі*.

У гэтых прыкладах ужываецца адзін і той жа дзеепрыметнік – appropinquante (participium praesentis actīvi), які перакладаецца цяперашнім, прошлым або будучым часам. Як бачым, час выказніка даданага сказа залежыць ад часу выказніка галоўнага сказа.

Існуюць тры спосабы перакладу звароту ablatīvus absolūtus:

1) даданым акалічнасным сказам часу, прычыны, уступкі, умовы, спосабу дзеяння (гл. вышэй);

2) назоўнікамі з прыназоўнікам;

3) дзеепрыслоўным зваротам (калі ўжываецца participium perfecti passīvi, а лагічны суб’ект дзеяння ў звароце супадае з дзейнікам галоўнага сказа).

Напрыклад: Trojā delētā, Graeci in patriam revertērunt. – 1) *Калі Троя была знішчана*, *грэкі вярнуліся на радзіму*; 2) *Пасля знішчэння Троі грэкі вярнуліся на радзіму*; 3) *Знішчыўшы Трою*, *грэкі вярнуліся на радзіму*.

§ 101. Асаблівы выпадак звароту ablatīvus absolūtus

Зварот ablatīvus absolūtus можа быць няпоўны і складацца з лагічнага дзейніка ў ablatīvus і дапасаванай да яго іменнай часткі лагічнага выказніка. Дзеяслоў-звязка sum пры гэтым адсутнічае, бо гэты дзеяслоў не ўтварае дзеепрыметнікавых форм. У выніку ablatīvus absolūtus выражаецца спалучэннем назоўніка з назоўнікам, назоўніка з прыметнікам, займенніка з прыметнікам. У якасці іменнай часткі лагічнага выказніка могуць ужывацца назоўнікі dux – *праваднр*, *палкаводзец*; consul – *консул*; judex – *суддзя*; auctor – *аўтар*, *творца*, *дарадчык*; adjūtor – *памочнік*; testis – *сведка*; magister – *настаўнік*; puer – *хлопчык*; senex – *стары* і г. д.; прыметнікі vivus – *жывы*; mortuus – *мёртвы*; invītus – *які не жадае*; conscius – *які ведае*; inscius – *які не ведае*; salvus – *непашкоджаны*, *цэлы* і г. д. Такі зварот звычайна перакладаецца назоўнікамі з прыназоўнікам. Напрыклад: Cicerōne consŭle – *за консульствам Цыцэрона*; Hannibăle duce – *пад кіраўніцтвам Ганібала*; Tarquinio rege – *у час царавання Тарквінія*; me invīto – *насуперак маёй волі*.

§ 102. Conjunctīvus у незалежных сказах

Лацінскі кан’юнктыў аб’яднаў два самастойныя лады, якія існавалі ў індаеўрапейскай мове, – кан’юнктыў (conjunctīvus, умоўны лад) і аптатыў (optatīvus, пажаданы лад); абодва лады захаваліся ў старагрэчаскай мове.

У незалежным сказе лацінскі кан’юнктыў абазначае дзеянне не рэальнае, а магчымае, чаканае і мае два галоўныя значэнні: пажаданасці і магчымасці з рознымі сэнсавымі адценнямі, якія і вызначылі традыцыйную тэрміналогію кан’юнктыва.

1. Кан’юнктыў пажаданасці

1.1. Conjunctīvus (ad)hortatīvus (кан’юнктыў заклiку) абазначае заклік, прымушэнне да дзеяння. Ужываецца praesens conjunctīvi у 1-й асобе plurālis. Перакладаецца з дапамогай слоў *давайце*, *будзем*, *будзьма* з неазначальнай формай. Адмоўе ne. Напрыклад: Gaudeāmus, igĭtur, juvĕnes dum sumus. – *Дык давайце радавацца*, *пакуль мы маладыя*; Amēmus patriam. – *Давайце любіць радзіму*.

1.2. Conjunctīvus imperatīvus (jussīvus) (кан’юнктыў загаду) абазначае настойлівае жаданне, загад, патрабаванне, просьбу. Ужываецца

praesens conjunctīvi у 2-й і 3-й асобе singulāris і plurālis. Перакладаецца: а) загадным ладам (у 2-й асобе); б) з дапамогай часціц *хай*, *няхай* з будучым часам (у 3-й асобе); в) умоўным ладам з часціцай *бы*. Напрыклад: Apud me cum tuis maneas. – *Заставайся ў мяне са сваімі* (*блізкімі*); Puer librum legat. – *Няхай хлопчык чытае кнігу*; Milĭtes fortĭter pugnent. – *Няхай воіны храбра змагаюцца*; Fiat lux! – *Хай будзе святло!*

1.3. Conjunctīvus prohibitīvus (кан'юнктыў забароны) абазначае забарону. Адмоўе ne. Ужываецца praesens і perfectum conjunctīvi у 2-й асобе singulāris і plurālis (без адрознення ў трыванні). Перакладаецца загадным ладам з адмоўем. Напрыклад: Ante victoriam ne canas triumphum! – *Не святкуй*, *пакуль не перамог!* Quod dubĭtas, ne fecĕris! – *Не рабі тое*, *у чым сумняваешся!* Nemĭnem cito accusavĕris! – *Нікога не абвінавачвай паспешна!*

1.4. Conjunctīvus optatīvus (кан'юнктыў жадання) абазначае жаданне. Ужываецца ва ўсіх асобах і ліках: а) praesens conjunctīvi (безадносна да магчымасці выканання жадання ў будучым); б) imperfectum conjunctīvi (жаданне, неажыццявімае ў цяперашні момант); в) plusquamperfectum conjunctīvi (жаданне не было ажыццявімым у мінулым). Адмоўе ne. Перакладаецца: 1) загадным ладам (у 2-й асобе); 2) з дапамогай часціц *хай*, *няхай* з будучым часам. Часта ўжываецца з часціцай utĭnam – *о калі б*, *каб*, *каб жа*. Напрыклад: Sis felix! – *Будзь шчаслівы!* Vivat, crescat, floreat! – *Няхай жыве*, *няхай расце*, *няхай квітнее!* Sit nox cum somno, sit sine lite dies. – *Няхай будзе ноч са сном*, *няхай будзе дзень без сваркі*; Dictis facta respondeant. – *Хай словам адпавядаюць справы*; Utĭnam veniat! – *О калі б ён прыйшоў* (пра будучае безадносна да выканання жадання). Utĭnam venīret! – *О калі б ён прыйшоў* (зараз; жаданне неажыццявімае ў цяперашні момант). Utĭnam venisset! – *О калі б ён прыйшоў* (учора, жаданне не ажыццявілася).

2. Кан'юнктыў магчымасці

2.1. Conjunctīvus potentiālis (кан'юнктыў магчымасці) абазначае магчымасць дзеяння. Ужываецца ва ўсіх асобах і ліках: а) praesens conjunctīvi і perfectum conjunctīvi (без адрознення ў трыванні) – дзеянне магчымае ў будучым; б) imperfectum conjunctīvi – дзеянне было магчымае ў мінулым. Адмоўе non. У 3-й асобе singulāris у якасці дзейніка могуць ужывацца няпэўныя займеннікі alĭquis, quispiam, quis – *хто-небудзь*. Перакладаецца: 1) будучым часам са словамі *бадай*, *бадай што*, *мабыць*, *мусіць*, *магчыма*, *можа*, *мо*; 2) умоўным ладам з часціцай *бы*; 3) умоўным ладам з дапамогай дзеяслова *магчы*. Напрыклад: Dicat alĭquis. – *Хто-*

небудзь, *магчыма*, *скажа*; O stultum homĭnem dixĕrit quispiam. – *О дурань*, *бадай*, *хто-небудзь скажа*; Haec non dixĕrim. – *Я б гэтага не казаў*; Quis putāret? – *Хто б мог падумаць? Хто б падумаў?*

2.2. Conjunctīvus concessīvus (кан'юнктыў уступкі) абазначае ўступку, дапушчэнне. Ужываецца ў 3-й асобе singulāris і plurālis: praesens conjunctīvi – адносна цяперашняга часу, perfectum conjunctīvi – адносна прошлага часу. Адмоўе ne. Перакладаецца з дапамогай слоў *дапусцім*, *няхай*, *хай* з цяперашнім або прошлым часам. Можа ўдакладняцца словам ut – *няхай*, *хай*, *хоць*, *хаця*. Напрыклад: Ne sit sane summum malum dolor; malum certe est. – *Дапусцім*, *боль не найгоршая бяда*, *але*, *безумоўна*, *бяда*; Fuĕrint cupĭdi, fuĕrint irāti. – *Няхай яны былі небесстароннія*, *няхай яны былі раззлаваныя*; Omnia possideat, non possidet aĕra Minos. – *Хай Мінас валодае ўсім*, *але ён не валодае паветрам* (*небам*) (Авідзій); Ut desint vires. – *Хоць і не стае сіл*.

2.3. Conjunctīvus dubitatīvus (кан'юнктыў сумнення) абазначае сумненне, нерашучасць. Ужываецца ў пытаннях, што выражаюць роздум, калі чалавек пытаецца ў сябе або ў іншых, што яму трэба рабіць. Ужываецца звычайна 1-я (радзей 3-я) асоба singulāris і plurālis: praesens conjunctīvi – у пытаннях адносна будучага часу, у imperfectum conjunctīvi – адносна прошлага часу. Адмоўе non. Перакладаецца неазначальнай формай з давальным склонам. Напрыклад: Quid dicam? Quid non dicam? – *Што мне казаць? Што не казаць?* Quid agĕrem? – *Што мне было рабіць?* Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat? – *Што рабіць законам там*, *дзе ўладараць толькі грошы?*

§ 103. Conjunctīvus у даданых сказах

Ужыванне часоў умоўнага ладу ў даданых сказах залежыць ад двух чыннікаў:

1) як адбываецца дзеянне даданага сказа адносна дзеяння ў галоўным сказе (адначасова, папярэднічае або мае адбыцца);

2) у якім часе ўжыты дзеяслоў-выказнік у галоўным сказе (у галоўным або гістарычным):

Галоўныя часы	Гістарычныя часы
praesens	perfectum
futūrum I	imperfectum
futūrum II	plusquamperfectum
imperatīvus	

З а ў в а г а. І як галоўныя, і як гістарычныя часы могуць разглядацца: а) praesens historĭcum – цяперашні час, ужыты ў значэнні прошлага; б) perfectum praesens – прошлы час, які выражае стан, што працягваецца ў цяперашнім у выніку мінулага дзеяння; в) infinitīvus historĭcus – інфінітыў, які ўжываецца ў якасці выказніка і перакладаецца прошлым часам абвеснага ладу.

Такая двухбаковая залежнасць часавых форм умоўнага ладу ў дадзеных сказах ад часавых форм дзеяслова ў галоўным сказе рэгулюецца ў лацінскай мове правілам паслядоўнасці часоў (consecutio tempŏrum):

Граматычны час выказніка галоўнага сказа	Дзеянне даданага сказа адносна дзеяння галоўнага сказа		
	аднachасовае	папярэдняе	будучае
Галоўныя часы: praesens futūrum I futūrum II imperatīvus	*praes. conj.*	*perf. conj.*	*pcp. fut. act.* і sum, fui, –, esse у *praes. conj.* (гл. § 86, п. 1)
Гістарычныя часы: imperfectum perfectum plusquamperfectum	*imperf. conj.*	*pqperf. conj.*	*pcp. fut. act.* і sum, fui, –, esse у *imperf. conj.*

§ 104. Даданыя дапаўняльныя сказы

Даданыя дапаўняльныя сказы (propositiōnes subjunctae objectīvae) падзяляюцца на некалькі відаў.

1. Даданыя дапаўняльныя пры дзеясловах са значэннем імкнення і жадання (*клапаціцца*, *старацца*, *імкнуцца*, *дамагацца* і г. д.). Далучаюцца злучнікамі ut (objectīvum) – *каб*; ne (objectīvum) – *каб не* і адказваюць на пытанні ўскосных склонаў. Ужываецца: 1) praesens conjunctīvi, калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з галоўных часоў (гл. § 103); 2) imperfectum conjunctīvi, калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з гістарычных часоў (гл. § 103). Напрыклад: Sapiens quidam: ante senectūtem curāvi, ut bene vivĕrem; nunc curo, ut bene de vitā decēdam. – *Якісьці мудрэц* (*сказаў*): *да старасці я турбаваўся*, *каб годна жыць*; *зараз я турбуюся*, *каб годна пайсці з жыцця* (*памерці*).

2. Даданыя дапаўняльныя пры дзеясловах і выразах са значэннем боязі (*баяцца*, *сцерагчыся*; *ёсць страх*, *ёсць боязь* і г. д.). Далучаюцца злучнікамі ne – *што*, *каб не*, *як бы не* (дзеянне непажаданае); ne non, ut – *што не* (дзеянне пажаданае). Ужываецца: 1) praesens conjunctīvi, калі

ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з галоўных часоў (гл. § 103); 2) imperfectum conjunctīvi, калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з гістарычных часоў (гл. § 103). Напрыклад: Timeo, ne veniat. – *Я баюся, што ён прыйдзе* (= *каб ён не прыйшоў*; *як бы ён не прыйшоў*); Timēbam, ne non venīret. – *Я баяўся, што ён не прыйдзе*.

3. Даданыя дапаўняльныя пры дзеясловах і выразах са значэннем забароны і перашкоды (*перашкаджаць*, *замінаць* і г. д.). Далучаюцца злучнікамі ne, quomĭnus, quin – *каб*. Пры гэтым злучнік quomĭnus ужываецца пераважна, а quin выключна пасля адмоўя або рытарычнага пытання. Ужываецца: 1) praesens conjunctīvi, калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з галоўных часоў (гл. § 103); 2) imperfectum conjunctīvi, калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з гістарычных часоў (гл. § 103). Напрыклад: Impĕdit, ne veniam. – *Ён перашкаджае, каб я прыходзіў* (= *мне прыходзіць*); Non impĕdit, quin veniam. – *Ён не перашкаджае, каб я прыходзіў* (= *мне прыходзіць*).

4. Даданыя дапаўняльныя пры адмоўных выразах і рытарычных пытаннях са значэннем адсутнасці сумнення (non dubĭto – *я не сумняваюся*; dubium non est – *няма сумнення*; nemo dubĭtat – *ніхто не сумняваецца*; quis dubĭtat? – *хто сумняваецца?* і г. д.). Далучаюцца злучнікам *quin – што*, *каб*. Ужываецца кан'юнктыў па правіле паслядоўнасці часоў (гл. § 103). Напрыклад: а) пасля галоўных часоў: Non dubĭto, quin ad me venias (venĕris, ventūrus sis). – *Я не сумняваюся, што ты ідзеш* (*ішоў*, *пойдзеш*) *да мяне*; б) пасля гістарычных часоў: Quis dubitābat, quin ad me venīres (venisses, ventūrus esses)? – *Хто сумняваўся, што ты ідзеш* (*ішоў*, *пойдзеш*) *да мяне?*

§ 105. Ускоснае пытанне

Ускосным пытаннем (quaestio oblīqua) называецца даданы дапаўняльны сказ, які далучаецца пытальнымі займеннікамі (quis – *хто?* quid – *што?* qui, quae, quod – *які?* qualis, e – *які?*), пытальнымі прыслоўямі (ubi – *дзе?* unde – *адкуль?* quare, cur – *чаму?* quo – *куды, дзе?* quot – *колькі?* quando – *калі?* quam – *як?* quomŏdo – *як?*), пытальнымі часціцамі (-ne – *ці?* num – *няўжо, хіба?* nonne – *няўжо не, хіба не?* an – *ці, хіба?* utrum … an – *ці … ці?* si – *ці?*). Ускоснае пытанне ўжываецца пасля дзеясловаў са значэннем выказвання, сцверджання (*пытаць*, *казаць*, *ведаць*, *бачыць* і г. д.) і безасабовых выразаў тыпу notum est – *вядома*, ignōtum est – *невядома* і г. д.

У беларускай мове прамое і ўскоснае пытанні граматычна не адрозніваюцца (ужываюцца аднолькавыя формы часу і ладу). У лацінскай мове ва ўскосным пытанні ўжываюцца формы кан'юнктыва згодна з правілам паслядоўнасці часоў (гл. § 103). Напрыклад: а) пасля галоўных часоў: Interrŏgo (interrogābo, interrogavěro), quid agas (egěris, actūrus sis). – *Я пытаюся* (*спытаюся*), *што ты робіш* (*рабіў*, *зробіш*); б) пасля гістарычных часоў: Interrogābam (interrogāvi, interrogavěram), quid agěres (egisses, actūrus esses). – *Я пытаўся* (*запытаўся*), *што ты робіш* (*рабіў*, *зробіш*).

§ 106. Даданыя сказы мэты

Даданыя сказы мэты (propositiōnes subjunctae fināles) далучаюцца злучнікамі ut (fināle) – *каб*; ne (fināle) – *каб не*; neve – *і каб не*. Адказваюць на пытанні *навошта? для чаго? з якой мэтай?* Ужываецца: 1) praesens conjunctīvi, калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з галоўных часоў (гл. § 103); 2) imperfectum conjunctīvi, калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з гістарычных часоў (гл. § 103). Напрыклад: Edĭmus, ut vivāmus, non vivĭmus, ut edāmus. – *Мы ядзім*, *каб жыць* (= *каб мы жылі*), *але не жывём*, *каб есці* (= *каб мы елі*).

§ 107. Даданыя сказы выніку

Даданыя сказы выніку (propositiōnes subjunctae consecutīvae) далучаюцца злучнікамі ut (consecutīvum) – *так што*, *што*, *каб*; ut non – *так што не*, *што не*, *каб не*. У галоўным сказе гэтым злучнікам могуць адпавядаць указальныя займеннікі is, hic, talis – *такі*; tantus – *такі вялікі*, *такі значны* або прыслоўі ita, sic – *так*; tam – *гэтак*, *настолькі*; adeo – *да такой ступені*; у гэтым выпадку злучнікі ut, ut non перакладаюцца *што*, *што не*. Ужываецца: 1) praesens conjunctīvi, калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з галоўных часоў (гл. § 103); 2) imperfectum conjunctīvi, калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з гістарычных часоў (гл. § 103). Пасля гістарычных часоў выказнік можа стаяць у тым часе, які быў бы ўжыты ў незалежным сказе (praesens або perfectum conjunctīvi). Напрыклад: Tantus in curiā clamor factus est, ut popŭlus concurrěret. – *У курыі ўзняўся такі гвалт*, *што збегся народ*; Ita vivěre oportet, ut homĭnes tibi credant. – *Жыць трэба так*, *каб людзі верылі табе*.

§ 108. Даданыя паясняльныя сказы

Даданыя паясняльныя сказы (propositiōnes subjunctae explicatīvae) раскрываюць змест галоўнага сказа, выконваючы функцыю дзейніка, які адсутнічае. Далучаюцца злучнікамі ut (explicatīvum), quod (explicatīvum) – *што*, *каб*; ut non – *што не*, *каб не*. У галоўным сказе сустракаюцца безасабовыя выразы: est, fit – *бывае*; accĭdit, evĕnit – *здараецца*; fiĕri (non) potest – (*не*) *можа быць*; sequĭtur – *належыць*; mos est – *ёсць звычай*, lex est – *ёсць закон* і г. д. Злучнік quod ужываецца, калі ў галоўным сказе ўтрымліваецца тая ці іншая ацэнка, якая перадаецца праз азначэнне або акалічнасць: optĭme evĕnit – *шанцуе*; bonus mos est – *ёсць добры звычай* і г. д. Пасля злучнікаў ut, ut non ужываецца: 1) praesens conjunctīvi, калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з галоўных часоў (гл. § 103); 2) imperfectum conjunctīvi, калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з гістарычных часоў (гл. § 103). Пасля злучніка quod ужываецца indicatīvus. Напрыклад: Accĭdit, ut mihi provinciam proficisci necesse esset. – *Здарылася* (*так*), *што мне неабходна было накіравацца ў правінцыю*; Bene mihi evĕnit, quod eum vidi. – *Мне вельмі пашанцавала*, *што я яго ўбачыў*.

§ 109. Даданыя сказы часу

Даданыя сказы часу (propositiōnes subjunctae temporāles) далучаюцца злучнікамі cum, ubi – *калі*; postquam – *пасля таго як*; cum primum – *ледзь толькі*; donec, dum – *пакуль*; antĕquam, priusquam – *раней як* (*чым*), *перш як* (*чым*). У даданым сказе можа ўжывацца indicatīvus або conjunctīvus.

1. Даданыя сказы часу са злучнікам cum

Cum з indicatīvus

1) Даданыя сказы часу са злучнікам cum (temporāle) – *калі*, *у той час як*, *пасля таго як*. Указваюць на простыя суадносіны ў часе паміж падзеямі ў галоўным і даданым сказах; звычайна датычацца адзінкавых падзей у цяперашнім і будучым, радзей у мінулым. У галоўным сказе могуць сустракацца словы nunc – *цяпер*; tum – *тады*; tempus – *час*; dies – *дзень* і г. д. Ужываюцца ўсе формы indicatīvus. Напрыклад: Conon fuit praetor, cum copiae Atheniensium a Lysandro sunt devictae. – *Конан быў прэтарам*, *калі войскі афінянаў былі пераможаны Лісандрам*.

2) Даданыя сказы часу са злучнікам cum (iteratīvum) – *калі, кожны раз калі*. Абазначае паўтаральнасць дзеяння. Ужываюцца ўсе формы indicatīvus; praesens, imperfectum, futūrum I указваюць на адначасовае дзеянне, perfectum, plusquamperfectum, futūrum II – на папярэдняе. Напрыклад: Cum Romam venio, scribo ad te. – *Кожны раз калі я прыязджаю ў Рым, я пішу табе*.

3) Даданыя сказы часу са злучнікам cum (explicatīvum) – *калі, тым што*. Дзеянні галоўнага і даданага сказаў супадаюць у часе і па значэнні. Ужываюцца ўсе формы indicatīvus. Напрыклад: Cum docēmus, ipsi discĭmus. – *Калі* (*тым што*) *мы навучаем, мы вучымся самі*.

4) Даданыя сказы часу са злучнікам cum (inversum) – *калі, як раптам*. Дзеянне галоўнага сказа, які знаходзіцца на першым месцы і звычайна ўтрымлівае словы jam – *ужо*; nondum – *яшчэ не*; vix – *ледзь толькі, як толькі*, перапыняе дзеянне даданага або хутка ідзе следам за ім. Даданы сказ можа ўтрымліваць словы repente, subĭto – *раптам*. Ужываюцца звычайна perfectum indicatīvi і praesens indicatīvi historĭcum (цяперашні час у значэнні прошлага). Напрыклад: Vix epistŭlam legĕram, cum Marcus vēnit. – *Ледзь толькі я прачытаў ліст, як раптам прыйшоў Марк*.

Cum з conjunctīvus

1) Даданыя сказы часу са злучнікам cum (historĭcum) – *калі, у той час як, пасля таго як*. Сустракаюцца пры апавяданні аб мінулых падзеях, прычым дзеянне даданага сказа абумоўлівае дзеянне галоўнага. Ужываецца: 1) imperfectum conjunctīvi для ўказання на адначасовае дзеянне; 2) plusquamperfectum conjunctīvi для ўказання на папярэдняе дзеянне. Напрыклад: Antigŏnus in proelio, cum adversum Seleucum et Lysimăchum dimicāret, occīsus est. – *Антыгон быў забіты ў баі, калі змагаўся супраць Селеўка і Лісімаха*; Cum Troja delēta esset, Graeci in patriam revertērunt. – *Калі* (*пасля таго як*) *Троя была разбурана, грэкі вярнуліся на радзіму*.

2) Даданыя сказы часу са злучнікам cum (adversatīvum) – *між тым як, тады як*. Змест даданага сказа супрацьпастаўляецца зместу галоўнага. Па значэнні гэтыя сказы блізкія да даданых сказаў уступкі. Ужываюцца формы кан'юнктыва згодна з правілам паслядоўнасці часоў (гл. § 103). Напрыклад: Nostrōrum equĭtum erat quinque milium numĕrus, cum hostes non amplius octingēntos equĭtes habērent. – *Колькасць нашых вершнікаў была пяць тысяч, тады як непрыяцелі мелі не больш за восемсот вершнікаў*.

2. Дадзеныя сказы часу з іншымі злучнікамі

1) Дадзеныя сказы часу са злучнікамі postquam – *пасля таго як*; **simul**, **ubi**, **ubi primum**, **ut (temporāle)** – *як толькі*; **ex quo** – *з таго часу як*. Ужываецца indicatīvus, пры гэтым замест plusquamperfectum ужываецца perfectum, бо значэнне папярэдняга дзеяння перадаецца самім злучнікам. Напрыклад: Postquam aurum abstulĭmus, in navem conscendĭmus. – *Пасля таго як мы атрымалі золата*, *мы селі на карабель*.

2) Дадзеныя сказы часу са злучнікам dum – *між тым як*, *тым часам як*, *у той час калі*. У дадзеным сказе ўжываецца praesens indicatīvi historĭcum (цяперашні час у значэнні прошлага), у галоўным – perfectum або praesens historĭcum. Напрыклад: Haec dum apud hostes geruntur, Pothīnus a Caesăre est interfectus. – *У той час калі гэта адбывалася ў ворагаў*, *Цэзарам быў пакараны смерцю Пацін*.

3) Дадзеныя сказы часу са злучнікамі dum, **quoad** – *пакуль* (*не*); **donec** – *пакуль не*; **quamdiu** – *пакуль*. Ужываецца indicatīvus, а ў сказах з адценнем мэты са злучнікам dum – *пакуль не* – conjunctīvus згодна з правілам паслядоўнасці часоў (гл. § 103). Напрыклад: Homĭnes, dum docent, discunt. – *Людзі*, *пакуль вучаць*, *вучацца*; Scaevŏla paulum requiēscet, dum se calor frangat. – *Сцэвола крыху адпачне*, *пакуль не спадзе спёка*.

4) Дадзеныя сказы часу са злучнікамі antĕquam, **priusquam** – *раней як* (*чым*), *перш як* (*чым*); **non prius … quam** – *не раней … як* (*чым*). Ужываецца indicatīvus (указвае на рэальнае дзеянне ў будучым) або conjunctīvus згодна з правілам паслядоўнасці часоў (гл. § 103; указвае на дзеянне, якое чакаецца, меркаванае або магчымае). Напрыклад: Epaminōndas non prius bellāre destĭtit, quam urbem Lacedaemoniōrum obsidiōne clausit. – *Эпамінонд спыніў бой не раней*, *як аблажыў горад спартанцаў*.

§ 110. Дадзеныя сказы прычыны

Дадзеныя сказы прычыны (propositiōnes subjunctae causāles) далучаюцца злучнікамі cum (causāle), quod (causāle), quia, quoniam – *бо*, *таму што*; non quo, non quin – *не таму што* (*каб*) (адмаўляецца прычына дзеяння); non quod, non quia – *не таму што* (*каб*) (адмаўляецца толькі прычынная залежнасць). У дадзеным сказе можа ўжывацца indicatīvus або conjunctīvus.

1. Дадзеныя сказы прычыны са злучнікамі cum (causāle) – *бо*, *таму што*, *паколькі*; **non quo**, **non quin** – *не таму што* (*каб*). Калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з галоўных часоў (гл. § 103),

на адначасовае дзеянне ўказвае praesens conjunctīvi, на папярэдняе – perfectum conjunctīvi. Калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з гістарычных часоў (гл. § 103), на адначасовае дзеянне ўказвае imperfectum conjunctīvi, на папярэдняе – plusquamperfectum conjunctīvi. Напрыклад: Cum ignorāret, rogāvit. – *Ён спытаўся*, *бо не ведаў*; Cum sis mortālis, quae sunt mortalia, cura. – *Паколькі ты смертны*, *дбай* (*пра тое*), *што з’яўляецца смертным*; Memoriam nostri ut conserves rogo, non quo de tuā constantiā dubĭtem, sed quia mos est sic rogandi. – *Прашу*, *каб ты захоўваў памяць пра нас*, *не таму*, *што сумняваюся ў тваёй непахіснасці*, *але таму*, *што прынята прасіць пра гэта*.

2. Даданыя сказы прычыны са злучнікамі quod (causāle), **quia**, **quoniam** – *бо*, *таму што*, *паколькі*; **non quod**, **non quia** – *не таму што* (*каб*). Ужываецца indicatīvus, калі называецца фактычная прычына, і conjunctīvus, калі гаворыцца аб магчымай прычыне дзеяння або перадаецца меркаванне іншай асобы аб прычыне дзеяння; формы кан’юнктыва такія ж, як пры cum (causāle). Напрыклад: Non tibi scribo, quod aegrōtus sum. – *Я не пішу табе*, *бо хварэю*; Themistŏcles noctu ambulābat, quod somnum capĕre non posset. – *Фемістокл уначы гуляў*, *бо* (*па ягоных словах*) *не мог спаць*.

§ 111. Даданыя сказы ўступкі

Даданыя сказы ўступкі (propositiōnes subjunctae concessīvae) далучаюцца злучнікамі cum (concessīvum), quamquam, quamvis, tametsi – *хоць*, *хаця*, *нягледзячы на тое што*; ut (concessīvum) – *дапусцім што*, *калі б нават*, *хоць бы*; etsi – *хоць і*, *нават калі*; etiamsi – *хоць* (*бы*), *нават калі* (*б*); licet – *хоць* (*бы*), *няхай*, *хай*. Злучнік cum (concessīvum) ужываецца з conjunctīvus, quamquam – з indicatīvus, астатнія – з indicatīvus або conjunctīvus. Кан’юнктыў ужываецца па наступным правіле. Калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з галоўных часоў (гл. § 103), на адначасовае дзеянне ўказвае praesens conjunctīvi, на папярэдняе – perfectum conjunctīvi. Калі ў галоўным сказе дзеяслоў-выказнік ужыты ў адным з гістарычных часоў (гл. § 103), на адначасовае дзеянне ўказвае imperfectum conjunctīvi, на папярэдняе – plusquamperfectum conjunctīvi. У галоўным сказе на значэнне ўступкі могуць указваць словы tamen – *аднак*; attămen – *аднак жа*, *усё ж*; nihilomĭnus – *тым не менш*; at, certe – *прынамсі*. Напрыклад: Praedōnes, cum hostes commūnes sint omnium, tamen alĭquos sibi amīcos instituunt. – *Хаця піраты – агульныя ворагі ўсім*, *аднак некаторых яны робяць сябрамі*.

§ 112. Дадання сказы параўнання

Даданыя сказы параўнання (propositiōnes subjunctae comparatīvae) далучаюцца адноснымі прыслоўямі і злучнікамі ut(i), sicŭt(i), quemadmŏdum, quomŏdo – *як*. У галоўным сказе ім могуць адпавядаць суадносныя прыслоўі ita, sic, perinde, proinde, simillĭter, aeque, non secus, item, itĭdem – *так*, *гэтак*, *падобна да таго* (*на тое*). Ужываюцца ўсе формы indicatīvus. Напрыклад: Ut sementem fecĕris, ita metes. – *Як пасееш*, *так і пажнеш*.

§ 113. Даданыя сказы ўмовы. Умоўны перыяд

Даданыя сказы ўмовы (propositiōnes subjunctae condicionāles) далучаюцца злучнікамі si – *калі* (*б*); nisi (ni) – *калі* (*б*) *не* (адмаўляецца ўся ўмова); si non – *калі* (*б*) *не* (адмаўляецца асобнае слова). Даданы сказ умовы (протасіс) разам з галоўным сказам (аподасіс) утвараюць умоўны перыяд (periŏdus condicionālis). У залежнасці ад адносін умовы да рэчаіснасці адрозніваюць наступныя віды ўмоўнага перыяду.

1. Casus reālis (рэальны від). Умова выражаецца без ацэнкі магчымасці або немагчымасці яе здзяйснення ў рэчаіснасці. У галоўным і даданым сказах ужываецца indicatīvus або imperatīvus. Напрыклад: Si id dicis, erras. – *Калі ты гэта кажаш*, *ты памыляешся*; Si id dicēbas, errābas. – *Калі ты гэта казаў*, *ты памыляўся*; Si id dixisti, erravisti. – *Калі ты гэта сказаў*, *ты памыліўся*; Si id dices, errābis. – *Калі ты будзеш казаць гэта*, *ты памылішся*.

2. Casus potentiālis (магчымы від). Умова выражаецца як меркаванне, што адносіцца да будучага. У галоўным і даданым сказах ужываецца praesens або perfectum conjunctīvi (з адрозненнем у трыванні). Напрыклад: Si id dicas, erres. – *Калі б ты гэта казаў*, *ты б памыляўся* (*ты можаш так казаць у будучым*); Si id dixĕris, erravĕris. – *Калі б ты гэта сказаў*, *ты б памыліўся*.

3. Casus irreālis (нерэальны від). Умова выражаецца як меркаванне, што супярэчыць рэчаіснасці. У галоўным і даданым сказах ужываецца imperfectum conjunctīvi, калі ўмова адносіцца да цяперашняга часу, plusquamperfectum conjunctīvi – да прошлага. Напрыклад: Si id dicĕres, errāres. – *Калі б ты казаў гэта*, *ты б памыляўся* (*але ты так не кажаш*); Si id dixisses, erravisses. – *Калі б ты казаў гэта*, *ты б памыляўся* (*але ты так не казаў*).

4. Змешаны від. Даданы сказ умовы (протасіс) адносіцца да аднаго віду ўмоўнага перыяду, галоўны сказ (аподасіс) – да іншага. Напрыклад:

Si volŭmus aequi rerum omnium judĭces esse, hoc primum nobis persuadeāmus nemĭnem nostrum esse sine culpā. – *Калі мы жадаем быць справядлівымі суддзямі ва ўсіх справах, тады давайце пераканаем сябе перш за ўсё ў наступным: ніхто з нас не без заганы.*

З дадзенымі сказамі ўмовы звязаны ўмоўна-пажаданыя і ўмоўна-параўнальныя даданыя сказы.

Умоўна-пажаданыя даданыя сказы

Далучаюцца злучнікамі dum, dummŏdo, modo – *толькі б, абы, каб толькі*. Адмоўе ne. Ужываюцца формы кан'юнктыва згодна з правілам паслядоўнасці часоў (гл. § 103), але пры ўказанні на нездзяйсняльнае жаданне, як у casus irreālis, нават пасля галоўных часоў – imperfectum і plusquamperfectum conjunctīvi. Напрыклад: Odĕrint, dum metuant. – *Хай ненавідзяць, абы баяліся*; Summas laudes merentur Athenienses, dummŏdo ne tam leves fuissent. – *Афіняне заслугоўваюць найвышэйшай пахвалы, толькі б яны не былі такія легкадумныя.*

Умоўна-параўнальныя даданыя сказы

Далучаюцца злучнікамі ac si, quasi (vero), tamquam (si), ut si, velut si – *як быццам бы*. У галоўным сказе ім могуць адпавядаць суадносныя прыслоўі ita, sic – *так*; aeque, perinde, proinde – (*якраз*) *так жа*; non secus – *не іначай, не інакш*; simĭlĭter – *падобна, нібы* і г. д. Ужываюцца формы кан'юнктыва згодна з правілам паслядоўнасці часоў (гл. § 103). Напрыклад: Tamquam si claudus sim, cum fusti est ambulandum. – *Я павінен хадзіць з кіем, як быццам бы я кульгавы.*

§ 114. Даданыя азначальныя сказы

Даданыя азначальныя сказы (propositiōnes subjunctae relatīvae) далучаюцца злучнікавым словам qui, quae, quod – *які* і падзяляюцца на ўласна азначальныя і адносныя (азначальна-акалічнасныя) даданыя сказы.

1. Уласна азначальныя даданыя сказы

Азначаюць якое-небудзь слова ў галоўным сказе. Ужываюцца indicatīvus, а таксама imperatīvus або тыя віды conjunctīvus, якія сустракаюцца ў незалежным сказе (гл. § 102). Напрыклад: Qui quaerit, repĕrit. – *Хто шукае,* (*той*) *знаходзіць*; Vita ipsa, quā fruĭmur, brevis est. – *Само жыццё, якім мы цешымся, кароткае*; Themistŏcles fecit idem, quod viginti

annis ante fecĕrat Coriolānus. – *Фемістокл зрабіў тое ж*, *што дваццаць гадоў таму зрабіў Карыялан*.

Conjunctīvus у даданым азначальным можа ўжывацца і ў выпадку прыпадабнення ладу (attractio modi; гл. § 114).

2. Адносныя (азначальна-акалічнасныя) даданыя сказы

Утрымліваюць адценні мэты, выніку, прычыны, умовы, уступкі. У гэтых выпадках адносныя займеннікі або прыслоўі, якія далучаюць даданы сказ, раўназначныя адпаведнаму падпарадкавальнаму злучніку ў спалучэнні з указальным (або няпэўным) займеннікам або прыслоўем. У такіх сказах ужываюцца формы кан’юнктыва як у адпаведных даданых акалічнасных.

2.1. Адносныя даданыя сказы з адценнем мэты далучаюцца займеннікам qui – *які б* = ut is – *каб ён*. Напрыклад: Dux legātos mittit, qui pacem petant. – *Палкаводзец адпраўляе паслоў*, *якія б прасілі міру* (= *каб яны прасілі міру*). Злучальнае слова quo (= ut eo) перакладаецца ‘каб тым’.

2.2. Адносныя даданыя сказы з адценнем выніку далучаюцца займеннікам qui – *які б* = ut is – *так што ён*, *так каб ён*, *што ён*. Ужываюцца, калі ў галоўным сказе ёсць або маюцца на ўвазе суадносныя займеннікі talis, e; tantus, a, um; ejusmŏdi; is, ea, id; hic, haec, hoc – *такі*, а таксама выразы са словамі est, sunt – *ёсць* (nemo est – *няма нікога*; nihil est – *няма нічога*; nullus est – *няма ніякага*); non desunt, reperiuntur, inveniuntur – *існуюць*, *знаходзяцца*. Напрыклад: Non is sum, qui mortis pericŭlo terrear. – *Я не такі*, *каб палохацца небяспекі смерці* (= *які б спалохаўся*…); Nullus dolor est, quem (= ut eum) tempus non molliat. – *Няма такога болю*, *які б не змякчыў час* (= *каб яго не змякчыў час*).

2.3. Адносныя даданыя сказы з адценнем прычыны далучаюцца займеннікам qui – *які* (*б*) = cum is – *бо ён*. Прычына можа падкрэслівацца тым, што адносны займеннік спалучаецца з часціцамі quippe, utpŏte, ut – *бо*, *ж*. Напрыклад: Eos libros non contemno, quippe quos nunquam legĕrim. – *Гэтымі кнігамі я не пагарджаю*, *бо я ж ніколі іх не чытаў* (= *якія я ніколі*…).

2.4. Адносныя даданыя сказы з адценнем умовы далучаюцца займеннікам qui – *які* (*б*) = si is – *калі* (*б*). Утрымлівае протасіс умоўнага перыяду (гл. § 113). Напрыклад: Quemcunque quaerit calamĭtas, facĭle invĕnit. – *Каго шукае* (= *калі каго-небудзь шукае*) *бяда*, *лёгка знаходзіць*.

2.5. Адносныя даданыя сказы з адценнем уступкі далучаюцца займеннікам qui – *які* (*б*) = cum is – *хоць ён*. Напрыклад: Ego, qui te consolāri

cupio, consolandus ipse sum. – *Я, які* (= *хоць я*) *хачу цябе суцешыць, сам маю патрэбу ў суцяшэнні*.

Заўвага. Адносны займеннік можа ўжывацца ва ўсіх родах, ліках і склонах.

§ 115. Злучнікі і злучальныя словы, якія далучаюць даданыя сказы

Злучнік, злучальнае слова	Пераклад	Лад у даданым сказе	Тып даданага сказа
ac si	як быццам бы	*conj.*	умоўна-параўнальны
antĕquam	раней як (чым), перш як (чым)	*ind./conj.*	часу
cum	калі, у той час як, пасля таго як, кожны раз калі, тым што, як раптам	*ind.*	часу
	калі, у той час як, пасля таго як, між тым як, тады як	*conj.*	часу
	бо, таму што, паколькі	*conj.*	прычыны
	хоць, хаця, нягледзячы на тое што	*conj.*	уступкі
cur?	чаму?	*conj.*	ускоснае пытанне
donec	пакуль не	*ind.*	часу
dum	між тым як, тым часам як, у той час калі	*ind.*	часу
	пакуль	*ind.*	часу
	пакуль не	*conj.*	часу
	толькі б, абы, каб толькі	*conj.*	умоўна-пажаданы
dummŏdo	толькі б, абы, каб толькі	*conj.*	умоўна-пажаданы
etiamsi	хоць (бы), нават калі (б)	*ind./conj.*	уступкі
etsi	хоць і, нават калі	*ind./conj.*	уступкі
ex quo	з таго часу як	*ind.*	часу
licet	хоць (бы), няхай, хай	*ind./conj.*	уступкі
modo	толькі б, абы, каб толькі	*conj.*	умоўна-пажаданы
ne	каб не	*conj.*	мэты
	каб не	*conj.*	дапаўняльны[1]
	што, каб не, як бы не	*conj.*	дапаўняльны[2]
	каб	*conj.*	дапаўняльны[3]

Злучнік, злучальнае слова	Пераклад	Лад у дадзеным сказе	Тып дадзенага сказа
ne non	што не	*conj.*	дапаўняльны[2]
neve	і каб не	*conj.*	мэты
nisi (ni)	калі (б) не	*ind./conj.*	умовы
non prius … quam	не раней… як (чым)	*ind./conj.*	часу
non quia	не таму што (каб)	*ind./conj.*	прычыны
non quin	не таму што (каб)	*conj.*	прычыны
non quo	не таму што (каб)	*conj.*	прычыны
non quod	не таму што (каб)	*ind./conj.*	прычыны
postquam	пасля таго як	*ind.*	часу
priusquam	раней як (чым), перш як (чым)	*ind./conj.*	часу
qualis, e?	які?	*conj.*	ускоснае пытанне
quam?	як?	*conj.*	ускоснае пытанне
quamdiu	пакуль	*ind.*	часу
quamquam	хоць, хаця, нягледзячы на тое што	*ind.*	уступкі
quamvis	хоць, хаця, нягледзячы на тое што	*ind./conj.*	уступкі
quando?	калі?	*conj.*	ускоснае пытанне
quare?	чаму?	*conj.*	ускоснае пытанне
quasi (vero)	як быццам бы	*conj.*	умоўна-параўнальны
quemadmŏdum	як	*ind.*	параўнальны
qui	які (б)	*ind./conj.*	азначальны
qui?	які?	*conj.*	ускоснае пытанне
quia	бо, таму што, паколькі	*ind./conj.*	прычыны
quid?	што?	*conj.*	ускоснае пытанне
quin	каб	*conj.*	дапаўняльны[3]
	што, каб	*conj.*	дапаўняльны[4]
quis?	хто?	*conj.*	ускоснае пытанне
quo?	куды, дзе?	*conj.*	ускоснае пытанне
quoad	пакуль (не)	*ind.*	часу
quod	што, каб	*ind.*	паясняльны
	бо, таму што, паколькі	*ind./conj.*	прычыны
quomĭnus	каб	*conj.*	дапаўняльны[3]
quomŏdo	як	*ind.*	параўнальны
quomŏdo?	як?	*conj.*	ускоснае пытанне

Злучнік, злучальнае слова	Пераклад	Лад у дадзеным сказе	Тып даданага сказа
quoniam	бо, таму што, паколькі	*ind./conj.*	прычыны
quot?	колькі?	*conj.*	ускоснае пытанне
si	калі (б)	*ind./conj.*	умовы
si non	калі (б) не	*ind./conj.*	умовы
sicŭt(i)	як	*ind.*	параўнальны
simul	як толькі	*ind.*	часу
tametsi	хоць, хаця, нягледзячы на тое што	*ind./conj.*	уступкі
tamquam (si)	як быццам бы	*conj.*	умоўна-параўнальны
ubi (primum)	як толькі	*ind.*	часу
ubi?	дзе?	*conj.*	ускоснае пытанне
unde?	адкуль?	*conj.*	ускоснае пытанне
ut	каб	*conj.*	мэты
	каб	*conj.*	дапаўняльны[1]
	так што, што, каб	*conj.*	выніку
	што, каб	*conj.*	паясняльны
	як толькі	*ind.*	часу
	дапусцім што, калі б нават, хоць бы	*ind./conj.*	уступкі
ut si	як быццам бы	*conj.*	умоўна-параўнальны
ut(i)	як	*ind.*	параўнальны
velut si	як быццам бы	*conj.*	умоўна-параўнальны

З а ў в а г а. Тыпы даданых дапаўняльных: 1) пры дзеясловах са значэннем імкнення і жадання; 2) пры дзеясловах і выразах са значэннем боязі; 3) пры дзеясловах і выразах са значэннем забароны і перашкоды; 4) пры адмоўных выразах і рытарычных пытаннях са значэннем адсутнасці сумнення.

§ 116. Attractio modi (Прыпадабненне ладу)

У некаторых даданых сказах, у якіх выказнік звычайна ўжываецца ў абвесным ладзе, можа ўжывацца ўмоўны лад. Найчасцей гэта адбываецца ў даданых азначальных сказах са злучальнымі словамі qui, quae, quod.

Прыпадабненне ладу (attractio modi) сустракаецца, калі даданы сказ залежыць:

1) ад галоўнага або даданага сказа з выказнікам ва ўмоўным ладзе;

2) дзеяслова ў неазначальнай форме, якая выступае ў якасці дзейніка;

3) інфінітыўных зваротаў, якія залежаць ад дзеясловаў са значэннямі ‘гаварыць’, ‘думаць’, ‘адчуваць’ (гл. § 97–99).

У такіх даданых ужываецца ўмоўны лад згодна з правілам паслядоўнасці часоў (гл. § 103). Напрыклад: Quoniam non potest id fiĕri, quod vis, id velis, quod possit fiĕri. – *Паколькі не можа здзейсніцца тое*, *што ты жадаеш*, *жадай тое*, *што можа здзейсніцца* (ужываецца ўмоўны лад velis, таму што даданы сказ залежыць ад галоўнага сказа з выказнікам ва ўмоўным ладзе possit fiĕri); Mos est Athēnis laudāri in contiōne eos, qui interfecti sint in proeliis. – *У Афінах ёсць звычай услаўляць у народным сходзе тых*, *хто загінуў у бітвах* (ужываецца ўмоўны лад interfecti sint, таму што даданы сказ залежыць ад інфінітыўнага звароту mos est laudāri eos).

ДАДАТКІ

1. Лацінскае вершаскладанне (кароткія звесткі)

Лацінскае вершаскладанне засноўвалася на рытмічным чаргаванні працяглых і кароткіх складоў (сілаба-метрычнае вершаскладанне). Гэтым яно адрозніваецца ад сучаснага еўрапейскага (у тым ліку беларускага) сілаба-танічнага вершаскладання, у аснове якога ляжыць упарадкаванае чаргаванне націскных і ненаціскных складоў.

Час, неабходны для вымаўлення мінімальнага вершаванага элемента – кароткага склада, называецца ***морай*** (лац. mora – *прамежак*, *час*). Кароткі склад роўны адной моры (Â), працяглы – дзвюм морам (Ð = ÂÂ).

Верш (лац. versus) – гэта паэтычны радок, які пэўным чынам арганізаваны і складаецца са спалучэнняў працяглых і кароткіх складоў, што рытмічна чаргуюцца. Найпрасцейшай адзінкай верша з'яўляецца ***стапа*** (лац. pes), у якой выдзяляюцца дзве часткі – ненаціскная (***арса***) і націскная (***тэза***). На апошнюю падае рытмічны націск – ***іктус*** (лац. ictus – *удар*), які ў цяперашні час адпавядае звычайнаму для беларускай мовы дынамічнаму націску і не заўсёды супадае з граматычным націскам (accentus). Напрыклад:

Áurea	prīma	satá (e)st	||	aetás	quae	vīndĭce	nūllo.
суп.	суп.	не суп.		не суп.		суп.	суп.

У залежнасці ад колькасці складоў у стапе апошнія падзяляюцца на двухскладовыя і трохскладовыя.

Асноўнымі двухскладовымі стопамі з'яўляюцца ***ямб*** (ÂÐ́) і ***харэй*** (Ð́Â), трохскладовымі – ***дактыль*** (Ð́ÂÂ) і ***анапест*** (ÂÂÐ́).

У двухскладовых стопах адзін працяглы склад можа замяняцца двума кароткімі. Такім чынам утвараецца ***трыбрахій*** (ÂÂÂ). Калі трыбрахій

замяняе ямб, націск ставіцца на другі склад (ÂÃ̂Â); калі спандэй замяняе харэй, націск ставіцца на першы склад (Ã̂ÂÂ).

У трохскладовых стопах два кароткія склады могуць замяняцца адным працяглым. Такім чынам утвараецца ***спандэй*** (ÐÐ). Калі спандэй замяняе дактыль, націск ставіцца на першы склад (Ð́Ð); калі спандэй замяняе анапест, націск ставіцца на другі склад (ÐÐ́).

Доўгія вершаваныя радкі звычайна падзяляюцца на дзве часткі рытмічнай паўзай, якая называецца ***цэзура*** (ад лац. caedo – *сячы*) і абазначаецца дзвюма вертыкальнымі рыскамі (||).

Па колькасці стоп верш мог быць: дыподыяй (дзве стапы), трыподыяй (тры стапы) і г. д. Таксама верш называюць па ліку адзінак, якія ўтрымліваюць галоўны рытмічны націск. Такая адзінка называецца ***метр***. У ямбічных, трахеічных і анапестычных вершах метрам лічацца дзве стапы (дыподыя), у дактылічных – адна стапа. Адсюль назвы: пентаметр, гекзаметр і г. д.

Асноўнымі відамі вершаў з’яўляюцца наступныя[1]:

1) ***Дактылічны гекзаметр***. Складаецца з шасці дактылічных стоп. У першых чатырох стопах дактыль можа замяняцца спандэем; апошняя стапа звычайна двухскладовая (спандэй або ўсечаны дактыль):

Ð́ÂÂ | Ð́ÂÂ | Ð́ÂÂ | Ð́ÂÂ | Ð́ÂÂ | Ð́Ä

Напрыклад:

Quídquid id || ést time | ó Dana || ós et | dóna fe | réntes.

2) ***Элігічны дыстых***. Складаецца з дактылічнага гекзаметра і дактылічнага пентаметра. Апошні складаецца з дзвюх роўных частак, па дзве з паловай дактылічныя стапы ў кожнай, прычым у першай частцы дактылі могуць замяняцца спандэямі:

Ð́ÂÂ | Ð́ÂÂ | Ð́ÂÂ | Ð́ÂÂ | Ð́ÂÂ | Ð́Ä
Ð́ÂÂ | Ð́ÂÂ | Ð́ || Ð́ÂÂ | Ð́ÂÂ | Ð́

Напрыклад:

Díffĭci | lís facĭ | lís, || ju | cúndus a | cérbus es | ídem:
Néc te | cúm pos | súm || vívĕre | néc sine | té.

Пры чытанні лацінскіх вершаў трэба мець на ўвазе такую з’яву, як ***элізія*** (лац. elisio – *выштурхоўванне*). Яна заключаецца ў тым, што

[1] Іншыя віды вершаў разглядаюцца ў хрэстаматыі.

галосны ў канцы папярэдняга слова выштурхоўваецца (прапускаецца) перад пачатковым галосным наступнага; прапускаюцца таксама канцавыя галосныя з зычным **m** (**-am**, **-em**, **-im**, **-um**):

Átqu(e) ubi jám patriaé pervént(um) ad límĭna sédes.

Калі канцавы галосны або спалучэнне канцавога галоснага з зычным **m** знаходзяцца перад формай **est**, пачатковы галосны **e** выпадае:

Áurea príma satá (e)st aetás quae víndĭce núllo.

2. Рымскі каляндар

Першапачаткова (каля VIII ст. да н. э.) рымскі каляндар складаўся з 10 месяцаў (304 сутак). Год пачынаўся 1 сакавіка; адсюль захаваліся назвы некаторых месяцаў: September – 'сёмы', Octōber – 'восьмы', November – 'дзявяты', December – 'дзясяты'. Суткі пачыналіся апоўначы.

Перад 700 г. да н. э. другі рымскі цар Нума Пампілій дадаў два месяцы – Januarius і Februarius. Год у календары Нумы складаўся з 355 сутак.

Каля 451 г. да н. э. група з 10 вышэйшых рымскіх магістратаў (дэцэмвіраў) перанесла пачатак года з 1 сакавіка на 1 студзеня. Пазней была заснавана калегія пантыфікаў, якая правяла рэформу календара.

Да 46 г. да н. э., калі вярхоўным пантыфікам стаў Юлій Цэзар, каляндарныя даты відавочна разыходзіліся з прыроднымі сезоннымі з'явамі, так што паўстала неабходнасць радыкальнай рэформы. Каб аднавіць ранейшую сувязь календара з сезонамі, Цэзар па парадзе александрыйскага астранома Сазігена падоўжыў 46 г. да н. э. да 445 сутак. Затым Цэзар замацаваў працягласць звычайнага года ў 365 сутак і ўвёў дадатковыя суткі раз на чатыры гады (высакосны год). Гэты (юліянскі) каляндар быў уведзены 1 студзеня 45 г. да н. э.

Пасля смерці Цэзара пантыфікі, магчыма, няправільна зразумеўшы інструкцыю пра высакосныя гады, на працягу 36 гадоў дадавалі высакосны год раз на тры гады. Імператар Аўгуст выправіў гэту памылку, прапусціўшы тры высакосныя гады ў перыяд з 8 г. да н. э. да 8 г. н. э. З гэтага моманту высакоснымі лічыліся толькі гады з нумарам, кратным 4. Таксама пры Аўгусце склалася сучасная сістэма *месяцаў*:

mensis Januarius	студзень; у гонар Януса, бога ўсялякага пачатку
mensis Februarius	люты; месяц ачышчэнняў (ад лац. februo – *ачышчаць*)
mensis Martius	сакавік; у гонар бога Марса
mensis Aprīlis	красавік

mensis Majus	май
mensis Junius	чэрвень; у гонар багіні Юноны
mensis Julius	ліпень; у гонар Юлія Цэзара
mensis Augustus	жнівень; у гонар імператара Аўгуста
mensis September	верасень; літ. 'сёмы'
mensis Octōber	кастрычнік; літ. 'восьмы'
mensis November	лістапад; літ. 'дзявяты'
mensis December	снежань; літ. 'дзясяты'

Дні вызначаліся па квадрах Месяца. Першы дзень месяца (першая квадра, маладзік) меў назву *Календы* (Kalendae); 5-ы ці 7-ы дзень месяца (другая квадра) – *Ноны* (Nonae); 13-ы ці 15-ы дзень месяца (трэцяя квадра, поўня) – *Іды* (Idūs). Ноны на 7-ы, а Іды на 15-ы дзень прыпадалі ў сакавіку, маі, ліпені і кастрычніку; у астатнія месяцы Ноны прыпадалі на 5-ы, а Іды – на 13-ы дзень.

Першыя дні месяца вызначалі, адлічваючы дні ад бліжэйшых Нон; калі Ноны праходзілі – ад Ід; апошнія дні вызначаліся ад бліжэйшых Календаў. Напрыклад, 23 жніўня пазначалі так: ante diem X Kalendas Septembres – *за дзесяць дзён да вераснёвых Календаў*. Калі дзень прыпадаў на Календы, Ноны ці Іды, яго назва ставілася ў ablatīvus plurālis, напрыклад: 1 лютага – Kalendis Februariis, 15 сакавіка – Idībus Martiis, 5 красавіка – Nonis Aprilībus. Дзень перад Календамі, Нонамі ці Ідамі абазначаўся словам pridie – *напярэдадні* з accusatīvus plurālis: 31 студзеня – pridie Kalendas Februarias, 14 сакавіка – pridie Idūs Martias, 4 красавіка – pridie Nonas Aprīles.

У першапачатковым рымскім календары тыдняў не было. Адрознівалі dies fasti (дні, калі працавалі суды) і dies nefasti (дні, калі нельга было праводзіць судовыя пасяджэнні). Таксама адрознівалі dies festi (святочныя дні) і dies feriae (дні адпачынку). Пасля рымляне пачалі называць *дні тыдня* ў гонар багоў:

Lunae dies	панядзелак; дзень Месяца
Martis dies	аўторак; дзень Марса
Mercurii dies	серада; дзень Меркурыя
Jovis dies	чацвер; дзень Юпітэра
Venĕris dies	пятніца; дзень Венеры
Saturni dies	субота; дзень Сатурна
Solis dies	нядзеля; дзень Сонца

Дзень і ноч падзяляліся на 12 *гадзін*, прычым працягласць адной гадзіны дня і адной гадзіны ночы змянялася ў залежнасці ад пары года.

Днём называлі час ад узыходу да заходу сонца (прыкладна з 6 гадзін раніцы да 6 гадзін вечара), ноччу – час ад заходу да ўзыходу сонца (прыкладна з 6 гадзін вечара да 6 гадзін раніцы). Напрыклад: horā quintā diēi – *а пятай гадзіне дня*, г. зн. *а 11-й гадзіне раніцы* (= *а 5-й гадзіне пасля 6-й гадзіны раніцы*).

Ноч падзялялася на 4 *варты* па 3 гадзіны кожная: prima (secunda, tertia, quarta) vigilia – *першая* (*другая*, *трэцяя*, *чацвёртая*) *варта*.

Год абазначаўся імёнамі двух консулаў гэтага года, якія ўжываліся ў ablatīvus absolūtus: Marco Crasso et Gnaeo Pompejo consulībus – *у консульства Марка Краса і Гнея Пампея* (55 г. да н. э.). З 16 г. да н. э. пачынае ўжывацца летазлічэнне ад года заснавання Рыма (753 г. да н. э.): ab Urbe condĭta (ab U. c., a. u. c.) – *ад заснавання горада*.

3. Рымскія імёны[1]

Мужчынскія імёны

У класічны час поўнае імя рымляніна магло складацца з чатырох кампанентаў: praenōmen (асабістае імя), nomen (радавое імя), cognōmen (мянушка ці найменне галіны роду), agnōmen (асабістая мянушка, якая давалася ў выніку якіх-небудзь заслуг).

Praenōmen (асабістае імя) адпавядала сучаснаму мужчынскаму імені. Рымляне ўжывалі невялікую колькасць асабістых імёнаў (18 з агульнай колькасці 72); як правіла, яны былі такога старажытнага паходжання, што ў класічную эпоху значэнне большасці з іх забылася. У надпісах асабістыя імёны амаль заўсёды пісаліся скарочана (1–3 літары):

Praenōmen	Скарачэнне	Пераклад
Appius	App.	Апій
Aulus	A. ці Avl.	Аўл
Decĭmus	D. ці Dec.	Дэцым
Gajus	C.	Гай
Gnaeus	Cn.	Гнэй
Kaeso	K.	Кезон
Lucius	L.	Луцый
Mamercus	Mam.	Мамерк
Manius	M`.	Маній

[1] Выкарыстаны матэрыялы з Вікіпедыі (http://wikipedia.org).

Praenōmen	Скарачэнне	Пераклад
Marcus	M.	Марк
Numerius	N.	Нумерый
Publius	P.	Публій
Quintus	Q.	Квінт
Servius	Ser.	Сервій
Sextus	Sex.	Секст
Spurius	S. ці Sp.	Спурый
Tiberius	Ti. ці Tib.	Тыберый
Titus	T.	Ціт

Астатнія асабістыя імёны ўжываліся рэдка і звычайна пісаліся поўнасцю: Agrippa, Ancus, Annius, Aruns, Atta, Cossus, Denter, Eppius, Faustus, Fertor, Herius, Hospolis, Hostus, Lar, Marius, Mesius, Mettus, Minatius, Minius, Nero, Novius, Numa, Opiter, Opiavus, Ovius, Pacvius (Paquius), Paullus, Pescennius (Percennius), Petro, Plancus, Plautus, Pompo, Popidius, Postumus, Primus, Proculus, Retus, Salvius, Secundus, Sertor, Statius, Servius, Tertius, Tirrus, Trebius, Tullus, Turus, Volero, Volusus, Vopiscus. Асабістае імя Pupus (‘хлопчык’) ужывалася толькі ў адносінах да дзяцей.

Хлопчык атрымліваў асабістае імя на восьмы ці дзявяты дзень пасля нараджэння. Існавала традыцыя даваць асабістае імя толькі першым чатыром сынам, а астатнім у якасці асабістага імя маглі служыць парадкавыя лічэбнікі: Quintus – *Квінт* (‘пяты’), Sextus – *Секст* (‘шосты’), Septĭmus – *Септым* (‘сёмы’), Octavius – *Актавій* (‘восьмы’), Decĭmus – *Дэцым* (‘дзясяты’). Пастунова гэтыя імёны сталі агульнаўжывальнымі (ператварыліся ў асабістыя), і чалавек, які насіў імя Секст, не абавязкова быў шостым сынам у сям’і.

Часта старэйшы сын атрымліваў асабістае імя бацькі. Напрыклад, імператар Актавіян Аўгуст насіў, як і яго прапрадзед, прадзед, дзед і бацька, імя Гай.

У некаторых родах ужываўся абмежаваны лік асабістых імёнаў. Напрыклад, у Карнеліяў Сцыпіёнаў былі толькі Гней, Луцый і Публій.

Асабістае імя злачынцы магло быць назаўжды выключана з таго роду, да якога ён належаў.

Nomen (радавое імя) было назвай роду і адпавядала, прыблізна, сучаснаму прозвішчу. Радавыя імёны рымскага паходжання ў класічную эпоху заканчваліся на **-ius**: Tullius – *Тулій* (з роду Туліяў), Julius – *Юлій* (з роду Юліяў); у рэспубліканскі час сустракаюцца таксама канчаткі **-is**, **-i**: Caecilis і Caecili – *Цэцылій* (з роду Цэцыліяў). Да радавых імёнаў нерымскага паходжання адносяцца: сабінска-окскія (Alfēnus,

Varēnus і інш.), умбрскія (Maenas, Mafēnas, Asprēnas, Maecēnas, Carrīnas, Fulgīnas і інш.), этрускія (Mastarna, Perperna, Calesterna, Sisenna, Tapsenna, Caecīna, Prastīna, Spurinna і інш.).

У надпісах радавыя імёны, як правіла, пішуцца цалкам; у імперскі час скарачэнню падвяргаліся толькі імёны вельмі вядомых родаў: Aelius – Ael., Antonius – Ant. ці Anton., Aurelius – Avr., Claudius – Cl. ці Clavd., Flavius – Fl. ці Fla., Julius – I. ці Ivl., Pompeius – Pomp., Valerius – Val., Ulpius – Vlp.

Агульны лік радавых іменаў даходзіў да тысячы. Большасць з іх мае такое старажытнае паходжанне, што значэнне іх забыта. Толькі некаторыя маюць выразны сэнс: Caelius ад caecus – *сляпы*, Octavius ад octāvus – *восьмы*, Ovidius ад ovis – *авечка*, Porcius ад porca – свіння і г. д.

Пачынаючы з I ст. да н. э., калі ў Рыме з'явіліся перадумовы для пераходу да адзінаўладдзя, асобы, якія авалодалі вярхоўнай уладай, сталі абгрунтоўваць свае правы на ўладу паходжаннем ад старажытных цароў і герояў. Напрыклад, Юлій Цэзар сцвярджаў, што яго род па бацьку ўзыходзіць да багоў: Юпітэр – Венера – Эней – Юл – род Юліяў.

Cognōmen, радавая мянушка, найменне галіны роду, якую калісьці атрымаў хто-небудзь з прадстаўнікоў роду, часта пераходзіла на нашчадкаў і рабілася назвай сям'і ці асобнай галіны роду. Напрыклад, да роду Карнеліяў належалі сем'і Сцыпіёнаў, Руфінаў, Лентулаў і г. д. Наяўнасць cognōmen не абавязковая, і ў некаторых плебейскіх родах (у Марыяў, Антоніяў, Актавіяў і інш.) асабістыя мянушкі, як правіла, адсутнічалі, што, аднак, было выключэннем.

Мянушкі ўзніклі значна пазней, чым асабістыя і радавыя імёны, таму значэнне іх у большасці выпадкаў зразумелае. Яны могуць казаць пра паходжанне роду (Фувіі перасяліліся ў Рым з кампанскага мястэчка Cales і таму мелі мянушку Calēnus), пра памятныя падзеі (у плебейскім родзе Муцыяў з'явілася мянушка Scaevŏla – 'ляўшун' пасля таго як у 508 г. да н. э. падчас вайны з этрускамі Гай Муцый спаліў сваю руку на агні жароўні, чым прывёў у трапятанне ворагаў і іх цара Парсену), пра знешнасць (Crassus – 'тоўсты', Macer – 'худы', Celsus – 'высокі', Paullus – 'невысокі', Rufus – 'руды', Strabo – 'касавокі' і інш.), пра характар (Sevērus – 'жорсткі', Probus – 'сумленны', Lucro – 'абжора' і інш.).

Бывалі выпадкі, калі адзін чалавек меў дзве мянушкі: cognōmen (радавая мянушка) і **agnōmen** (асабістая мянушка). Неабходнасць у з'яўленні agnōmen абумоўлівалася тым, што старэйшы сын часта наследаваў усе тры імёны бацькі, і такім чынам у адной сям'і з'яўлялася некалькі чалавек з аднолькавымі імёнамі. Напрыклад, у знакамітага прамоўцы Марка Тулія Цыцэрона бацька і сын таксама былі Маркі Туліі Цыцэроны.

Калі cognōmen з’яўляўся спадчыннай, радавой мянушкай, то agnōmen часцей за ўсё быў асабістай мянушкай. Часам рымлянін атрымліваў agnōmen за якія-небудзь адмысловыя заслугі. Напрыклад, Публій Карнелій Сцыпіён у гонар перамогі, атрыманай ім над Ганібалам у Афрыцы ў 202 г. да н. э., стаў называцца Афрыканскім (Africānus).

Як правіла, agnōmen мелі прадстаўнікі старажытных і шляхетных родаў, якія налічвалі шмат галін і радавых мянушак. У такіх родах cognōmen часам амаль зліваўся з радавым іменем і ўжываўся непадзельна з ім для назвы роду. Вядомы плебейскі род Цэцыліяў (Caecilii) меў старажытны cognōmen Metellus, значэнне якога забыта. Гэты cognōmen як бы зліўся з назвай роду, які стаў звацца Цэцылііі Метэлы. Натуральна, што амаль усе прадстаўнікі гэтага роду мелі agnōmen.

Некаторыя асобы ў выніку ўсынаўлення мелі два радавыя імёны. Па рымскіх звычаях, усыноўлены прымаў асабістае імя, радавое імя і cognōmen таго, хто яго ўсынаўляў, а сваё радавое імя захоўваў у якасці agnōmen у змененым выглядзе з суфіксам **-ān-**. Гай Актавій, будучы імператар Аўгуст, пасля таго як яго ўсынавіў Гай Юлій Цэзар, атрымаў імя Gajus Julius Caesar Octaviānus – *Гай Юлій Цэзар Актавіян*.

Жаночыя імёны

У эпоху позняй рэспублікі і ў імператарскі час жанчыны не мелі асабістых імёнаў. Жаночым імем была жаночая форма радавога імя: Tullia – *Тулія* (з роду Туліяў), Julia – *Юлія* (з роду Юліяў), Cornelia – *Карнелія* (з роду Карнеліяў). Паколькі ўсе жанчыны ў адным родзе мелі аднолькавае імя, то ў межах роду яны адрозніваліся па ўзросце. Калі ў сям’і з’яўлялася другая дачка, да імені абедзвюх дадавалі praenōmen: Minor – ‘малодшая’ і Major – ‘старэйшая’; іншыя сёстры празываліся Secunda – ‘другая’, Tertia – ‘трэцяя’, Quintilla – ‘пятая’ і г. д.; praenōmen Minor быў у самай малодшай.

Замужняя жанчына захоўвала сваё імя, але да яго дадаваўся cognōmen яе мужа: Cornelia, filia Cornelii, Gracchi – *Карнелія*, *дачка Карнелія*, (*жонка*) *Гракха*.

Шляхетныя жанчыны маглі насіць акрамя радавога імя cognōmen свайго бацькі; напрыклад, жонка Сулы была дачкой Луцыя Цэцылія Метэла Далматыка і называлася Цэцылія Метэла; жонка імператара Аўгуста была дачкой Марка Лівія Друза Клаўдыяна і называлася Лівія Друзіла.

У надпісах пры імёнах жанчын часам паказваюцца praenōmen і cognōmen бацькі, а таксама cognōmen мужа ў genetīvus singulāris: Caeciliae,

Q[uinti] Cretĭci f[iliae], Metellae, Crassi [uxōri] – *Цэцыліі Метэле*, *дачцэ Квінта Крэтыка*, (*жонцы*) *Краса*. З надпісу зразумела, што гэта жанчына была дачкой Квінта Цэцылія Метэла Крэтыка і жонкай Краса.

Імёны рабоў

У старажытныя часы ў рабоў індывідуальных імёнаў не існавала. Юрыдычна рабы лічыліся дзецьмі гаспадара (дакладней, яго ўласнасцю) і былі такія ж бяспраўныя, як і ўсе прадстаўнікі сям'і. Так утвараліся архаічныя імёны рабоў, складзеныя з асабістага імя гаспадара і слова puer ('хлопчык', 'сын'): Gaipor, Lucipor, Marcipor, Publipor, Quintipor.

З пашырэннем рабаўладання паўстала неабходнасць у асабістых імёнах для рабоў. Часцей за ўсё рабы захоўвалі тое імя, якое насілі, калі былі вольнымі людзьмі. Вельмі часта рымскія рабы мелі імёны грэчаскага паходжання: Аляксандр, Антыгон, Гіпакрат, Філанік, Эрот і інш. Грэчаскія імёны часам давалі і рабам-варварам.

Імя раба магло паказваць на яго паходжанне ці месца нараджэння: Dacus – 'дакіец', Corinthus – 'карынфянін', Syrus – 'сірыец' і г. д.; сустракаюцца ў надпісах рабы з імем Peregrīnus – 'чужынец'.

Таксама рабам давалі імёны міфічных герояў: Ахіл, Гектар; назвы раслін ці камянёў: Адамант, Сарданік і г. д. Замест імя маглі даваць мянушкі: Першы, Другі, Трэці і г. д.

Часта ў рабоў сустракаецца імя Ingĕnus ці Ingenuus – 'вольнанароджаны'. У рабоў, якія нарадзіліся ў рабстве, сустракаліся імёны Vitalio і Vitālis – 'жывучы'.

Наконт імёнаў рабоў не існавала цвёрдых правіл, таму пры куплі раба ў афіцыйным дакуменце яго імя суправаджалася агаворкай «ці якім бы іншым імем ён ні зваўся» (лац. sive is quo alio nomĭne est).

У надпісах пасля імені раба паказваецца імя гаспадара ў genetīvus singulāris і характар заняткаў раба. Пасля імені гаспадара знаходзіцца слова servus – *раб*, заўсёды скарочана: *ser*., рэдка *s*.; таксама яно можа стаяць паміж двума cognōmen гаспадара; наогул, строгага парадку слоў не існавала. Слова «раб» часта зусім адсутнічае; як правіла, яго няма ў рабоў, гаспадары якіх – жанчыны. Напрыклад, Eutĭcus, Aug[usti] ser[vus], pictor – *Эўтык*, *раб Аўгуста*, *жывапісец*; Eros, cocus Posidippi, ser[vus] – *Эрот*, *кухар*, *раб Пасідыпа*; Idaeus, Valeriae Messalīn[ae] supra argentum – *Ідэй*, *скарбнік Валерыі Месаліны*.

Раб, якога прадалі, захоўваў nomen ці cognōmen свайго ранейшага гаспадара ў зменяным выглядзе з суфіксам **-ān-**: Philargўrus librarius Catulliānus – *Філаргір*, *пісец*, *набыты ў Катула*.

Імёны вольнаадпушчанікаў

Вольнаадпушчанік (г. зн. раб, які атрымаў свабоду) набываў асабістае і радавое імёны былога гаспадара, які станавіўся яго патронам, а сваё ранейшае імя захоўваў як cognōmen. Так, сакратар Цыцэрона Тырон, вызваліўшыся ад рабства, зваўся M. Tullius M. libertus Tiro – *Марк Тулій адпушчанік Марка Тырон*. Рабыня Баса, адпушчаная Луцыем Гастыліем Памфілам, атрымала імя Гастылія Баса (praenōmen у жанчын адсутнічаў).

У надпісах паміж nomen і cognōmen вольнаадпушчаніка скарочана ўказваецца асабістае імя спадара і скарачэнне *l.* ці *lib*. (= libertus): Q[uintus] Serto[rius], Q[uinti] l[ibertus], Antiŏchus, colōnus pauper – *Квінт Серторый Антыох*, *вольнаадпушчанік Квінта*, *бедны калон*.

Рэдка сустракаюцца вольнаадпушчанікі з двума cognōmen: P[ublius] Decimius, P[ublii] l[ibertus], Eros Merŭla, medĭcus clinĭcus, chirurgus, ocularius – *Публій Дэцымій Эрот Мерула*, *вольнаадпушчанік Публія*, *лекар-тэрапеўт*, *хірург*, *акуліст*.

ПРАКТЫЧНАЯ ЧАСТКА

Раздзел I
Фанетыка

Прачытайце лацінскія словы, растлумачце правілы націску:

avis, barba, fama, domus, navis, possum, novus, unus, vita, sanus, umbra, forum, domĭnus, divīdo, minĭmus, nomĭno, mittĕre, habēre, audīre, vivĕre, laborāre, divīnus, urbānus, orīgo, Athēnae, Scythia, Phrygia, Sophŏcles, Phaedrus, Philippus, Alexander, caelum, caecus, laudo, Caucăsus, Homērus, Germānus, clamo, proelium, foedus, video, requies, praesidium, Augustus, December, Pyrrhus, charta, Achilles, sanguis, Archimēdes, Aegyptus, Xerxes, poēma, aēr, aequus, justitia, bestia, consuetūdo, projectus, janua, ratio, Miltiădes, Sphinx, majōres, thesaurus, Boeotia, schola, magister, discipŭlus, quisque, quaero, Quirītes, Zeuxis, sanctus, fortūna, agricŏla, Juppĭter, pulcher, Gracchus, Rhenus, Hispania, Syracūsae, tabŭla, princeps, occīdo, occŭpo, necessarius, incŏla, gymnasium.

Раздзел II
Назоўнік. 1-е скланенне назоўнікаў. Прыназоўнік. Спражэнне дзеяслова sum у цяперашнім часе абвеснага ладу

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Julia amīca Tulliae est. 2. Julia et Tullia amīcae sunt. 3. In aquā est vita. 4. In insŭlā sunt viae. 5. In Eurōpā sunt poētae. 6. Patria Juliae est in Eurōpā. 7. In Asiā sunt bestiae. 8. Schola est via scientiārum. 9. In lunā vita non est. 10. Diāna et Minerva sunt deae. 11. Historia est schola vitae. 12. In silvis

Asiae bestiae et plantae sunt. 13. Britannia est in insŭlā. 14. Amīcae sumus. 15. Filia incŏlae Eurōpae es. 16. Lingua Latīna est lingua Eurōpae. 17. Roma est in Italiā. 18. Athēnae sunt in Graeciā. 19. Sine amicitiā non est vita.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Рым знаходзіцца ў Італіі. 2. Мінерва – багіня Рыма. 3. Я – сяброўка Туліі. 4. Сіцылія – востраў Еўропы. 5. На дарогах Рыма ёсць статуі. 6. Грэцыя – радзіма навукі і мудрасці.

3. Праскланяйце назоўнікі:

1) victoria, ae *f*; 2) incŏla, ae *m*; 3) vita, ae *f*; 4) natūra, ae *f*; 5) filia, ae *f*.

4. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўнікаў:

1) insŭlam, insŭlis, insŭlae, insŭlas; 2) patriā, patriam; 3) poētārum, poētae, poētis.

5. Перакладзіце на лацінскую мову назоўнікі з прыназоўнікамі:

на зямлі, на радзіму, у вадзе, з дочкамі, аб прыродзе, у школу, для перамогі, з лесу, у лес.

Раздзел III
Дзеяслоў. Praesens indicatīvi actīvi. Infinitīvus praesentis actīvi

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Bene discĕre debēmus. 2. Laborāre debētis. 3. Silvae ornant terram. 4. Amīcae fabŭlam legunt. 5. Patriam amāmus. 6. Poētae fabŭlas narrant. 7. In silvā ambulātis. 8. Nautae vivunt in insŭlā. 9. Schola scientias praebet. 10. Victoria incŏlis gloriam praebet. 11. Amīca epistŭlam scribit et Juliae mittit. 12. Statuae vias Romae ornant. 13. Fabŭlam amīcis narrāmus. 14. Quo vadis? 15. Cur male legĭtis? 16. Semper sperāre licet. 17. Incŏlae Graeciae ab insŭlā ad insŭlam navigāre debent. 18 Tantum scimus, quantum memoriā tenēmus. 19. Nunquam male labōro. 20. Nihil audīmus. 21. Patriam amāre et defendĕre debēmus. 22. Non scholae, sed vitae discĭmus. 23. Nautae in insŭlam veniunt. 24. Discipŭlae audiunt, quod magistrae dicunt. 25. Divitiae sunt non in pecuniā, sed in sapientiā. 26. Natūra nihil sine causā gignit. 27. Ut sentio, ita dico.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Мы павінны любіць радзіму. 2. Зоркі паказваюць шлях маракам. 3. Настаўніца хваліць дзяўчынак. 4. Вучаніцы чытаюць байкі паэтаў. 5. Ты

павінен добра працаваць. 6. На востраве вы бачыце лясы. 7. Дзяўчынка піша ліст сяброўцы. 8. Мы атрымліваем лісты ад сябровак. 9. Пакуль жывеш, павінен спадзявацца. 10. Юлія дасылае ліст сяброўкам.

3. Праскланяйце назоўнікі:

1) silva, ae *f*; 2) statua, ae *f*; 3) schola, ae *f*; 4) fabŭla, ae *f*; 5) amīca, ae *f*.

4. Праспрагайце дзеясловы ў *praes. ind. act.*:

1) finio, 4; 2) amo, 1; 3) peto, 3; 4) studeo, 2; 5) statuo, 3.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (асобу і лік) дзеясловаў, перакладзіце на беларускую мову:

venīmus, times, vetant, struunt, movet, regĭmus, accūsas, reperītis, vivunt, punīmus, habet, libĕrant, deles, curat, cognoscunt, finītis.

Раздзел IV
Imperatīvus praesentis actīvi. Выказванне забароны

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Patriam amāte. 2. Responde, ubi magistra rogat. 3. Scribe et lege. 4. Bene discĭte. 5. Laborāte semper bene. 6. Legĭte fabŭlas. 7. Demonstra viam puellae. 8. Noli dicĕre, quod nescis. 9. Nolīte venīre. 10. Nolīte nocēre natūrae. 11. Exercēte memoriam. 12. Tace, si debes tacēre. 13. Veniam roga. 14. Fortūnae noli credĕre. 15. Servi sapientiae et littĕris, non famae et divitiis. 16. Nolīte praeponĕre amicitiam justitiae.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Глядзі і слухай. 2. Не памыляйцеся. 3. Вывучай мову Рыма. 4. Земляробы, любіце радзіму. 5. Чытай апавяданні паэтаў Італіі. 6. Раскажы байку пра звяроў.

3. Праскланяйце назоўнікі:

1) magistra, ae *f*; 2) via, ae *f*; 3) puella, ae *f*.

4. Праспрагайце дзеясловы ў *praes. ind. act., imperat. praes. act.*:

1) taceo, 2; 2) credo, 3; 3) servio, 4; 4) rogo, 1.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўнікаў:

1) famā, famas, famam; 2) ira, irārum, irae, iris; 3) portā, portis, portae, portārum.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў, перакладзіце на беларускую мову:

amāmus, cogĭtant, ama, conservas, dat, cogitāte, debētis, errāmus, noli dare, laudant, moneo, nolīte laudāre, servas, valētis.

Раздзел V
2-е скланенне назоўнікаў

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Discipŭli magistrum audiunt. 2. Magister discipŭlos docet. 3. Legĭmus libros poētārum Romae. 4. Marcus epistŭlam amīco mittit. 5. Inimīci oppĭdum oppugnant. 6. Germāni trans Rhenum incŏlunt. 7. Inter bella et pericŭla non est locus otio. 8. Viri sunt praesidium oppidōrum. 9. Viri defendunt patriam in pericŭlis. 10. Discipŭle, narra fabŭlam Phaedri, poētae Romanōrum. 11. Romāni Gallos vincunt. 12. Romāni et Graeci colunt deos deasque. 13. Romāni victoriae student. 14. Romāni delent oppĭda et vicos Gallōrum. 15. Romāni castra vallo fossāque cingunt. 16. Puĕri in scholam veniunt et ibi discunt. 17. In Italiā et Graeciā vides monumenta et statuas. 18. Popŭli Germaniae Mercurium deum colunt. 19. Agricŏlae agros colunt. 20. Fluvius campos irrĭgat. 21. Magistri docent discipŭlos recte legĕre et scribĕre verba. 22. Amīcus Marco librum dat.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Я атрымліваю ліст ад сябра. 2. Настаўнік апавядае вучням пра Рым. 3. Перамогі прыносяць (apporto, 1) славу народам. 4. Войска галаў аблождвае Рым. 5. Лясы і рэкі ўпрыгожваюць зямлю.

3. Праскланяйце назоўнікі:

1) dea, ae *f*; 2) magister, tri *m*; 3) oppĭdum, i *n*; 4) discipŭlus, i *m*.

4. Праспрагайце дзеясловы ў *praes. ind. act., imperat. praes. act.*:

1) audio, 4; 2) doceo, 2; 3) lego, 3; 4) oppugno, 1.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўнікаў; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

agricŏlae, periculōrum, famis, ocŭlo, amicārum, patriis, puĕrum, pecuniis, femĭnas.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў, перакладзіце на беларускую мову:

age, audīmus, capĕre, demonstrant, dicĭte, discit, docētis, duc, facĭmus.

Раздзел VI
Прыметнік. Прыметнікі 1–2-га скланення. Прыналежныя займеннікі

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Caesar multa oppĭda in Gallia expugnat. 2. Amīcus noster demonstrat hortum suum. 3. De linguā stultā veniunt incommŏda multa. 4. Certa amittĭmus, dum incerta appetĭmus. 5. Da meo filio librum novum. 6. Consilium tuum plenum sapientiae est. 7. Multa bella numĕrum incolārum minuunt. 8. Legĭmus libros multos poētārum Romanōrum. 9. Exspectāmus epistŭlam amīci nostri. 10. Defendĭtis patriam vestram ab inimīcis. 11. Oppĭda Romanōrum firmos et altos muros habent. 12. Nautae boni ventum non timent. 13. Lupus, bestia fera, in silvā densā vivit. 14. Fluvius Rhenus, latus et altus, agros Germanōrum et Helvetiōrum divĭdit. 15. Bella sunt causa morbōrum variōrum. 16. In templo Vestae aeternus ignicŭlus flagrat. 17. Romāni per Forum Romānum ambŭlant et pulchra templa spectant. 18. Amīci vestri bene labōrant. 19. Gloria viris doctis pretium dignum est opĕrae et industriae. 20. In tabŭlā Graeciae magister noster multas insŭlas monstrat. 21. Vides agros agricolārum bonōrum.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. У Еўропе жывуць шматлікія народы. 2. Рымскі народ вядзе вайну з галамі. 3. Старажытныя паэты распавядаюць пра шматлікія перамогі рымлян. 4. Мы чытаем нашым дзецям добрыя кнігі. 5. Войны прыносяць вялікую небяспеку.

3. Дапасуйце прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) мой добры сябар (meus, a, um; bonus, a, um; amīcus, i *m*); 2) ваша вялікая плошча (vester, tra, trum; magnus, a, um; forum, i *n*); 3) наша добрае жыццё (noster, tra, trum; bonus, a, um; vita, ae *f*).

4. Праспрагайце дзеясловы ў *praes. ind. act., imperat. praes. act.*:

1) demonstro, 1; 2) venio, 4; 3) amitto, 3; 4) minuo, 3.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і прыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg*.; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

1) agrum Graecum; bella magna; deā Romānā; culpam parvam; 2) nautārum bonōrum; viro docto; muri alti; templi pulchri.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў, перакладзіце на беларускую мову:

fugis, gerunt, invenītis, neco, scribĕre, trahit, venīmus, vincis, vivĭte.

De Graecōrum et Romanōrum deis

Graeci et Romāni non unum, sed multos deos deasque colunt. Primus in numĕro deōrum Juppĭter est, Saturni filius. Juppĭter in Olympo sedet et mundi imperium tenet. Inde deus deōrum tonat et fulmĭnat. Neptūnus, secundus filius Saturni, in Oceăno regnat. Ubi ventos et procellas et excĭtat et mitĭgat. Pluto, tertius Saturni filius, deus inferōrum est. Pluto sub terrā regnat.

Раздзел VII
Асабовыя займеннікі. Зваротны займеннік. Указальныя займеннікі. Займеннікавыя прыметнікі. Дзеясловы, утвораныя ад дзеяслова sum

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Dum fortūna tibi, mi fili, ridet, multos amīcos habes. 2. Ignosce saepe altĕri, tibi nunquam. 3. Unīus viri prudentia interdum est causa fortūnae totīus popŭli. 4. Nulli nocēre debēmus. 5. Crede mihi. 6. Vobiscum venio Romam. 7. Nemo nostrum vitio caret. 8. Vir doctus in se semper divitias habet. 9. Inter domĭnum et servum nulla amicitia esse potest. 10. Filiam meam ei viro trado. 11. Cur nos timētis? Vos non timēmus. 12. Veni ad me. 13. Tecum mihi ubīque bene est, sine te – male. 14. Ades amīcis, amīci tibi adsunt. 15. Vir bonus est, qui patriae suae prodest, dum potest. 16. Nemo illum amat, qui nuntiat mala. 17. Mihi desunt scientiae. 18. Tene memoriā nos. 19. Medĭci istīus morbi causam invenīre non possunt. 20. Non possŭmus falsis amīcis credĕre. 21. Inopiae desunt multa, avaritiae – tota. 22. Nihil prosunt lacrĭmae, nihil potest fata movēre. 23. Nobis bella odiōsa sunt. 24. Non bonus est ulli, qui malus est ipse sibi.

25. Tú mihi sóla placés, || nec jám te práeter in úrbe
fórmōsá (e)st ocŭlís || úlla puélla meís.

(*Tibullus*. «*Carmĭna*». *III*, *19*, *3–4*)

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. І табе і мне неабходны веды. 2. Табе аднаму я пішу гэтую кнігу. 3. Не пакідайце нас. 4. Ты павінен заўсёды дапамагаць свайму сябру. 5. Вашыя парады дапамагаюць нам. 6. Дрэнныя прыклады шкодзяць дзецям. 7. Лянівы вучань шкодзіць сабе, а не настаўніку.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) нейкі разумны чалавек (ullus, a, um; doctus, a, um; vir, viri *m*); 2) тая прыгожая дзяўчынка (is, ea, id; pulcher, chra, chrum; puellŭla, ae *f*).

4. Праспрагайце дзеясловы ў *praes. ind. act.*:

1) rideo, 2; 2) trado, 3; 3) nuntio, 1; 4) desum, deesse.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка, прыметніка, займенніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

alterīus poētae nostri; eam amicitiam bonam; uni discipŭlo bono; illi magistri tui.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў, перакладзіце на беларускую мову:

agis, intĕres, audītis, inest, cape, supersŭmus, dicunt, obestis, ducĭmus.

De Aesculapio

Multi apud Graecos clari medĭci sunt. Primus Graecōrum medĭcus Aesculapius est, vir doctus, perītus, ingeniōsus. Postea ille medicōrum deus est. In libris Homēri de libĕris illīus dei legĭmus. Multa templa Graecōrum Aesculapio sacra sunt. Templa ejus plerumque in lucis sunt; luci quoque ei sacri sunt. Medĭci Graecōrum ad templa domicilia habent. Virum aegrum ei in templo ponĕre solent. Cum aeger addormit, deus ei in somno medicīnam demonstrat. Aeger somnium medĭcis narrat, et ei remedium designant. Si convalescit aeger, morbum suum et remedium in tabŭlā inscrībit et muro templi ponit. Ita gratias deo agit.

Раздзел VIII
Praesens indicatīvi passīvi.
Infinitīvus praesentis passīvi.
Незалежная і залежная канструкцыі.
Ablatīvus auctōris

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Etiam magna regna delentur. 2. Vita vestra amicitiā ornātur. 3. Prudentiā saepe vitantur pericŭla. 4. Castra vallo fossāque muniuntur. 5. Incŏlae Galliae antīquae ipsōrum linguā Celtae, linguā Latīnā Galli appellantur. 6. Pulchri libri

libenter a discipŭlis leguntur. 7. Agri ab agricŏlis arantur et coluntur. 8. Libris bonis delectāmur. 9. Isti libri tibi a me mittuntur. 10. Laudāmur a nostris amīcis. 11. Gallia a Romānis superātur. 12. Agri fluviis irrigantur. 13. Amicitia humāna bonis negotiis capĭtur. 14. Agri et oppĭda bello vastantur. 15. Persae ab Alexandro Magno superantur apud fluvium Granīcum in pugnā magnā.

16. Bárbărus híc ego súm, || quia nón intéllĕgor úlli,
Ét ridént stolĭdí || vérba Latína Getáe.

(*Ovidius*. «*Tristia*».
V, *10*, *37–38*)

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Пажар знішчае горад. Горад знішчаецца пажарам. 2. Вучні чытаюць байкі паэтаў. Байкі паэтаў чытаюцца вучнямі. 3. Я дасылаю ліст сябру. Ліст дасылаецца мною сябру. 4. Ружы ўпрыгожваюць статуі. Статуі ўпрыгожваюцца ружамі.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) тое старажытнае царства (idem, eădem, idem; antīquus, a, um; regnum, i *n*); 2) гэты глыбокі роў (hic, haec, hoc; altus, a, um; fossa, ae *f*).

4. Праспрагайце дзеясловы ў *praes. ind. act., praes. ind. pass.*:

1) vasto, 1; 2) capio, 3.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка, прыметніка, займенніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

regni magni; vitis vestris; Galliam antīquam; istīus libri; huic discipŭlae.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў, перакладзіце на беларускую мову:

faci, adjuvāris, agunt, amāmur, appellātur, audiunt, cogĭtor, conservāris, dantur, delēri.

Castra Romāna

A Romānis castra saepe in bello ponuntur. Primum a tribūno locus idoneus eligĭtur, ubi aqua et cibus facĭle inveniuntur. Deinde quadrātum spatium signātur et munītur. In mediis castris multa tabernacŭla ponuntur. Impedimenta et spolia cumulantur. In castris custodiae per vallum disponuntur. Si inimīci vallo appropinquant, statim a custodiis cernuntur. Signum tubā extemplo datur. Ităque copiae secūrae in castris dormiunt.

Раздзел IX
Imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Antīqui incŏlae Graeciae et Italiae varios deos deasque colēbant. 2. Viri Romāni semper fortĭter pro patriā pugnābant. 3. Graeci per decem annos Trojānos expugnāre non potĕrant. 4. Vita servōrum Romanōrum misĕra et molesta erat. 5. Spartāni ante proelium corōnis comas ornābant. 6. Castra Romanōrum vallo fossāque muniebantur. 7. Gloria victoriārum Romanōrum magna erat apud popŭlos antīquos. 8. In magno templo Delphōrum Pythia multa oracŭla dabat. 9. Germāni, ut Tacĭtus narrat, initio oppĭda non aedificābant. 10. Puĕri Romanōrum a servis Graecis educabantur. 11. Graeci antīqui in loco victoriae monumenta struēbant. 12. Romāni antīqui cum finitĭmis popŭlis multa bella gerēbant. 13. Romae multa et pulchra monumenta, templa, theatra erant. 14. Familia Romāna ex domĭnis, libĕris, servis constābat. 15. Romāni nunquam multos inimīcos timēbant. 16. Germāni copias Romanōrum a vicis prohibēre jam non potĕrant.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Жыхары Італіі акружалі свае гарады моцнымі сценамі. 2. Слава Вергілія і Гарацыя была вялікая не толькі ў Рыме, але і ва ўсёй Італіі. 3. Настаўнік распавядаў вучням пра перамогі рымлян. 4. Памерлыя ў грэкаў і рымлян спальваліся. 5. Рымляне каля алтароў прыносілі ахвяры багам і багіням. 6. Шматлікія народы старажытнай Еўропы вывучалі лацінскую мову.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) той старажытны жыхар (is, ea, id; antīqus, a, um; incŏla, ae *m*); 2) гэты суседні народ (ille, a, ud; finitĭmus, a, um; popŭlus, i *m*).

4. Праспрагайце дзеясловы ў *imperf. ind. act., imperf. ind. pass.*:

1) timeo, 2; 2) colo, 3; 3) insum, inesse.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і прыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

copiis Romānis; vitae misĕrae; populōrum antiquōrum; oracŭlo Delphĭco; monumenti pulchri.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў, перакладзіце на беларускую мову:

demonstrābam, poterātis, desiderāmur, docēbant, abĕras, ducĭtis, faciēbant, fugĭmus, laudabamĭni.

De Aegypto

Aegyptus Afrĭcae regnum antīquum erat. Incŏlae ejus praecipue agricultūram exercēbant et mercatūram cum popŭlis Eurōpae, praesertim cum Graecis, faciēbant. Nilus fluvius et antea erat, et nunc est certum beneficium natūrae, quia in Aegypto raro pluit. Is autem extra ripas diffluit, terram irrĭgat et frugiĕram facit. Ităque agricŏlae Aegypti habĭtant non procul ab ejus ripis.

De Mercurio

Mercurius deus Majae filius erat. Primum Mercurium pro deo commercii Romāni colēbant, deinde, ut Graeci, deōrum nuntium et ministrum numerābant et cum alis et caduceo effingēbant. Mercurius jussa deōrum incŏlis nuntiābat et anĭmos mortuōrum ad infĕros deducēbat. Saepe igĭtur modo in Olympo, modo in terrā, modo apud infĕros erat. Praeterea Mercurius erat deus eloquentiae; ităque Graeci et Romāni Mercurio linguas bestiārum sacrificābant. Simulācra Mercurii in foris oppidōrum et in viis et in triviis erant.

Раздзел X
Futūrum I indicatīvi actīvi et passīvi

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Veros amīcos pecuniā non parābis. 2. Semper memoriā tenebĭmus victorias popŭli nostri. 3. Romae videbĭtis multa pulchra monumenta. 4. Mea officia efficiam. 5. Faciam, quod potĕro. 6. Libri poētārum Romanōrum semper nobis laetitiam et gaudium dabunt. 7. Si incerta petēmus, certa amittēmus. 8. Libenter istum librum legēmus, si nobis eum dabis. 9. Si necessarium erit pro patriā nostrā pugnāre, ad arma vocabĭmur et contra inimīcos ducēmur. 10. In libris antīquis magnam copiam sententiārum egregiārum inveniētis. 11. Qui delictum faciet, puniētur.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Мы будзем жыць шчасліва. 2. Калі ты прачытаеш шмат кніг, твае веды павялічацца. 3. Мы заўсёды будзем любіць нашых сяброў. 4. Памяць пра вялікіх людзей ніколі не знікне.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) гэтая выдатная кніга (hic, haec, hoc; speciōsus, a, um; liber, bri *m*); 2) гэтая вялікая радасць (iste, a, ud; magnus, a, um; laetitia, ae *f*).

4. Праспрагайце дзеясловы ў *fut. I ind. act., fut. I ind. pass.*:

1) pugno, 1; 2) duco, 3; 3) praesum, praeesse.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і прыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

popŭlos finitĭmos; belli odiōsi; divitiae magnae; amīce vere; victoriis incertis.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў, перакладзіце на беларускую мову:

miscebamĭni, monebĕris, mutāri, prodĕrat, navigābam, necābunt, scribi, poterĭmus, terrebĭtur.

De bellis

Antīqui Graeci et Romāni bella gerēbant, terras finitimōrum populōrum invadēbant, incŏlas interficiēbant aut captīvos secum asportābant. In numĕro servōrum apud Graecos atque Romānos multi captīvi erant.

Nobis autem bella odiōsa sunt. Ităque bella vitabĭmus, inimicōrum copias non timebĭmus, justitiam, concordiam atque amicitiam inter popŭlos colēmus, patriae divitias magnas parabĭmus.

Раздзел XI
3-е скланенне назоўнікаў. Зычны тып

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Milĭtes nostri pericŭla et labōres magnos patienter tolerābunt. 2. Gloriae cupidĭtas multum in homĭnum vitā valet. 3. Sine legībus nulla est civĭtas, nam civĭtas legībus continētur. 4. Apud Germānos antīquos plus boni mores valēbant, quam bonae leges. 5. Patriae salūti serviēbam semper, nunquam fortūnae meae. 6. Eurōpam multae natiōnes incŏlunt. 7. Primo reges popŭlum Romānum regēbant, deinde Romāni consŭles creābant, postrēmo imperatōres Romam regēbant. 8. Poētas Plato deōrum filios et sapientiae duces vocābat. 9. Corpŏra puerōrum labōre firmabuntur. 10. Nonnulla sidĕra nomĭna deōrum antiquōrum etiam nunc habent. 11. Cicĕro salūtem dicit Attĭco. 12. Cupio

virtūte, non fraude vincĕre. 13. Homĭnes semper pacem petent. 14. Virtus ducum et milĭtum victoriam praebēre solet. 15. Mores et institūta Romanōrum et Germanōrum antiquōrum varii erant. 16. Apud Gallos viri in uxōres, sicŭti in libĕros vitae necisque potestātem habēbant. 17. Tempŏra mutant mores.

18. Vér sua grána serít, || fovet áestas sémĭna fóta,
Cóllĭgit áutumnús, || lécta[1] recóndit hiéms.
(*Antologia Latīna*)

19. Grátia, Músa, tibí! || Nam tú solátia práebes,
Tú curáe requiés, || tú medicína venís.
(*Ovidius*. «*Tristia*».
IV, *10*, *117–118*)

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Нам вядомы шматлікія законы старажытных рымлян. 2. У Еўропе шмат дзяржаў. 3. Законы – захавальнікі чалавечага грамадства. 4. Нашыя воіны заўсёды з мужнасцю змагаліся і будуць змагацца за бацькаўшчыну. 5. Сляпы не можа меркаваць пра колер. 6. Рымскі пісьменнік Тацыт апісваў норавы старажытных германцаў.

3. Дапасуйце прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) добры нораў (bonus, a, um; mos, moris *m*); 2) вядомае імя (clarus, a, um; nomen, ĭnis *n*); 3) наша дзяржава (noster, tra, trum; civĭtas, ātis *f*).

4. Праспрагайце дзеясловы ў *praes. ind. act., imperf. ind. pass., fut. I ind. act.*:

1) creo, 1; 2) incŏlo, 3.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і прыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg*.; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

carmĭnum antiquōrum; consŭle Romāno; uxōres bonae; tempoīibus nostris; homĭnis mali.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў; форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

trahet, veniēmus, vidēbar, vinci, vitabuntur, vives, vocabĕris, adjuvabimĭni, agētis, audit.

De Apollĭne

Apollo a Graecis et Romānis frater Dianae putabātur. Apollĭnis et Dianae pater erat Juppĭter, mater – Latōna. Apollĭnis in tutēlā erant poētae. Comĭtes

---

[1] Перакласці: «сабранае» (*acc. pl. n*).

Apollĭnis erant musae. Poētae antīqui Apollĭnem musārum ducem, poētārum patrem, carmĭnum auctōrem, medicīnae inventōrem nominābant. Apollĭni oracŭlum Delphĭcum sacrum erat. Ibi deus hominĭbus per Pythiam et sacerdōtes futūra nuntiābat. Sacerdōtes Delphĭci erant custōdes fidi Apollĭnis templi. Pariĕtes templi Delphĭci multis donis ornabantur.

Раздзел XII
3-е скланенне назоўнікаў. Змешаны і галосны тыпы

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. In pace artes et littĕrae florent, idcirco pax mater artium appellātur. 2. Linguae nonnullārum gentium antiquārum nobis ignōtae sunt. 3. In mari Mediterraneo sunt multa et varia genĕra animalium. 4. Eurōpae pars, quae a Galliā Pyrenaeis montĭbus dividĭtur, Hispania appellātur. 5. Scythia includebātur ab uno latĕre Ponto, ab altĕro montĭbus Riphaeis, a tergo Asiā et Phasi flumĭne. 6. Nautae tempestātem timent, nam mare tum periculōsum erit. 7. Fulgŭra caelum et mare illustrant, venti aquam maris turbant. 8. Nautae Neptūnum, marium deum, invocābant et auxilium navĭbus rogābant. 9. Libertātem civium defendent non arces altae, sed concordia et leges bonae. 10. Nomĭna multārum urbium Graecārum clara sunt. 11. Arces urbium antiquārum in collĭbus sitae erant et muris firmis cingebantur. 12. Classis gentium antiquārum constābat ex navĭbus longis et navĭbus onerariis. 13. Nulla habēmus arma contra mortem. 14. Atheniensĭbus magna classis navium longārum erat. 15. Polyphēmus mediā in fronte unum ocŭlum habēbat, lacte carnĕque vivēbat.

16. Dúm virés anníque sinúnt, || toleráte labóres:
Jám veniét tacĭtó || tárda senécta pedé.
(*Ovidius*. «*Ars amatoria*». *II*, *669–670*)

17. Návĭta dé ventís, || de táuris nárrat arátor,
Énumĕrát milés || vúlnĕra, pástor ovés.
(*Propertius*. «*Elegīae*». *II*, *1*, *43–44*)

18. Póma dat áutumnús, || formósa (e)st méssĭbus áestas,
Vér praebét florés, || ígne levátur hiéms.
(*Ovidius*. «*Remedia amōris*». *187*)

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Мы больш верым сваім вачам, чым вушам. 2. Чалавек розумам пераўзыходзіць жывёл. 3. Час вылечыць нават вялікі смутак. 4. Ромул і Рэм лічыліся сынамі Марса. 5. Мы пазнаем чалавека па яго ўчынках і словах.

3. Дапасуйце прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) высокая крэпасць (altus, a, um; arx, arcis *f*); 2) небяспечнае мора (periculōsus, a, um; mare, is *n*).

4. Праспрагайце дзеясловы ў *praes. ind. pass., imperf. ind. act., fut. I ind. pass.*:

1) contineo, 2; 2) divĭdo, 3.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і прыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

gentībus nonnullis; nocte caecā; mari profundo; navem longam; genĕrum variōrum.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў, перакладзіце на беларускую мову:

capiebātis, dicent, discĭtis, faciēmus, fuge, gerar, invenīri, necas, trahunt, vincĭte.

De sacrificiis antiquōrum

Popŭli antīqui deos sacrificiis placābant. Apud Romānos plerumque sacerdōtes sacrificia parābant, nam sacerdōtes juris divīni perīti erant. Supĕris deis albas hostias immolābant, infĕris – nigras. Numĕrus hostiārum interdum permagnus erat. Sacerdōtes capĭta hostiārum ornābant corōnis et ante templa mactābant. Exta in aris cremābant.

Deis praeterea vinum, lac, mel grata dona erant. Post sacrificia sacerdōtes ad honōrem deōrum epŭlas parābant.

Capitolium

In Capitolio arx Romanōrum et sedes sanctae deōrum erant. Arx, in summā parte Capitolii sita, moenībus altis muniebantur. In bello arx perfugium civium Romanōrum erat. Galli aliquando arcem caecā nocte expugnābant, sed ansĕres Junōnis arcem et urbem servābant. In Capitolio etiam templa nonnullōrum deōrum erant, ut Jovis, Junōnis, Concordiae. Praecipue nota sedes Jovis erat. Nunc aedis praeclārae exiguae supersunt ruīnae.

Раздзел XIII
Прыметнікі 3-га скланення

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Terra est mater commūnis omnium mortalium. 2. Labor omnia vincet. 3. Omnis ars imitatio est natūrae. 4. Sociāle anĭmal est homo. 5. Divitiae apud sapientem virum in servitūte sunt, apud stultum in imperio. 6. Corpus homĭnis mortāle est, anĭmus immortālis. 7. Milĭtes fortes non mortem, sed infamiam timent. 8. Sine virtūte felix non eris. 9. Nomĭna civium fortium semper memoriā tenebĭmus. 10. Ingens erat numĕrus librōrum Cicerōnis de philosophiā, eloquentiā, arte oratoriā. 11. Celebria sunt nomĭna scriptōrum Romanōrum: C. Julii Caesăris, C. Sallustii Crispi, T. Livii, Cornelii Tacĭti. 12. Longum est iter per praecepta, breve et effĭcax per exempla. 13. Nemo omnia scire potest. 14. Multi flores hominĭbus utĭles sunt. 15. Divitiae homĭnem felīcem non faciunt. 16. Nautae audāces per omnia maria currunt. 17. Nota sunt nobis poēmăta vetĕra Homēri, clari poētae vetĕrum Graecōrum.

18. Díffĭcĭlís, facĭlís, || jucúndus, acérbus es ídem,
Néc tecúm possúm || vívĕre, néc sine té.
(*Martiālis*. «*Epigrammăta*».
XII, *46*, *1–2*)

19. Sémper páuper erís, || si páuper es, Áemiliáne.
Dántur opés nullí || núnc, nisi dívitĭbús.
(*Martiālis*. «*Epigrammăta*».
V, *81*, *1–2*)

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Нават дым бацькаўшчыны будзе для нас (= нам) салодкі і прыемны. 2. Кожны пачатак цяжкі. 3. Імёны знакамітых прамоўцаў старажытнасці, Цыцэрона і Дэмасфена, бессмяротныя. 4. Ахіл меў бессмяротную маці і смяротнага бацьку. 5. Філосафы дадуць мудрыя парады ўсім грамадзянам нашай дзяржавы.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) тая агульная зямля (is, ea, id; terra, ae *f*; commūnis, e;); 2) наша бессмяротная душа (noster, tra, trum; immortālis, e; anĭmus, i *m*).

4. Праспрагайце дзеяслоў у *praes. ind., imperf. ind., fut. I ind.*:

cingo, 3.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і прыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

viris sapientĭbus; omnĭbus virĭbus; milĭte forti; numĕri ingentis; opĕrum immortalium.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў, перакладзіце на беларускую мову:

vivam, agēbam, audient, capĕre, demonstrābunt, dicĭmus, docēmus, ducet, facĭte, gerebātis.

De Jove

Antīqui Romāni multos deos colēbant. Domĭnus caeli et terrae erat Juppĭter. Poētae Graeci Jovem patrem deōrum hominumque vocābant. Et dei et homĭnes Jovem timēbant. Juppĭter in Olympo habitābat et cum fratrĭbus mundum gubernābat. In tutēlā Jovis praecipue reges erant. Juppĭter auctor erat legum humanārum. Fratres Jovis erant Neptūnus et Pluto, sorōres – Juno, Ceres, Vesta.

De Achille

Celĕber est Achilles, filius Pelei regis et Thetĭdis deae. Is partĭceps belli Trojāni erat. Celĕbre est scutum ejus, celebria arma. Et scutum et arma ejus sunt opĕra Hephaesti dei. Celĕbris est celerĭtas Achillis. Celeritāte suā incredibĭli et magno corpŏris robŏre Achilles Trojānis terribĭlis erat. Ira ejus Graecis perniciōsa erat. Mors Patrŏcli, ejus amīci, Achilli dolōres acres dat. Ob id Hectōrem ad pugnam provŏcat et virum fortem necat.

Раздзел XIV
Асноўныя формы дзеяслова.
Perfectum indicatīvi actīvi

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. C. Julius Caesar, postquam Pharnăcem, regem Pontĭcum, facĭle superāvit, ad amīcum suum scripsit: «Vēni, vidi, vici». 2. Graeci Trojam delevērunt, incŏlas necavērunt. 3. Catilīna duos equĭtes ad Cicerōnem salutātum misit. 4. Tarquinius Superbus, ultĭmus rex Romanōrum, cognōmen suum morĭbus meruit. 5. Civĭtas Romāna multos annos floruit. 6. Athenienses, postquam Persas fugavērunt, praedam magnam ex campo Marathonio portavērunt. 7. Xerxes Asiam et Eurōpam ponte junxit. 8. Romāni Carthaginiensĭbus bellum indixērunt. 9. Herodŏtus, scriptor Graecus, multārum gentium urbes vidit et mores eārum descripsit. 10. Vergilius, poēta Romanōrum, egregiis carminĭbus Aenēae errōres cecĭnit. 11. Darēus, rex Persārum, a Graecis aquam et terram postulāvit. 12. Pythagŏras primus se appellāvit philosŏphum. 13. Helvetii suas

copias per Provinciam traducĕre non potuērunt. 14. Priămus rex Trojanōrum fuit, Hecŭba uxor ejus fuit. 15. Marcus Atilius Regŭlus, dux Romanōrum, primus copias suas in Afrĭcam traduxit et ibi oppĭda et multa castella expugnāvit. 16. Omnes hostes terga vertērunt neque prius fugĕre destitērunt, quam ad flumen Rhenum pervenērunt. 17. Caesar copias suas divīsit partemque legiōnum in castris Pompēji relīquit, partem in sua castra remīsit. 18. Copiae nostrae hostes pepulērunt et in fugam dedērunt. 19. Roma urbs septem collium appellātur; in colle Capitolīno arx firma et templa deōrum fuērunt. 20. Caesar copias Ariovisti regis e Galliā trans flumen Rhenum pepŭlit.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Ромул і Рэм заснавалі ў Лацыі новы горад. 2. Войны знішчылі шматлікія багацці нашай радзімы. 3. Гусі ўратавалі Рым ад галаў. 4. Воіны пабудавалі мост цераз раку. 5. Цэзар адвёў свае войскі ў Азію зімаваць. 6. Парыс, сын Прыама, забіў стралой Ахіла, адважнага правадыра грэкаў. 7. Герадот, грэчаскі пісьменнік, пабачыў гарады шматлікіх плямёнаў і апісаў іх звычаі.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнікі да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) гэты доўгі і цяжкі шлях (ille, a, ud; longus, a, um; et; difficĭlis, e; iter, itinĕris *n*); 2) той бязлітасны і люты вораг (iste, a, ud; acerbus, a, um; et; atrox, ōcis; hostis, is *m*).

4. Праспрагайце дзеясловы ў *imperf. ind. act., fut. I ind. pass., perf. ind. act.*:

1) do, dedi, datum, 1; 2) dedo, dedĭdi, dedĭtum, 3; 3) desum, defui, – , deesse.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і прыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

equĭtis celĕris; equis ferocĭbus; legiōnis Romānae; ponte longo; carmĭna egregia.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў, перакладзіце на беларускую мову:

agēbant, amisisti, cecĭdĭmus, cenavistis, cogitāvi, debuit, dedidisti, dedisti, dicam, ducis.

De Parĭde, Priămi filio

Antīquis temporĭbus in Asiā fuit oppĭdum praeclārum, Troja nomĭne. Ibi popŭlus Trojanōrum sub Priămi regno vixit, ut Homērus carminĭbus suis

cecĭnit. Priămo filius erat Paris, qui pericŭlo Trojae erat. Oracŭlum regem monuit: «Neca Parĭdem! Paris fax Trojae est!» Tum pater servum cum filio parvo in silvam misit et interficĕre eum jussit. Servus imperāta regis non fecit, sed puĕrum in silvā imposuit et relīquit. Ibi pastōres eum invenērunt et educavērunt. Nomen autem puĕri pastōres nescivērunt. Aliquando juvĕnis ludis Trojanōrum interfuit. Postquam multos Trojānos vicit, Priămus de patre et matre interrogāvit. Tum rex filium cognōvit.

Раздзел XV
Plusquamperfectum indicatīvi actīvi. Futūrum II indicatīvi actīvi

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Pauci ordĭnis senatorii, qui Pompejo se conjunxĕrant, nocte fugā salūtem petivērunt. 2. Theseus patriam timōre liberavĕrat et virtutĭbus suis gloriam et auctoritātem suam valde auxĕrat. 3. Dionysius, tyrannus Syracusārum, qui cum finitĭmis civitatĭbus felicĭter pugnavĕrat, divitias ingentes possidēbat. 4. Tarquinius Superbus multos senatōres occidĕrat vel in exsilium pepulĕrat, ităque Brutus Tarquinios regno expŭlit. 5. Quamquam medĭcus varia medicamenta adhibuĕrat, puellam aegram sanāre non potuit. 6. Postquam Alcibiădes copiis praeesse coepĕrat, neque terrā, neque mari hostes pares esse potuĕrant. 7. Fuērunt inter interfectōres Caesăris duo Bruti ex eo genĕre Bruti, qui primus Romae consul fuĕrat et reges expulĕrat. 8. Ubii, qui uni ex Transrhenānis ad Caesărem legātos misĕrant, amicitiam fecĕrant, obsĭdes dedĕrant, eum de auxilio orābant. 9. Calchas sacerdos Graecis, qui in Trojam navigavĕrant: «Non solventur naves, – inquit, – priusquam Agamemnŏnis filiam immolaverĭtis». 10. Philippus, Macedŏnum rex, Lacedaemoniis scripsit: «Si in Laconĭcam venĕro, finĭbus vestris vos exturbābo». Lacedaemonii rescripsērunt: «Si». 11. Alexander puer duodĕcim annōrum equum ferōcem domuit, qui a nullo domāri potuĕrat. 12. Caesar pontem, quem[1] in Rheno fecĕrat, paulo post rescĭdit. 13. Vanam gloriam qui sprevĕrit, habēbit veram. 14. Talem habebĭmus frugem, qualis fuĕrit labor.

[1] Quem – *acc. sg. m* ад qui, quae, quod.

15. Dónec erís felíx, || multós numerábis amícos;
Témpŏra sí fuĕrínt || núbĭla, sólus erís.
(*Ovidius*. «*Tristia*».
I, *9*, *6–7*)

16. Jámqu(e) opus éxēgí, || quod nón Jovis íra, nec ígnes,
Néc potĕrít ferrúm, || nec edáx abolére vetústas.
(*Ovidius*. «*Metamorphōses*».
XV, *871–872*)

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Фемістокл адбудаваў сцены, якія разбурылі персы. 2. Салдаты выканалі тое, што загадаў палкаводзец. 3. Ваша меркаванне зменіцца, калі вы пра ўсё даведаецеся. 4. Аляксандр разбурыў Фівы, якія доўга квітнелі. 5. Грэкі ўшаноўвалі тых людзей, якія забівалі тыранаў.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнікі да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) той моцны і трывалы мост (idem, eădem, idem; firmus, a, um; et; fortis, e; pons, pontis *m*); 2) гэтая дзікая і неўтаймаваная кабыла (hic, haec, hoc; ferox, ōcis; et; liber, ĕra, ĕrum; equa, ae *f*).

4. Праспрагайце дзеясловы ў *perf. ind. act., fut. II ind. act., pqperf. ind. act.*:

1) mitto, misi, missum, 3; 2) rogo, 1; 3) prosum, profui, – , prodesse.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і прыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; калі магчыма, форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

divitiis ingentībus; multos senatōres; varii medicamenti; ordini senatorio; equōrum ferocium.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў, перакладзіце на беларускую мову:

egĕram, facient, fecērunt, fugĕris, gerēbas, gessĕras, habuĕrint, intellexistis, invenīmus, juverātis.

De Carthagĭne

Olim Carthāgo urbs magnae potentiae fuit. Carthaginiensium majōres ex antīquā Phoeniciae urbe, nomĭne Tyrus, emigravĕrant. Carthaginienses et boni nautae et mercatōres callĭdi erant. Classis eōrum e multis navĭbus constābat. Saepe cum Graecōrum urbĭbus, in Siciliā sitis, de dominatiōne marium contendēbant. Pars Graecōrum Romānos auxilio vocāvit. Ita Carthaginienses eam gentem quoque in numĕro hostium habēbant.

Bello Punĭco secundo Hannĭbal, dux clarus, copias Carthaginiensium ex Hispania trans juga Alpium duxit Romanosque in multis proeliis vicit. Tamen popŭlum Romānum non devīcit. Romāni classem suam in Afrĭcam misērunt et hostes ibi vicērunt. Bello Punĭco tertio Carthagĭnem armis cepērunt et diripuērunt, arcem moeniăque urbis delevērunt, naves rapuērunt.

De Prometheo

Prometheus, qui auxilio Minervae homĭnes ex terrā et aquā fecĕrat, de genĕre humāno bene meruit. Aliquando consilium Jovis, qui omnes homĭnes necāre constituĕrat, Prometheo notum erat. Prometheus in caelum vēnit, ignem, quem[1] Juppĭter hominĭbus negavĕrat, de Olympo subduxit et hominĭbus donāvit. Quamquam ira Jovis magna erat, genus humānum non delēvit. Prometheum autem Vulcānus in monte Caucăso ferreis catēnis ad saxum alligāvit cotidiēque aquĭla jecur Promethei devorābat. Jecŏris pars, quam[2] aquĭla interdiu devoravĕrat, noctu crescēbat. Ita Prometheus ingentes dolōres tolerābat. Postea Hercŭles aquĭlam sagittā necāvit Prometheumque liberāvit.

Раздзел XVI
Дзеепрыметнікі

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Massilienses omnĭbus defessi malis, frumenti inopiā adducti, bis navāli proelio superāti, se dedĕre constituērunt. 2. Aeēta, rex Colchōrum, Argonautas in fines suos venientes et vellus aureum poscentes aspĕre accēpit. 3. Anguis, qui centum ocŭlos habēbat, vellus aureum, in silvā sacrā collocātum, semper custodiēbat. 4. Phrixus et Helle, a novercā apud patrem perfĭde accusāti, absentes damnāti sunt. 5. Phrixus, mortem sorōris deplōrans, cum ariĕte ad Colchos, in oriente habitantes, pervēnit. 6. Legāti Romanōrum, de pace ad Gallos missi, illos superbis verbis offendēbant. 7. Capitolium, a Gallis paene captum, ansĕres servavērunt. 8. Romāni, a Camillo servāti, valde gaudēbant. 9. Alexandro, cum parvis copiis in Asiam procedenti, rex Persārum ingentes copias praemīsit. 10. Arīo Italiam et Siciliam peragrāvit divitias sibi paratūrus. 11. Arīo cum divitiis acceptis in Graeciam revertit. 12. Ubi Midas cenatūrus est, cibus in aurum mutātur. 13. Nauta navigatūrus ventum exspectat. 14. Equi

[1] Quem – *acc. sg. m* ад qui, quae, quod.

[2] Quam – *acc. sg. f* ад qui, quae, quod.

albi currum imperatōris triumphantis vehēbant. 15. Miles fortĭter pugnans hostem necāvit. 16. Milĭtes fortĭter pugnantes hostes vicērunt.

17. Gráecia cápta ferúm || victórem cépit et ártes
Íntŭlit ágrestí Latió.

(*Horatius*. «*Epistŭlae*». *II*, *1*, *156–157*)

18. «Trója, valé! Rapĭmúr», – || clamánt, dant óscŭla térrae
Tróădes ét patriáe || fumántia técta relínquunt.

(*Ovidius*. «*Metamorphōses*». *XIII*, *420–421*)

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Грэкі забілі шматлікіх траянцаў у сне (= якія спалі; *pcp*. *praes*. *act*.). 2. Законы, ухваленыя рымскім народам, выразаліся на дошках. 3. Воіны падышлі да горада, маючы намер разбурыць (*pcp*. *fut*. *act*.) яго. 4. Рым, пабудаваны Ромулам і Рэмам, называецца Вечны горад. 5. Ворагі, якія набліжаліся (*pcp*. *praes*. *act*.), спалохалі жыхароў.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнікі да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) тая прыгожая і карысная кветка (is, ea, id; pulcher, chra, chrum; et; utĭlis, e; flos, floris *m*); 2) гэтая доўгая і цёмная ноч (hic, haec, hoc; longus, a, um; et; caecus, a, um; nox, noctis *f*).

4. Утварыце *pcp. praes. act., pcp. perf. pass., pcp. fut. act.* ад дзеясловаў:

1) ago, egi, actum, 3; 2) juvo, juvi, jutum, 1; 3) compleo, 2.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і прыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg*.; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

proelia navalia, vellĕre aureo, copias ingentes, malōrum omnium, silvae sacrae.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў, перакладзіце на беларускую мову:

agam, cecīderĭmus, audiēbat, cenavērunt, demonstrabĭtis, creavĭmus, discĭte, debuerātis, facĭtis, didicĕris.

De educatiōne in Spartā

Athenienses artĭbus et littĕris excellēbant, Spartāni autem fortes milĭtes erant. Aspĕris enim morĭbus puĕri educabantur et ad belli labōres maxĭme parāti erant. Etiam hiĕme acri veste levi induebantur. Attămen frigŏra atrocia tolerābant quotidie in frigĭdā Eurōtae aquā natantes et pedĭbus nudis montes

arduos ascendentes. Sitim quoque famemque patienter tolerābant. Ităque in bello fortĭter pugnantes plerumque victōres fuērunt.

Раздзел XVII
Perfectum indicatīvi passīvi. Plusquamperfectum indicatīvi passīvi. Futūrum II indicatīvi passīvi

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Roma a fratrĭbus Romŭlo et Remo condĭta est. 2. Prometheus in monte Caucăso ferreis catēnis ad saxum alligātus est. 3. Carthăgo et Corinthus a Romānis eōdem anno delētae sunt. 4. Socii Ulixis a Polyphēmo interfecti sunt. 5. Labyrinthus a Daedălo artifĭce in Cretā insŭlā aedificātus est. 6. Prometheus a Hercŭle, qui aquĭlam sagittā necāvit, liberātus est. 7. Postquam Tarquinius Superbus Romā expulsus erat, ibi duo consŭles creāti sunt. 8. Omnes dei ad nuptias Pelei, regis Thessaliae, et Thetĭdis deae invitāti erant, praeter Discordiam. 9. Sorōres Phaēthōnis, qui a Jove fulmĭne ictus erat, in arbŏres mutātae sunt. 10. Postquam Helvetii a Caesăre victi erant, multae gentes Galliae eum auxilio contra Germānos vocavērunt. 11. Aristīdes, qui cognomĭne Justus appellātus erat, in exsilium missus est. 12. Legāti ad Caesărem ab eis nationĭbus, quae trans Rhenum habitābant, missi sunt pacem rogātum. 13. Postquam Numitōri regnum Albanōrum itĕrum mandātum est, Romŭlus et Remus statuērunt novam urbem aedificāre in eis locis, ubi inventi et educāti erant. 14. Aristaeus Eurydĭcem flores carpentem rapĕre cupivĕrat, sed illa a serpente necāta erat. 15. Cum Palatio, ubi Romŭlus initium urbis fecĕrat, paulātim sex colles conjuncti sunt. 16. Non prius dormiēmus, quam negotia nostra finīta erunt. 17. Oracŭlum Apollĭnis Atheniensĭbus respondit: «Belli finis erit, si rex ipse ab hostĭbus occīsus erit».

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Аляксандр Вялікі быў выхаваны Арыстоцелем. 2. Цыцэрон быў названы бацькам бацькаўшчыны. 3. Лагер быў размешчаны на беразе ракі. 4. Гарады Галіі былі заваяваны Цэзарам. 5. Персы былі пераможаны Аляксандрам Вялікім.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) гэты вялікі горад (ille, a, ud; magnus, a, um; oppĭdum, i *n*); 2) гэта жудаснае забойства (idem, eădem, idem; atrox, ōcis; caedes, is *f*).

4. Праспрагайце дзеясловы ў *perf. ind., pqperf. ind., fut. II ind.*:

1) servio, 4; 2) servo, 1.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка, прыметніка, дзеепрыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

urbium novārum, vellĕris collocāti, imperatōrem triumphantem, pyramĭdes claras, alii causae.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў; форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

dedistis, audīta eras, describebamĭni, servāvi, amātae sunt, diligebantur, vocavĕrit, vocāti sunt, agētur, ceperātis, punītae erātis, amittebamĭni.

De equo ligneo

Paris a Priămo rege in Graeciam missus est. Ibi Helĕnam, uxōrem regis Menelāi, rapuit et secum Trojam duxit. Ităque bellum a Graecis Trojānis indictum est. Ubi Graeci magnis cum copiis ad litus Asiae venērunt, Trojam expugnāre temptavērunt. Sed decem annos Troja ab incŏlis ejus magnā virtūte defendebātur. Tandem Trojāni a Graecis dolo victi sunt. Equum ligneum fecērunt, milĭtes in equo occultavērunt, equum et Sinōnem, virum callĭdum, in litŏre reliquērunt, ipsi ad insŭlam proxĭmam discessērunt. Trojāni magno cum gaudio castra Graecōrum deserta vidērunt. Sino de equo ligneo interrogātus est. Ille dixit: «Equus ligneus donum deōrum est. Trahĭte eum in oppĭdum vestrum et collocāte in foro!» Trojāni ita, ut Sino dixit, fecērunt. Nocte is Graecos ex equo liberāvit et portas oppĭdi aperuit. Relĭqui Graeci in oppĭdum intravērunt et Trojānos, qui pericŭlum non exspectābant, necavērunt et oppĭdum delevērunt.

De pyramidĭbus Aegyptiōrum

Prope regiōnem, ubi Nilus in complūra ostia scindĭtur, Aegyptii claras illas pyramĭdes exstruxērunt. Eae jam antīquis temporĭbus a multis visae sunt et hodie quoque a plurĭmis peregrīnis visuntur.

Fabri magna saxa scindēbant scissăque in altum tollēbant. Ope cylindrōrum saxa admovērunt et machĭnis aliud saxum super aliud sustulērunt.

Ubi potestas regum Aegyptiōrum sublāta est, complūres pyramĭdes a latronĭbus apertae sunt. At ingentia illa aedificia neque ab hominĭbus rescindi, neque aliis causis delēri potuērunt.

Раздзел XVIII
4-е скланенне назоўнікаў. 5-е скланенне назоўнікаў

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Socrătes primus philosophiam devocāvit e caelo et in urbĭbus collocāvit et in domūs etiam introduxit et coēgit de vitā et morĭbus rebusque bonis et malis disserĕre (Cicĕro). 2. Vita omnis Germanōrum in venationĭbus atque in studiis rei militāris consistit. 3. Pulchrum est bene facĕre rei publĭcae. 4. Ante Catilīnam item conjuravērunt pauci contra rem publĭcam. 5. In re publĭcā Romānā popŭlus consulĭbus paruit, consŭles autem legĭbus paruērunt. 6. Nonnulli Trojāni, postquam perniciem effugērunt, in Italiam emigravērunt. 7. Nautae Graeci multos portūs visitābant. 8. Antīquis temporĭbus clara fuit turris, in portu Alexandriae aedificāta, nomĭne Pharus. 9. Officia magistratuum Romanōrum domi militiaeque varia fuērunt. 10. Jussu senātūs populīque Romāni quotannis magistrātūs in provincias mittebantur. 11. Apud Cannas Poeni exercitui Romanōrum magno proelio interĭtum paravērunt. 12. Bello Punĭco secundo ad lacum Trasumennum exercĭtus Romānus fusus fugatusque est. 13. Et in rebus secundis et in rebus adversis aequam mentem servāre decet. 14. Odium Catilīnae Cicerōnis paene perniciēi fuit. 15. Dux semper habet spem victoriae.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Ніхто не свабодны ад страху. 2. Грамадзяне імкнуцца да згоды. 3. У старажытнасці многія дамы рымлян былі малыя і простыя. 4. Лагеры рымскіх войскаў былі пачаткам многіх гарадоў Германіі. 5. Войска афінян было невялікае, але палкаводцы былі дасведчаныя ў ваеннай справе. 6. Назвы дзён і месяцаў у многіх мовах Еўропы рымскага паходжання. 7. Адданасць грамадзян з’яўляецца асновай рэспублікі.

3. Дапасуйце прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) вядомая піраміда (clarus, a, um; pyrămis, ĭdis *f*); 2) грэчаскі порт (Graecus, a, um; portus, ūs *m*); 3) вялікая надзея (magnus, a, um; spes, spei *f*).

4. Праспрагайце дзеясловы ў *perf. ind., pqperf. ind., fut. II ind.*:

1) capio, cepi, captum, 3; 2) audio, 4.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка, прыметніка, дзеепрыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg*.; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

domu Graecā; res bonas; portui antīquo; exercĭtūs delēti; re militāri.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў; форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

sensĕram, mixti estis, junguntur, tenuistis, monĭtae erĭtis, vincĕris, jeci, appellāta erunt, regĕris.

De magistratĭbus Romanōrum

Senātus et magistrātūs rem publĭcam Romānam administrābant. Summi magistrātūs fuērunt consŭles, praetōres, aedīles, quaestōres. Quaestōres consulĭbus in bello adĕrant aut in urbe aerarium administrābant. Aedilĭbus cura viārum et aedificiōrum publicōrum mandāta erat. Diēbus festis in circo popŭlo ludos parābant, nam Romāni ludis valde delectabantur. Nota sunt verba: «Panem et circenses!»

Praetōres judicābant: praetor urbānus de controversiis civium, praetor peregrīnus de controversiis civium et peregrinōrum. Inter omnes magistrātūs consŭlum potestas summa fuit. In bello consŭles duces exercituum erant, in pace civitātem administrābant. Saepe apud popŭlum aut in senātu oratiōnes de legĭbus habēbant. Lictōres ante consŭles portābant fasces – secūrim, virgis circumdātam; primo enim consulĭbus potestas vitae necisque in cives erat. Ităque fasces signum potestātis erant.

Panem et circenses

Diēbus festis Romāni variis ludis delectabantur. Ad hanc rem Romae aedificia publĭca exstructa erant: theātra, in quibus ludi scaenĭci instituebantur, praeterea circi et amphitheātra. Illi ad cursūs equestres destināti erant, haec ad pugnas homĭnum inter se et ad venatiōnes bestiārum.

Arti gladiatoriae praecipue servi destinabantur. Hi per multos annos in disciplīnā apud magistrum erant, qui eos varias pugnas docēbat et bene institūtos in arēnas amphitheātri producēbat.

Illo die centum paria gladiatōrum producta sunt. Tubā signum datum est. Protĭnus singŭla paria pugnam commisērunt: alii gladiis, alii hastis rem gerēbant, alii adversarios retĭbus captābant, alii pugnis certābant. Multi gravĭter vulnerāti, multi necāti sunt. Qui victi erant, manūs ad popŭlum tendēbant, misericordiam ejus implorantes; timĭdi, repudiāti, ab adversariis trucidabantur.

Postquam certāmen gladiatōrum finītum est et arēna purgāta, aliud spectacŭlum ocŭlis spectantĭbus proposĭtum est. Nam ex caveis arēnas

cingentībus uno tempŏre magnus numĕrus ferārum bestiārum emissus est. Bestiae furibundae aliae alias vulnerābant, lacerābant, ululatūque suo totum amphitheātrum complevērunt. Post unam horam magna pars bestiārum, vulnerĭbus confecta, humi jacuit, relĭquae rursus in caveas actae sunt.

Popŭlus variis hujus diēi spectacŭlis delectātus sero amphitheātrum relīquit.

Раздзел XIX
Лічэбнік

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Imperātor Augustus quadraginta et quattuor annos rem publĭcam gubernāvit. 2. Aetāte Trajāni, qui undeviginti annos imperāvit, quadraginta quinque provinciae erant. 3. Anno ante aeram nostram vicesĭmo Parthi Romānis dedērunt signa, quae[1] ex anno quinquagesĭmo tertio praeda eōrum fuĕrant. 4. Caesar, a viginti tribus senatorĭbus circumventus, caput togā operuit, tum necātus est. 5. Graeci decem annos cum Trojānis pugnavērunt. 6. Hannĭbal tribus annis totam Hispaniam in potestātem suam redēgit. 7. Regnātum est Romae ab condĭtā urbe ad liberātam annos ducentos quadraginta quattuor. 8. Senātus a sexcentis viris nobilĭbus constābat. 9. Plato, qui Academiam anno ante aeram nostram trecentesĭmo octogesĭmo septĭmo condidĕrat, per quadraginta annos ei praefuit. 10. Classis Xerxis mille et ducentārum navium longārum, duo milia onerariārum fuit. 11. Galli exercĭtum Romānum apud Alliam flumen cecīdērunt die quinto decĭmo ante Kalendas Augustas, qui dies inter nefastos «Alliensis» nominātus est. 12. Lacedaemonii misērunt ad Thermopўlas delectos CCC cum Leonĭda rege. 13. Hydra habēbat novem capĭta; ex eis octo mortalia erant, unum immortāle. 14. Stratonīcus citharista in scholā suā novem Musārum simulācra et Apollĭnis statuam habēbat, sed duos tantum discipŭlos. Amīci aliquando eum interrogavērunt: «Quot discipŭlos habes?». Tum ille: «Deōrum – inquit – auxilio duodĕcim».

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Сем мужчын, знакамітых сваёй мудрасцю, грэкамі былі названы мудрацамі. 2. Секстылій, шосты месяц, пасля ў гонар імператара Аўгуста быў названы Augustus. 3. Якая жывёла мае раніцай чатыры нагі, удзень – дзве, увечары – тры? 4. У войску Ганібала было трыццаць сем сланоў.

[1] Quae – *nom. pl. n* ад qui, quae, quod.

3. Дапасуйце лічэбнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне (у адзіночным або множным ліку):

1) адзін рог (unus, a, um; cornu, ūs *n*); 2) два караблі (duo, duae, duo; navis, is *f*); 3) тры вайны (tres, tria; bellum, i *n*).

4. Праспрагайце дзеяслоў у *praes. ind. act., imperf. ind. pass., fut. I ind. act., fut. II ind. pass., perf. ind. act., pqperf. ind. pass.*:

appello, 1.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і лічэбніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom*.:

aetāti primae; undeviginti annōrum; annum vicesĭmum; duōbus militĭbus; quattuor saecŭlis.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў; форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

alĭmur, admisĕrit, mota erant, vincēmur, inceperātis, monĭtae estis, agebātur, legĕram, sensus eram.

Раздзел XX
Указальныя, адносныя, адмоўныя, няпэўныя займеннікі

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Cato eā nocte, qua peritūrus fuit, librum quendam Platōnis legēbat. 2. Diligĭtur nemo nisi cui fortūna secunda est (Ovidius). 3. Augustus, quoquo modo potĕrat, illam priscam virtūtem Romānam revocābat. 4. In idem flumen bis non descendĭmus. 5. Varia sunt munĕra eōrum, qui civitāti praesunt: dies conciliis constituĕre, ludos circenses instituĕre, post bella civilia concordiam civium restituĕre. 6. Cyrus Minor nomĭna uniuscujusque milĭtis memoriā tenēbat. 7. Cuivis dolōri remedium est patientia. 8. Cujusvis homĭnis est errāre, imprudentis in errōre perseverāre. 9. Tyrannus neque dilĭgit quemquam, neque ab ullo diligĭtur. 10. Nullum malum est sine alĭquo bono. 11. Nemo amat eos, quos timet. 12. Non est salus in eā civitāte, cujus cives legĭbus non parent. 13. Magistri amant discipŭlos, quibus studium placet. 14. Graeci et Romāni clari popŭli erant: illi ab artĭbus et littĕris, hi bello et civilĭbus institūtis. 15. Caesar eam legiōnem, quam secum habēbat, ad oppĭdum duxit. 16. Cui nostrum sunt ignōta carmĭna poētārum nostrōrum? 17. Mali homĭnis est eundem laudāre et vituperāre.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Ніхто не любіць таго, хто прыносіць дрэнную вестку. 2. Хто не з намі, той супраць нас. 3. Чыё жыццё свабоднае ад турбот і смутку? 4. Кожны чалавек мае які-небудзь талент. 5. Салдат заўсёды гатовы да якой-небудзь небяспекі. 6. Хто ніякаму боку не сябар, і аднаму і другому ненавісны.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) той вядомы мастак (iste, a, ud; clarus, a, um; pictor, ōris *m*); 2) гэта цяжкая справа (hic, haec, hoc; gravis, e; causa, ae *f*).

4. Праспрагайце дзеяслоў у *praes. ind. pass., imperf. ind. act., fut. I ind. pass., fut. II ind. act., perf. ind. pass., pqperf. ind. act.*:

vinco, vici, victum, 3.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і займенніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

unicuīque milĭti; cujusvis dolōris; ejus noctis; alicui malo; eas legiōnes.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў; форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

laudāta es, neglegĭtur, liberāvit, alĭtus eram, tangĭtur, debuerĭtis, cupīta erant, rapimĭni, debuerāmus.

Creatio consŭlum

Primā luce viae complentur a popŭlo, qui, signo excitātus, in Campum Martium ruit. Ibi consul cum insignĭbus imperii, a sacerdotĭbus cinctus, in tribunāli popŭlum exspectābat. Brevi tempŏre omnes convenērunt et totum locum circum tribūnal complevērunt. Tum sacrificium et supplicatio deōrum instituĭtur. Denĭque consul hanc oratiōnem ad popŭlum habet: «Pauci jam menses hujus anni restant: jam tempus est alios consŭles creāre. Ităque hodie vos, Quirītes, more majōrum a me in hunc locum convocamĭni. Non solum meo, sed etiam collēgae nomĭne commendo vobis Tiberium Aemilium Mamertīnum et Quintum Publilium Philōnem, viros bonos; his secūre salūtem rei publĭcae committētis. Fidem habēte nobis consulĭbus: non amicitiā movēmur, sed rei publĭcae commŏdo. Raro tam strenui et tam fortes viri reperiuntur. Hos viros, si et vobis ita vidētur, consŭles creāte».

Attente haec verba consŭlis ab omnĭbus audiuntur. Deinde popŭlus in centurias divīsus in loca, jam antea designāta, discēdit. Denĭque suffragia numerantur. Plurĭmis centuriis candidāti, quos consul commendavĕrat, consŭles renuntiantur.

Cornu Amalthēae

Amalthēa erat nympha celĕbris, quae in montībus insŭlae Cretae habitābat. Nympha speciem capellae habuit. Amalthēa lacte suo infantem Jovem, quem Saturnus, pater ejus, necāre constituĕrat, alēbat. Cornu ejus mirabĭle erat: quis homo id habēbat, illi nihil deĕrat; unde dictum «cornu Amalthēae», id est, cornu abundantiae. Postquam Juppĭter regnum deōrum hominumque in potestātem suam recēpit, nympham Amalthēam in stellam, nomĭne Capellam, mutāvit.

Раздзел XXI
Ступені параўнання

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Fabŭla de Argonautis omnium fere fabulārum, quae de viris clarissĭmis narrantur, clarissĭma est. 2. Pulcherrĭmum vellus aureum loco tutissĭmo servabātur et ab angue ferocissĭmā custodiebātur. 3. Nullus vir fortior fuit, quam Hercŭles. 4. Britannōrum humanissĭmi erant ei, qui inferiōrem partem insŭlae habitābant. 5. Via brevissĭmā non semper celerrĭma est. 6. Romŭlus, fortissĭmus omnium pastōrum, Amulium occīdit. 7. Urbs brevissĭmo tempŏre ab Ascanio aedificata est. 8. Roma pulchrior multis aliis urbĭbus erat. 9. Philosŏphi nihil putābant praeclarius libertāte. 10. Aves celĕres sunt, celeriōres sunt venti, celerrĭma est fama. 11. Antiquissĭma colonia in monte Palatīno Palatium vel Roma quadrāta appellābatur, Palatium igĭtur veterrĭma pars Romae erat. 12. Corneliae, Scipiōnis Majōris filiae, duo filii erant, altĕri nomen erat Tiberius, altĕri Cajus. 13. Quamquam Ulixes Polyphēmum suā manu caecāvit, difficillĭmum erat ex antro, saxo clauso, evadĕre. 14. Ulixes audacissĭme Polyphēmum fefellit et unā cum sociis ex manĭbus monstri illīus effūgit. 15. Cicĕro unum fratrem habēbat minōrem natu. 16. Vix ullīus rei principium est difficilius, quam artium et litterārum. 17. Unumquemque majōre curā patriam defendĕre, quam magistrātum petĕre decet. 18. Major pars Germanōrum victūs in lacte, caseo, carne consistit.

19. Párte tamén melióre meí || super álta perénnis
Ástra ferár, || noménqu(e) erit índelébĭle nóstrum.
(*Ovidius*. «*Metamorphōses*».
XV, *875*)

20. Quíd magis ést saxó || durúm, quid móllius úndā?
Dúră tamén mollí || sáxă cavántur aquā́.
(*Ovidius.* «*Ars amatoria*».
I, *475*)

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Жалеза больш карыснае за іншыя металы. 2. Самы вядомы з усіх старажытных паэтаў – Гамер. 3. Справы цяжэйшыя за словы. 4. Летам ночы карацейшыя за дні, а ўзімку – даўжэйшыя. 5. Для мяне няма нічога даражэйшага за радзіму. 6. Найлепшыя лекі ад смутку – час. 7. Чым часцей мы практыкуем памяць, тым больш яна ўмацоўваецца.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) гэты вельмі цяжкі камень (ille, a, ud; gravis, e; lapis, ĭdis *f*); 2) тая даволі цяжкая праца (is, ea, id; diffĭcĭlis, e; opus, ĕris *n*).

4. Праспрагайце дзеяслоў у *praes. ind. act., imperf. ind. pass., fut. I ind. act., fut. II ind. pass., perf. ind. act., pqperf. ind. pass.*:

neglĕgo, lexi, lectum, 3.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і прыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

viro clariōre, angues ferocissĭmas, oppĭdo pulchriōri, fratrĭbus minorĭbus, homĭne optĭmo.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў; форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

vitāti sunt, defendĭtur, debuĕram, mutāti erĭtis, dicebātur, cogitaverāmus, jactae erātis, jaciētur, dedi.

De gentĭbus Italiae antīquae

Italiam superiōrem olim incolēbant Galli. Partem Italiae, citra Alpes sitam, Romāni Galliam citeriōrem vel Cisalpīnam appellābant, partem autem, ultra Alpes sitam, ulteriōrem vel Transalpīnam. Romanōrum finitĭmi erant Etrusci, habitantes in mediā Italiā, qui priorĭbus saecŭlis ex Asiā in Italiam immigravĕrant, ut Herodŏtus narrat. Interiōres Italiae partes Sabīni incolēbant. Inferiōrem Italiam Romāni «Magnam Graeciam» nominābant, quod Graeci plurĭmas eo colonias deduxĕrant, quodque Graecia ipsa minor erat illis regionĭbus. Urbi Romae proxĭmae erant Neapŏlis et Cumae, coloniae Graeciae in Italiā veterrĭmae. Graeci pejōres patriae agros reliquērunt et in Italiā Siciliāque plurĭmos portūs optimosque agros occupavērunt. Coloniae primo erant minĭmae, postea maxĭmae, opulentissĭmae, potentissĭmae sicut Syracūsae, quarum incŏlae plures naves habēbant pluresque opes, quam cetĕri

Graeci. Postquam Magna Graecia in potestātem Romanōrum redacta erat, imperium Romānum usque ad extrēmos Italiae fines patēbat.

Roma antīqua

Colles urbis Romae septem erant: colles ad sinistram ripam Tibĕris siti humiliōres erant, Janicŭlus autem, mons ad ripam dextram flumĭnis situs, altior. Antiquissĭma colonia in monte Palatīno Palatium vel Roma quadrāta appellabātur. Palatium igĭtur veterrĭma pars Romae erat.

Quamquam Graecōrum urbes locupletiōres et potentiōres erant quam Roma, quamquam Athēnae pulchriōres, aedificia et templa eārum splendidiōra, tamen nulla Romānis urbs carior erat Romā. Incŏlae Romae pauperrĭmi erant, sed fortissĭmi et praestantes, bella gessērunt cum hostības saeviorĭbus. Difficillĭmum enim est invenīre quemquam, qui audacior erat Romānis.

Nihil Romāni honestius putābant, quam fortitudĭnem in bello, nihil clarius, quam consilium bonum in pace.

De olīvā

Olīva, sive olea, est arbor, quae apud vetĕres Graecos in magno honōre fuĕrat. Notum est id certāmen, quod aliquando inter deos fuit. Neptūnus, Oceăni deus, et Minerva, omnium artium dea, de principātu certābant et operĭbus suis se jactābant. Neptūnus equum velocissĭmum creāvit, Minerva olīvam, arbŏrem utilissĭmam, Attĭcae donāvit. Incŏlae Attĭcae olīvam donum pretiosissĭmum putavērunt et palmam Minervae dedērunt. Ex eo tempŏre olīva a Graecis arbor sacra putātur et in praecipuā est deae tutēlā.

Cajus Valerius Catullus
Ad Cicerōnem (XLIX)

Dísertíssĭme Rómŭlí nepótum
Quót sunt quótque fuḗre[1], Márce Túlli,
Quótque póst aliís erúnt in ánnis,
Grátiás tibi máxĭmás Catúllus
Ágit péssĭmus ómniúm poḗta,
Tánto péssĭmus ómniúm poḗta,
Quánto t(u) óptĭmus ómniúm patrónum.

---

[1] Fuēre = fuērunt.

Раздзел XXII
Зварот accusatīvus cum infinitīvo

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Caesar noluit eum locum, unde Helvetii discessĕrant, vacāre. 2. Caesar Helvetios ipsos oppĭda vicosque, quos incendĕrant, restituĕre jussit. 3. Caesar littĕris Labiēni certior factus est omnes Belgas contra popŭlum Romānum conjurāre obsidesque inter se dare. 4. Caesar a dextro cornu, quod eam partem minĭme firmam hostium esse animadvertĕrat, proelium commīsit. 5. Galli Caesări de Belgis nuntiavērunt manūs cogi, exercĭtum in unum locum condūci. 6. Galli se omnes ab Dite patre prognātos esse praedĭcant. 7. Legāti Caesări renuntiant intellegĕre se divīsum esse popŭlum Romānum in duas partes. 8. Graeci se contra imperium popŭli Romāni pugnatūros esse negavērunt. 9. Dux jurāvit se nisi victōrem in castra non reversūrum esse. 10. Multos viros claros forum Romānum aedificiis pulchris ornavisse scimus. 11. Caesar Ariovisto respondit se non cupiditāte belli adductum, sed pacis causā in Galliam venisse. 12. Multi stulti homĭnes putant se omnia scire, quamquam alii vident eos stultos esse. 13. Caesar Ariovisto scripsit se de re publĭcā et summis rebus cum eo agĕre cupĕre. 14. Legāti dixērunt se verba Caesăris civitāti suae nuntiatūros esse. 15. Caesar milĭtes pontem paucis diēbus factūros esse sperāvit. 16. Pompējus non modo senatorĭbus, sed etiam popŭlo Romāno copias Romānas regem hostium superavisse et in fugam dedisse nuntiāvit. 17. Cum Romāni bellum gerēbant, portae templi Jani aperiebantur, nam Romāni deum in bello templum relinquĕre et copiis Romānis adjuvāre existimābant. 18. Trojāni magno cum gaudio Graecos litus Trojae reliquisse animadvertērunt. 19. Daedălum, artifĭcem praeclārum, cum Icăro filio diu in Cretā in exsilio vixisse fama est. 20. Themistŏcles muris longis Piraeum, portum Athenārum, cum oppĭdo conjungi et ita adĭtum Athenārum tutum esse cupiēbat. 21. Olim Latīno nuntiātum erat ab oracŭlo filiam ejus viro externo nuptūram esse et prolem ejus nomen Romānum ad sidĕra sublatūram esse. 22. Ariovistus, rex Germanōrum, Caesări dixit trajecisse se Rhenum non suā sponte, sed rogātum et arcessītum a Gallis. 23. Cicĕro promīsit se Bruto nunquam esse defutūrum. 24. Interfuit rei publĭcae nullam dissensiōnem esse. 25. Quibus de rebus ab Crasso Caesar certior factus naves aedificāri jubet. 26. Cum amīcos elĭgis, diligentem te esse oportet. 27. Nego quemquam tibi magis amīcum esse, quam me. 28. Quisquis magna dedit, voluit sibi magna remitti. 29. Nemo nostrum dicĕre potest se nunquam peccavisse.

30. Dícis fórmōsám, || dícis te, Bássa, puéllam.
Ístud, quód non ést, || dícĕre Bássa solét.
(*Martiālis*. «*Epigrammăta*».
V, *45*, *1–2*)

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Рымляне лічылі, што Цэзар быў тыран. 2. Марк Антоній загадаў, каб Цыцэрон быў забіты. 3. Мы ведаем, што Архімед быў забіты рымскімі салдатамі. 4. Ты верыш, што твае сябры любяць цябе. 5. Вядома, што Медэя ўратавала Ясона ад смерці. 6. Воіны спадзяваліся, што яны пераможуць ворагаў. 7. Я думаю, што хутка цябе ўбачу. 8. Арыён спадзяваўся, што набудзе сабе ў Італіі вялікія багацці. 9. Вядома, што Троя была разбурана грэкамі.

3. Дапасуйце прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) няшчасны заложнік (miser, ĕra, ĕrum; obses, ĭdis *m*); 2) дурны чалавек (stultus, a, um; homo, ĭnis *m*); 3) найбліжэйшы бераг (proxĭmus, a, um; litus, ŏris *n*).

4. Утварыце дзеепрыметнікі і інфінітывы ўсіх часоў і станаў:

1) cogĭto, 1; 2) jacio, jeci, jactum, 3; 3) do, dedi, datum, 1.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і прыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg*.; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

vir externe; sententiā egregiā; artifĭces praeclāros; dies pauci; rerum summārum.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў; форму незалежнага стану пастаўце ў залежны і наадварот:

rapiebamĭni, laudavērunt, laudāta eris, agimĭni, monuĕrit, lectae erĭtis, mittentur, vidisti, inventus eram.

Cicĕro

Cicerōnem fuisse homĭnem suis temporĭbus eruditissĭmum omnes consentiunt. Nam non solum Latinārum, sed etiam Graecārum litterārum peritissĭmus fuit. Praeterea magnum in eo scriptōris ingenium fuisse constat. Ităque multos libros composuit, in quibus linguā Latīnā sapientiam Graecōrum illustrāvit. Sic facundiae et Latinārum litterārum parens factus est.

Раздзел XXIII
Зварот nominatīvus cum infinitīvo

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Multa milia homĭnum in circis et amphitheātris imperii Romāni vitam amisisse traduntur. 2. Segesta, oppĭdum Siciliae, ab Aenēā, e Trojā fugiente,

condĭtam esse dicĭtur. 3. Equi albi currum imperatōris triumphantis vehēbant; leōnes autem currum Antonii vexisse dicuntur. 4. Putabātur Nero Romam incendisse. 5. Athenienses supplicio affecērunt Socrătem, qui religiōnem illusisse putabātur. 6. Romŭlus in caelum receptus esse existimabātur. 7. Romŭlus primus rex Romanōrum esse dicĭtur. 8. Disciplīna druĭdum in Britanniā reperta atque inde in Galliam traducta esse dicĭtur. 9. Ignis in aede Vestae semper arsisse dicĭtur. 10. Dicuntur virgĭnes Vestāles ignem in aede Vestae semper custodĭre. 11. Omnia, quae nunc antiquissĭma esse creduntur, nova aliquando fuērunt. 12. Qui tacet, consentīre vidētur. 13. Damon Socrătem musĭca docuisse dicĭtur. 14. Prometheus Caucăso affixus esse tradĭtur. 15. Satisfacĕre rei publĭcae vidēmur. 16. Aedui frumentum dare jussi sunt.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Кажуць, што Апалон і Дыяна нарадзіліся на востраве Дэлас. 2. Кажуць, што Цэзар усклікнуў каля Рубікона: «Жэрабя кінута!». 3. Кажуць, што Іфігенія была прынесена бацькам у ахвяру. 4. Здаецца, што ворагі будуць пераможаны. 5. Здаецца, што ты ўратуеш нас ад небяспекі. 6. Кажуць, што няма ліха без дабра. 7. Паведамляюць, што Рым быў заснаваны Ромулам і Рэмам. 8. Лічыцца, што фінікійцы прыдумалі літары.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) той самы знакаміты майстар (idem, eădem, idem; clarus, a, um; artĭfex, ĭcis *m*); 2) тая кароткая нітка (iste, a, ud; brevis, e; filum, i *n*).

4. Утварыце дзеепрыметнікі і інфінітывы ўсіх часоў і станаў:

1) rapio, rapui, raptum, 3; 2) moneo, ui, ĭtum, 2; 3) munio, 4.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка, прыметніка, дзеепрыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg*.; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

multōrum hostium; agricŏlae fugientis; imperatōrum triumphantium; disciplīna dificiliōre; regi victo.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў; форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

cupītae erātis, describĕris, vocaverātis, inventus eris, cupimĭni, cepĕram, parātus eris, relinquebamĭni, invenĕrant.

De Minotauro

Olim in Cretā anĭmal vivēbat, cui partim homĭnis, partim tauri species erat, Minotaurus nomĭne. Is labyrinthum habitābat. Id aedificium Daedălus, artĭfex clarissĭmus, exstruxisse dicĭtur. Minotaurus homĭnes, qui in labyrinthum

mittebantur, statim devorābat. Etiam Athenienses, quod rex eōrum olim filium Minōis interfēcit, regi quotannis septem juvĕnes et septem virgĭnes mittĕre debēbant.

Sed Theseus pericŭlum, quod ei et amīcis ejus imminēbat, sustŭlit. Ariadna, Minōis filia, quae Theseum amāvit, ei filum et gladium dedit. Constat eas res Theseo multum profuisse. Theseus, postquam gladio Minotaurum necāvit, amīcos quoque liberāvit et filo e labyrintho salvus exiit.

Раздзел XXIV
Зварот ablatīvus absolūtus

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Themistŏcles, multis navĭbus coactis, apud Salamīnem Persas magnā pugnā in fugam dedit. 2. Cyrus, Graecis militĭbus conductis, copias in Asiam contra fratrem duxit. 3. Athēnis ab hostĭbus occupātis et arce captā deletāque, Graeci tamen de salūte non desperavērunt. 4. Persae, viā occultā inventā, noctu fortūnam belli temptavērunt et arcem sacram ascendērunt. 5. Novis ducĭbus a militĭbus creātis, Graeci post multa pericŭla ad Pontum in regiōnes a Graecis habitātas venērunt. 6. Multis alienārum regiōnum popŭlis et animalĭbus saevis cognĭtis, Ulixes ad Siciliam pervēnit. 7. Nonnullis sociis a Polyphēmo necātis et devorātis, Ulixes de salūte non desperāvit. 8. Multis navĭbus collectis, Alexander bellum suscēpit, exercĭtum mare traduxit, in Asiam invāsit. 9. Germāni, finĭbus suis relictis, novas sedes petivērunt. 10. In terrā alienā Iāson, Medeā juvante, vellus aureum de arbŏre detraxit et rapuit. 11. Nocte fere finitā omnibusque Trojānis dormientĭbus, Sino Graecos, in equo ligneo abdĭtos, liberāvit. 12. Trojā ferro ignīque deletā, Graeci muliĕres et libĕros, sortem suam deplorantes, vinxērunt et in servitūtem deduxērunt. 13. Alexandro mortuo, regnum divīsum est. 14. Caesar, nuntio ad se allāto[1], consilium cepit. 15. Druĭdes, sacerdōtes Gallōrum, putābant juvĕnes maxĭme ad virtūtem excitāri, metu mortis neglecto. 16. Hostĭbus victis, Romāni triumphum agĕre solēbant. 17. Graeci, sacerdōte auctōre, a deis auxilium petunt. 18. Magistratĭbus invĭtis, nemo emigrāre potest. 19. Tarquinius Superbus, Servio Tullio rege occīso, regnum sceleste occupāvit. 20. Agamemnŏne duce, Graeci Trojam delevērunt. 21. Marco Aurelio imperatōre, bella periculōsa exarsērunt. 22. Hamilcăre mortuo, exercĭtus Carthaginiensium, Hannibăle duce, Alpes superāvit et in Italiam vēnit. 23. Trajāno mortuo, Adriānus imperātor factus est. 24. Catōne

[1] Гл. affĕro.

auctōre, nova lex lata[1] est. 25. Publio Sulpicio et Cajo Aurelio consulībus, legāti Carthaginiensium Romam venērunt. 26. Sulla tametsi supplicio hostium partes suas minui intellegēbat, tamen, paucis interfectis, cetĕros beneficio, quam metu retinēre maluit. 27. Caesar, omnībus insciis, vigiliā tertiā jussit omnes legiōnes e castris edūci. 28. Milĭtes Romāni, Carthagĭne captā, nec sacris, nec privātis aedificiis pepercisse dicuntur. 29. Romāni, Hannibăle vivo, nunquam se sine insidiis futūros esse existimābant. 30. Omnes dixērunt hunc virum, patre nolente, eam virgĭnem uxōrem duxisse.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Цэзар, атрымаўшы заложнікаў, павёў войска ў краіну белавакаў. 2. Пасля таго як быў дадзены сігнал, нашы воіны кінуліся на ворагаў. 3. Цэзар, падрыхтаваўшы харчовае забеспячэнне і выбраўшы коннікаў, адправіўся супраць германцаў. 4. Пераадолеўшы Альпы, Ганібал прыйшоў у Італію. 5. Аўгуст нарадзіўся, калі Цыцэрон і Антоній былі консуламі. 6. Вайна з галамі вялася пад камандаваннем Цэзара. 7. Пасля таго як вайна была скончана, Цэзар вярнуўся ў Рым. 8. У той час як ворагі падпальвалі дамы, жыхары ўцякалі з горада. 9. З узыходам сонца рассейваецца цемра.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) той рымскі салдат (is, ea, id; Romānus, a, um; miles, ĭtis *m*); 2) тая чужая вобласць (idem, eădem, idem; aliēnus, a, um; regio, ōnis *f*).

4. Утварыце дзеепрыметнікі і інфінітывы ўсіх часоў і станаў:

1) invĕnio, 4; 2) cupio, īvi, ītum, 3; 3) relinquo, līqui, lictum, 3.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка, прыметніка, дзеепрыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

magnae celeritāti; portĭcu tectā; orientālis partis; vento maxĭmo; bellum periculosius.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (час, лад, стан, асобу, лік) дзеясловаў; форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

sensit, recitāta eram, mittebāmur, creavĕras, alĭtum erit, jacĭmur, aluerĭtis, tenti erātis, discebātur.

De nuntio Marathonio

Darēus, multis navĭbus coactis, copias in Graeciam transportāvit. Tum Athenienses, nuntio Spartam misso, a Lacedaemoniis auxilium petivērunt

[1] Гл. fero.

copiasque poposcērunt. Sed Lacedaemonii auxilium dare non potuērunt. Ita Athenienses hostes apud Marathōnem exspectābant. Totā planitie a militĭbus Persārum complētā, Athenienses, quorum numĕrus parvus erat, spem salūtis in virtūte vidēbant. Signo proelii dato, magnā celeritāte in Persas incurrērunt et multos hostes interfecērunt. Persae in fugam se dedĕrunt. Miltiădes, dux victōrum, consilio convocāto, dixit: «Statim victoriam domum nuntiāre debēmus, quod Persae Athēnas, sine praesidio relictas, capĕre possunt». Unus ex viris, quamquam in proelio defessus erat, Athēnas cucurrit. Itinĕre longo paucis horis peracto, nuntius in forum Athenārum advēnit clamavitque: «Victoria nostra est!»Verbis illis dictis, exanimātus cecĭdit.

De monte Olivārum

Mons Olivārum apud Hierosolўmam situs altitudĭne monti Sion par est, sed latitudĭne et longitudĭne supĕrat. Cujus in summo jugo, ubi Domĭnus ad caelum ascendit, ecclesia rotunda et magna est, quam tres portĭcūs tectae circumdant. Nam interior domus propter Domĭni ascensiōnem tegi non potuit. Aram in orientāli parte habet, quae angusto culmĭne tecta est. Intĭma in ecclesiā ultĭma Domĭni vestigia vidēri possunt tecto supra patente, ubi ascendit. Supra ea vestigia lampas pendet, quae die et nocte lucet. In occidentāli ejusdem ecclesiae parte octo fenestrae vitreae sunt; octo lampādes funĭbus pendentes usque ad Hierosolўmam per eas fenestras lucent. Quarum lux anĭmos spectantium gaudio simul et terrōre affĭcit. Die ascensiōnis Domĭni quotannis ventus magnus desŭper venīre et omnes, qui in eā ecclesiā sunt, in terram projicĕre consuēvit.

Раздзел XXV
Адкладальныя і паўадкладальныя дзеясловы

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Tum Catilīna pollicebātur tabŭlas novas, proscriptiōnem locupletium, magistrātūs, sacerdotia, rapīnas. 2. Conjuratōres jam tum non consulĭbus modo, sed plerisque senatorĭbus perniciem machinabantur. 3. Iāson, vellĕre aureo rapto, ad socios reversus se beneficio deōrum pericŭla effugisse gavīsus est. 4. Argonautae suā sponte usque ad extrēmum orientem navigāre ausi sunt neque longitudĭne itinĕris deterrebantur. 5. Argonautis ad Colchos proficiscentĭbus, multi homĭnes in portum convenērunt. 6. Socii Iasōnis non cunctantes naves conscendērunt. 7. Iāson, Minervā juvante, navem solvĕre et cursum ad fines Colchōrum dirigĕre cunctātus non est. 8. Trojāni, portā clausā, pericŭlum sibi

imminēre non arbitrabantur. 9. Frustra Trojāni alii telis se defendĕre conāti sunt, alii clementiam hostium imploravērunt. 10. Britanni se postridie obsĭdes frumentumque missūros esse pollicĭti sunt. 11. Olim in urbe Athēnis nobĭles dominabantur, paupĕres opprimebantur. 12. Athēnis paupĕres laborantes nemo tutabātur, nemo consolabātur. 13. Pisistrātus professus est se popŭli amīcum esse. 14. Aristīdes nunquam mentiebātur, nemĭni assentiebātur, nisi viris bonis et probis. 15. Post pugnam Marathoniam Themistŏcles munĕre ducis fungebātur. 16. Persae urbe Atheniensium potīti sunt. 17. Pauci sciunt rebus secundis bene uti. 18. Urbe ardente, ingens tumultus ortus est. 19. Oblīti privatōrum publĭca curāte. 20. Omnĭbus constitūtis rebus, Caesar tertiā fere vigiliā in Britanniam naves solvit equitesque in ulteriōrem portum progrĕdi et naves conscendĕre et se sequi jussit. 21. Marius se brevi tempŏre Jugurtham aut vivum, aut mortuum in potestātem popŭli Romāni redactūrum esse pollicĭtus est. 22. Helvetii, vicis relictis, jam per fines Sequanōrum copias suas traduxĕrant et in Aeduōrum fines pervenĕrant eorumque agros populabantur. 23. Proelio trans Rheno nuntiāto, Suebi, qui trans ripas Rheni venĕrant, domum reverti coepērunt. 24. Arbitrāmur nullos hostes digniōres esse crudelissĭmo supplicio, quam eos cives, qui contra patriam arma cepērunt; eos persequēmur, bonis civĭbus approbantĭbus.

25. Díc, hospés, Spartáe, || nos té hic vidísse jacéntes,
Dúm sanctís patriaé || légĭbus óbsequĭmúr.
(*Cicĕro*. «*Tusculānae disputatiōnes*».
I, *101*, *6–7*)

26. Úrbs antíqua ruít, || multós domináta per ánnos.
(*Vergilius*. «*Aenēis*».
II, *363*)

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Скіфы вандравалі па гарах і лясах. 2. Надзея суцяшае людзей. 3. Мы павінны не толькі захапляцца мужнасцю славутых людзей, але і браць прыклад з іх. 4. Калі горад быў вызвалены, грамадзяне ўзрадаваліся. 5. Некаторыя людзі маюць звычку хваліць самі сябе.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) наша шырокае поле (noster, tra trum; latus, a, um; ager, gri *m*); 2) гэты доўгі мост (hic, haec, hoc; longus, a, um; pons, pontis *m*).

4. Праспрагайце дзеяслоў у *praes. ind. pass., imperf. ind. pass., fut. I ind. pass., fut. II ind. pass., perf. ind. pass., pqperf. ind. pass.*:

pollĭceor, ĭtus sum, 2

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка, прыметніка, дзеепрыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

paupĕrum laborantium; urbem ardentem; ulteriōres portus; brevium tempŏrum; crudelissĭmi supplicii.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму дзеясловаў; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

fassus est, patiente, molīti sumus, secūto, hortabimĭni, patiebantur, secūti eram.

7. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму назоўніка, прыметніка, дзеепрыметніка ў зваротах ablatīvus absolūtus, перакладзіце на беларускую мову:

patrimoniis amissis; consilio cognĭto; praesidiis collocātis; abdicāto magistrātu; Aenēā duce.

Раздзел XXVI
Conjunctīvus у незалежным сказе

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Semper vincat verĭtas! 2. Sis felix! 3. Utĭnam divitior essem Croeso! 4. Prosit tibi consilium meum! 5. Diligāris ab omnĭbus. 6. Utĭnam semper viri boni rem publĭcam regant! 7. Ne desperēmus! 8. Quod fortūna fert, ferāmus! 9. Pax Domĭni sit semper vobiscum! 10. Ne id Juppĭter sinat! 11. Ne hoc credidĕris! 12. Utĭnam e tanto pericŭlo evaserĭmus! 13. A quibus auxilium petam? 14. Claudāmus portam an patefaciāmus? 15. Vivāmus in pace et concordiā! 16. Non opĭbus, non veste homĭnem judicēmus, sed morĭbus. 17. Nam quid ego de Gabinio, Statilio, Coepario loquar? 18. Utĭnam tam facĭle vera invenīre possem, quam falsa convincĕre! (Cicĕro). 19. Utĭnam salūtis rei publĭcae semper memŏres sitis! 20. Hoc sine ullā dubitatiōne confirmavĕrim eloquentiam rem unam esse omnium difficillĭmam.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. О калі б вы заўсёды памяталі пра дабрабыт бацькаўшчыны! 2. Давайце любіць радзіму і падпарадкоўвацца яе законам. 3. Няхай заўсёды будзе мір на зямлі! 4. Што нам адказаць паслам? 5. Давайце памятаць пра дабрадзейства сяброў.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) гэты даволі багаты горад (ille, a, ud; dives, ĭtis; oppĭdum, i *n*); 2) твая вельмі карысная парада (tuus, a, um; utĭlis, e; consilium, i *n*).

4. Праспрагайце дзеясловы ў *praes. conj., imperf. conj., perf. conj., pqperf. conj.*:

1) credo, dĭdi, dĭtum, 3; 2) desum, defui, – , deesse.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму дзеясловаў; калі магчыма, форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

audītam, posuĕras, monui, audirētur, capĕres, moneāmur, capiētur, amētur, audiēbam.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму назоўніка, прыметніка, дзеепрыметніка ў зваротах ablatīvus absolūtus, перакладзіце на беларускую мову:

amissā anĭmā; amissis bonis; appellāto Crasso; armis receptā re publicā; bello confecto.

Pater noster

Pater noster, qui es in caelis, sacrificētur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terrā. Panem nostrum quotidiānum da nobis hodie. Et dimitte nobis debĭta nostra, sicut et nos dimittĭmus debitorĭbus nostris. Et ne nos indūcas in tentatiōnem, sed libĕra nos a malo. Amen.

Раздзел XXVII
Даданыя сказы з ut

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Ubii magno opĕre Caesărem orābant, ut sibi auxilium ferret, quod gravĭter ab Suebis premerentur. 2. Dicuntur etiam ab nonnullis senatorĭbus sententiae, ut legāti ad Caesărem mittantur, qui voluntātem senātūs ei propōnant. 3. Caesar dat negotium Senonĭbus, qui finitĭmi Belgis erant, ut ea, quae apud eos gerantur, cognoscant et sibi de his rebus nuntient. 4. Caesar Pompējum persecūtus est, ne rursus copias alias comparāre et bellum renovāre posset. 5. Ante Idūs Martias Caesări tam multa et atrocia omĭna evenĕrant, ut uxor ejus eum orāret, ne eo die in senātum venīret. 6. Spartăcus bellum contra Romānos coepĕrat eo consilio, ut gladiatōres in patrias eōrum reducĕret. 7. Senātus, qui in magno timōre erat, ne Spartăcus Romam oppugnāret, M. Crassum contra eum misit. 8. Juno misit duos serpentes, ut Hercŭlem, in cunabŭlis jacentem, necārent. 9. Phrixus ariĕtem cum pelle aureā Marti immolāvit, ne iram deōrum excitāret. 10. Aeētes, rex Colchōrum, in templo Martis pellem auream occultāvit et dracōni ingenti imperāvit, ut diligentissĭme

observvāret, ne raperētur. 11. Athenienses Solōnem hortāti sunt, ut rem publĭcam aequis legĭbus temperāret. 12. Themistŏcles Atheniensĭbus persuāsit, ut classem aedificārent. 13. Legum ministri magistrātūs, legum interprētes judĭces, legum denĭque idcirco omnes servi sumus, ut libĕri esse possīmus (Cicĕro). 14. Eā condiciōne Proserpĭna Orpheo uxōrem reddĭdit, ne rediens ocŭlos flectĕret. 15. Auctorĭtas senātūs tam magna erat, ut nemo sine ejus voluntāte ullum facĕret. 16. Nonnulli Romāni, ut Cato, tam inimīco anĭmo in Graecos erant, ut medĭcos ex Graecis ad se non vocārent. 17. T. Pomponius Attĭcus sic Graece loquebātur, ut Athēnis natus esse viderētur. 18. Lacedaemonii tam pauci erant numĕro, ut Persae minĭmas aestimārent eōrum copias esse. 19. Plinius in suā «Historiā naturāli» de illo clarissĭmo Apelle, pictōre Graeco, scripsit industriam hujus tam maxĭmam fuisse, ut nulla dies ejus sine lineā esset. 20. Euripĭdes, postulante popŭlo, ut e tragoediā quandam sententiam tollĕret, progressus in scaenam, dixit se fabŭlam componĕre solēre, ut popŭlum docēret, non ut ab eo discĕret. 21. Socrătes dicēbat multos homĭnes propterea vivĕre, ut edĕrent et bibĕrent, se autem bibĕre atque edĕre, ut vivĕret. 22. Legātis tribunisque milĭtum convocātis, Caesar monuit, ut omnes res ab iis ad nutum et ad tempus administrarentur.

23. Ét tibi jám veniént || caní, formóse, capílli,
Jám veniént rugáe, || quáe[1] tibi córpus arént.
(*Ovidius*. «*Ars amatoria*».
II, *117*)

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Палкаводзец запатрабаваў, каб былі дадзены заложнікі. 2. Вучні вучацца, каб станавіцца лепшымі. 3. Грэкі прыплылі да Троі, каб захапіць яе. 4. Грамадзяне просяць, каб ворагі не разбуралі горад. 5. Урач будзе клапаціцца, каб вы не захварэлі. 6. Твая парада такая, што прыносіць мне карысць.

3. Дапасуйце прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) справядлівы закон (aequus, a, um; lex, legis *f*); 2) невялікая колькасць (paucus, a, um; numĕrus, i *m*).

4. Праспрагайце дзеяслоў у *praes. conj., fut. I ind., perf. conj., fut. II ind.*:

amitto, misi, missum, 3.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка, прыметніка, займенніка, дзеепрыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

opĕri magno; omĭnum atrocium; ei consilio; pellium aureārum; postulantes popŭlos.

---

[1] Quae = ut eae (гл. § 114, п. 2.2).

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму дзеясловаў; калі магчыма, форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

audītas, capiente, posuisset, monuisse, amemĭni, audivĕram, audiverātis, monĭtos, amārent.

7. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму назоўніка, прыметніка, дзеепрыметніка ў зваротах ablatīvus absolūtus, перакладзіце на беларускую мову:

captā urbe; causā cognĭtā; cito cognĭtis consiliis; comitiis habĭtis; confecto proelio.

Orpheus et Eurydĭce

Orpheus valde amāvit uxōrem suam, pulchram Eurydĭcem. Sed dei eis non favērunt. Nam Aristaeus, filius Apollĭnis, postquam Eurydĭcem vidit, statim eam amāvit. Illa autem amōrem ejus contempsit. Sed cum aliquando in prato flores carpĕret, subĭto Aristaeus apparuit, cupiditāte ardens. Tum Eurydĭce fugae se mandāvit, sed a serpente morsa est et de vitā decessit.

Orpheus, dolōre mortis uxōris tortus, consilium cepit ad infĕros cedĕre, ut uxōrem reducĕret. Pluto ei hanc veniam dedit, sed interdixit, ne in itinĕre ocŭlos ad uxōrem torquēret. Diu tacentes cedēbant nec procul a terrā abĕrant, tum Orpheus metuens, ne uxor remanēret, ocŭlos ad eam torsit. Statim Mercurius eam ad Plutōnem reduxit.

Orpheus omnes femĭnas, etsi multae ei nubĕre volēbant, contempsit. Denĭque in Thraciā femĭnae, a Dionyso deo excitātae, eum laceravisse dicuntur.

De Tantălo

Tantălus, Jovis filius, rex Lydōrum erat et omni studio salūti civitātis studuit. Homĭnes eum colēbant, ut deum. Enim apud deos, Olympum incolentes, in tanto honōre erat, ut eum ad convivia deōrum invitārent. Sed Tantălus hominĭbus de sermonĭbus deōrum narrāvit etiamque cibos deōrum raptāvit. Postrēmo prudentiam deōrum probatūrus erat. Pelŏpem, filium suum, necāvit et ex carne ejus deis cenam parāvit. Dei autem carne abstinuērunt, praeter Cerĕrem, et Pelŏpem in vitam revocavērunt. Tum disseruērunt, quomŏdo Tantălus punīri posset. Tandem Tantălus in Tartărum jactātus est. Ibi medio in lacu stans sitim deponĕre non potest, nam aqua semper recēdit. Simĭli modo fame labōrat. Poma enim ei super caput pendent, sed rami, vento moti, recēdunt, cum Tantălus manus admōvet. Praeterea saxum ingens super caput ejus pendet et Tantălus semper timet, ne necētur.

Раздзел XXVIII
Ускоснае пытанне

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Utrum Remus a sociis Romŭli circumventus, an a Romŭlo ipso necātus sit, non satis compertum est. 2. Ovidius descrībit, quomŏdo Orpheus mortem gemĭnam uxōris maeruĕrit. 3. Sallustius in epistŭlā disseruit, quomŏdo Caesar rei publĭcae consulĕre debēret. 4. Epaminondas, cum vidēret se gravi vulnĕre mori, quaesīvit, salvumne esset scutum. 5. Verres quaerit ex amīcis, quis se defensūrus sit. 6. Codrus, rex Atheniensium, ad oracŭlum Apollĭnis Delphĭci legātos misit, ut Apollĭnem consulĕrent, quomŏdo grave illud bellum finīri posset. 7. Mihi non minōri curae est, qualis res publĭca post mortem meam futūra sit, quam qualis hodie est. 8. Anacharsis Scytha rogātus, quid esset in homĭne pessĭmum et quid optĭmum, respondit: «Lingua». 9. Caesar legātis tribunisque milĭtum, quos convocavĕrat, ostendit, quae ex exploratōre cognovisset. 10. Rex Agis dicēbat Lacedaemonios non interrogāre, quam multi, sed ubi essent hostes. 11. Ceres diu nescīvit, ubi filia sua esset, quam Pluto ad infĕros abduxĕrat. A Sole tandem cognōvit, quis eam rapuisset. 12. Solo, cum interrogarētur, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui parentem necavisset, respondit se putavisse nemĭnem id factūrum esse.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Ніхто з нас не можа ведаць, што прынясе нам заўтрашні дзень. 2. Мы не ведалі, ці будзе ён дапамагаць нам парадай і справай. 3. Я не буду пісаць табе, што я буду рабіць, але што я зрабіў. 4. Скажы мне, хто твой сябар, і я скажу, хто ты.

3. Дапасуйце прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) цяжкая рана (gravis, e; vulnus, ĕris *n*); 2) простае рашэнне (simlex, ĭcis; judicium, i *n*).

4. Праспрагайце дзеяслоў у *praes. conj., imperf. conj., perf. conj., pqperf. conj.*:
apporto, 1.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка, прыметніка, займенніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

mortem gemĭnam; bella gravia; pater mi; multōrum homĭnum; nullis suppliciis.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму дзеясловаў; калі магчыма, форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

captārum, amātis, audīti estis, cepĕrim, posuisse, capientis, monĭtus erit, capient, monuissem.

7. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму назоўніка, прыметніка, дзеепрыметніка ў зваротах ablatīvus absolūtus, перакладзіце на беларускую мову:

confirmāto anĭmo; conjuratiōne patefactā; consilio communicāto; consulente Cicerōne; contiōne advocātā.

Раздзел XXIX
Дадатныя сказы з cum

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Athenienses, cum Persas vicissent, totam per Graeciam magno in honōre erant. 2. Spartăcus, cum ad Alpes venissent, persuadēre suis non potuit, ut partim in Galliam, partim in Graeciam iter facĕrent. 3. Cum Hercŭles duodĕcim labōres sustinuisset et hoc modo salūti homĭnum providisset, dei eum e servitūte Eurysthei liberavērunt. 4. Orpheus, cum gradūs Eurydĭcae non audīret, ad uxōrem respectāvit. 5. Ulixes, cum in domum suam venisset, multis cum pericŭlis Penelŏpam, conjŭgem fidam, e manĭbus procōrum liberāvit. 6. Cum Aenēas vidisset Graecos nemĭni parcĕre, cum patre, conjŭge filiōque fugā salūtem petīvit. 7. Cum Aenēas sociīque ejus jam sperārent se mox in Italiam perventūros esse, Juno, inimīca Trojanōrum, Aeŏlum orāvit, ut Aenēam perdĕret. 8. Cum Romāni uxōres non habērent, legātos ad vicīnas gentes misērunt et societātem conubiumque petivērunt. 9. Romāni cum animadvertissent Etruscos ad pacem parātos esse, legātos ad eos misērunt. 10. Nemo fere fratrībus Gracchis auxilio vēnit, cum ab inimīcis opprimerentur. 11. Cum Cimbri et Teutŏnes Galliam provinciam vexārent, multi timēbant, ne Germāni brevi in Italiam invadĕrent. 12. Cum Alexander Magnus Milētum cepisset, milĭtes ejus templum Cerĕris direptūri irrupērunt. 13. Cum Graeci ab Hectŏre fugarentur, Achilles arma sua Patrŏclo tradĭdit, quibus ille Trojānos fugāvit arbitrantes eum Achillem esse. 14. Cum legāti Romanōrum ad castellum Hannibălis venissent et multitudĭne id circumdedissent, puer ab januā prospiciens Hannibăli dixit omnes exĭtūs occupātos esse. 15. Cum Mucius Porsennam regem ignorāret, errāvit et ministrum quendam pro rege necāvit. 16. Cum de P. Lentŭlo ceterisque statuētis, pro certo habetōte vos simul de exercĭtu Catilīnae et de omnĭbus conjurātis decernĕre. 17. Caesar hostĭbus, cum ad eum venissent et petĕrent, ne bellum gerĕret, imperāvit, ut arma tradĕrent. 18. Alexander, cum Tarsum venisset, captus Cydni flumĭnis pulchritudĭne, per mediam urbem influentis, projectis armis, plenus pulvĕris ac sudōris, in praefrigĭdam aquam se projēcit.

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Калі германцы яшчэ качавалі ў лясах, у Рыме квітнелі навукі і мастацтвы. 2. Рабы няшчасныя, бо яны не маюць ніякіх правоў. 3. Цыцэрон быў названы бацькам бацькаўшчыны, бо дзякуючы яго рашэнням і пільнасці была выкрыта змова Катыліны.

3. Дапасуйце прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) хуткі рух (plenus, a, um; gradus, ūs *m*); 2) верная жонка (fidus, a, um; conjunx, jŭgis *f*).

4. Праспрагайце дзеяслоў у *praes. conj., praes. ind., imperf. conj., imperf. ind., fut. I ind.*:

invādo, vāsi, vāsum, 3.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і прыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

magni honōris; domuum suārum; vicīnam gentem; media urbe; pulchriōrum filiārum.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму дзеясловаў; калі магчыма, форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

capĭte, capiēbar, audiēmur, amavisset, captus esse, audiebātur, amavisti, captus eris, monĭtus essem.

7. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму назоўніка, прыметніка, дзеепрыметніка ў зваротах ablatīvus absolūtus, перакладзіце на беларускую мову:

convocāto senātu; corruptis morĭbus; devictis Atheniensĭbus; disposĭtis praesidiis; eā re cognĭtā.

Daphne

Cum deus Amor ab Apollĭne injuriam accepisset, eum ulcisci constituit et arcu duas sagittas expŭlit: hac, amōrem faciente, laesit Apollĭnem, illam, amōrem fugantem, fixit in corde Daphnes, pulcherrĭmae flumĭnis Penēi filiae. Protĭnus alter amāvit, altĕra amantem fugit. Et Apollĭne virgĭnem insequente et orante: «Mane, formosissĭma nymphārum! Nescis, quem fugias, nam Apollo, Jovis filius sum, non pastor quidam horrĭdus. Mane!» – illa a patre opem petīvit, ut formam sibi mutāret. Vix prece finitā eāque in arbŏrem laurum mutatā, Apollo inde ramum fregit et in caput sibi imposuit, dicens: «Quoniam conjunx mea non potes esse, arbor mea certe eris ac fronde tuā, semper virĭdi, poētae cantoresque illustres honorabuntur».

De nece Caesăris

Caesar cum senātūs auctoritātem neglegĕret, nobĭles offendĕrat. Tandem sexaginta viri, Cassio et Bruto ducībus, conjuratiōnem fecērunt. Cum igĭtur Caesar Idībus Martiis anni ante aeram nostram quadragesĭmi quarti in senātum venisset, unus ex eis (quasi aliquid esset rogatūrus) accessit ejusque togam prehendit. Tum Caesărem clamantem: «Ista quidem vis est!» – Cassius vulnerāvit. Ille autem stilo se defendit. Cum M. Brutum contra se currĕre vidisset, eum reprehendit his verbis: «Tu quoque, mi fili?» Omnĭbus undĭque eum circumvenientĭbus, caput togā operuit et viginti tribus plagis occīsus est. Plebs autem oratiōne Antonii incensa mortem Caesăris doluit. Plebs in foro ingentem rogum accendit, ut corpus Caesăris comburerētur. Tum Antonius Brutum, qui libertātem rei publĭcae defendĕre cupivĕrat, vehementer reprehendit. Propterea conjurāti fugā cavērunt, ne comprehenderentur.

Раздзел XXX
Дадаеныя сказы з si

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Calchas Agamemnŏni respondit Diānam placāri non posse, nisi Iphigenia, filia Agamemnŏnis, immolāta erit. 2. Ulixes postquam de insŭlā nymphae Calypso decessit, vitam in fluctībus amisĕrit, nisi a deā quadam servātus sit. 3. Mater Coriolāno dixit: «Nisi te genuissem, Roma non opprimerētur; nisi filium habērem, in libĕrā patriā libĕra essem». 4. Multos reges, si te ratio rexĕrit. 5. Memoria minuitur, nisi eam exerceas. 6. Cum Fabricius et Pyrrhus vicīna castra habērent, medĭcus Pyrrhi noctu in castra Romanōrum vēnit promittens venēno se regem occisūrum esse, si sibi pollicebuntur alĭquid praemium. 7. Juno Parĭdi, si pro se vindicavisset, pollicĭta est in omnĭbus terris eum regnatūrum et divitiis cetĕris praestitūrum esse. 8. Nisi cotidie sol orirētur, nihil vivi in terrā esset. 9. Si quis neget me honeste vixisse, erret. 10. Theseus labyrintho excedĕre non potuisset, nisi Ariadna ei adfuisset. 11. Si omnia, quae vidi, tibi narrem, tempus me deficiat. 12. Alexander, cum amīci interrogārent: «Nonne tu quoque Olympiae certābis?», «Certārem, – inquit, – si reges ibi cum regĭbus certārent».

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Мір будзе захаваны, калі ўсе народы будуць бараніць яго. 2. Ахіл не змагаўся б з Гектарам, калі б Патрокл не быў забіты. 3. Галы захапілі б Капітолій, калі б гусі не ўзнялі крык. 4. Людзі былі б шчаслівейшыя, калі б яны больш дапамагалі адзін аднаму.

3. Дапасуйце прыметнік да назоўніка і прасклаўняйце словазлучэнне:

1) выдатны верш (egregius, a, um; carmen, ĭnis *n*); 2) вялікая небяспека (magnus, a, um; pernicies, ēi *f*).

4. Праспрагайце дзеяслоў у *perf. conj., perf. ind., pqperf. conj., pqperf. ind., fut. II ind.*:

habeo, ui, ĭtum, 2.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка, прыметніка, дзеепрыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

regībus antīquis; medĭci promittentis; alĭquae praemia; omnes terras; gravissĭmis orationībus.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму дзеясловаў; калі магчыма, форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

capti erunt, capiantur, ponamĭni, capti erĭtis, capiuntur, audivĕras, monuisti, capĭmur, moneātur, amarentur.

7. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму назоўніка, прыметніка, займенніка, дзеепрыметніка ў зваротах ablatīvus absolūtus, перакладзіце на беларускую мову:

eo praesente; his rebus comparātis; immutāto more; mutātā mente; languentībus aliis.

De Pyrrho

Tarentīni, cum Romāni eis bellum indixissent, Pyrrum regem oravērunt, ut sibi contra Romānos subvenīret. Pyrrhus, cum magnum imperium sibi parāre vellet, promīsit se Tarentīnos adjutūrum esse. Multa proelia commīsit semperque victor ex eis excessit, tamen multos milĭtes amīsit. Ităque Cineam, cui omnia consilia sua committēbat, jussit Romae de pace agĕre. Senātus autem gravissĭmā oratiōne Appii Claudii permōtus legāto respondit: «Rex nisi copias in Graeciam reduxĕrit, pacem a nobis habēre non potĕrit». Cineas autem apud Pyrrhum: «Mihi visus est, – inquit, – senātus concilium regum». Pyrrhus bellum omīsit et in Siciliam decessit.

Раздзел XXXI
Няправільныя дзеясловы

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Amīci Caesāri nomen regis offerre volēbant. 2. Germanōrum gentes multum inter se diffĕrunt. 3. Germāni sine causā Gallis bellum intulērunt. 4. Frumentum

ex agris in vicum confertur. 5. Femĭnae Trojanōrum in Graeciam ductae esse feruntur. 6. Imperātor epistŭlam, a nuntio allātam, statim militĭbus recitāvit. 7. Minos Daedălum Cretam relinquĕre nolēbat. 8. Daedălus fortūnam temptāre, quam servīre maluit. 9. Minos custodĭbus: «Scio, – inquit, – Daedălum regnum meum relinquĕre velle. In patriam discedĕre, quam in Creta manēre mavult. Custodīte virum callĭdum». 10. Bello confecto, Camillus victor in patriam rediit. 11. Captīvi clam e castris Romānis exisse feruntur. 12. Eurystheus optāvit, ut Hercŭles laborĭbus periculōsis perīret. 13. Augustus ex bellis rediens consilium iniĕrat deis immolāre, multos boves mactāre, templum aedificāre. 14. Imperatōri in Italiam redeunti Vergilius carmen novum recitāvit. Augustus versĭbus Vergilii valde delectātus est. 15. Alexander, cum Parmenio ei persuadēre vellet, ne munĕra Darēi, regis Persārum, repudiāret, dixit: «Ego quoque mallem pecuniam, quam gloriam, si Parmenio essem». 16. Livius tradit Hannibălem primum in proelium isse, ultĭmum proelio excessisse, tamen omnĭbus proeliis incolŭmis superfuit. 17. Tacĭtus ait Germānos in proelia itūros Hercŭlem cecinisse. 18. Ariovisti responsis ad Caesărem relātis, itĕrum ad eum Caesar legātos misit. 19. Lydi primi omnium homĭnum nummos aureos habuisse feruntur. 20. Tiberius Gracchus tribūnus plebis legem tulit, ne quis plus mille agri jugĕra habēret.

21. Cúm subit íllīús || tristíssĭma nóctis imágo,
Quā́ mihi súprēmúm || témpus in úrbe fuít,
Cúm repĕtó noctém, || quā tót mihi cára relíqui,
Lábĭtur éx ocŭlís || núnc quoque gútta meís.
(*Ovidius*. «*Tristia*».
I, *3*, *1–4*)

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Калі вы хочаце знішчыць сквапнасць, знішчыце яе маці – несправядлівасць. 2. Давайце не перакладваць сваю віну на іншых. 3. Гэту раку ў некаторых месцах можна перайсці ўброд. 4. Воіны, маючы намер ісці ў бой, рыхтуюць зброю. 5. Цэзар перанёс лагер на іншае месца.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) тое коннае спаборніцтва (is, ea, id; equester, tris, e; cursus, ūs *m*); 2) гэта страшнае прадвесце (hic, haec, hoc; dirus, a, um; omen, ĭnis *n*).

4. Праспрагайце дзеяслоў у *praes. conj., praes. ind., imperf. conj., imperf. ind., fut. I ind*.:

censeo, sui, sum, 2.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка, прыметніка, дзеепрыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg*.; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

epistŭlā allātā; labōris periculōsi; multōrum boum; carmĭnum novōrum; omnis proelii.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму дзеясловаў; калі магчыма, форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

amāti erātis, capiat, amāris, monerēmus, audiens, ponerēmus, posuērunt, capienti, amātus esse, audiverāmus.

7. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму няправільных дзеясловаў:

allātus esset, inferebātur, fuĕris, erĭtis, volēmus, intulissētis, periĕras, perīmus, allāti erĭmus, adisses.

8. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму назоўніка, прыметніка, займенніка, дзеепрыметніка ў зваротах ablatīvus absolūtus, перакладзіце на беларускую мову:

omnĭbus arbĭtris amōtis; omnĭbus rebus explorātis; parātis magnis copiis; lectis littĕris; perterrĭtis et dubitantĭbus cetĕris.

Caesăris mors

Cum Caesar Alexandriam venīret, Ptolemaeus, rex Aegypti, insidias ei parāre voluit. Quā de causā regi bellum illātum est. Ptolemaeus victus in Nilo periit. Caesar Alexandriā potītus regnum Cleopatrae, Ptolemaei sorōri, dedit. Rediens inde Caesar Pharnăcem, Mithridātes Magni filium, qui in Ponto rebellāvit et multas popŭli Romāni provincias occupāvit, vicit et postea ad mortem coēgit.

Bellis civilĭbus toto orbe composĭtis, Caesar Romam rediit. Tum insolentius et contra consuetudĭnem Romānae libertātis agĕre coepit. Cum ergo et honōres ex suā voluntāte praestāret, qui a popŭlo antea deferebantur, aliăque regia ac paene tyrannĭca facĕret, conjuravērunt in eum sexaginta vel amplius senatōres equitesque Romāni. Praecipui fuērunt inter conjurātos duo Bruti ex eo genĕre Bruti, qui primus Romae consul fuĕrat et reges expulĕrat, et C. Cassius et Servilius Casca. Ergo Caesar, cum ad curiam venisset, tribus et viginti vulnerĭbus confossus est.

Раздзел XXXII
Даданыя сказы ўступальныя

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Alarĭcus, rex Gothōrum, Romam, etsi ingentĭbus moenĭbus instructa erat, expugnāvit. 2. Quamquam amīci Regŭli nolēbant, ut urbe decedĕret, is fidem datam non violāvit. 3. Quamquam quattuor duces Romanōrum impĕtu

Germanōrum victi erant, Marius Teutŏnes uno proelio oppressit. 4. Plato varios Socrătis sermōnes immortalitāti scriptis suis tradĭdit, cum Socrătes ipse littĕram nullam reliquisset. 5. Socrătes, cum facĭle posset edūci e custodiā, noluit leges rei publĭcae laedĕre. 6. Epicūrus dicēbat sapientem, quamquam in tormentis esset, tamen semper esse beātum. 7. Nemo aut miles aut eques a Caesăre ad Pompējum transiĕrat, cum paene cotidie a Pompējo ad Caesărem perfugĕrent. 8. Quod turpe est, id, quamvis occultētur, tamen honestum fiĕri nullo modo potest. 9. Regŭlus, nobĭlis Romānus, quamquam non ignorābat se ad crudelissĭmum hostem proficisci, tamen jus jurandum conservāvit. 10. Littĕrae, cum sint paucae, varie tamen collocātae, innumerabilia verba efficiunt. 11. De futūris rebus, etsi semper diffĭcĭle est dicĕre, tamen interdum conjectūrā possis sequi.

12. Scíte tamén, quamvís, || longá regióne remótus,
Ábsim, vós anĭmó || sémper adésse meó.
(*Ovidius*. «*Tristia*».
III, *4b*, *73*)

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Мы не верым ілгуну, хоць ён і кажа часам праўду. 2. Хоць воіны адважна змагаліся, яны не змаглі перамагчы ворагаў. 3. Хоць Сакрата нельга было абвінавацiць у бязбожнасці, аднак ён быў прыгавораны да смерці. 4. Хоць мудрэц ведае шмат, але і ён не ведае ўсяго.

3. Дапасуйце займеннік і прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) той шчаслівы час (idem, eădem, idem; jucundus, a, um; tempus, ŏris *n*); 2) гэты бязлітасны вораг (ille, a, ud; crudēlis, e; inimīcus, i *m*).

4. Праспрагайце дзеяслоў у *praes. conj., praes. ind., imperf. conj., imperf. ind., fut. I ind.*:

condemno, 1.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка, прыметніка, дзеепрыметніка ў словазлучэннях, утварыце форму *nom. sg.*; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

fide data; unīus proelii; variis sermonībus; littĕrae nulli; crudelissĭmi hostes.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму дзеясловаў; калі магчыма, форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

moneantur, capiar, captas, posuit, monĭtā, posĭto, captus eras, posĭti essēmus, monĭti essētis, amatōrum.

7. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму няправільных дзеясловаў:

adfĕrens, conferāmur, maluĕrit, adfĕrunt, inferris, voluissētis, poterĭtis, erātis, offerāmur, obissem.

8. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму назоўніка, прыметніка, займенніка, дзеепрыметніка ў зваротах ablatīvus absolūtus, перакладзіце на беларускую мову:

praesidiis addĭtis; praesidiis disposĭtis; quibus rebus confectis; te invītā; remōtis omnium equis.

De Vestalĭbus

Urbe Romā a Gallis captā atque direptā multisque civĭbus interfectis, magna multitūdo Romanōrum in Capitolium fugit. Virgĭnes autem Vestāles sacra rei publĭcae servāre cupivērunt, ne ea quoque a Gallis raperentur. Quā de causā clivum, qui ducit ad Janicŭlum, ascendĕre modo coepĕrant, cum L. Albinius eas aspexit plaustro ibi conjugĕm et libĕros vehens. Quamquam ejus plurĭmum interĕrat suos servāri, publĭcam religiōnem magis respexit, quam privātam caritātem. Praecēpit suis, ut plaustro descendĕrent, et in plaustrum virgĭnes et sacra accēpit. Tum itinĕre coepto non confecto, Caere in oppĭdum Vestāles vexit, ubi summā cum veneratiōne sacra recepta sunt. Quibus factis et Albinius et Caeretāni usque ad hoc tempus gratam memoriam sibi peperērunt.

Раздзел XXXIII
Герундый. Герундыў

1. Перакладзіце на беларускую мову:

1. Castris munītis, Caesar, quaeque ad oppugnandum usui erant, comparāre coepit. 2. Audiendo, videndo, sentiendo et homĭnes et bestiae discunt. 3. Athēnae non modo arte bellandi, sed etiam docendo gloriam peperērunt. 4. Graeci, quamquam pugnandi perīti erant, decem annos Trojam expugnāre non potuērunt. 5. Castra ponendo, turres aedificando, aggĕrem petendo Romāni se ad urbem oppugnandam paravērunt. 6. Nulla aetas ad discendum sera est. 7. Sunt tempŏra flendi, sunt tempŏra laetandi. 8. Discendo memoria exercētur. 9. Lacedaemonii libĕros educābant ad labōres tolerandos. 10. Romae quotannis comitia creandis magistratĭbus habebantur. 11. Regŭlus quamquam non ignorābat se ad crudelissĭmum hostem proficisci, tamen jus jurandum conservandum esse putābat. 12. Caesar ab hibernis in Italiam discēdens legātis

imperāvit, ut quam plurĭmas naves aedificandas veteresque reficiendas curārent. 13. Cavendum est, ne major poena, quam culpa sit. 14. Caesar non putābat Helvetiis concedendum esse, ut iter per provinciam Romānam facĕrent. 15. Germanĭco bello confecto, Caesar multis de causis statuit sibi Rhenum esse transeundum. 16. Caesar ad haec cognoscenda C. Volusēnum cum navi longā praemittit. 17. Caesar a superiorĭbus consiliis depulsus omnem sibi commutandam esse belli ratiōnem existimāvit. 18. Videndum est igĭtur, ut eā libertāte utāmur, quae prosit amīcis, noceat nemĭni. 19. Caesar in Britanniam transeundi causā naves aedificāri jussit.

20. Últīma sémper
Éxspectánda diés || homĭnís, dicíque beátus
Ánt(e) obĭtúm nemó || suprémăque fúnĕra débet.
(*Ovidius*. «*Metamorphōses*».
3, *136*)

2. Перакладзіце на лацінскую мову:

1. Заўсёды трэба спадзявацца на лепшае. 2. Ноч больш прыдатна для сну, чым для працы. 3. Часта практыкуючыся, юнакі ўмацоўваюць свае целы. 4. Нам трэба часцей чытаць выдатныя творы знакамітых пісьменнікаў. 5. У Піфагора вучням пяць гадоў трэба было маўчаць.

3. Дапасуйце прыметнік да назоўніка і праскланяйце словазлучэнне:

1) вялікая колькасць (magnus, a, um; magnitūdo, ĭnis *f*); 2) правы фланг (dexter, tra, trum; acies, ēi *f*).

4. Праспрагайце дзеяслоў у *perf. conj., perf. ind., pqperf. conj., pqperf. ind., fut. II ind.*:

probo, 1.

5. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму (склон і лік) назоўніка і герундыва ў словазлучэннях, утварыце форму nom. sg.; форму адзіночнага ліку пастаўце ў множным і наадварот:

urbis oppugnandi; laborĭbus tolerandis; creandos magistratūs; navium aedificandārum; commutandae ratiōni.

6. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму дзеясловаў; калі магчыма, форму незалежнага стану пастаўце ў залежным і наадварот:

ponentium, capienda, capiētis, audiendi, scribendae, monēris, monendos, monĭti sumus, amando, audīti erant.

7. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму няправільных дзеясловаў:

males, abiĕris, perītis, exeam, conferentĭbus, oblātus eris, intulisset, adferantur, referres, intulerĭmus, offerri.

8. Выпішыце слоўнікавую форму, вызначце граматычную форму назоўніка, прыметніка, займенніка, дзеепрыметніка ў зваротах ablatīvus absolūtus, перакладзіце на беларускую мову:

sublāto auctōre; secundis alĭquot proeliis factis; missis ad eum undĭque legātis; detractis cohortībus duābus; his nuntiis acceptis.

De decemvĭris

Anno ante aeram nostram quadringentesĭmo quinquagesĭmo tertio Romāni tres viros legum cognoscendārum causā in Graeciam misērunt. Hi primum Athēnas ad Solōnis leges describendas venērunt. Tum in alias Graeciae civitātes ad leges, mores, institūta cognoscenda iter fecērunt. Post legatōrum redĭtum proxĭmo anno decemvĭri legībus scribendis creāti sunt. In his fuit Appius Claudius, vir magnae auctoritātis et probitātis. Leges in duodĕcim tabŭlis inscriptae sunt.

Augustīnus de pueritiā suā narrat

In scholam datus sum ad littĕras discendas. Sed quid in iis utilitātis esset, ignorābam. Et tamen, si piger in discendo eram, verberābar. Parentes nostri vidēbant, quibus dolorĭbus puĕri a magistris afficerēmur. Nos autem eos metuebāmus et peccabāmus tamen minus scribendo aut legendo, quam a nobis postulabātur. Non deĕrat memoria vel ingenium, sed delectābat ludĕre. Ităque peccābam faciendo contra verba parentum et magistrōrum.

Раздзел XXXIV
Тэксты для перакладу

Raptus Sabinārum

Finitĭmus Romānis erat popŭlus Sabīnus. Ad eos Romŭlus, quia Romāni uxōres non habēbant, misit legātos, qui societātem et conubium novo popŭlo petĕrent. A Sabĭnis legatio non accepta est, ludibrium etiam addĭtum: «Quaerĭte vobis alias uxōres, nostras filias vobis non dabĭmus».

Irritāvit ea injuria Romŭlum et, ut dolo id accipĕret, quod precĭbus non impetravĕrat, sollemnes ludos indixit et eos spectātum Sabīnos invitāvit. Magna multitūdo eōrum cum uxorĭbus et libĕris in urbem profecti sunt. Cum omnes, qui adĕrant, ludos spectārent, subĭto juvĕnes Romāni, signo dato, impĕtum

faciunt et virgĭnes Sabīnas rapiunt. Patres et matres virgĭnum fugērunt, perfidiam Romanōrum querentes et deos ultōres violāti hospitii invocantes.

Haec fuit causa belli. Sabīni cum magno exercĭtu ad Romam venērunt, perniciem infestae urbi minitantes. Atrox pugna in eo campo, ubi postea forum Romānum fuit, commissa est; diu eventus anceps erat. Subĭto muliĕres Sabīnae, parĭter et pietāte erga parentes et amōre virōrum commōtae, inter pugnantes se conjecērunt et eos orāre coepērunt, ut huic impiae caedi finem facĕrent: «In nos vertĭte iras: nos causa belli, nos causa vulnĕrum et caedis sumus. Melius necabĭmur, quam sine vobis viduae aut orbae vivēmus».

Movet res et milĭtes et duces. Desistunt subĭto omnes pugnāre; duces ex utrāque acie procēdunt, foedus faciunt. Sabīni, in urbem recepti, cum Romānis se conjunxērunt.

De Gallis

Galli, sine ullo certamĭne, patentĭbus portis, in Forum ingressi sunt, spectantes templa deōrum arcemque. Tum, modĭco relicto praesidio, cetĕri ad praedam per vacuas hominĭbus vias dilabuntur, pars in proxĭmas domūs ruit, pars ultĭmas petit. Cum senes in vestibŭlis aedium sedentes conspexissent, admirāti constitērunt, eos deos, non homĭnes esse arbitrāti. Tum unus ex Gallis barbam senis cujusdam permulsisse dicĭtur. Ille indignātus scipiōnem in caput ejus incussit iramque barbări movit. Ab eo initium caedis factum est omnesque senes in sedĭbus suis trucidāti sunt.

Alĭquot diēbus post Galli impĕtum in arcem fecērunt. Primā luce, signo dato, multitūdo eōrum in Foro instructa est et, testudĭne factā, in rupes ascendĕre conāta est. Romāni hostem ascendĕre prohibuērunt, e loco superiōre impĕtu facto, hostes depulērunt. Galli, magnā cum clade repulsi, obsidiōnem parābant. Custodiis utrimque disposĭtis, ne quis hostium aut evadĕret aut invadĕret, sua castra silentio custodiēbant.

Cato Censor

Inter viros, qui in pace de re publĭcā bene merĭti sunt, primus Marcus Porcius Cato nominandus est. Is, cum adulescentiam ruri in praediis paternis transegisset, parsimoniam in omnĭbus rebus colĕre consuēvit. Agricultūra plurĭmum usque ad senectūtem delectabātur, rem rustĭcam fundamentum rei publĭcae salūtis esse existĭmans.

Cum negotia publĭca administrāret, putābat Cato Romae non tam exteriōres hostes, quam suos cives periculōsos esse.

TempoRībus enim belli Punĭci secundi, victoriā de periculosissĭmo hoste atque aemŭlo popŭli Romāni reportātā, mores Romanōrum in pejus mutāri coepti sunt. Jamque institūta majōrum neglegebantur, et peregrīna vernacŭlis praeferebantur. Ita res publĭca paulātim labefactāri coepit.

Non potĕrat id aequo anĭmo ferre Cato omnibusque virĭbus obstĭtit eis, qui novis rebus studēbant. Consulātu functus, censor factus est. Erat autem censōris non modo civium rem familiārem censēre, sed etiam, si quis contra bonos mores peccavĕrat, notāre. Deinde matronārum luxum insectabātur, sed frustra. Nam matrōnae omnes vias urbis obsidēbant virosque, ad Forum descendentes, orābant, ut legem de ornātu tollĕrent. Ităque lex sublāta est.

Implacabĭli autem odio in Carthaginienses flagrābat. Cum in senātu de tertio Punĭco bello agerētur, Carthagĭnem delendam esse censuit: alĭter non posse salvam esse rem publĭcam. Sententia ejus tum non probāta, postea, quidquid agebātur, adicĕre solēbat: «Cetĕrum censeo Carthagĭnem esse delendam». Movit tandem patrum anĭmos, ut bellum Carthaginiensĭbus indictum esset.

Caesar et Pompējus

Interfecto in Asia Crasso, solus Pompējus Caesărem potentiā aequābat. Sed jam pridem Pompējo suspectae erant Caesăris opes, Caesări Pompejāna dignĭtas gravis: nec hic ferēbat parem, nec ille superiōrem. Ităque cum Caesar postulavisset, ut sibi absenti altĕrum consulātum petĕre licēret, id ei a senātu, Pompējo obstante, negātum est. Hanc injuriam ut vindicāret, in Italiam contra Pompējum exercĭtum duxit. Cum ad rivum, qui provinciam ejus ab Italiā dividēbat, venisset, dubius, quid facĕret, constitisse tradĭtur. Deinde, equo concitāto, rivum trajēcit dicens: «Jacta est alea!»

Pompējum persĕquens gravissĭmā hiĕme Adriatĭcum mare trajēcit et apud Pharsālum oppĭdum copias Pompēji acerrĭmo proelio vicit. Pompējus victus ad Aegypti regem profŭgit, qui eum interfĭci jussit, quia putābat se hoc facinŏre Caesări gratum esse factūrum. Caput Pompēji cum anŭlo ad Caesărem delātum est, qui, eo viso, lacrĭmas non continuit juravitque se hanc crudelitātem ultūrum est.

Sacerdōtes Vestae

In aede Vestae, quae in foro sita est, sex virgĭnes Vestāles custodiēbant ignem sacrum, ut dea rei publĭcae Romānae favēret imperiumque augerētur. Hic ignis semper arsisse dicĭtur. Virgĭnes Vestāles, quibus «virgo Vestālis maxĭma» praeĕrat, duris legĭbus regebantur. Cum viris vivĕre vetĭtae erant. Pontĭfex maxĭmus ipse eas eligēbat, quae per triginta annos Vestāles mansūrae erant. Quamquam ab omnĭbus magnā pietāte colebantur, tamen Vestāles, quae

officia neglegēbant, a pontifĭce maxĭmo gravĭter puniebantur. Nam Romāni sibi persuasĕrant magnum pericŭlum rei publĭcae imminēre, si flamma in foco Vestae non ardēret. Aliquando Aemiliae Vestāli poena instābat, nam discipŭlam novam, cui magnam fidem habēbat, ignem servāre jussĕrat. Cum haec flammas male servavisset, Aemilia ipsa de hac re accusāta est. Ităque haec, postquam pontĭfex ceteraeque Vestāles in aedem convenērunt, Vestam placāre studuit multisque cum lacrĭmis orāvit, ut se adjuvāret, et suffibŭlum suum in foco locāvit. Statim flamma itĕrum luxit. Tum omnes re mirā commōti sibi persuasērunt Aemiliam culpā carēre.

De errorĭbus Ulixis

Ulixes in errōre suo ad Circem, filiam Solis, pervēnit. Haec socios Ulixis in domum suam admīsit et in sues mutāvit. Is socios amissos servāre studuit. Mercurius de Olympo demissus ei auxilium promīsit et monstrāvit, quomŏdo a Circe cavēret. Gladio stricto, Ulixes eam terruit et postulāvit, ut socios rursus in homĭnes mutāret et dimittĕret. Haec profecto verbis ejus indulsit, comperĕrat enim Ulixi a deis magnam potestātem permissam esse.

Sed Neptūnus poenam Ulixi decrētam nondum remīsit. Nam cum post multas tempestātes venti tandem remisissent, Ulixes vidit se navem omnesque amīcos amisisse. Denĭque solus in insŭlam Ogygiam navit. Ibi nympha Calypso amōre commōta Ulixem apud se retinēbat. Ab illā amātus septem annos ibi mansit. Sed cum patriam desiderāret, navem parāvit et iter periculōsum perrexit.

De libris Sibyllīnis

In antīquis annalĭbus memoria de libris Sibyllīnis haec prodĭta est. Anus hospĭta atque incognĭta ad Tarquinium Superbum regem adiit novem libros ferens, quos esse dicēbat divīna oracŭla; eos velle venumdāre. Tarquinius pretium percontātus est. Mulier nimium et immensum poposcit. Rex, quasi anus aetāte desipĕret, derīsit. Tum illa tres libros ex novem in focŭlo deūrit et, ecquid relĭquos sex emĕre eōdem pretio vellet, regem interrogāvit. Sed enim Tarquinius id multo derīsit magis dixitque anum jam procul dubio delirāre. Mulier ibĭdem statim tres alios libros exussit atque id ipsum denuo placĭde rogat, ut tres relĭquos eōdem pretio emat. Tarquinius ore jam serio et attentiōre anĭmo fit, eam constantiam confidentiamque non neglegendam esse intellĕgit. Libros tres relĭquos mercātur nihĭlo minōre pretio, quam quod erat pretium pro omnĭbus. Sed eam muliĕrem tum a Tarquinio egressam nunquam quisque vidit. Libri tres, in sacrarium condĭti, «Sibyllīni» appellāti sunt. Ad eos, quasi ad oracŭlum, quindecimvĭri adeunt, cum di immortāles publĭce consulendi sunt.

Oedĭpus

Sphinx, in Boeotiam missa, agros Thebanōrum vastābat. Illa dixit, si quis carmen, quod posuĕrit, interpretabĭtur, se inde abitūram esse, sin carmen illud non solvet, se eum consumptūram esse. Quā re auditā, rex Creon edixit: «Qui carmen Sphingis solvĕrit, regnum et Iocastam sorōrem ei in matrimonium dabo». Cum complūres, regni cupiditāte adducti, venissent et a Sphinge consumpti essent, Oedīpus carmen interpretātus est. Quo facto, illa se praecipitāvit. Oedīpus regnum paternum et Iocastam matrem inscius accēpit uxōrem. Intĕrim Thebis inopia frugum incĭdit ob Oedipi scelĕra eodemque tempŏre Corinthi Polybus mortuus est. Quo audīto, Oedīpus dolēbat existĭmans patrem suum decessisse. Tandem Oedīpus cognōvit se Lai filium esse. Et ipse se Laium occidisse sciscitando patefēcit. Oedīpus, postquam vidit se tot scelĕra fecisse, se ocŭlis privāvit regnumque filiis tradĭdit et Thebis, Antigŏnā filiā duce, profūgit.

De Horatiis et Curiatiis

Numā Pompilio mortuo, Tullus Hostilius rex Romanōrum creātus est. Eo regnante, inter Romānos et Albānos bellum exortum est. Duces utrorumque statuērunt rem paucōrum certatiōne finīre. Erant apud Romānos trigemĭni Horatii, tres apud Albānos Curiatii. Cum iis egērunt reges, ut pro suā quisque patriā pugnārent ferro. Foedĕre icto, juvĕnes concurrērunt. Statim duo Romanōrum cecĭdērunt, tres Albanōrum sunt vulnerāti. Unus Horatius, quamvis intĕger, fugam simulāvit, quia tribus impar erat, et singŭlos per intervalla insequentes separătim aggressus est et interfēcit. Romāni gratulantes Horatium victōrem accepērunt et domum abduxērunt.

Hercŭles et Dejanīra

Hercŭles cum in hospitium ad Oineum regem venisset ejusque filiam Dejanīram conspexisset, fidem dedit se eam uxōrem ductūrum esse. Sed post discessum ejus Eurytion centaurus vēnit et Dejanīram a patre uxōrem petīvit. Pater vim timens pollicĭtus est se filiam ei datūrum esse. Die constitūto centaurus cum fratrībus ad nuptias vēnit. Sed Hercŭles intervēnit et centaurum interfēcit.

Aliquando cum Dejanīra per Aetoliam migrăret, Nessus centaurus ab eā rogātus est, ut se flumen Euenum transferret. Eam centaurus in flumĭne ipso violāre voluit. Hercŭles Nessum sagittis confixit. Ille moriens, cum sciret, quantam vim venēni sagittae Hercŭlis, felle Hydrae Lernaeae tinctae, habērent, sanguĭnem suum exceptum Dejanīrae dedit et id philtrum esse dixit. Si vellet, ne se conjunx spernĕret, eo jubēret vestem marīti perungi. Id Dejanīra credens sanguĭnem condĭtum diligenter servāvit.

De dolo Penelŏpae

Penelŏpa, uxor Ulixis, nunquam desiit marīto fidem servāre, quamquam ille viginti annos ab Ithăcā abĕrat. Cum post decem annos nuntiātum esset Trojam esse delētam et Graecos, qui bello superfuĕrant, redisse, multi dicēbant Ulixem esse mortuum. Tum multi juvĕnes nobĭles Penelŏpam convenērunt et petivērunt, ut itĕrum nubĕret. Sed illa negāvit, sperans marītum reditūrum esse. Tamen illi juvĕnes non abiērunt, otium conviviis trivērunt. Edēbant et bibēbant, quae in cellis erant, et clamābant dies noctesque.

Proci jam saepe ex Penelŏpā quaesivĕrant, quamdiu exspectāre debērent, denĭque postulavērunt, ut illa decernĕret, quem cetĕris anteponĕret. Tum femĭna prudens dolum adhibuit et hoc dixit: «Laĕrtae, socĕro meo, vestem texam. Exspectāte, dum hanc vestem texuĕro». Tum totum diem texuit, sed nocte textum retexuit. Ita proci frustra exspectavērunt.

Phaĕthon

Apollĭnis, qui etiam Sol vocātur, et Clymĕnae nymphae filius erat Phaĕthon. Hic aliquando ad patrem vēnit et currum, quo ille per orbem caeli cotidie vehebātur, in diem rogāvit. Quod cum is audivisset, filio persuadēbat, ut consilio suo desistĕret. «Non est tuta, – inquit, – voluntas tua. Magnum munus petis, quod nec virĭbus tuis, nec tam puerilĭbus annis convĕnit, nemo enim praeter me curru igneo vehi potest. Cur per orbem caeli vehi cupis? Nam illic neque lucos, neque urbes, neque domūs vidēbis, sed per insidias ferasque varias iter est. Posce a me potius aliquid boni, repulsam accipies nullam. Tu autem, Phaĕthon, poenam pro munĕre rogas. Noli dubitāre, quin tibi, quodcumque optavĕris, datūrus sim, sed tu sapientius opta».

Frustra tamen filium adhortātus est. Phaĕthon patrem complexus orat. Precĭbus tandem a patre currum impĕtrat eumque celerĭter ascendit. Sed cum equos ferōces, qui pondĕre solĭto carentes in aĕrem saltūs dedĕrant, regĕre non posset, a viā aberrāvit et errōre suo caelum terramque incendit. Tum Juppĭter, ut deos hominesque servāret, eum fulmĭne necātum ex curru in Eridănum flumen praecipitāvit.

De Alexandro

Alexander, cum Gordium, antiquissĭmum Phrygiae caput, cepisset, Jovis templum intrāvit. Erat ibi in jugo currūs regii nodus, plurĭmis nexĭbus ita implicātus, ut solvi non posset. Cum incŏlae affirmārent oracŭlum esse eum totā Asiā potitūrum esse, qui nodum illum solvisset, Alexander multis circumstantĭbus: «Nihil, – inquit, – intĕrest, quŏmodo solvātur». Atque haud cunctātus, gladio stricto, nodum dissecuit. Sic Alexander oracŭlum implēvit.

Agamemnon et Iphigenia

Reges et princĭpes Graeciae adducti sunt, ut bello Trojāno interessent. Cum copias unum in locum conduxissent, naves a Diānā deā ventis adversis retinebantur. Agamemnon, dux Graecōrum, enim cervam Diānae sacram violavĕrat, quamquam id interdictum erat. Ităque Agamemnon sacerdōtes advocāvit et consuluit, quomŏdo dea placarētur. Calchas respondit deam placāri non posse, nisi Iphigenia, filia Agamemnŏnis, immolāta erit. Sed pater se nunquam filiam immolatūrum esse primo dixit. Postea per Ulixem inductus est, ut Iphigeniam e domu matris subducĕret. Filiam, cum pater eam immolatūrus esset, Diāna per nubes in terram aliēnam deduxit. Ibi sacerdos Diānae erat. Sed Clytaemnestra, uxor Agamemnŏnis irāta erat, quod filiam necāre parātus fuĕrat.

De sancto Sebastiāno

Sebastiānus vir Christianissĭmus Diocletiano et Maximiāno imperatorĭbus tam carus erat, ut imperium ei primae cohortis tradĕrent et eum in suo conspectu semper esse jubērent. Hic stipendia ad hoc tantum merēbat, ut Christianōrum anĭmas, quas in tormentis vidēbat deficĕre, confirmāret.

Praefectus Diocletiāno de Sebastiāno rettŭlit. Quo vocāto, imperātor dixit: «Ego te inter primos in palatio meo semper habui, sed tu jam diu contra salūtem meam laboravisti». Cui Sebastiānus: «Pro salūte tuā Christum semper colui, et pro imperio Romāno Deum, qui in caelo est, semper adorāvi». Tum Diocletiānus jussit eum medio in campo vincīri et a militĭbus sagittis interfĭci; qui ita eum sagittis complevērunt, ut quasi ericius viderētur, et illum mortuum existimantes abiērunt. Sebastiānus autem Deo adjuvante refectus est.

Qui paucis diēbus post imperatōres e palatio venientes propter mala, quae Christiānis inferri jussĕrant, dure vituperāvit. Dixērunt imperatōres: «Istene est Sebastiānus, quem sagittis interfĭci jussĭmus?» Quibus Sebastiānus: «Ad hoc me Domĭnus in vitam revocāvit, ut convenīrem vos et propter ea, quibus Christiānos afficĭtis, mala vituperārem».

Tum imperatōres tam diu eum verberāri jussērunt, dum anĭmam efflāret, corpusque ejus in cloācam dejiciendum curavērunt, ne a Christiānis pro martўre colerētur. Sanctus autem nocte sequente sanctae Luciae apparuit et ei aperuit, quo in loco corpus suum occultāri imperatōres jussĕrant, et, ut prope sepulcra apostolōrum illud sepelīrent, orāvit; quod factum est.

Memorabilia dicta

1. Legātis Samiōrum longā oratiōne auxilium orantĭbus Spartāni respondērunt: «Prima oblīti sumus, postrēma non intellexĭmus, quia prima non meminerāmus».

2. Octaviānus Augustus popŭlum, querentem de caritāte et inopiā vini, severissĭmā voce coërcuit: satis provīsum est a Marco Agrippā, genĕro suo, plurĭbus aquis in urbem perductis, ne popŭlus sitīret.

3. Leonĭdas, rex Spartanōrum, cum vidēret trecentos milĭtes suos ad Thermopўlas acrĭter se morti offerre: «Pergĭte, – inquit, – anĭmo forti, Lacedaemonii: hodie apud infĕros fortasse cenabĭmus».

4. Dionysius, regno pulsus, cuīdam dicenti: «Quid tibi Plato et philosophia profuit?» – «Ut tantam, – inquit, – fortūnae mutatiōnem facĭle feram».

5. Xanthippe, Socrătis philosŏphi uxor, morōsa admŏdum fuisse narrātur et jurgiōsa. Morĭbus ejus observātis, Alcibiădes demirātus rogāvit Socrătem: «Cur muliĕrem tam acerbam domo non expelles?» Cui Socrătes: «Quoniam, – inquit, – cum illam domi talem patior, exerceor et possum quoque foris ceterōrum homĭnum petulantiam et injuriam facilius tolerāre».

6. Diagŏras philosŏphus, quia atheus erat, cum ei naviganti nautae, tempestāte perterrĭti, dicĕrent, pericŭlum sibi illud accidĕre, quod atheum in suam navem recepissent, ostendit eis in eōdem cursu multas alias laborantes naves quaesivitque, num in illis quoque navĭbus Diagŏram vehi credĕrent.

7. Cum Alexander quondam Macedŏnum benevolentiam largitionĭbus sibi conciliāre conātus esset, Philippus eum his verbis increpuit: «Sperasne eos tibi fidēles esse futūros, quos pecuniā tibi conciliavĕris? Scito amōrem non auro emi, sed virtutĭbus».

Gaudeāmus
(студэнцкая песня)

Gaudeāmus уяўляе ўзор сярэдневяковай паэзіі вагантаў, вандроўных шкаляроў. Тэкст з’явіўся ў Германіі ў XIV ст. З часам ён распаўсюдзіўся па ўсёй Еўропе і зрабіўся студэнцкім гімнам. Тэкст у дадзенай рэдакцыі аформіўся ў канцы XVIII ст. Музыку напісаў яшчэ ў XV ст. фламандскі кампазітар Іаан Акенгейм.

I. Gaudeāmus igĭtur,
Juvĕnes dum sumus!
Post jucundam juventūtem,
Post molestam senectūtem
Nos habēbit humus. (bis)

II. Ubi sunt, qui ante nos
In mundo fuēre?
Transeas ad supĕros,
Transeas ad infĕros,
Hos si vis vidēre! (bis)

III. Vita nostra brevis est,
Brevi finiētur;
Venit mors velocĭter,
Rapit nos atrocĭter,
Nemĭni parcētur. (bis)

IV. Vivat academia!
Vivant professōres!
Vivat membrum quodlĭbet!
Vivant membra quaelĭbet!
Semper sint in flore! (bis)

V. Vivant omnes virgĭnes
Gracĭles, formōsae!
Vivant et muliĕres
Tenĕrae, amabĭles,
Bonae, laboriōsae! (bis)

VI. Vivat et respublĭca
Et qui illam regunt!
Vivat nostra civĭtas,
Maecenātum carĭtas,
Qui nos hic protĕgunt. (bis)

VII. Pereat tristitia,
Pereant dolōres!
Pereat diabŏlus,
Quivis antiburschius
Atque irrisōres! (bis)

ХРЭСТАМАТЫЯ

Урыўкі з твораў рымскіх аўтараў

Cajus Valerius Catullus

Гай Валерый Катул (каля 84–54 гг. да н. э.) – вядомы рымскі паэт перыяду позняй рэспублікі. Нарадзіўся ў Вероне. Пра яго жыццё вельмі мала звестак, у асноўным яны сустракаюцца ў творах паэта. З іх вынікае, што ён быў палка закаханы ў знатную замужнюю жанчыну па імені Клодыя, якую ён апеў як Лесбію. Катул зламаў старыя рымскія традыцыі, звярнуўшыся да вытанчанай александрыйскай паэзіі і лірыкі Сапфо. Захаваўся адзін зборнік яго вершаў, які ўключае 116 твораў рознага зместу. Катул зрабіў вялікі ўплыў на ўсю далейшую лірычную паэзію Еўропы.

II

Passer, deliciae meae puellae,
quicum ludere, quem in sinu tenere,
cui primum digitum dare appetenti
et acres solet incitare morsus
cum desiderio meo nitenti
carum nescioquid libet jocari,
credo, ut, cum gravis acquiescet ardor,
sit solaciolum sui doloris:
tecum ludere, sicut ipsa, posse
et tristes animi levare curas
tam gratumst mihi quam ferunt puellae
pernici aureolum fuisse malum,
quod zonam soluit diu ligatam.

III

Lugete, o Veneres Cupidinesque,
et quantum (e)st hominum venustiorum!
passer mortuus est meae puellae,
passer, deliciae meae puellae,
quem plus illa oculis suis amabat:
nam mellitus erat suamque norat
ipsam tam bene quam puella matrem,
nec sese a gremio illius movebat,
sed circumsiliens modo huc modo illuc
ad solam dominam usque pipiabat.
qui nunc it per iter tenebricosum
illuc, unde negant redire quemquam.
at vobis male sit, malae tenebrae
Orci, quae omnia bella devoratis:
tam bellum mihi passerem abstulistis.
o factum male, quod, miselle passer,
tua nunc opera meae puellae
flendo turgiduli rubent ocelli!

V

Vivāmus, mea Lesbia, atque amēmus,
Rumoresque senum severiōrum
Omnes unius aestimēmus assis.
Soles occidĕre et redīre possunt:
Nobis cum semel occĭdit brevis lux,
nox est perpetua una dormienda.
Da mi basia mille, deinde centum,
Dein mille altĕra dein secunda centum,
Deinde usque altĕra mille, deinde centum.
Dein, cum milia multa fecerĭmus,
Conturbabĭmus illa, ne sciāmus,
Aut ne quis malus invidēre possit,
Cum tantum sciet esse basiōrum.

XXVII

Minister vetuli puer Falerni,
inger mi calices amariores,

ut lex Postumiae jubet magistrae
ebrioso acino ebriosioris.
at vos quo libet hinc abite, lymphae,
vini pernicies, et ad severosmigrate:
hic merus est Thyonianus.

LXXXV

Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.
Nescio, sed fieri sentio et excrucior.

Каментарыі

Усе вершы, акрамя LXXXV, напісаны фалекейскім адзінаццацісkладовым вершам (Phalaecius hendecasyllăbus). Ён складаецца з чатырох харэяў і аднаго дактыля:

Đ́Â | Đ́ÂÂ | Đ́Â | Đ́Â | Đ́Â

У першай стапе замест харэя можа быць ямб і спандэй, у апошняй стапе замест харэя можа быць спандэй.

Двухрадкоўе LXXXV напісана элегічным дыстыхам.

II. 1. **Passer** (верабей) быў прысвечаны Венеры. 2. **Quicum** замест quocum (= cum quo). 3. **Primum digĭtum** – кончык пальца. 2–4. **Luděre**, **tenēre**, **dare**, **incitāre** залежаць ад **solet**. 6. **Carum nescioquid** – што-небудзь прыемнае. 7. **Solatiŏlum** – памяншальнае ад solatium (суцяшэнне).

III. 14. **Orcus** (Орк) – рымскі бог смерці, аналагічны грэчаскаму Аіду. 18. **Ocelli** – памяншальнае ад ocŭli (вочы).

XXVII. 1. **Vetŭli Falerni** – старога фалернскага віна. 2. **Inger** = ingěre; **mi** = mihi. 7. **Thyoniānus** – сын Тыёны (Фіёны), г. зн. Вакх.

Publius Vergilius Maro

Публій Вергілій Марон нарадзіўся ў 70 г. да н. э. пад Мантуяй. Адукацыю атрымаў у Мілане, а пасля ў Рыме. Пасля канфіскацыі падчас грамадзянскай вайны радавога маёнтка ён перабраўся ў Рым, дзе неўзабаве ўвайшоў у гурток Мецэната. Адной з першых прац Вергілія лічацца «Эклогі» («Буколікі») – пастаральныя паэмы, узорам для якіх паслужылі творы Феакрыта. Затым з'явіліся «Георгікі», якія ўслаўлялі мірную сялянскую працу. Вяршыняй рымскай класічнай паэзіі з'яўляецца гераічны эпас «Энеіда», які апявае вялікую гістарычную місію Рыма. Хоць гэты твор не быў скончаны, ён зрабіў Вергілія найвялікшым паэтам старажытнага свету. Вялікую цікавасць да творчасці Вергілія праяўляў Актавіян Аўгуст. Пачынаючы з Рэнесансу Вергілій значна паўплываў на ўсіх прадстаўнікоў эпічнай літаратуры.

У 19 г. да н. э., вяртаючыся з падарожжа ў Грэцыю, Вергілій памёр.

AENEIS

LIBER I

Arma virumque cano, Trojae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque venit
litora, multum ille et terris jactatus et alto
vi superum, saevae memorem Junonis ob iram,
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
inferretque deos Latio; genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.
Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
quidve dolens regina deum tot volvere casus
insignem pietate virum, tot adire labores
impulerit. tantaene animis caelestibus irae?

Каментарыі

«Энеіда» напісана гекзаметрам.

1. **Arma** – ужываецца метанімічна, у значэнні «бітвы»; **virum** – маецца на ўвазе Эней. 2–3. **Italiam**, **Laviniaque litŏra** – *acc*., які залежыць ад **venit**; Lavinia litŏra – частка італійскага берага на паўднёвы ўсход ад вусця Тыбра, дзе Эней заснаваў горад Лавіній. 4. **Supĕrum** = superōrum (= deōrum). 5. **Urbem** – Лавіній. 6. **Latio** = in Latium. 7. **Albāni patres** – па імені горада Альба-Лонга, які быў заснаваны сынам Энея Анхізам, продкам Ромула, г. зн. маюцца на ўвазе продкі рымлян. 9. **Regīna deum** (= deōrum) – Юнона; **volvĕre** – *тут*: зазнаць, зведаць. 11. **Impulĕrit** – *conjunctīvus* тлумачыцца тым, што гэта выказнік ва ўскосным пытанні.

Quintus Horatius Flaccus

Квінт Гарацый Флак (65–8 гг. да н. э.) – рымскі паэт эпохі прынцыпату Аўгуста. Нарадзіўся ў Апуліі ў сям’і вольнаадпушчаніка. Атрымаў выдатную адукацыю спачатку ў Рыме, потым у Афінах. У 44 г. да н. э. падчас грамадзянскай вайны далучыўся да Брута. Змагаўся на баку рэспубліканцаў і атрымаў званне ваеннага трыбуна. Пасля паражэння Брута пры Філіпах (42 г. да н. э.) вярнуўся ў Рым. Пачаў пісаць вершы. Зблізіўшыся з Вергіліем, увайшоў у гурток Мецэната.

Да нашага часу дайшлі ўсе вядомыя творы Гарацыя: «Пасланні», «Эподы», «Сатыры», «Оды». Вершы сведчаць пра назіральнасць, далікатнае пачуццё гумару, памяркоўнасць аўтара. Як ніхто іншы ён шануе выгады мірнага жыцця.

Вялікі ўплыў на Гарацыя зрабілі грэчаскія паэты, асабліва Алкей і Сапфо. Творчасць Гарацыя багата метрычнай разнастайнасцю, запазычанай у паэтаў Грэцыі.

Мова твораў Гарацыя адрозніваецца асаблівай руплівасцю ў падборы слоў, вобразнасцю і выразнасцю. Усё гэта зрабіла яго самым перакладаемым антычным лірыкам у Еўропе.

AD MELPOMĔNEM (III, 30)

Exēgi monumentum aere perennius
Regalīque situ pyramĭdum altius,
Quod non imber edax, non Aquĭlo impŏtens
Possit diruĕre aut innumerabĭlis
Annōrum series et fuga tempŏrum.
Non omnis moriar multăque pars mei
Vitābit Libitīnam: usque ego postĕra
Crescam laude recens, dum Capitolium
Scandet cum tacĭta virgĭne pontĭfex.
Dicar, qua violens obstrēpit Aufĭdus
Et quā pauper aquae Daunus agrestium
Regnāvit populōrum, ex humĭli potens
Princeps Aeolium carmen ad Itălos
Deduxisse modos. Sume suberbiam
Quaesītam merĭtis et mihi Delphĭca
Lauro cinge volens, Melpomĕne, comam.

Каментарыі

Ода напісана малым асклепіадавым вершам:

Ð́Ð | Ð́ÂÂ | Ð́ || Ð́ÂÂ | Ð́Â | Ð́

3. **Aquĭlo impŏtens** – шалёны Аквілон, г. зн. паўночны вецер, які прыносіць буры. 7. **Libitīnam** – рымская багіня пахаванняў, тут ужываецца метанімічна. 8–9. Маецца на ўвазе штогадовы абрад, калі вярхоўны жрэц узыходзіў са старэйшай весталкай на Капітолій для ахвярапрынашэння і малення перад Юпітэрам пра дараванне Рыму росквіту. У адпаведнасці з абрадам яны павінны былі захоўваць маўчанне. 10. **Aufĭdus** – рака ў Апуліі, на радзіме Гарацыя, якая вылучалася засушлівасцю. 11. **Daunus** – Даўн, міфічны цар Апуліі. 12. **Regnāvit** кіруе *gen*. у перайманне грэчаскай мове; **ex humĭli potens** – узнёсшыся з нізоў; Гарацый намякае на сваё паходжанне з роду вольнаадпушчаніка. 13. **Aeolium carmen** – грэчаская паэзія з яе багаццем вершаваных памераў, якія Гарацый ужыў у рымскай паэзіі (**ad Itălos modos**). 15–16. **Delphĭca lauro** – дэльфійскім лаўрам узнагароджвалі паэтаў на Дэльфійскіх гульнях, прысвечаных Апалону як богу-апекуну мастацтваў.

Publius Ovidius Naso

Публій Авідзій Назон (43 г. да н. э. – 18/17 гг. н. э.) – знакаміты рымскі паэт, які праславіўся яшчэ ў маладосці дзякуючы сваім паэмам, што апяваюць каханне з яго ўцехамі і нягодамі: «Любоўныя элегіі», «Навука (майстэрства) кахання», «Лекі ад кахання», «Гераіды». У сталым узросце Авідзій стварыў дзве вялікія паэмы: «Метамарфозы» ў 15 кнігах, якія ўяўляюць сабой энцыклапедыю антычнай міфалогіі, і «Фасты», якія былі задуманы як каляндар у вершах і распавядалі пра рымскія святы, абрады, звычаі, іх паходжанне і назвы.

У 8 г. н. э. паэт нечакана быў сасланы імператарам Аўгустам у далёкі г. Томы (сучасная Канстанца ў Румыніі). Прычына яго выгнання так і засталася невядомай. У выгнанні Авідзій стварыў «Сумныя элегіі» (5 кніг) і «Лісты з Понта» (4 кнігі). Нягледзячы на шматлікія просьбы аб памілаванні, якія паэт дасылаў у Рым, ні Аўгуст, ні яго спадкаемец не дазволілі Авідзію вярнуцца ў Рым. Паэт памёр у Томах пасля 10 гадоў выгнання.

TRISTIAE
IV, 10

Sulmo mihi patria est, gelidis uberrimus undis,
milia qui novies distat ab Urbe decem.
editus hic ego sum nec non ut tempora noris,
cum cecĭdit fato consul uterque pari.
si quid id est, usque a proavis vetus ordinis heres,
non modo fortunae munere factus eques.
nec stirps prima fui; genito sum fratre creatus,
qui tribus ante quater mensibus ortus erat.
Lucifer amborum natalibus affuit idem:
una celebrata est per duo liba dies;
haec est armiferae festis de quinque Minervae,
quae fieri pugna prima cruenta solet.
protinus excolimur teneri, curaque parentis
imus ad insignes Urbis ab arte viros.
frater ad eloquium viridi tendebat ab aevo,
fortia verbosi natus ad arma fori;
at mihi jam puero caelestia sacra placebant,
inque suum furtim Musa trahebat opus.
saepe pater dixit: «Studium quid inutile temptas?»
Maeonides nullas ipse reliquit opes.
motus eram dictis, totoque Helicone relicto
scribere temptabam verba soluta modis.
sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos,

et quod temptabam scribere versus erat.
interea tacito passu labentibus annis
liberior fratri sumpta mihique toga est,
induiturque umeris cum lato purpura clavo,
et studium nobis, quod fuit ante, manet.
jamque decem vitae frater geminaverat annos,
cum perit, et coepi parte carere mei.
cepimus et tenerae primos aetatis honores,
eque viris quondam pars tribus una fui.
curia restabat: clavi mensura coacta est;
majus erat nostris viribus illud onus.
nec patiens corpus, nec mens fuit apta labori,
sollicitaeque fugax ambitionis eram,
et petere Aoniae suadebant tuta sorores
otia, judicio semper amata meo.
temporis illius colui fovique poētas,
quotque aderant vates, rebar adesse deos.

Каментарыі

Гэты верш называюць аўтабіяграфіяй Авідзія. Ён напісаны элегічным дыстыхам, які складаецца з гекзаметра і пентаметра.

1. **Sulmo**, ōnis *m* – Сульмон, горад на паўночны ўсход ад Рыма, сярод Апенінскіх гор. 2. **Milia novies decem** (*sc*. passuum) = 90 000 крокаў, г. зн. 90 міль. 3. **Edĭtus sum** = natus sum; **nec non ut** – а таксама каб; **noris** = novĕris. 4. У 43 г. да н. э., калі абодва консулы, Панса і Гірцый, загінулі ў бітве каля Муціны ў час грамадзянскай вайны паміж Антоніем і Актавіянам. 5. **Vetus ordĭnis heres** – наследнік старадаўняга саслоўя (коннікаў). 7. **Creātus** = natus. 9. **Lucĭfer** – золак, досвітак, світанне, *тут*: дзень. 10. **Per duo liba** – двума пірагамі; у дзень нараджэння рымляне ахвяравалі свайму генію, г. зн. асабістаму богу-заступніку, адмыслова прыгатаваны пірог (libum). 11. **Haec** (dies) **est festis de quinque** – гэта адзін з пяці святочных дзён; гэтыя святы ў гонар Мінервы адзначаліся з 19 па 23 сакавіка. 12. **Pugnā** (*abl.* causae) – маюцца на ўвазе гладыятарскія баі, якія праводзіліся, пачынаючы з другога дня свят у гонар Мінервы, г. зн. 20 сакавіка. 14. **Ad insignes ab arte** – да славутых у навуцы; ars – прадметы школьнага навучання: граматыка, гісторыя, грэчаская мова і літаратура, тэорыя і практыка красамоўства. 16. **Natus ad arma verbōsi fori** – народжаны для змагання на шматслоўным форуме; судовыя разборы ў Рыме адбываліся на форуме. 17. Пад **caelestia sacra** маюцца на ўвазе Музы. 20. **Maeonĭdes** – Гамер, які, згодна з некаторымі паданнямі, паходзіў з Меоніі (Лідыі), а менавіта з гарадоў Смірны або Калафона, што спрачаліся за права лічыцца яго радзімай. 21. **Helĭcon**, ōnis *m* – гара ў Беотыі, на якой, паводле падання, жылі Музы. 22. **Modus** – маецца на ўвазе вершаваны лад. 26. **Liberior toga** – маецца на ўвазе toga virīlis, якую апраналі юнакі, калі ім спаўнялася 17 гадоў. 27. **Purpŭra cum lato clavo** – тuні-

ка з шырокім пурпуровым шлячком. 31. **Primos honōres** – першыя дзяржаўныя пасады; Авідзій мае на ўвазе свой удзел у калегіі Tresvĭri capitāles, турэмнай калегіі, што складалася з трох чалавек [eque (= et ex) viris tribus], якія загадвалі турмамі і дапамагалі прэтарам у судаводстве. 33. **Clavi mensūra coacta est** – шырыня шлячка была звужана, г. зн. Авідзій пакінуў дзяржаўную службу і зноў апрануў туніку конніка з больш вузкім шлячком, чым у сенатараў. 37. **Aoniae sorōres** = Музы, якія, паводле падання, жылі ў Беотыі, інакш – Аоніі.

Titus Lucretius Carus

Ціт Лукрэцый Кар (каля 96–55 гг. да н. э.) – рымскі паэт і філосаф-эпікурэец. Свае філасофскія погляды выклаў у адзінай уцалелай паэме «Аб прыродзе рэчаў». Як піша сам Лукрэцый, ён у сваім творы імкнецца вытлумачыць сусвет з дапамогай эпікурэйскіх тэрмінаў, вызваліць людзей ад забабонаў, страху перад смерцю і веры ў багоў.

DE RERUM NATŪRĀ

V

At varios linguae sonitus natura subegit
mittere et utilitas expressit nomina rerum,
non alia longe ratione atque ipsa videtur
protrahere ad gestum pueros infantia linguae,
cum facit ut digito quae sint praesentia monstrent.
sentit enim vim quisque suam quod possit abuti.
cornua nata prius vitulo quam frontibus extent,
illis iratus petit atque infestus inurget.
at catuli pantherarum scymnique leonum
unguibus ac pedibus jam tum morsuque repugnant,
vix etiam cum sunt dentes unguesque creati.
alituum porro genus alis omne videmus
fidere et a pennis tremulum petere auxiliatum.
proinde putare aliquem tum nomina distribuisse
rebus et inde homines didicisse vocabula prima,
desiperest. nam cur hic posset cuncta notare
vocibus et varios sonitus emittere linguae,
tempore eodem alii facere id non quisse putentur?
praeterea si non alii quoque vocibus usi
inter se fuerant, unde insita notities est
utilitatis et unde data est huic prima potestas,
quid vellet facere ut sciret animoque videret?

К а м е н т а р ы і

Паэма напісана гекзаметрам.

1028. **Mittěre** – *тут*: выдаваць. 1030–1031. *Nom. cum inf.* – зварот, які залежыць ад **vidētur**. 1031. **Infantia linguae** – няўменне размаўляць. 1032. Парадак слоў: **cum facit**, **ut digĭto monstrent**, **quae sint praesentia**. 1033. **Vis** – *acc. pl.*, дапасавана да **suas**. 1034. Пачаць пераклад з **priusquam**. 1039. **Alituum** = alĭtum. 1040. **Pinnis** = pennis. 1040. **Tremŭlum** па сэнсе адносіцца да pinnis. 1041–1043. Канструкцыя: **putāre** (дзейнік) **desiperest** (= desipěre est) (састаўны выказнік); ад putāre залежыць зварот *acc. cum inf.*: **alĭquem distribuisse** і **homĭnes didicisse**. 1043. **Cur** адносіцца да **putentur**; сказ **hic posset notāre** мае ўмоўны сэнс; **quisse** = quivisse. 1049. Ад сказа **data est potestas** залежыць дадзены сказ **ut sciret animōque vidēret**, а ад яго ўскоснае пытанне **quid vellet facěre**.

Phaedrus

Федр (каля 15 г. да н. э. – 50 г. н. э.) – рымскі байкапісец. Нарадзіўся ў Македоніі, трапіў у палон і апынуўся ў Рыме. Быў вызвалены з рабства Аўгустам. Яго вершаваныя байкі напісаны ямбам і ў значнай ступені ўяўляюць апрацоўку грэчаскіх баек Эзопа.

LUPUS ET AGNUS (I, 1)

Ad rivum eundem lupus et agnus venerant
Siti compulsi; superior stabat lupus
Longeque inferior agnus. Tunc fauce improba
Latro incitatus jurgii causam intulit.
«Cur, – inquit, – turbulentam fecisti mihi
Aquam bibenti?» Laniger contra timens:
«Qui possum, quaeso, facere, quod quereris, lupe?
A te decurrit ad meos haustus liquor».
Repulsus ille veritatis viribus:
«Ante hos sex menses male, ait, dixisti mihi».
Respondit agnus: «Equidem natus non eram».
«Pater hercle tuus, ille inquit, male dixit mihi».
Atque ita correptum lacerat injusta nece.
Haec propter illos scripta est homines fabula,
Qui fictis causis innocentes opprimunt.

CANIS PER FLUVIUM CARNEM FERENS (I, 4)

Amittit merito proprium qui alienum appetit.
Canis per flumen carnem cum ferret natans,

Lympharum in speculo vidit simulacrum suum,
Aliamque praedam ab alio cane ferri putans
Eripere voluit; verum decepta aviditas
Et quem tenebat ore dimisit cibum,
Nec quem petebat potuit adeo attingere.

DE VULPE ET UVĀ (IV, 3)

Fame coacta vulpes alta in vinea
Uvam appetebat summis saliens viribus;
Quam tangere ut non potuit, discedens ait:
«Nondum matura est; nolo acerbam sumere».
Qui facere quae non possunt verbis elevant,
Ascribere hoc debebunt exemplum sibi.

Каментарый

Усе байкі напісаны ямбічным трыметрам:

ÂĐ́ | ÂĐ́ | ÂĐ́ | ÂĐ́ | ÂĐ́ | ÂĐ́

Cajus Julius Caesar

Гай Юлій Цэзар (100–44 гг. да н. э.) паходзіў са старажытнага рымскага патрыцыянскага роду Юліяў. Нягледзячы на гэта, ужо з юнацтва ён уваходзіў у партыю папуляраў, якая адлюстроўвала інтарэсы плебсу. Займаў шэраг дзяржаўных пасад – ад квестара (68 г. да н. э.) да консула (59 г. да н. э.). У 60 г. да н. э. заключыў трыумвірат з Пампеем, выдатным палкаводцам і палітычным дзеячам, і Красам, самым заможным чалавекам у Рыме. Склаўшы абавязкі консула, у якасці праконсула Цэзар быў накіраваны ў Галію. На працягу дзевяці гадоў (58–50 гг. да н. э.) ён цалкам падпарадкаваў Галію рымскай уладзе. У 49 г. да н. э. разам са сваім войскам ён перайшоў памежную паміж Галіяй і Італіяй раку Рубікон, пачаўшы тым самым грамадзянскую вайну са сваім ворагам Пампеем і сенатам (паводле закона Цэзар як праконсул меў права ўзначальваць войска толькі за межамі Італіі). Пасля перамогі над Пампеем і яго прыхільнікамі, Цэзар у 44 г. да н. э. становіцца аднаасобным гаспадаром Рыма. Прыхільнікі рэспублікі абвінавачвалі Цэзара ў імкненні да царскай улады. Яны арганізавалі змову, у выніку якой Цэзар быў забіты на пасяджэнні сената ў сакавіцкія Іды (15 сакавіка) 44 г. да н. э.

Да нас дайшлі два літаратурныя творы Цэзара: «Запіскі пра Гальскую вайну» і «Запіскі пра грамадзянскую вайну». У «Запісках пра Гальскую вайну», якія складаюцца з 7 кніг, аўтар распавядае пра падзеі, што адбыліся ў Галіі ў 58–52 гг. да н. э., у якіх ён актыўна ўдзельнічаў. «Запіскі пра грамадзянскую вайну» (у 3 кнігах) прысвечаны грамадзянскай вайне паміж Цэзарам і Пампеем.

COMMENTARII BELLI GALLĬCI

LIBER PRIMUS

I. 1. Gallia est omnis divīsa in partes tres, quarum unam incŏlunt Belgae, aliam Aquitāni, tertiam qui ipsōrum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. hi omnes lingua, institūtis, legĭbus inter se diffĕrunt. 2. Gallos ab Aquitānis Garumna flumen, a Belgis Matrŏna et Sequăna divĭdit. 3. Horum omnium fortissĭmi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitāte provinciae longissĭme absunt minimēque ad eos mercatōres saepe commeant atque ea, quae ad effeminandos anĭmos pertĭnent, important proximīque sunt Germānis, qui trans Rhenum incŏlunt, quibuscum continenter bellum gerunt. 4. Qua de causa Helvetii quoque relĭquos Gallos virtūte praecēdunt, quod fere cotidiānis proeliis cum Germānis contendunt, cum aut suis finĭbus eos prohĭbent aut ipsi in eōrum finĭbus bellum gerunt. 5. Eōrum una pars, quam Gallos obtinēre dictum est, initium capit a flumĭne Rhodăno, continētur Garunna flumĭne, Oceăno, finĭbus Belgārum, attingit etiam ab Sequănis et Helvetiis flumen Rhenum, vergit ad septentriōnes. 6. Belgae ab extrēmis Galliae finĭbus oriuntur, pertĭnent ad inferiōrem partem flumĭnis Rheni, spectant in septentriōnem et orientem solem. 7. Aquitania a Garunna flumĭne ad Pyrenaeos montes et eam partem Oceăni, quae est ad Hispaniam, pertĭnet, spectat inter occāsum solis et septentriōnes.

LIBER QUARTUS

I. 1. Ea, quae secūta est, hiĕme, qui fuit annus Cn. Pompeio et M. Crasso consulĭbus, Usipetes Germāni et item Tenctheri magna multitudĭne homĭnum flumen Rhenum transiĕrunt non longe a mari, quo Rhenus influit. 2. Causa transeundi fuit, quod ab Suebis complūres annos exagitāti bello premebantur et agri cultura prohibebantur. 3. Suebōrum gens est longe maxĭma et bellicosissĭma Germanōrum omnium. 4. Hi centum pagos habēre dicuntur, ex quibus quotannis singŭla milia armatōrum bellandi causā ex finĭbus edūcunt. 5. Relĭqui, qui domi mansērunt, se atque illos alunt; hi rursus invīcem anno post in armis sunt, illi domi remānent. 6. Sic neque agri cultura nec ratio atque usus belli intermittĭtur. 7. Sed privāti ac separāti agri apud eos nihil est, neque longius anno remanēre uno in loco colendi causā licet. 8. Neque multum frumento, sed maxĭmam partem lacte atque pecŏre vivunt multumque sunt in venationĭbus. 9. Quae res et cibi genĕre et cotidiāna exercitatiōne et libertāte vitae, quod a puĕris nullo officio aut disciplīna adsuefacti nihil omnīno contra voluntātem faciunt, et vires alit et immāni corpŏrum magnitudĭne homĭnes effĭcit. 10. Atque in eam se consuetudĭnem adduxērunt, ut locis frigidissĭmis neque vestītus praeter pelles habeant quicquam, quarum propter exiguitātem magna est corpŏris pars aperta, et laventur in fluminĭbus.

12. 1. Britanniae pars interior ab iis incolĭtur, quos natos in insŭla ipsi memoriā prodĭtum dicunt. 2. Maritĭma pars ab iis, qui praedae ac belli inferendi causā ex Belgio transiērunt – qui omnes fere iisdem nominĭbus civitātum appellantur, quibus orti ex civitatĭbus eo pervenērunt – et bello inlāto ibi remansērunt atque agros colĕre coepērunt. 3. Homĭnum est infinīta multitūdo creberrimăque aedificia fere Gallĭcis consimilia, pecŏris magnus numĕrus. 4. Utuntur aut aere aut nummo aureo aut taleis ferreis ad certum pondus examinātis pro nummo. 5. Nascĭtur ibi plumbum album in mediterraneis regionĭbus, in maritĭmis ferrum, sed eius exigua est copia; aere utuntur importāto. materia cujusque genĕris ut in Gallia est praeter fagum atque abiĕtem. 6. Lepŏrem et gallīnam et ansĕrem gustāre fas non putant; haec tamen alunt anĭmi voluptatisque causā. loca sunt temperatiōra quam in Gallia remissiorĭbus frigorĭbus.

13. 1. Insŭla natūra triquĕtra, cujus unum latus est contra Galliam. hujus latĕris alter angŭlus, qui est ad Cantium, quo fere omnes ex Gallia naves adpelluntur, ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat. hoc latus pertĭnet circĭter milia passuum quingenta. 2. Altĕrum vergit ad Hispaniam atque occidentem solem. qua ex parte est Hibernia insŭla, dimidio minor, ut existimātur, quam Britannia, sed pari spatio transmissus atque ex Gallia est in Britanniam. 3. In hoc medio cursu est insŭla, quae appellātur Mona; complūres praeterea minōres objectae insŭlae existimantur; de quibus insŭlis nonnulli scripsērunt dies continuos XXX sub brumam esse noctem. 4. Nos nihil de eo percontationĭbus reperiebāmus, nisi certis ex aqua mensūris breviōres esse quam in continenti noctes videbāmus. 5. Hujus est longitūdo latĕris, ut fert illōrum opinio, septingentōrum milium. 6. Tertium est contra septentriōnes; cui parti nulla est objecta terra, sed ejus angŭlus alter maxĭme ad Germaniam spectat. hoc milia passuum octingenta in longitudĭnem esse existimātur. 7. Ita omnis insŭla est in circuĭtu vicies centum milium passuum.

14. 1. Ex his omnĭbus longe sunt humanissĭmi, qui Cantium incŏlunt, quae regio est maritĭma omnis, neque multum a Gallica diffĕrunt consuetudĭne. 2. Interiōres plerīque frumenta non serunt, sed lacte et carne vivunt pellibusque sunt vestīti. omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod caeruleum effĭcit colōrem, atque hoc horribiliōres sunt in pugna aspectu; 3. Capillōque sunt promisso atque omni parte corpŏris rasa praeter caput et labrum superius. 4. Uxōres habent deni duodenique inter se commūnes et maxĭme fratres cum fratrĭbus parentesque cum libĕris; 5. Sed qui sunt ex iis nati, eōrum habentur libĕri, quo primum virgo quaeque deducta est.

17. 1. Deōrum maxĭme Mercurium colunt. hujus sunt plurĭma simulacra, hunc omnium inventōrem artium ferunt, hunc viārum atque itinĕrum ducem, hunc ad quaestus pecuniae mercaturasque habēre vim maxĭmam arbitrantur. 2. Post hunc Apollĭnem et Martem et Jovem et Minervam. de his eandem fere quam relĭquae gentes habent opiniōnem: Apollĭnem morbos depellĕre, Minervam opĕrum atque artificiōrum initia tradĕre, Jovem imperium caelestium tenēre, Martem bella regĕre. 3. Huic, cum proelio dimicāre constituērunt, ea, quae bello cepĕrint, plerumque devŏvent; cum superavērunt, animalia capta immŏlant, relĭquas res in unum locum confĕrunt. 4. Multis in civitatībus harum rerum exstructos cumŭlos in locis consecrātis conspicāri licet. 5. Neque saepe accĭdit, ut neglecta quispiam religiōne aut capta occultāre aut posĭta tollĕre audēret, gravissimumque ei rei supplicium cum cruciātu constitūtum est.

18. 1. Galli se omnes ab Dite patre prognātos praedĭcant idque ab druidībus prodĭtum dicunt. 2. Ob eam causam spatia omnis tempŏris non numĕro diērum, sed noctium finiunt; dies natāles et mensium et annōrum initia sic observant, ut noctem dies subsequātur. 3. In relĭquis vitae institūtis hoc fere ab relĭquis diffĕrunt, quod suos libĕros, nisi cum adolevērunt, ut munus militiae sustinēre possint, palam ad se adīre non patiuntur filiumque puerīli aetāte in publĭco in conspectu patris adsistĕre turpe ducunt.

19. 1. Viri, quantas pecunias ab uxorībus dotis nomĭne accepērunt, tantas ex suis bonis aestimatiōne facta cum dotībus communĭcant. 2. Hujus omnis pecuniae conjunctim ratio habētur fructusque servantur; uter eōrum vita, superāvit, ad eum pars utriusque cum fructībus superiōrum tempŏrum pervĕnit. 3. Viri in uxōres sicŭti in libĕros vitae necisque habent potestātem; et cum pater familiae inlustriōre loco natus decessit, ejus propinqui conveniunt et, de morte si res in suspiciōnem venit, de uxorībus in servīlem modum quaestiōnem habent et, si compertum est, igni atque omnībus tormentis excruciātas interficiunt. 4. Funĕra sunt pro cultu Gallōrum magnifĭca et sumptuōsa; omniaque, quae vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem infĕrunt, etiam animalia, ac paulo supra hanc memoriam servi et clientes, quos ab iis dilectos esse constābat, justis funebrībus confectis unā cremabantur.

21. 1. Germāni multum ab hac consuetudĭne diffĕrunt. nam neque druĭdes habent, qui rebus divīnis praesint, neque sacrificiis student. 2. Deōrum numĕro eos solos ducunt, quos cernunt et quorum aperte opĭbus juvantur, Solem et Vulcānum et Lunam, relĭquos ne fama quidem accepērunt. 3. Vita omnis in venationībus atque in studiis rei militāris consistit; a parvis labōri ac duritiae student. 4. Qui diutissĭme impubĕres permansērunt, maxĭmam inter suos ferunt laudem: hoc ali statūram, ali vires nervosque confirmāri putant. 5. Intra annum

vero vicesĭmum femĭnae notitiam habuisse in turpissĭmis habent rebus; cujus rei nulla est occultatio, quod et promiscue in fluminĭbus perluuntur et pellĭbus aut parvis renonum tegimentis utuntur magna corporis parte nuda.

22. 1. Agri cultūrae non student, majorque pars eōrum victus in lacte, caseo, carne consistit. 2. Neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios, sed magistrātus ac princĭpes in annos singŭlos gentĭbus cognationibusque homĭnum, quique unā coiērunt, quantum et quo loco visum est agri, adtribuunt atque anno post alio transīre cogunt. 3. Ejus rei multas adfĕrunt causas: ne adsidua consuetudĭne capti studium belli gerendi agri cultura commūtent; ne latos fines parāre studeant potentioresque humiliōres possessionĭbus expellant; ne accuratius ad frigŏra atque aestus vitandos aedificent; ne qua oriātur pecuniae cupidĭtas, qua ex re factiōnes dissensionesque nascuntur. 4. Ut anĭmi aequitāte plebem contineant, cum suas quisque opes cum potentissĭmis aequāri videat.

23. 1. Civitatĭbus maxĭma laus est quam latissĭme circum se vastātis finĭbus solitudĭnes habēre. 2. Hoc proprium virtūtis existĭmant, expulsos agris finitĭmos cedĕre neque quemquam prope se audēre consistĕre; 3. Simul hoc se fore tutiōres arbitrantur repentinae incursiōnis timōre sublāto. 4. Cum bellum civĭtas aut inlātum defendit aut infert, magistrātus, qui ei bello praesint et vitae necisque habeant potestātem, deliguntur. 5. In pace nullus est commūnis magistrātus, sed princĭpes regiōnum atque pagōrum inter suos jus dicunt controversiasque minuunt. 6. Latrocinia nullam habent infamiam, quae extra fines cujusque civitātis fiunt, atque ea juventūtis exercendae ac desidiae minuendae causā fiĕri praedĭcant. 7. Atque ubi quis ex principĭbus in concilio dixit se ducem fore, qui sequi velint, profiteantur, consurgunt ii, qui et causam et homĭnem probant, suumque auxilium pollicentur atque a multitudĭne conlaudantur. 8. Qui ex his secūti non sunt, in desertōrum ac proditōrum numĕro ducuntur, omniumque his rerum postea fides derogātur. 9. Hospĭtem violāre fas non putant; qui quacumque de causa ad eos venērunt, ab injuria prohĭbent sanctosque habent, hisque omnium domus patent victusque communicatur.

Каментарыі

Liber primus

Caput 1

3. **A cultu et humanitāte provinciae longissĭme absunt** – найбольш аддалены ад правінцыі з яе матэрыяльнай і духоўнай культурай. Пад правінцыяй маецца на ўвазе Нарбонская Галія, якая была заваявана рымлянамі яшчэ ў 122 г. да н. э. і да гэтага часу ўжо раманізавана. **Quibuscum** = cum quibus. 4. **Qua de causa** – з гэтай жа прычыны; **cum aut**… **prohĭbent aut**… **bellum gerunt** – то адбіваючыся… то ваюючы. 5. … **quam Gallos obtinēre** – *acc. cum inf.*, залежыць ад **dictum est** (было сказана); **attingit ab Sequănis et Helvetiis** – дасягае ў землях сэкванаў і гельветаў.

Liber quartus

Caput 1

4. **Singŭla milia armatōrum** – па адной тысячы воінаў. 5. **Hi** = relĭqui, **illi** = armāti. 7. **Privāti ac separāti agri** (*gen. genĕris*) **apud eos nihil est** – у іх зусім няма прыватных асобных палёў. 8. **Maxĭmam partem** – пераважна. 9. **A puĕris** – з дзяцінства; **immāni corpŏrum magnitudĭne** – *abl. qualitātis*, адносіцца да **homĭnes**. 10. **In consuetudĭnem se adduxērunt** – прывучылі сябе; **quarum** – маецца на ўвазе pellium.

Liber quintus

Caput 12

1. **Memoriā prodĭtum** – на падставе паданняў. 2. **Belgium**, i *n* – частка Бельгійскай Галіі (Gallia Belgĭca); **quibus orti ex civitatĭbus eo pervenērunt** – з якіх дзяржаў яны сюды прыйшлі. 4. **Talea ferrea** – жалезная палоска, якая ўжывалася брытанцамі ў якасці грошай; **ad certum pondus examināre** – узважваць, адмерваць па пэўнай вазе. 5. **Materia** – дрэва.

Caput 13

1. **Inferior** (*sc*. angŭlus) – ніжні (іншы) вугал. 2. **Pari spatio transmissus atque ex Gallia est in Britanniam** – знаходзіцца на такой жа адлегласці, як і Брытанія ад Галіі (г. зн. праліў паміж Брытаніяй і Ірландыяй такой самай шырыні, што і паміж Брытаніяй і Галіяй). 3. **In hoc medio cursu** – на паўдарозе; **dies continuos XXX** – 30 дзён запар; **sub brumam** – у час зімовага сонцавароту. 4. **Certis ex aqua mensūris** – на падставе даных вадзянога гадзінніка. 7. **Vicies centum milium passuum** – 2 000 000 крокаў = 2000 міль.

Caput 14

1. **Humanissĭmi** – найбольш цывілізаваныя. 2. **Interiōres** (*sc*. incŏlae) – жыхары ўнутраных абласцей. 3. **Vitrum**, i *n* – фарбоўнік, расліна, з якой выраблялі сінюю фарбу; **capillo promisso** – з распушчанымі валасамі. 4. **Deni** – па дзесяць; **duodĕni** – па дванаццаць.

Liber sextus

Caput 17

1, 2. Цэзар называе кельцкіх багоў рымскімі імёнамі, зыходзячы з іх знешняга падабенства і падабенства функцый.

Caput 18

1. Дыт – падземны пастух у рымскай міфалогіі; яму адпавядае кельцкі Цэрнун. 3. **Nisi cum adolevērunt** – пакуль яны не пасталелі.

Caput 19

2. **Uter eōrum vita superāvit** – які з іх пераэжыве (іншага). 4. **Cordi esse** – быць даспадобы, прыемна; **paulo supra hanc memoriam** – незадоўга да нашага часу.

Caput 21

1. **Ab hac consuetudĭne** – ад гэтых звычаяў, г. зн. ад звычаяў галаў. 3. **A parvŭlis** – з ранняга дзяцінства.

Caput 22

2. **In annos singŭlos** – на кожны год; **quantum**… **agri** – колькі… поля; **visum esse** – палічыць неабходным. 3. **Possessionĭbus** – *abl. separatiōnis*; **qua** – як-небудзь.

Caput 23

1. **Solitūdo**, ĭnis *f* – пустая прастора. 3. **Fore** = futūrum esse. 4. **Bellum illātum** – ваенны напад. 7. **Profiteantur** (*conj. adhortatīvus*) – няхай заявяць, аб’явяць.

Marcus Tullius Cicĕro

Марк Тулій Цыцэрон нарадзіўся ў 106 г. да н. э. у Арпіне ў сям’і, якая належала да саслоўя коннікаў. Атрымаў бліскучую адукацыю, што дазволіла яму з поспехам займацца прамоўніцкай дзейнасцю. Упершыню выступіў у судзе яшчэ ў час дыктатуры Сулы (81 г. да н. э.). У 75 г. да н. э. Цыцэрон пачынае палітычную кар’еру на пасадзе квестара на Сіцыліі. Кар’ера Цыцэрона паспяхова развіваецца: ён становіцца курульным эдылам у 69 г. да н. э., прэтарам у 66 г. да н. э., консулам у 63 г. да н. э. Вялікую славу Цыцэрону як палітыку прынесла выкрыццё і падаўленне ім змовы Катыліны, якая ўзнікла ў год яго консульства. У час грамадзянскай вайны паміж Цэзарам і Пампеем Цыцэрон заняў бок апошняга. Пасля паражэння пампеянцаў ён атрымаў амністыю Цэзара і вярнуўся ў Рым у 49 г. да н. э. З гэтага часу ён прысвячае сябе толькі літаратурна-навуковай дзейнасці. Пасля забойства Цэзара ў 44 г. да н. э. актыўна падтрымліваў рэспубліканцаў і выступіў на баку сената і Актавіяна супраць памкнення Марка Антонія да аднаасобнай улады. Прымірэнне Актавіяна з Маркам Антоніем і стварэнне другога трыумвірату (Актавіян, Марк Антоній і Марк Лепід) у 43 г. да н. э. мела для Цыцэрона фатальныя наступствы. Ён быў унесены ў праскрыпцыйныя спісы (спісы асоб, абвешчаных па-за законам) і забіты салдатаміі Марка Антонія разам з братам Квінтам у 43 г. да н. э.

Літаратурная спадчына Цыцэрона даволі вялікая і складаецца з судовых прамоў, прамоўніцкіх і філасофскіх трактатаў, а таксама з лістоў.

IN CATILĪNAM ORATIO PRIMA

I. 1. Quo usque tandem abutēre, Catilīna, patientia nostra? quam diu etiam furor iste tuus elūdet? quem ad finem sese effrenāta jactābit audacia? Nihilne te nocturnum praesidium Palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor popŭli, nihil concursus bonōrum omnium, nihil hic munitissĭmus habendi senātus locus. nihil horum ora vultusque movērunt? Patēre tua consilia non sentis? constrictam jam horum omnium scientia tenēri conjuratiōnem tuam non vides? Quid proxĭma, quid superiōre nocte egĕris, ubi fuĕris, quos convocavĕris, quid consilii cepĕris, quem nostrum ignorāre arbitrāris? O tempŏra! O mores! Senātus haec intellĕgit, consul videt, hic tamen vivit. Vivit? 2. Immo vero etiam in senātum venit, fit publĭci consilii partĭceps, notat et designat ocŭlis ad caedem unumquemque nostrum: nos autem, fortes viri, satis facĕre rei

publĭcae vidēmur, si istīus furōrem ac tela vitēmus. Ad mortem te, Catilīna, duci jussu consŭlis jam pridem oportēbat, in te conferri pestem, quam tu in nos machināris. 3. An vero vir amplissĭmus P. Scipio, pontĭfex maxĭmus, Ti. Gracchum, mediocrĭter labefactantem statum rei publĭcae, privātus interfēcit: Catilīnam, orbem terrae caede atque incendiis vastāre cupientem, nos consŭles perferēmus? Nam illa nimis antīqua praetereo, quod C. Servilius Ahala Spurium Maelium, novis rebus studentem, manu sua occīdit. Fuit, fuit ista quondam in hac re publĭca virtus, ut viri fortes acriorĭbus suppliciis civem perniciōsum quam acerbissĭmum hostem coërcērent. Habēmus senātus consultum in te, Catilīna, vehemens et grave; non deest rei publĭcae consilium neque auctorĭtas hujus ordĭnis: nos, nos, dico aperte, consŭles desŭmus.

II. 4. Decrēvit quondam senātus, ut L. Opimius consul vidēret, ne quid res publĭca detrimenti capĕret: nox nulla intercessit – interfectus est propter quasdam seditiōnum suspiciōnes C. Gracchus, clarissĭmo patre, avo, majorĭbus; occīsus est cum libĕris M. Fulvius consulāris. Simĭli senātus consulto C. Mario et L. Valerio consulĭbus est permissa res publĭca: num unum diem postea L. Saturnīnum tribūnum plebis et C. Servilium praetōrem mors ac rei publĭcae poena remorāta est? At nos vicesĭmum jam diem patĭmur hebescĕre aciem horum auctoritātis. Habēmus enim hujusce modi senātus consultum, verum inclūsum in tabŭlis, tamquam in vagīna recondĭtum, quo ex senātus consulto confestim te interfectum esse, Catilīna, convĕnit. Vivis, et vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, patres conscripti, me esse clementem, cupio in tantis rei publĭcae pericŭlis me non dissolūtum vidēri; sed jam me ipse inertiae nequitiaeque condemno. 5. Castra sunt in Italia contra popŭlum Romānum in Etruriae faucĭbus collocāta, crescit in dies singŭlos hostium numĕrus; eōrum autem castrōrum imperatōrem ducemque hostium intra moenia atque adeo in senātu vidēmus intestīnam alĭquam cotidie perniciem rei publĭcae molientem. Si te jam, Catilīna, comprehendi, si interfĭci jussĕro, credo, erit verendum mihi, ne non potius hoc omnes boni serius a me, quam quisquam crudelius factum esse dicat. Verum ego hoc, quod jam pridem factum esse oportuit, certa de causa nondum addūcor, ut faciam. Tum denĭque interficiēre, cum jam nemo tam imprŏbus, tam perdĭtus, tam tui simĭlis invenīri potĕrit, qui id non jure factum esse fateātur. 6. Quam diu quisquam erit, qui te defendĕre audeat, vives, sed vives ita, ut vivis, multis meis et firmis praesidiis obsessus, ne commovēre te contra rem publĭcam possis. Multōrum te etiam ocŭli et aures non sentientem, sic ut adhuc fecērunt, speculabuntur atque custodient.

Каментарыі

Caput I

1. **Quo usque** – на абедзве часткі гэтага выразу падае націск, таму яны і падзеленыя; **abutēre** = abutēris; **eludĕre** – тэхнічны тэрмін: пра ўменне гладыятараў

ухіляцца ад udараў праціўніка, «упарціцца» («парыраваць»); **sese**… **jactābit audacia**? – ты будзеш выхваляцца сваёй дзёрзкасцю?; **nihil**… **nihil**… **nihil** – нікольк… ні… ні; **Palatii** – Палацінскага ўзгорка; **bonōrum** = bonōrum civium; **habendi senātus locus** = locus, in quo senatus habetur – месца пасяджэння сената; **horum** – прысутных; **ora vultusque** – выраз твараў; **quid**… **egĕris**… **ubi fuĕris**… – ускосныя пытанні, залежаць ад **ignorāre**; **proxĭma nocte** – сённяшняй ноччу, **superiōre nocte** – учарашняй ноччу. 2. **Immo vero** – мала таго; **fortes viri** – іранічна. **Vidēmur** = nobis vidēmur; **conferre** – звярнуць, накіраваць. 3. **Ti**. = Tiberium – Тыберый Семпроній Гракх, які дабіваўся перадзелу зямлі на карысць бедных, быў забіты па загадзе Сцыпіёна ў 132 г. да н. э.; **privātus** – з'яўляючыся прыватнай асобай; **quod** – тое, як (*quod explicatīvum*); **Spurium Maelium** – у час дарагоўлі 439 г. да н. э. рымскі коннік Спурый Мелій сваёй шчодрай дапамогай бедным выклікаў падазрэнні, што ён імкнецца да захопу ўлады, і па загадзе дыктатара быў забіты Сервіліем Агалам, начальнікам конніцы; **senātus consultum** – маецца на ўвазе пастанова ад 21 кастрычніка 63 г. да н. э.: videant consŭles, ne quid res publĭca detrimenti capiat, якая абвяшчала надзвычайнае становішча ў дзяржаве. Яна давала консулам права самастойна вяршыць суд; **hujus ordĭnis** – г. зн. сенатараў.

Caput II

4. **Quondam** – у 121 г. да н. э.; **C. Gracchus** – Гай Семпроній Гракх, брат Тыберыя Гракха, з'яўляючыся народным трыбунам, прапанаваў шэраг рэформ з мэтай арганізаваць дэмакратычныя сілы для барацьбы з партыяй сената; **clarissĭmo patre**, **avo**, **majorĭbus** – *abl. qualitātis* (дзедам Гракхаў з боку маці быў Публій Карнэлій Сцыпіён Афрыканскі, пераможца Ганібала); **M. Fulvius** – прыхільнік Гракхаў, консул 125 г. да н. э.; **C. Mario et L. Valerio consulĭbus** – у 100 г. да н. э.; **est permissa res publĭca** – былі дадзены паўнамоцтвы для абароны дзяржавы; **L. Saturnīnum**… **et C. Servilium praetōrem** – народны трыбун Сатурнін, жадаючы адкрыць доступ да консульства свайму сябру Сервілію, забіў яго суіскальніка Мэмія, за што абодва яны былі забіты народам; **horum** – г. зн. сенатараў; **in tabŭlis** – на таблічках, у пратаколах; **tamquam in vagīna recondĭtum** – быццам меч, што ўкладзены ў ножны; **patres conscripti** – афіцыйная назва сяброў сената: «сенатары»; **inertiae nequitiaeque** – у бяздзейнасці і непрыдатнасці, г. зн. у недахопе энергіі і ў няўмелым вядзенні справы. 5. **In Etruriae faucĭbus** – каля праходу ў Этрурыю; **in dies singŭlos** – з дня на дзень; **serius** – занадта позна; **certa de causa** – па вядомай прычыне; **interficiēre** = interficiēris.

Cajus Sallustius Crispus

Гай Салюстый Крысп (86–34 гг. да н. э.) – рымскі гісторык і палітычны дзеяч, прыхільнік Цэзара ў час грамадзянскай вайны паміж Цэзарам і Пампеем. Пасля смерці Цэзара адышоў ад палітыкі і заняўся літаратурнай творчасцю. Да нашых дзён дайшлі манаграфіі Салюстыя: «Югуртынская вайна», якая распавядае пра вайну Рыма з нумідыйскім царом Югуртам у 111–106 гг. да н. э.; «Змова Катыліны» пра падзеі 63 г. да н. э., калі консул Цыцэрон выкрыў і задушыў змову пад кіраўніцтвам Катыліны; а таксама «Гісторыя», якая заха-

валася толькі ў выглядзе некалькіх урыўкаў і апісвала падзеі, пачынаючы са смерці Сулы (78 г. да н. э.) і заканчваючы трэцяй вайной з Мітрыдатам (67 г. да н. э.). Салюстый пераймаў грэчаскага гісторыка Фукідыда, таму стыль яго твораў лаканічны і пазбаўлены ўпрыгажэнства. Мова Салюстыя адрозніваецца ўсялякімі марфалагічнымі і арфаграфічнымі архаізмамі. У сваю чаргу, ён паўплываў на стыль Тацыта, які назваў яго самым бліскучым гісторыкам Рыма.

CONJURATIO CATILĪNAE

46. 1. Quibus rebus confectis omnia propĕre per nuntios consŭli declarantur. 2. At illum ingens cura atque laetitia simul occupavēre. nam laetabātur intellĕgens conjuratiōne patefacta civitātem pericŭlis ereptam esse; porro autem anxius erat dubĭtans, in maxŭmo scelĕre tantis civībus deprehensis quid facto opus esset: poenam illōrum sibi onĕri, inpunitātem perdundae rei publĭcae fore credēbat. 3. Igĭtur confirmāto anĭmo vocāri ad sese jubet Lentŭlum, Cethegum, Statilium, Gabinium itemque Caeparium Terracinensem. qui in Apuliam ad concitanda servitia proficisci parābat. 4. Cetĕri sine mora veniunt; Caeparius, paulo ante domo egressus, cognĭto indicio ex urbe profugĕrat. 5. Consul Lentulum, quod praetor erat, ipse manu tenens in senātum perdūcit, relĭquos cum custodībus in aedem Concordiae venīre jubet. 6. Eo senātum advŏcat magnaque frequentia ejus ordĭnis Volturcium cum legātis introdūcit, Flaccum praetōrem scrinium cum littĕris, quas a legātis accepĕrat, eōdem adferre jubet.

47. 1. Volturcius interrogātus de itinĕre, de littĕris, postrēmo quid aut qua de causa consili habuisset, primo fingĕre alia, dissimulāre de coniuratiōne; post ubi fide publĭca dicĕre jussus est, omnia, uti gesta erant, apĕrit docetque se paucis ante diēbus a Gabinio et Caepario socium adscītum nihil amplius scire quam legātos, tantummŏdo audīre solĭtum ex Gabinio P. Autronium, Ser. Sullam, L. Vargunteium, multos praeterea in ea conjuratiōne esse. 2. Eădem Galli fatentur ac Lentulum dissimulantem coarguunt praeter littĕras sermonĭbus, quos ille habēre solĭtus erat: ex libris Sibyllīnis regnum Romae tribus Corneliis portendi; Cinnam atque Sullam antea, se tertium esse, quoi fatum foret urbis potīri; praeterea ab incenso Capitolio illum esse vigesŭmum annum. quem saepe ex prodigiis haruspīces respondissent bello civīli cruentum fore. 3. Igĭtur perlectis littĕris, quom prius omnes signa sua cognovissent, senātus decernit, uti abdicāto magistrātu Lentulus itemque cetĕri in libĕris custodiis habeantur. 4. Ităque Lentulus P. Lentulo Spintheri, qui tum aedīlis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Caesări, Gabinius M. Crasso, Caeparius, nam is paulo ante ex fuga retractus erat, Cn. Terentio senatōri traduntur.

Каментарыі

Caput 46

2. **Occupavēre** = occupavērunt; **maxŭmo** = maxĭmo; **perdundae** = perdendae. 3. **Servitia** – *тут*: рабы. 5. У храме Згоды (Concordiae) адбывалася пасяджэнне

сената. 6. **Scrinium cum littĕris** – скрыня з лістом; размова ідзе пра ліст, напісаны змоўшчыкамі правадырам алаброгаў з заклікам да паўстання супраць рымлян.

Caput 47

1. **Fides publĭca** – дзяржаўная гарантыя бяспекі; яна давалася сведку-даносчыку сенатам або па даручэнні сената консулам. 2. **Libri Sibyllīni** – Сівіліны кнігі; паводле падання, гэтыя напісаныя на грэчаскай мове гекзаметрам кнігі трапілі ў Рым пры Тарквініі Прыску і ўтрымлівалі прароцтвы, якія пераважна пагражалі няшчасцямі. Кнігі захоўваліся ў храме Юпітэра на Капітоліі, а пасля пажару ў ім (83 г. да н. э.) – у храме Апалона. Да іх маглі звяртацца толькі сябры адмысловай калегіі квіндэцымвіраў па спецыяльным распараджэнні сената; **foret** = esset; **urbis** замест urbe пры **potīri**; **ab incenso Capitolio** – ад пажару на Капітоліі (6 ліпеня 83 г. да н. э.); **vigesĭmus** = vicesĭmus; **haruspĭces** – гаруспікі, калегія жрацоў у Рыме этрускага паходжання, якія прадказвалі будучыню па вантробах ахвярных жывёл. 3. **Abdicāto magistrātu** – пасля складання з сябе магістрацкіх (прэтарскіх) абавязкаў; **libĕrae custodiae** – дамашні арышт. Абінавачаныя, якія належалі да знаці, да разгляду справы перадаваліся пад дамашні арышт вядомым сенатарам і магістратам.

Titus Livius

Ціт Лівій (59 г. да н. э. – 17 г. н. э.) – рымскі гісторык эпохі прынцыпату Аўгуста. Нарадзіўся ў Патавіі (сучасная Падуя), жыў у Рыме. Аўтар манументальнага твора – гісторыі Рыма ад заснавання горада да сучаснага яму перыяду (смерць Друза ў 9 г. да н. э.) у 142 кнігах. З іх да нашага часу цалкам захаваліся 1–10-я і 21–45-я кнігі. Пра змест асобных кніг можна даведацца з кароткіх пераказаў, складзеных прыблізна ў 4 г. н. э. Лівій стаў знакамітым яшчэ пры жыцці. Яго вылучаюць развітае гістарычнае мысленне, пачуццё мінулага і цвёрдыя маральныя асновы. Ён належыць да разраду пісьменнікаў-асветнікаў, бо лічыў сваёй мэтай дапамагаць людзям атрымліваць практычныя ўрокі з мінулага.

Велізарная папулярнасць працы Лівія тлумачыцца перш за ўсё яе літаратурнай вартасцю. Апавяданне аўтара яскрава і вобразна аднаўляе малюнкі мінуўшчыны Рыма; стыль Лівія вытрыманы ў традыцыях Цыцэрона. Дантэ захапляўся Лівіем, называючы яго «бясхібным», Мантэнь называў яго ўлюбёным аўтарам, Макіявелі зрабіў каментарый да першых дзесяці кніг «Гісторыі». Аднак сучасныя гісторыкі лічаць, што да крыніц Лівій ставіўся некрытычна, таму з яго звесткамі, асабліва па гісторыі ранняга Рыма, трэба абыходзіцца асцярожна.

AB URBE CONDĬTA
LIBER PRIMUS

9. 1. Jam res Romāna adeo erat valĭda ut cuilĭbet finitimārum civitātum bello par esset; sed penuria muliĕrum homĭnis aetātem duratūra magnitūdo erat, quippe quibus nec domi spes prolis nec cum finitĭmis conubia essent. 2. Tum ex consilio patrum Romŭlus legātos circa vicīnas gentes misit qui

societātem conubiumque novo popŭlo petĕrent. 5. Nusquam benigne legatio audīta est: adeo simul spernēbant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac postĕris suis metuēbant. ac plerisque rogitantĭbus dimissi ecquod femĭnis quoque asylum aperuissent; id enim demum compar conubium fore. 6. Aegre id Romāna pubes passa et haud dubie ad vim spectāre res coepit. cui tempus locumque aptum ut daret Romŭlus aegritudĭnem anĭmi dissimŭlans ludos ex industria parat Neptūno equestri sollemnes; Consualia vocat. 7. Indīci deinde finitĭmis spectacŭlum jubet; quantōque apparātu tum sciēbant aut potĕrant, concelebrant ut rem claram exspectatamque facĕrent. 8. Multi mortāles convenēre, studio etiam videndae novae urbis, maxĭme proxĭmi quique, Caeninenses, Crustumini, Antemnates; jam Sabinōrum omnis multitūdo cum libĕris ac conjugĭbus venit. 9. Invitāti hospitalĭter per domos cum situm moeniăque et frequentem tectis urbem vidissent, mirantur tam brevi rem Romānam crevisse. 10. Ubi spectacŭli tempus venit deditaeque eo mentes cum ocŭlis erant, tum ex composĭto orta vis signōque dato juventus Romāna ad rapiendas virgĭnes discurrit. 11. Magna pars forte in quem quaeque inciderat raptae: quasdam forma excellentes, primoribus patrum destinatas, ex plebe homines quibus datum negotium erat domos deferebant. 13. Turbāto per metum ludĭcro maesti parentes virgĭnum profugiunt, incusantes violāti hospitii foedus deumque invocantes cujus ad sollemne ludosque per fas ac fidem decepti venissent. 14. Nec raptis aut spes de se melior aut indignatio est minor. sed ipse Romŭlus circumibat docebatque patrum id superbia factum qui conubium finitĭmis negassent; illas tamen in matrimonio, in societāte fortunārum omnium civitatisque et quo nihil carius humāno genĕri sit libĕrum fore; 15. Mollīrent modo iras et, quibus fors corpŏra dedisset, darent anĭmos. 16. Accedebant blanditiae uirorum, factum purgantium cupiditate atque amore, quae maxime ad muliebre ingenium efficaces preces sunt.

Каментарыі

I. 1. **Homĭnis aetātem**… **magnitūdo** – веліч даўжынёю ў чалавечы век. 5. **Simul**… **simul** – як… так. 6. **Ad vim res spectāre coepit** – справа пачала схіляцца да насілля; **passa** г. зн. passa est; **Consualia** – свята ў гонар старажытнарымскага бажаства Конса (Consus, i *m*). 8. **Convenēre** = convenērunt. 10. **Dedĭtae eo mentes cum ocŭlis erant** – уся ўвага і позіркі былі прыкаваны да відовішча; **orta** г. зн. orta est. 14. **Raptis** *sc.* virginĭbus; **factum** = factum esse; **negassent** = negavissent; **libĕrum** = liberōrum.

Publius Cornelius Tacĭtus

Публій Карнэлій Тацыт (каля 55–120 гг. н. э.) – гісторык перыяду імператарскага Рыма. Быў бліскучым прамоўцам, консулам і членам сената. Да ранніх

твораў пісьменніка належаць «Дыялог аб прамоўцах», «Агрыкала», «Германія». Непасрэдна гісторыі Рыма прысвечаны дзве буйныя працы: «Гісторыя» ў 14 кнігах і «Аналы» ў 16 кнігах. Абодва творы дайшлі да нашага часу ў няпоўным складзе; захаваліся толькі некаторыя кнігі. У сваіх гістарычных даследаваннях Тацыт асвятляе гісторыю ранняй імперыі да канца праўлення Юліяў – Клаўдыяў. Па сваіх палітычных поглядах ён быў прыхільнікам арыстакратычнага праўлення і ідэалізаваў старажытнарымскую рэспубліку.

У Сярэднія вякі Тацыт быў забыты; толькі ў канцы XIV ст. цікавасць да яго творчасці адрадзілася. Ім захапляўся М. Мантэнь, под яго відавочным уплывам знаходзіўся М. Макіявелі. Знакаміты англійскі гісторык Э. Гібон лічыў яго ідэйным настаўнікам і разглядаў яго творы як узор для сваёй «Гісторыі заняпаду і разбурэння Рымскай імперыі».

ANNĀLES

LIBER XV

63. 1. Ubi (Senĕca) haec atque talia velut in commūne disseruit, complectītur uxōrem et paulŭlum adversus praesentem fortitudĭnem mollītus rogat oratque temperāret dolōri neu aeternum suscipĕret, sed in contemplatiōne vitae per virtūtem actae desiderium marīti solaciis honestis tolerāret. Illa contra sibi quoque destinātam mortem adsevērat manumque percussōris exposcit. Tum Senĕca gloriae ejus non adversus, simul amōre, ne sibi unĭce dilectam ad injurias relinquĕret, «vitae, – inquit – delenimenta monstravĕram tibi, tu mortis decus mavis: non invidēbo exemplo, sit hujus tam fortis exĭtus constantia penes utrosque par, claritudĭnis plus in tuo fine». Post quae eōdem ictu brachia ferro exsolvunt. Senĕca, quoniam senīle corpus et parco victu tenuātum lenta effugia sanguĭni praebēbat, crurum quoque et poplĭtum venas abrumpit; saevisque cruciatĭbus defessus, ne dolōre suo anĭmum uxōris infringĕret atque ipse visendo ejus tormenta ad impatientiam delaberētur, suadet in aliud cubicŭlum abscedĕre. et novissĭmo quoque momento suppeditante eloquentia advocātis scriptorĭbus pleraque tradĭdit, quae in vulgus edĭta ejus verbis invertĕre supersedeo.

64. At Nero nullo in Paulīnam proprio odio, ac ne gliscĕret invidia crudelitātis, jubet inhibēri mortem. hortantĭbus militĭbus servi libertīque oblĭgant brachia, premunt sanguĭnem, incertum an ignārae. nam ut est vulgus ad deteriōra promptum, non defuēre qui credĕrent, donec implacabĭlem Nerōnem timuĕrit, famam sociātae cum marīto mortis petivisse, deinde oblāta mitiōre spe blandimentis vitae evictam; cui addĭdit paucos postea annos, laudabĭli in marītum memoria et ore ac membris in eum pallōrem albentĭbus ut ostentui esset multum vitālis spirĭtus egestum.

Senĕca intĕrim, durante tractu et lentitudĭne mortis, Statium Annaeum, diu sibi amicitiae fide et arte medicīnae probātum, orat provīsum pridem venēnum quo damnāti publĭco Atheniensium judicio extinguerentur promĕret;

adlatumque hausit frustra, frigĭdus jam artus et cluso corpŏre adversum vim venēni. Postrēmo stagnum calĭdae aquae introiit, respergens proxĭmos servōrum addĭta voce libāre se liquōrem illum Jovi Liberatōri. Exim balneo inlātus et vapōre ejus exanimātus sine ullo funĕris sollemni cremātur. Ita codicillis praescripsĕrat, cum etiam tum praedīves et praepŏtens suprēmis suis consulĕret.

Каментарыі

63. 1. **In commūne** – для ўсіх; **temperāret** – выказнік у бяззлучнікавым дадзеным сказе; **contra** – са свайго боку, наадварот; **venas abrumpĕre**, **brachia exsolvĕre** – разразаць вены. 64. 3. **Defuēre** = defuērunt; **ostentui esse** – служыць доказам, паказваць; **durante tractu et lentitudĭne mortis** – бо смерць марудзіла і не прыходзіла; **venēnum** – маецца на ўвазе цыкута; **frigĭdus jam artus et cluso corpŏre adversum vim venēni** – з целам, якое халаднела і было непадуладна дзеянню атруты; **suprēmis** – апошнія гады жыцця.

Cajus Petronius Arbĭter

Гай Пятроній Арбітр (памёр у 66 г. н. э.) – рымскі сатырык, аўтар «Сатырыкона», рамана, які высмейваў сучаснае яму рымскае грамадства. На жаль, гэты твор цалкам не захаваўся. Да нашага часу дайшлі толькі фрагменты 15-й і 16-й кніг, цэнтральным эпізодам якіх з’яўляецца абед у багатага вольнаадпушчаніка Трымальхіёна, абстаўлены з безгустоўнай раскошай. З пазіцыі арыстакрата і эстэта Пятроній высмейвае плебеяў, якія разбагацелі, іх фанабэрыю, невуцтва, грубасць. Мова герояў рамана ўяўляе сабой узор гутарковага стылю той эпохі.

Пятроній лічыўся законадаўцам у вобласці добрага густу (arbiter elegantiae) пры двары імператара Нерона. У 66 г., абвінавачаны ў саўдзеле ў змове Пізона, ён быў вымушаны пакончыць самагубствам.

SATŬRAE

44. 1. Haec Phileros dixit, illa Ganymēdes: «narrātis quod nec ad caelum nec ad terram pertĭnet, cum intĕrim nemo curat, quid annōna mordet. 2. Non mehercŭles hodie buccam panis invenīre potui. Et quomŏdo siccĭtas persevērat. Jam annum esur<it>io fuit. 3. Aedīles male eveniat, qui cum pistorĭbus collūdunt «serva me, servābo te». Ităque popŭlus minūtus labōrat; nam isti majōres maxillae semper Saturnalia agunt. 4. O si habēremus illos leōnes, quos ego hic invēni, cum primum ex Asia veni. 5. Illud erat vivĕre. 6. [Sed] memĭni Safinium: tunc habitābat ad arcum vetĕrem, me puero, piper, non homo. 7. Is quacumque ibat, terram adurēbat. Sed rectus, sed certus, amīcus amīco, cum quo audacter posses in tenĕbris micāre. 8. In curia autem quomŏdo singŭlos [vel] pilābat [tractābat], nec schemas loquebātur, sed directum. 9. Cum agĕret

porro in foro, sic illīus vox crescēbat tamquam tuba. nec sudāvit umquam nec expuit, puto eum nescio quid Assiădis habuisse. 10. Et quam benignus resalutāre, nomĭna omnium reddĕre, tamquam unus de nobis. ităque illo tempŏre annōna pro luto erat. 11. Asse panem quem emisses, non potuisses cum altĕro devorāre. 12. Nunc ocŭlum bublum vidi majōrem. heu, heu, quotidie pejus. Haec colonia retroversus crescit tamquam coda vitŭli. 13. Sed quare habēmus aedīlem non trium cauniārum, qui sibi mavult assem quam vitam nostram? Ităque domi gaudet, plus in die nummōrum accĭpit, quam alter patrimonium habet. Jam scio unde accepĕrit denarios mille aureos. 14. Sed si nos coleos haberēmus, non tantum sibi placēret. nunc popŭlus est domi leōnes, foras vulpes. 15. Quod ad me attĭnet, jam pannos meos comēdi, et si persevērat haec annōna, casŭlas meas vendam. 16. Quid enim futūrum est, si nec dii nec homĭnes hujus coloniae miserentur? Ita meos fruniscar, ut ego puto omnia illa a diibus fiĕri. 17. Nemo enim caelum caelum putat, nemo jejunium servat, nemo Jovem pili facit, sed omnes opertis ocŭlis bona sua compŭtant. 18. Antea stolātae ibant nudis pedībus in clivum, passis capillis, mentibus puris, et Jovem aquam exorābant. ităque statim urceātim plovēbat: aut tunc aut numquam: et omnes redibant udi tamquam mures. itaque dii pedes lanātos habent, quia nos religiōsi non sumus. agri jacent.

Каментарыі

1. **Nec ad caelum nec ad terram pertĭnet** – фразеалагізм, аналагічны беларускім «ні да печы ні да рэчы», «ні ў сеч ні ў печ»; **mordet** – выказнік ускоснага пытання ўжыты ў *indicatīvus*, хоць у класічнай латыні патрабуецца *conjunctīvus*. 2. **Mehercŭles** – клянуся Геркулесам!; **bucca** – кавалак. 3. **Aedīles male eveniat** – вокліч: Эдылы, бадай іх ліха!; **cum pistorĭbus collūdunt** – увайшлі ў змову з булачнікамі (эдылы займаліся пытаннямі хлебнага забеспячэння, рэгулявалі цану на хлеб, арганізоўвалі гульні і відовішчы); **maxillae** – пашчы (маюцца на ўвазе спекулянты хлебам); **Saturnalia** – Сатурналіі, рымскае свята, якое адзначалася ў снежні і было ўспамінам пра «залатыя» век, калі ўсе людзі былі роўныя. 6. **Me puĕro** – *abl. abs*. 7. **Cum quo audacter posses in tenĕbris micāre** – прымаўка: з кім ты мог бы гуляць у пальцы нават у цемры. 8. **Vel pilābat** – як разносіў; **nec schemas loquebātur** – не казаў квяціста. 10. **Nescio quid Asiădis** – нешта азіяцкае; **resalutāre**, **reddĕre** – *infinitīvus historĭcus* (перакласці прошлым часам абвеснага ладу); **pro luto esse** – каштаваць як гразь. 12. **Retroversus** = retrorsus – наадварот, назад; **coda** = cauda. 13. **Aedīlem trium cauniārum** – трохграшовы эдыл (які каштуе тры фігі). 14. **Coleos habēre** – прымаўка: быць мужчынам; **foras** = foris. 16. **Dii** = dei; **ita meos frunīscor**, **ut** – клянуся шчасцем маіх блізкіх, што; **a diibus** = a deis. 17. **Non pili facĕre** – лічыць ні за што. 18. **Stolātae** – апранутыя ў столу, г. зн. матроны; **urceātim** – як з цэбра, як з вядра; **plovēbat** = pluēbat; **dii pedes lanātos habent** – прымаўка: багі не спяшаюцца на дапамогу, помста багоў падкрадаецца незаўважна.

Урыўкі з біблейскіх кніг

Vetus Testamentum

LIBER GENĔSIS
Caput I

26. Et ait: Faciāmus homĭnem ad imagĭnem, et similitudĭnem nostram: et praesit piscĭbus maris, et volatilībus coeli, et bestiis, universaeque terrae, omnīque reptĭli, quod movētur in terra. 27. Et creāvit Deus homĭnem ad imagĭnem suam: ad imagĭnem Dei creāvit illum, mascŭlum, et femĭnam creāvit eos. 28. Benedixitque illis Deus, et ait: Crescĭte, et multiplicamĭni, et replēte terram, et subicĭte eam, et dominamĭni piscĭbus maris, et volatilībus coeli, et universis animantĭbus, quae moventur super terram. 29. Dixitque Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, et universa ligna, quae habent in semetipsis sementem genĕris sui, et sint vobis in escam: 30. Et cunctis animantĭbus terrae, omnīque volucri coeli, et universis, quae moventur in terra, et in quibus est anĭma vivens, ut habeant ad vescendum. Et factum est ita. 31. Viditque Deus cuncta, quae fecĕrat: et erant valde bona. Et factum est vesper, et mane, dies sextus.

Caput XI

1. Erat autem terra labii unius, et sermōnum eorumdem. 2. Cumque proficiscerentur (filii Noe) de oriente, invenērunt campum in terra Sennaar, et habitavērunt in eo. 3. Dixitque alter ad proxĭmum suum: Venīte, faciāmus latĕres, et coquāmus eos igni. Habuēruntque latĕres pro saxis, et bitūmen pro caemento: 4. Et dixērunt: Venīte, faciāmus nobis civitātem, et turrim, cuius culmen pertingat ad coelum: et celebrēmus nomen nostrum, antĕquam dividāmur in universas terras. 5. Descendit autem Domĭnus, ut vidēret civitātem, et turrim, quam aedificābant filii Adam. 6. Et dixit: Ecce, unus est popŭlus, et unum labium omnĭbus: coeperuntque hoc facĕre, nec desistent a cogitationĭbus suis, donec eas opĕre compleant. 7. Venīte igĭtur, descendāmus, et confundāmus ibi linguam eōrum, ut non audiat unusquisque vocem proxĭmi sui. 8. Atque ita divīsit eos Domĭnus ex illo loco in universas terras, et cessavērunt aedificāre civitātem. 9. Et idcirco vocātum est nomen eius Babel, quia ibi confūsum est labium universae terrae: et inde dispersit eos Domĭnus super faciem cunctārum regiōnum.

Novum Testamentum

EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM
Caput 2

1. Factum est autem in diēbus illis, exiit edictum a Caesăre Augusto ut describerētur universus orbis. 2. Haec descriptio prima, facta est a praesĭde Syriae Cyrīno: 3. et ibant omnes ut profiterentur singŭli in suam civitātem. 4. Ascendit autem et Iōseph a Galilaea de civitāte Nazăreth in Iudaeam in civitātem David, quae vocātur Bethlĕhem: eo quod esset de domo, et familia David, 5. ut profiterētur cum Marīa desponsāta sibi uxōre praegnante. 6. Factum est autem, cum essent ibi, implēti sunt dies ut parĕret. 7. Et pepĕrit filium suum primogenĭtum, et pannis eum involvit, et reclināvit eum in praesepio; quia non erat eis locus in diversorio. 8. Et pastōres erant in regiōne eadem vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum. 9. Et ecce angĕlus Domĭni stetit iuxta illos, et clarĭtas Dei circumfulsit illos, et timuērunt timōre magno. 10. Et dixit illis angĕlus: Nolīte timēre: ecce enim evangelīzo vobis gaudium magnum, quod erit omni popŭlo: 11. quia natus est vobis hodie Salvātor, qui est Christus Domĭnus in civitāte David. 12. Et hoc vobis signum: Inveniētis infantem pannis involūtum, et posĭtum in praesepio. 13. Et subĭto facta est cum angĕlo multitūdo militiae caelestis laudantium Deum et dicentium: 14. Gloria in altissĭmis Deo, et in terra pax hominĭbus bonae voluntātis.

Урыўкі з сярэдневяковых лацінскіх тэкстаў

Chronĭcon universitātis Pragensis

«Хроніка Пражскага ўніверсітэта» ўкладзена невядомым аўтарам у канцы XIV – пачатку XV ст. Яна пачынаецца апавяданнем пра стварэнне Пражскага ўніверсітэта, пра саперніцтва чэшскага студэнцкага зямляцтва з зямляцтвамі студэнтаў-іншаземцаў, у першую чаргу немцаў, за колькасць месцаў у агульнай радзе ўніверсітэта.

Хроніка з'яўляецца адной з найважнейшых крыніц па гісторыі гусіцкага руху ў Чэхіі.

Anno domĭni MCCCXLVIII Karolus imperātor fundāvit in Praga studium universale in theologia, jure canonĭco, medicīna et in artĭbus. Cujus locus primo fuit in domo contigua cimiterio sancti Francisci, post in domo Lazari inter Judeos. Et nunc in domo Rothlebi in foro sancti Galli. Haec ităque

universĭtas in quattuor natiōnes fuit distincta: Bohemōrum, Bavarōrum, Polonōrum et Saxōnum. Et de die in diem miro modo augebātur. Sub uno tantum universitātis rectōre.

Anno domĭni MCCCLXXII in die sancti Georgii facta secundum statūta universitātis electiōne novi rectōris, antīquus rector, scilĭcet Nicolaus Kolpergk, eandem non acceptāvit. Sed tertio die congregāti cum juristis alium sibi, scilĭcet quendam comĭtem de Pernstein, in rectōrem elegērunt. Hinc juristae ab artistis et aliis facultatĭbus se contra eōrum juramenta divisērunt, in quo hucusque indurāto anĭmo persistunt.

Anno domĭni MCCCLXXXIV in die sancti Galli electus fuit Soltow in rectōrem universitātis, in cujus rectorātu magnum certāmen inter natiōnem Bohemĭcam et alias tres natiōnes insurrexit propter collegiatūras, quas non Bohemi, sed extĕrae natiōnes possidēbant. Pro quo praefātus rector suspendit omnes lectiōnes sub gravissĭmis poenis. Natio autem Bohemĭca, non advertens rectōris mandātum, publĭce cum armis, scholarībus lectiōnes visitantĭbus, legit, disputāvit et cetĕros actus scholastĭcos in collegio locis deputātis exercuit. Et ipsis sic altercantĭbus rector cum quibusdam aliis prae cetĕris Bohemis adversantĭbus fuērunt a Bohemis mutātis habitĭbus siccis plagis percussi, et Theutonĭci, post multiplĭces labōres circa regem Wenceslaum et archiepiscŏpum et regis consiliarios videntes se non posse proficĕre, quinque collegiātos Bohemos in collegio Karoli et sextum indifferentem admisērunt. Et conformĭter in collegio regis Wenceslai secundum numĕrum collegiatōrum fuit concordĭter pronuntiātum. Pro quo Bohemi in aeternum sint benedicti!

Каментарыі

Pragensis, e – пражскі; **studium universāle** – універсітэт; **jus canonĭcum** – кананічнае права; **cimiterium** = coemeterium, i *n* – могілкі каля царквы; **indurāto anĭmo** – цвёрда; **collegiatūra**, ae *f* – калегіятура, агульная рада прафесараў усіх факультэтаў універсітэта; **comes**, ĭtis *m* – граф; **scholaris**, is *m* – вучань, студэнт; **collegium**, i *n* – калегіум, самастойная навучальная ўстанова або асобны факультэт універсітэта; **de die in diem** – з кожным днём; **Bohemi**, ōrum *m* – чэхі; **Bavari**, ōrum *m* – баварцы; **Poloni**, ōrum *m* – палякі; **Saxones**, um *m* – саксонцы; **collegiātus**, i *m* – сябра калегіятуры; **in aeternum** – навечна.

Statūta bursae jurisperitōrum

Кракаўскі ўніверсітэт быў заснаваны ў 1364 г. Асаблівы яго росквіт прыпадае на другую палову XV ст. У гэты час тут на розных факультэтах навучалася шмат студэнтаў з розных краін, у тым ліку і з Беларусі. Ніжэй прыводзяцца ўрыўкі са статута бурсы студэнтаў-юрыстаў Кракаўскага ўніверсітэта. Рэгламентаваныя

ў статуце нормы паводзін з’яўляюцца тыповымі для ўніверсітэцкага жыцця сярэдневяковай Еўропы.

Nullus acceptētur in domum neque admittātur ad ponendum bursam nisi prius in Metrĭca Universitātis fuĕrit intitulātus et aliquantŭlum in artĭbus sit fundātus.

Item nullus suscipiātur in domum prius pro introitalĭbus det aureos duos contubernii seniōri, ad hoc venia seniōris domus obtenta et introitalĭbus solūtis, secus faciens locum in domo non habēbit.

Nullus etiam suscipiātur nisi promittat seniōri secrēta domus tenēre apud se et nulli revelāre sub poena fertōnis. Si secundo excessĕrit, puniātur in octo decem grossis, si tertio – excludātur. Juramentum sic recipiendum est: «Ego *N* juro domĭno provisōri et ejus seniōri ac successorĭbus oboedientiam et promitto Statūta servāre Bursam Canonistārum concernentia, bonumque Communitātis promovēre, secrēta Bursae non revelāre persōnis extraneis. Sic me Deus adjŭvet et sancta Dei Evangelia».

Quilibet in dicta domo morāri desidĕrans singŭlis septimānis bursam ponĕre sit astrictus. Secundum consuetudĭnem exceptis infirmis, qui tamen seniōrem debent accedĕre et ei causas aegritudĭnem declarāre sub poena dupli. Bursa autem per unumquemque solvi debet feria sexta ante occāsum solis inclusīve. Si quis in diem sabbāthi distulĕrit, puniātur in duōbus quadrantĭbus, et si in dominĭcam, tribus quadrantĭbus et sic consequenter per additiōnem unīus quadrantis.

Ideo statuĭmus ut omnes et singŭli ad mensam silentium teneant, et lectūram audiant sine quibusvis clamorĭbus, detractionĭbus, vocĭbus et murmurationĭbus sub poena unīus grossi. Sic tamen ut si alicui vel aliquĭbus silentium per seniōrem imponerētur et statum non servavĕrit, secundum arbitrium consiliariōrum potĕrit exclūdi.

Item si quis seniōrem verbo scandalōso et contumeliōso vel quovismŏdo offendĕrit vel contra eum qualitercunque fuĕrit et de hoc victus exstitĕrit, de domo excludātur.

Si quis verbis pugnitīvis aut infamatoriis aut derisoriis altĕrum laesĕrit, et de hoc sufficienter convictus fuĕrit, parti laesae verbis deprecatiōnes faciat, emendam condignam juxta arbitrium seniōris et suōrum consiliariōrum et pro poena communitāti solvet 34 grossos.

Statuĭmus, quod libri bursāles quicunque sunt, in futūrum erunt, sub clave seniōris in testitudĭne serventur. Volŭmus tamen, ut quilĭbet librum alĭquem recipiens, se manu propria ad regestrum seniōris inscrībat recognitiōnem faciendo, qui liber dicat. Et si qui inventi fuĕrint libros non servāre curn honestāte, tamquam ab eis recipiantur et aliis, plus studiōsis et diligentĭbus conferantur.

Ioannes Dlugossius

Ян Длугаш (1415–1480 гг.) – выдатны польскі гісторык, аўтар «Гісторыі Польшчы», у якой разам з апавяданнем пра Польшчу паведамляюцца звесткі і з гісторыі суседніх зямель. Праца Длугаша заснавана на шматлікіх крыніцах, у тым ліку і старажытнарускіх. У сваёй творчасці ён арыентаваўся перш за ўсё на гістарычны твор Лівія. Ніжэй прыводзіцца легенда пра заснаванне Кіева і апавяданне пра хрышчэнне Русі князем Уладзімірам.

ANNĀLES SEU CHRONĬCAE INCLĪTI REGNI POLONIAE

LIBER 1

Erant apud Ruthēnos tres viri, eōdem patre et utĕro genĭti, Kyg, Szczek, Korew et quarta soror Libed, tam ingenio, quam virĭbus praestantes, ut qui facĭle principātum in gente consecūti, caetĕros redegērunt in suam ditiōnem, a quibus caetĕrae natiōnes secundum tribus et domos suas derivātae sunt. Hi tribus principalĭbus castris in Russia erectis, sua illis indidērunt nomĭna, nam Kyg castrum supra fluvium Dnyepr a se constructum vocāvit Kyow, Szczek Szczekawica et Korew – Korewica. Gentilium et ipsi errōrem secūti, stagna, lacus, fontes, aquas pro deis colēbant. Erant et alii Polonōrum duces, videlĭcet Radzim et Wyathko, quorum unus videlĭcet Radzim in flumĭne San, alter Wyathko in flumĭne Okka considentes, de nominĭbus suis regionĭbus et popŭlis vocabŭla indidērunt: a Radzim enim Radzimieczanie, a Wyathko – Wythiczanie vocāti sunt. Qui ad fluvium Bug consedērunt – Dulebianie a duce eōrum Duleba vocitabantur, qui postea Wolanye sunt et nunc Luczanie appellāti.

Habēbant autem natiōnes Ruthenōrum ex Polōnis descendentes, in ducendis uxorĭbus et contrahendis matrimoniis inter sorōres germānas et propinquas cognātas discretiōnem, abstinendo a concubĭtu eārum, propter quam honestātem sortiebantur in vitam longos dies. Dulebianie vero et hi, qui processērunt ex Radzim et Wyathko, habitābant more ferārum in silvis, committentes omnem immunditiam, pudoreque solūto et cognātis et aliēnis uxorĭbus, rapiendo illas, miscebantur.

Absumptis deinde Kyg, Szczek et Korew, filii eōrum et nepōtes linea directa succedentes, dominabantur apud Ruthēnos annis multis, donec successio hujusmōdi ad duos fratres germānos, Oszkald videlĭcet et Dyr, pervēnit, quibus apud Kioviam dominantĭbus, nonnullae Ruthenōrum natiōnes, quae ex ingenti multiplicatiōne novas sedes sibi quaesiĕrant, eōrum principātum pertaesae, a Varahis tres duces accepērunt, quoniam ex propriis nemĭnem elĭgi propter paritātem placēbat. Primus autem dictus est Rurek, qui in Nowgrod, secundus Szynyeus, qui in Biale Jezioro, id est apud Album lacum, tertius Trubor, qui in Sborsk sedes suas posuērunt. His et cuilĭbet eōrum a Ruthēnis

et popŭlis eōrum ditiōni subjectis, ex quolībet capĭte humāno pro tribūto unus aspergellus albus reddebātur.

LIBER 2

Sacrilēgos ritus, quibus priscis temporĭbus Ruthenōrum gens dedĭta erat, Wlodimirus Russiae dux eliminatūrus, tertio ex quo Christi fide illuminātus erat anno, idola, lucos, arasque et templa eōrum confringit, incendit et comminuit. Simulacrum vero Fulmĭnis, quod praecipua veneratiōne a Ruthēnis colebātur, ad caudam equi alligātum, spectante multitudĭne Ruthenōrum, per terram trahi et in flumen Dnyepr mergi, gentilĭbus Ruthēnis ex utrōque sexu deōrum et simulacrōrum suōrum fletu et ejulātu ingenti confractiōnem prosequentĭbus, mandāvit. Promulgat deinde Wlodimirus dux edictum, ut omnes natiōnes et popŭli sibi subjecti, relictis idolis, Christi fide et baptismătis charactēre se insigniant. […] Aedificābat autem Wlodimirus primam ecclesiam in loco, quo prius idolis thura accendebantur, et eam Beāto Basilio dicāri ordĭnat.

К а м е н т а р ы і

Liber 1

Rhutēni – русіны, рускія; **eōdem patre et utĕro genĭti** – народжаныя ад аднаго бацькі і адной маці; **Kyg**, **Szczek**, **Koryw**, **Libed** – лацінска-польская транслітарацыя рускіх імёнаў Кій, Шчэк, Харыў, Лыбядзь; **ut redegērunt** – у дадзеным сказе з *ut consecutīvum* ужыты *indicatīvus* замест *conjunctīvus*; **caetĕros** = cetĕros; **secundum tribus et domos suas** – па родах і сем’ях; **errōrem secūti** – кіруючыся памылкай; **Radzim** – Радзім, **Wyathko** – Вятка; **San** – Сож; **Okka** – Ака; **Radzimieczanie** – радзімічы; **Wythiczanie** – вяцічы; **Dulebianie** – дулебы; **Wolanye** – валыняне; **Luczanie** – бужане; **Oszkald** – Аскольд; **Dyr** – Дзір; **quaesiērunt** = quaesivērunt; **a Varahis** – з варагаў; **Szynyeus** – Сінявус; **pertaesae** [pertaedet, taesum est, 2 (*impers*.) – агідна] – безасабовы дзеяслоў, насуперак нормам класічнай латыні, ужыты ў форме дзеепрыметніка, дапасаванага да natiōnes; **aspergellus**, і *m* – куніца.

Liber 2

Tertio anno, **ex quo Christi fide illuminātus erat** – князь Уладзімір быў хрышчоны ў Корсуні (сучасны Севастопаль) у 985 г. **Fulmen** – так аўтар называе Перуна, бога навальніцы, заступніка князя і яго дружыны ў старажытнарускай міфалогіі.

Decrētum consulāris Leopoliensis officii

Рашэнне ў спрэчцы Львоўскага сталярнага цэха з друкаром Іванам Фёдаравым наконт права наняць за межамі Львова чалядніка для выканання сталярных работ у друкарскай майстэрні.

Notum facĭmus, quia ex decrēto officii nostri, decrētum prius inter provĭdum Iwanum, Ruthēnum, impressōrem, et famātos magistros mensatōres, cives

Leopolienses, debet in suo robŏre debĭto permanēre, quod videlĭcet Iwan, impressor, si habēre voluĕrit ad officīnam suam impressoriam socium artis mensatoriae, debet eundem slbi petĕre a contubernio, vel ab alĭquo mensatōre magistro contubernii. Qua quidem in re quoniam modo ejus modi petitiōnem suam apud eosdem magistros mensatōres interpōnit, ut talem socium ad certum tempus tantum, propter arduam pro tunc necessitātem officīnae suae impressoria, de gratia illōrum habēre possit, ex quo iidem magistri talem gratiam illi denĕgant, nos ităque habentes dignam ratiōnem homĭnis advēnae praecaventesque, ne ille ob imperfectum suum opus, quod coepit, ex ea causa damna alĭqua incurrat, nec tamen derogantes hac in parte quicquam jurĭbus et privilegiis praefatōrum mensatorium hujus civitātis et contubernii eorundem, per moderatiōnem invenĭmus et decrevĭmus.

Quod ipse Iwan praenominātus impressor juxta petitiōnem suarn debet sibi socium artis mensatoriae peritum aliunde huc Leopŏlim vocāre et adducĕre eundemque socium, dum venĕrit, contubernio magistrōrum mensatōrum praesentāre. Ex cujus contubernii consensu primum illi socio magister alĭquis mensātor e medio illōrum dabĭtur et assignabĭtur. Tum demum in instanti per manus praefāti magistri debet idem socius concēdi, seu in mutuum dari dicto Iwano impressōri de gratia, ut praefertur, ad dimidiam tantum partem anni, idque non ad alium labōrem, sed solummŏdo ad eum, qui mere officīnae lllīus impressoriae convēnit, vel convenīre dignoscētur ita, quod eīdem socio, apud ipsum Iwanum laboranti, non licēbit tam domestĭcis, quam etiam extraneis quibusvis laborāre ea, quae labōri mensatōrum proprie compĕtunt, ut pote mensas, scamna, armaria, scrinia, fores, lecta et id genus alia, sub poena et vadio centum marcārum pecuniae per ipsum Iwanum, impressōrem, irremissibilĭter succumbendo, si aliquando ipse vel ejus socius de labōre mensatorio extra officīnam suam convictus fuĕrit.

Каментарыі

Leopŏlis, is *f* – Львоў; **Leopoliensis**, e – львоўскі; **officium consulāre** – гарадская рада; **famātus**, a, um – славуты (пастаянны эпітэт гараджаніна); **permanēre in robŏre** – заставацца ў сіле; **officīna impressoria** – друкарская майстэрня, друкарня; **ars mensatoria** – сталярная справа; **ardua necessĭtas** – вострая неабходнасць; **in instanti** – зараз; **in mutuum** – у абмен; **ut praefertur** – як ужо было сказана; **dimidia pars** – палова; **ut pote** – а менавіта, напрыклад.

Littĕrae pro doctōre Francisco Skorzīna de Poloczko

Францыск Скарына (да 1490 г. – не пазней 1551 г.) – беларускі першадрукар, асветнік, перакладчык. Ён першы пераклаў Біблію на старабеларускую мову. Яго «Біблія руска» – помнік Скарыне-перакладчыку. Дакладнасць перадачы біблейскіх

кніг на родную мову сведчыць, што Ф. Скарына быў тонкім знаўцам антычнай культуры і класічных моў. Заснаваная ім у 20-я гг. XVI ст. друкарня ў Вільні спрыяла распаўсюджванню еўрапейскай адукацыі ў Вялікім Княстве Літоўскім.

Дзейнасць Ф. Скарыны паўплывала на фарміраванне беларускай літаратурнай мовы.

Дадзены дакумент уяўляе сабой грамату, якую Ф. Скарына атрымаў ад караля Жыгімонта. Грамата ўтрымлівае шмат скаротаў, кантракцый, вынасных знакаў і сярэдневяковых асаблівасцей арфаграфіі. Дакумент прыводзіцца па выданні: Францыск Скарына: Зборнік дакументаў і матэрыялаў. Мінск, 1988.

Sigismundus et c[etera]. Significamus et c[etera], quia nos annuen[tes] supplicacionibus quoru[n]dam consiliarior[um] n[ost]rorum ac co[m]mendatam haben[tes] uirtutem et doctrinam in arte medica, non uulgarem pericia[m] et dexteritate[m] Georgii Francisci Skorina de Poloczko, artium et medicine doctoris, eumq[ue] singulari gratia n[ost]ra propterea prosequi uolentes, illi hanc i[m]munitate[m] et prerogatiua[m] danda[m] et conceden[dum] duximus, damusq[ue] et conferimus tenore p[rese]ncium sic uidelicet, ut nemo tam in Regno q[uam] in Magno Ducatu n[ost]ro Lithuanie et t[er]ris Prussie, Samogithieq[ue] aliisq[ue] dominiis n[ost]ris in quacu[m]que causa magna uel parua illum citandi ad iudicia trahendi et iudicandi p[otes]tatem habeat preter nos ip[s]os, suc[cesso]resq[ue] n[ost]ros. Cui quidem doctori Francisco maiore[m] gratiam facientes, plena[m] securitatem prestamus et concedimus, ac illum in tuic[i]o[ne]m, in protectionem n[ost]ram accipimus, ut sub ea sit in om[n]ibus locis Regni n[ost]ri ac Magni Ducatus n[ost]ri Lithuanie predicti et alioru[m] dominior[um] n[ost]rorum securus ab om[n]i uiolencia quaru[m]cumq[ue] personar[um], nemoq[ue] illum aut eius bona detinere aut arestare possit sub graui pena, pro arbitrio n[ost]ro impone[n]da, eunde[m]q[ue] doctorem Franciscum in ea ciuitate et loco, in quo sibi ma[n]sionem delegerit, esse exemptu[m] et liberum, uolumus, ab om[n]i onere et seruicio ciuili, ipsumq[ue] et liberu[m] facimus ab eo ipso onere ciuili quocu[m]q[ue], eximimusq[ue1 etia[m] illum a iurisdic[ti]on[e] et p[otes]tate o[mn]i[u]m et singulor[um] palatinor[um], castellanor[um], capitaneoru[m], alioru[m]q[ue] dignitarioru[m] officialiu[m] et iudicu[m] quoru[m]cumq[ue]. Ut autem idem i[p]se doctor Franciscus Skorina h[uius]m[o]di prerogatiuis et im[m]unitatibus, per nos illi g[rat]iose concessis, securius et com[m]odius frui possit, uniuersis et singulis, cuiuscumq[ue] status et condicionis dignitariis, officialibus, ac Regni et Magni Ducatus Lithuanie, Samogithieq[ue], aliorumq[ue] dominior[um] n[ost]rorum iudicibus, quibuscu[m]q[ue] ac ciuitatu[m] et oppidorum proconsulibus et consilibus, aduocatis, scabinis et com[m]unitalibus et g[e]n[er]al[ite]r uniuersis subditis n[ost]ris in Regno et Magno Ducatu Lithuanie, aliisq[ue] dominiis n[ost]ris firmiter presentibus, com[m]ittimus et ma[n]damus q[ua]t[e]n[u]s dictum doctorem Franciscum, quem in protect[i]o[ne]m nostram suscepimus,

predictis libertatibus, im[m]unitatibus et prerogatiuis uti, frui, potiri et gaudetre permittat[is], in illisq[ue] eum conseruetis et de causis eius prefais g[e]n[er] al[ite]r, qu ibuscumq[ue] magnis siue paruis se intromittere et aliquam uim illi inferre, uel bona eius arestare, seu detinere aut eunde[m] Franciscum doctorem ad aliqua onera et seruicia ciuilia more aliorum ciuiu[m] illius ciuitat[is], in qua domicilium sibi delegerit, obeunda compellere non audeat[is], nec aliquis uestrum audeat sub pena n[ost]ra, pro arbitrio n[ost]ro, ut p[re]missum est, impone[n]da, quod ad omn[i]u[m] et singulor[um], quoru[m] interest, noticia[m] deducimus et deduci uolumus, harum testimonio l[itte]rarum quibus sigillum n[ost]r[u]m est appensum. Dat[um] Cracouie feria secunda festi Sancte Katherine Uirginis, anno Dom[in]i millesimo quingentesimo tricesimo secu[n] do, Regni n[ost]ri XXVI. RS (…) ut supra.

Ioannes Cochanovius

Ян Каханоўскі (1530–1584 гг.) – выдатны польскі паэт, які пісаў не толькі на польскай, але і на лацінскай мове. Лацінскія вершы ён пачаў пісаць у час вучобы ў Падуанскім універсітэце. У 1580 г. выдаў у Кракаве кнігу од, узорам для якіх сталі вершы Гарацыя – «Lyricōrum libellus». Акрамя таго, яго пяру належаць «Elegiārum libri IV», «Foricoenia sive epigrammātum libellus» і некаторыя іншыя.

LYRICŌRUM LIBER

AD VENĔREM (Ode IX)

Te precor, magni soboles tonantis,
Quae domas mentes hominum, Aphrodite,
Ne meum pectus gravibus fatiges
Aurea curis.

Sed veni nostros miserata questus,
Ut preces audire queas dolentis,
Saepe quas olim solita es benigna
Accipere aure.

Celsa cum curru residens in aureo
Linqueres alti solium parentis,
Passerum penna volucri patentes
Vecta per auras.

Nec diu sane veniens morata es
Quin statim arridens oculis beatis
Quaereres, quid me cruciaret, et quid
Corde dolerem.

Quidve tot votis gemebundus altos
Pascerem divos, laqueosne Amori
Perfugae rursum, loquere ulla si fors
    Tristior in te est.

Si te enim vitat, subito requiret;
Dona si spernit, sua mittet ultro, et
Si odit, ingratis quoque amabit atque,
    Jussa facesset.

Alma nunc adsis quoque Cypri, meque iis
Libera aerumnis, animusque quidquid
Consequi gestit, face consequatur
    Te auxiliante.

Каментарыі

Ода напісана сапфічнай страфой, якая складаецца з трох малых сапфічных вершаў і аднаго аданійскага:

Đ́ÂĐ́ĐĐ́ || ÂÂĐ́ÂĐ́Å
Đ́ÂĐ́ĐĐ́ || ÂÂĐ́ÂĐ́Å
Đ́ÂĐ́ĐĐ́ || ÂÂĐ́ÂĐ́Å
Đ́ÂÂĐ́Å

Верш з’яўляецца варыяцыяй на тэму адпаведнай оды Сапфо.

1. **Sobŏles** (= subŏles) **magni tonantis** – дзіця вялікага грамавержца, г. зн. Венера. 2. **Aphrodīte** – *voc. sg.*; у грэчаскай міфалогіі рымскай Венеры адпавядала Афрадыта. 7–8. **Accipĕre benigna aure** – добразычліва выслухваць. 10. **Linquĕres** = relinquĕres; **solium alti parentis** – царства высокага бацькі, г. зн. Алімп. 11. **Penna volŭcri passĕrum** – верабей, птушка, прысвечаная Венеры. 18. **Divos** = deos. 25. **Cypri** – *locatīvus*.

Matthias Casimīrus Sarbievius

Мацей Казімір Сарбеўскі (1595–1640 гг.) нарадзіўся ў мястэчку пад назвай Сарбева. Адукацыю атрымаў у Віленскай акадэміі, быў выкладчыкам паэтыкі, рыторыкі і філасофіі ў езуіцкіх школах, а пасля ў Віленскай акадэміі. Яго паэзія стваралася пад уплывам творчасці Гарацыя і Піндара. Найбольш вядомыя яго песні і оды, якія ўваходзяць у зборнік «Lyricōrum libri IV».

LYRICŌRUM LIBER TERTIUS
AD AMĪCOS (XXII)

Vixi canoris nuper idoneus
Vates Camenis; iam citharae vetor

Sermone defunctumque longo
Barbiton ingeminare cantu.

Jam feriata fistula cum lyra
Dependent unco; rumpite tinnula
Vocalis argenti, sodales,
Fila supervacuosque nervos.

O quae coruscantum atria siderum
Servas et aurei leve perambulas
Mundi pavimentum, molestae
Pelle, Themi, studium Minervae.

К а м е н т а р ы і

Ода напісана алкеевай страфой:

ÅĐ́ÂĐ́Đ || Đ́ÂÂĐ́ÂĐ́
ÅĐ́ÂĐ́Đ || Đ́ÂÂĐ́ÂĐ
ÅĐ́ÂĐ́ĐĐ́ÂĐ́Å
Đ́ÂÂĐ́ÂÂĐ́ÂĐ́Å

Верш быў напісаны, калі паэт вырашыў прысвяціць сябе заняткам тэалогіяй.

2. **Camēna** – лацінская німфа-прадракальніца, пазней стала прыпадабняцца да грэчаскай Музы – апякункі мастацтваў. 4. **Barbĭton** – грэч. *acc. sg.* ад barbĭtos, і *m* – барбітон, шматструнная ліра. 12. **Themi** – грэч. *voc. sg.* ад Themis, ĭdis *f* – Феміда, грэчаская багіня справядлівасці і прававога парадку; **Minerva** – Мінерва, рымская багіня мудрасці, апякунка навукі і мастацтва.

Nicolaus Hussoviānus

Мікола Гусоўскі – бліскучы паэт эпохі Позняга Рэнесансу. Унёс значны ўклад у культуру Беларусі, Украіны, Польшчы і Літвы. Яго велічная «Песня пра зубра» – сапраўдны шэдэўр усходнеславянскай новалацінскай паэзіі.

Нарадзіўся Мікола Гусоўскі каля 1480 г. у в. Вусава (Гусава) Вялікага Княства Літоўскага. У гонар 500-годдзя з дня яго нараджэння 1980 год быў абвешчаны ЮНЕСКА годам Міколы Гусоўскага.

Акрамя знакамітай паэмы «Песня пра зубра», Мікола Гусоўскі стварыў наступныя творы: «Новая і славутая перамога над туркамі ў ліпені месяцы», «Да св. Себасцяна», «Жыццё і подзвігі св. Гіяцынта», а таксама некалькі эпістальярных пасланняў у вершах.

Першае выданне «Песні пра зубра» ўбачыла свет у лістападзе 1523 г. у Кракаве. Архітэктоніка, метафорыка, вобразнасць паэмы паказваюць вялікі ўплыў Вергілія на творчасць Міколы Гусоўскага. Паэма напісана элегічным дыстыхам. Яна неаднаразова перакладалася на беларускую, украінскую, рускую, польскую і іншыя мовы.

Памёр паэт у забыцці каля 1540 г.

CARMEN DE STATŪRA, FERITĀTE AC VENATIŌNE BISONTIS

Regna petunt multo sanguine saepe mares,
Proelia circumstant miseros furibunda regentes
Nullaque securi temporis hora datur,
Atque adeo tumida regni furor aestuat ira,
Ut saepe alterius morte dirempta cadat.
Ambiguae postquam subiere pencula vires,
Ut pecori praesit, praemia victor habet.
Victus abit maerens et totos exulat annos,
Migrantem sequitur femina maesta virum.

Ioannes Visliciensis

Ян Вісліцкі нарадзіўся каля 1485 г. Пра жыццё паэта захавалася вельмі мала звестак. Напэўна вядома толькі, што ён скончыў Кракаўскі ўніверсітэт, дзе ў 1506 г. атрымаў званне бакалаўра, а ў 1510 г. – магістра. У рэктарскіх актах ён называецца русінам, што ўказвае на яго ўсходнеславянскае паходжанне. Славу паэту прынесла яго знакамітая паэма «Пруская вайна», якая сапраўды з’яўляецца мастацкім помнікам Грунвальдскай бітве (1410 г.), дзе аб’яднаныя сілы Польскага каралеўства і Вялікага Княства Літоўскага разграмілі Тэўтонскі ордэн крыжаносцаў.

Паэма напісана гекзаметрам, наследуючы эпічным творам Антычнасці. Першае яе выданне пабачыла свет у Кракаве ў 1516 г. У паэме адчуваецца несумненны ўплыў «Энеіды» Вергілія. На беларускую мову «Пруская вайна» ўпершыню была перакладзена Ж. Некрашэвіч-Кароткай у 1997 г.

Памёр Ян Вісліцкі ў 1520-я гг.

BELLUM PRUTĒNUM
LIBER PRIMUS

Terra sub Arctoa famata Lycaonis ursa
Immensum complexa orbis spatium imperiumque
Nomine multijugas renitenti terminat oras.
Sarmatiam titulo veteri rudis accola dixit,
Quae proprium merito sortita Polonia nomen.
Nam sua sic dicti patrio sermone Poloni
Rura tenent agrosque colunt ac legibus urbes
Perdomitant, Sismunde, tuo diademate clari.
Qui jam corruerant, sacri sed numine regis
Clarescunt tot victis hostibus atque fugatis.

Cujus habent triplices vastissima culta Rutheni
Donec ad Euxini Nomadas pelagi Mysosque
Ac Tanaim protensa et ad aequora lata Livonum;
At qui prata secant Qaramantum versus ad austrum,
Ardua Carpathiae speculantes culmina rupis,
Pannonios retinent vicino limite campos;
Hesperias Gades et Atlantis jugera collis
Qui spectant Zephyri necnon mitissima venti
Flamina contingunt, revirentes limine sulcos,
Odera quos renovas spatiosi gurgitis amne;
Qui vero degunt Riphaeo murmure saepti,
Tunduntur Scythicis nivibus gelidisque pruinis.
Effera gens, nimium trucibus repleta colonis,
Masoviae, Prussis contermina quaeque superbis
Adjacet, utraque Marte sato est subjecta Polono,
Qui gentes varias valida ditione coercet
Jam linguis, habitu discretas Martis et armis.
Quorum Lech fuerat moderator primus et auctor

Каментарыі

110. **Sub Arctōa ursa** – пад сузор’ем Вялікай Мядзведзіцы, г. зн. на поўначы; **Lycaŏnis**, ĭdis *f* – дачка Лікаона, г. зн. Каліста, якую Гера ператварыла ў мядзведзіцу з-за рэўнасці да Зеўса. Пасля Зеўс ператварыў яе ў сузор’е Вялікай Мядзведзіцы. 113. **Sarmatia** – Сарматыя, зямля паміж Віслай і Волгай. 114. **Polonia** – Польшча. 117. **Sismunde** = Sigismunde – *voc*. ад Sigismundus – Жыгімонт I (1467–1548 гг.), кароль Польшчы. 120. **Triplĭces Ruthēni** – русіны трох відаў; маецца на ўвазе Русь Белая, Чорная і Чырвоная. 121. **Euxīni pelăgi** – Чорнае мора; **Nomādas** – татары; **Mysos** – валахі і малдаване. 122. **Tanaim** – р. Дон. 123. **Garamantes**, um *m* – гараманты, народ, які жыў на поўдні Афрыкі. 125. **Pannonios** – пананійскія, г. зн. венгерскія. 126. **Gades** – Гадэс, востраў і горад у Іспаніі; **Atlantis collis** – вяршыня Атланта = Атлаская горы ў Афрыцы. 127. **Zephyri venti** – заходнія вятры. 130. **Riphaeo** – Рыфейскі, г. зн. той, які адносіцца да Уральскіх гор. 131. **Scythicis** – скіфскі. 133. **Masoviae** – Мазовія, зямля ў Польшчы; **Prussis** – прусы, балтыйскае племя, што жыло на ўзбярэжжы Балтыйскага мора. 137. **Lech** – Лех, легендарны продак палякаў, заснавальнік Польскай дзяржавы.

ЛАЦІНСКІЯ АФАРЫЗМЫ, КРЫЛАТЫЯ СЛОВЫ, СКАРОТЫ[1]

A cane non magno saepe ingens aper tenētur. Маленькі сабачка часта стрымлівае вялізнага дзіка.

A contrario. Даводзіць ад процілеглага.

A majōre bovi discit arāre minor. У старога вала вучыцца араць малады.

A posteriōri. Зыходзячы з досведу; на падставе досведу.

A prima facie. На першы погляд.

A priōri. Загадзя; да досведу; незалежна ад досведу.

Ab absurdo. Ад процілеглага (метад доказу).

Ab aqua silente cave. Сцеражыся ціхай вады.

Ab equis ad asĭnos. З коней у аслы.

Ab exteriorĭbus ad interiōra. Ад знешняга да ўнутранага.

Ab hoc et ab hoc. Так і сяк; без сэнсу; дарэчы і недарэчы.

Ab imo pectŏre. Шчыра; ад душы.

Ab origĭne. Ад самага пачатку.

Ab ovo usque ad mala. «Ад яйка да яблыкаў»; ад пачатку да канца (Гарацый; у рымлян абед пачынаўся з яек, а заканчваўся яблыкамі).

Ab Urbe condĭta (ab U. c., a. u. c.). Ад заснавання горада (Рыма).

Abdūcet praedam, **qui accurrit prior.** Панясе дабычу той, хто прыбег першы.

Ablue, **pecte canem**, **canis est et permănet idem.** Памый, прычашы сабаку, але ўсё ж гэта сабака і сабакам застанецца (*параўн.*: Паможа вароне мыла, як памерламу кадзіла).

Absque omni exceptiōne. Без усялякага сумнення.

Abūsus in Baccho. Злоўжыванне віном.

---

[1] Выкарыстана літаратура: Бабичев Н. Т., Боровский Я. М. Словарь латинских крылатых слов / под ред. Я. М. Боровского. М., 1982; Санько В. А. Гаворыць – Старажытны Рым, гавораць – пра Старажытны Рым. Афарызмы, прымаўкі, максімы / нав. рэд. І. М. Грамыка. Мінск, 2003; Proverbia et dicta: Шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў / Н. А. Ганчарова [і інш.]. Мінск, 1993.

Acta diurna. Падзеі дня; хроніка.

Actam rem agĕre. Рабіць зробленую справу.

Ad absurdum. Да абсурду (давесці).

Ad cogitandum et agendum homo natus est. Чалавек народжаны для думкі і дзеяння.

Ad duo festīnans neutrum bene peregĕris. Робячы дзве справы спехам, ніводнай добра не зробіш (*параўн.*: За сем работ бярэцца, а ні адна не ўдаецца).

Ad exemplum. Па шаблону.

Ad fontes. Да крыніц (звяртацца).

Ad hoc. Да гэтага; для дадзенага выпадку; для гэтай мэты.

Ad homĭnem. У дачыненні да чалавека.

Ad honōres. Дзеля пашаны.

Ad infinītum. Да бясконцасці; без канца.

Ad instantiam. Па хадатайніцтве.

Ad Kalendas Graecas. «Да грэчаскіх календ» (адкласці); на невядомы тэрмін; ніколі (Календы – першы дзень месяца ў рымлян; у грэкаў Календ не было; *параўн.*: Заўтра ў тую пару, калі рак паляціць з вады ўгару).

Ad libĭtum. Па жаданні; на выбар.

Ad littĕram. Літаральна.

Ad meliōrem. Да лепшага.

Ad memorandum. Для памяці.

Ad notam. Да ўвагі.

Ad notanda. Варта заўважыць.

Ad notāta. Заўвага; нататка.

Ad patres. Да прашчураў (пайсці); памерці.

Ad poenitendum propĕrat, cito qui judĭcat. Хто хутка вырашае, хутка каецца (*параўн.*: З вялікага паспе́ху наробіш смеху).

Ad primos ictus non corruit ardua quercus. Ад першага ўдару не падае высокі дуб.

Ad res portandas asĭni vocitantur ad aulam. Аслоў клічуць на двор для перавозкі цяжару.

Ad unguem. «Да ногця»; дакладна.

Ad usum proprium. Для ўласнага карыстання.

Aede tua magnus, aliēna sis velut agnus. У сваёй хаце будзь гаспадаром, а ў чужой – ягнём (*параўн.*: У чужой бажніцы свечкі не папраўляй).

Aedis apud postes canis est magis acer in hospes. Каля вушака сабака мацней брэша на чужых людзей (*параўн.*: У сваёй хаце і дзіркі грэюць).

Aequo anĭmo qui malis miscētur, est malus. Хто спакойна сыходзіцца з дрэннымі людзьмі, той сам дрэнны.

Aequo anĭmo. Спакойна; абыякава; цярпліва (Сенека).

Aes debitōrem leve, grave inimīcum facit. Невялікі доўг робіць даўжніком, а вялікі – ворагам.

Aes partum scelĕre solet aera decem removēre. Грошы, набытыя злачынным шляхам, звычайна прыносяць дзесяцікратныя страты.

Aethiŏpem lavāre. Мыць эфіопа.

Alea jacta est. Жэрабя кінута; выбар зроблены; рашэнне прынята (Юлій Цэзар).

Alias. Па-іншаму; інакш; акрамя таго.

Alĭbi. У іншым месцы.

Aliēna vitia in ocŭlis habēmus, **a tergo nostra sunt.** Чужыя заганы ў нас на вачах, а нашыя за плячыма.

Aliud ex alio malum. Адна бяда з другой.

Alma mater. Кормячая маці (аб навучальнай установе).

Alter ego. Іншы я; двайнік; аднадумец.

Altĕra pars. Іншы (процілеглы) бок.

Amantium irae amōris integratio est. Сваркі закаханых – узнаўленне кахання.

Amāre et sapĕre vix deo concedĭtur. Кахаць і быць мудрым наўрад ці і богу магчыма.

Amat victoria curam. Перамога любіць клопат (*параўн.*: Трэба нахіліцца, каб з ручая напіцца).

Amĭcus certus in re incerta cernĭtur. Сапраўдны сябар пазнаецца ў бядзе (*параўн.*: Зычлівага прыяцеля ў няшчасці пазнаюць).

Amīcus Plato, **sed magis amīca verĭtas.** Платон мне сябар, але праўда лепшая сяброўка; праўда па-над усім (Арыстоцель).

Amīcus stultōrum simĭlis efficiētur. Сябар дурняў зробіцца падобным да іх.

Amissum, **quod nescītur, non amittĭtur.** Не ведаць аб страце – значыць не губляць.

Amor timēre nemĭnem verus potest. Сапраўднае каханне нічога не баіцца.

Amor tussisque non celātur. Каханне ды кашаль не схаваеш.

Anĭma esuriens etiam amārum pro dulci sumit. Галодны нават горкае прымае за салодкае.

Anĭma satur calcat favum. Сытая душа топча мёд.

Anĭmus in pedes decĭdit. Душа ў пяткі пайшла.

Anni currentis (a. c.). Гэтага (бягучага) года.

Anni futūri (a. f.). Наступнага года.

Anno Domĭni (A. D.). У год Госпада (абазначэнне дат нашай эры).

Annōsa vulpes haud capĭtur laqueo. Старая ліса не трапляе ў пастку.

Ante barbam doces senes. Яшчэ барада не вырасла, а ты старых вучыш.

Ante Christum natum (a. Ch.). Да нараджэння Хрыста (абазначэнне дат да нашай эры).

Ante tubam trepĭdas. Дрыжыш яшчэ да гуку трубы.

Ante volāre cave, **quam procrescant tibi pennae.** Сцеражыся лётаць, перш чым у цябе вырастуць крылы.

Antīquo more. Па старадаўнім звычаі.

Aquam in mortario tundĕre. Ваду ў ступе таўчы.

Aquas cinĕri infundĕre. Ліць ваду ў попел.

Aquĭla non captat muscas. Арол не ловіць мух.

Aquĭla non genĕrat columbam. Арол не нараджае голуба.

Arbor mala, mala mala. Благая яблыня – благія яблыкі (*параўн.*: Яблычак ад яблыні далёка не адкочваецца).

Arbor vitae. Дрэва жыцця.

Arbŏre fructu cognoscĭtur. Дрэва пазнаюць па плодзе.

Arcădes ambo. Абодва аркадцы (Вергілій, *параўн.*: абое рабое).

Ardea culpat aquas, quia nescit nare per illas. Чапля абвінавачвае ваду, таму што не ўмее плаваць.

Argenteis hastis pugnāre. Змагацца срэбнымі дзідамі.

Argumentum ad ignorantiam. Доказ, разлічаны на недасведчанасць субяседніка.

Arrogantia facit stultum. Ганарыстасць робіць дурным.

Ars longa, vita brevis. Прастора навукі бязмежная, а жыццё кароткае; мастацтва даўгавечнае, жыццё кароткае (Гіпакрат).

Ars nemĭnem gravat. Рамяство нікому не ў цяжар.

Ars optĭmum viatĭcum. Рамяство – лепшы памочнік у дарозе.

Arte et humanitāte, labōre et scientia. Мастацтвам і чалавекалюбствам, працай і ведамі.

Arte. Па-майстэрску.

Artifĭcem commendat opus. Твор хваліць майстра.

Asĭnos non curo. На аслоў не звяртаю ўвагі.

Asĭnus ad lyram. Асёл з лірай (Федр).

Asĭnus asinōrum in saecŭla saeculōrum. Асёл з аслоў на векі вечныя.

Asĭnus in paleas incĭdit. І асёл можа натрапіць на мякіну.

Audāces fortūna juvat. Смелым лёс дапамагае (Вергілій).

Audi multa, loquĕre pauca. Слухай многа, гавары мала.

Audi, cerne, tace, si vis vivĕre cum pace. Слухай, прыкмячай, маўчы, калі хочаш жыць у згодзе.

Audiātur et altĕra pars. Варта паслухаць і процілеглы бок.

Auferte malum ex vobis. Выкараніце зло з асяроддзя вашага.

Aurea mediocrĭtas. Залатая сярэдзіна (Гарацый).

Auro quaeque janua pandĭtur. Любыя дзверы адчыняюцца золатам.

Aurōra musis amica (est). Аўрора – сяброўка Музам (*г. зн.*: ранішнія гадзіны спрыяльныя для заняткаў навукамі і мастацтвам).

Ausculta et perpende. Слухай (што гаворыць іншы) і ўзважвай.

Auscultāre disce. Вучыся (уважліва) слухаць.

Aut Caesar, aut nihil. Або Цэзар, або нішто; усё або нічога (Макіявелі).

Aut cum scuto, aut in scuto. Са шчытом або на шчыце (наказ, з якім спартанскія жанчыны праводзілі мужчын на вайну; згубіць шчыт у баі лічылася ганьбай, а загінуўшых прыносілі дадому на шчыце).

Aut ne tentāris, aut perfĭce. Або не бярыся, або даводзь да канца.

Aut vincĕre, aut mori. Перамагчы або памерці; перамога або смерць.

Auxilia humilia firma consensus facit. Згода робіць моцнай слабую дапамогу.

Ave, Caesar, moritūri te salūtant. Будзь здаровы, Цэзар, тыя, хто павінен памерці, вітаюць цябе (зварот гладыятараў да рымскага імператара).

Avis rara. Рэдкая птушка.

Aperto libro. З чыстага аркуша; без падрыхтоўкі.

Barba tenus sapiens. Мудры толькі барадой (*параўн.*: Вырас пад неба, а дурань як трэба).

Beatitūdo non est virtūtis praemium, **sed ipsa virtus.** Шчасце не ва ўзнагародзе за адвагу, а ў самой адвазе (Спіноза).

Bella gerunt mures, **ubi cattum non habet aedes.** Мышы ваююць, калі ў хаце няма ката.

Bellum frigĭdum. Халодная вайна.

Bellum omnium contra omnes. Вайна ўсіх супраць усіх (Гобс).

Bene merenti bene profuĕrit, **male merenti par erit.** Таму, хто сее дабро, адплацяць дабром, хто сее зло – злом.

Benevŏlus anĭmus maxĭma est cognatio. Добразычлівы чалавек – самы блізкі родзіч.

Bis dat, **qui cito dat.** Хто хутка дае, той удвая дае (Публій Сір).

Bis. Двойчы.

Blanda patrum reprŏbos facit indulgentia natos. Сляпая любоў бацькоў разбэшчвае дзяцей.

Bona fama est altĕrum patrimonium. Добрая слава – другая спадчына.

Bona opinio homĭnum tutior pecunia est. Добрая думка людзей больш трывалая, чым грошы.

Bona valetūdo melior est quam maxĭmae divitiae. Добрае здароўе лепш за самае вялікае багацце.

Bonōrum vita vacua est metu. Жыццё сумленных людзей свабоднае ад страху.

Bonos mores corrumpunt congressus mali. Дрэнныя сувязі псуюць добрыя норавы.

Bonum est etiam bona verba inimīcis reddĕre. Добра нават ворагу сказаць прыемнае слова.

Bonum initium est dimidium facti. Добры пачатак – палова справы (*параўн.*: Найцяжэй, пакуль з месца; Як ёсць пачатак, будзе й канчатак).

Bonus dux bonum reddit comĭtem. Пры добрым праваднiку – добры спадарожнік.

Bona fide. Даверліва; шчыра.

Bona mente. З добрымі намерамі.

Bos ad aquam tractus non vult potāre coactus. Гані вала хоць да ракі – сілком ваду піць не будзе.

Brevis esse labōro, **obscūrus fio.** Калі я спрабую быць кароткім, я раблюся незразумелым (Гарацый).

Caecus non judĭcat de colōre. Сляпы не судзіць аб колеры.

Caecus si caeco ducātum praestet, **ambo in foveam cadunt.** Калі сляпы сляпому паказвае напрамак, то абодва падаюць у яму.

Calamitāte doctus sum. Я навучаны горам.

Calles antīquos serves vetĕres et amīcos. Беражы старыя сцежкі і старых сяброў.

Camēlus desidĕrans cornua, etiam aures perdĭdit. Вярблюд, імкнучыся набыць рогі, страціў нават вушы (*параўн.*: Хто зашмат жадае, той нічога не мае).

Cancrum recta ingrĕdi doces. Ты вучыш рака ісці наперад.

Candidior lacte. Бялей за малако.

Canit avis quaevis sicut rostrum sibi crevit. Кожная птушка так спявае, як у яе дзюба расце.

Carpe diem. Лаві дзень; карыстайся кожным днём (Гарацый).

Casu. Выпадкова.

Casus belli. Нагода да вайны.

Cattus amat piscem, sed non vult tingĕre plantam. Кот любіць рыбу, але не жадае мачыць лапы (*параўн.*: Любіш паганяць, любі і каня гадаваць).

Causa causālis. Прычына прычын; галоўная прычына.

Cautus enim metuit foveam lupus. Асцярожны воўк баіцца ямы.

Cave amīcum credas, nisi quem probavĕris. Не лічы кагосьці сябрам, пакуль яго не выпрабаваў.

Cave canem. Сцеражыся сабакі; будзь асцярожным.

Cave ne quidquam incipias, quod post poeniteat. Не пачынай таго, у чым пазней будзеш раскайвацца.

Cave tibi a cane muto et aqua silente. Сцеражыся ціхага сабакі і спакойнай вады.

Cave! Будзь асцярожны!

Cena comēsa venīre. Прыходзіць пасля абеду.

Cetĕris parĭbus. Пры іншых роўных (умовах).

Cetĕrum censeo Carthagĭnem esse delendam. Зрэшты, я лічу, што Карфаген павінен быць разбураны (словы Катона Старэйшага, якімі ён завяршаў у сенаце прамову на любую тэму).

Cetĕra desiderantur. Астатняе застаецца толькі жадаць.

Cicātrix conscientiae pro vulnĕre est. Раны сумлення не загойваюцца.

Circŭlus vitiōsus. Заганнае кола.

Citāto loco. У цытаваным месцы; тамсама.

Citius venit malum quam revertĭtur. Бяда хутчэй прыходзіць, чым адыходзіць.

Citius, altius, fortius! Хутчэй, вышэй, дужэй! (дэвіз Алімпійскіх гульняў).

Cito rumpes arcum, semper si tensum habuĕris. Хутка лук зломіш, калі будзеш трымаць яго заўсёды нацягнутым.

Clara pacta claros faciunt amīcos. Ясныя ўмовы ствараюць добрых сяброў.

Claude os, apĕri ocŭlos. Закрый рот, адкрый вочы.

Claudi vicīnus claudĭcat ipse brevi. Сусед кульгавага сам у хуткім часе пачынае кульгаць (*параўн.*: З лядашчым спазнаўся – з розуму спаўся).

Cogitāto quam longa sit hiems. Думай наперад, якою працяглаю будзе зіма.

Cogĭto, ergo sum. Я думаю, такім чынам, існую (Дэкарт).

Cognomĭne. Па прызначэнні.

Cognosce te ipsum. Спазнай самога сябе (Фалес).

Colŭbra restem non parit. Змяя вяроўкі не нараджае.

Columba non genĕrat aquĭlam. Голуб не нараджае арла.

Comae stetērunt. Валасы ўзняліся.

Comes facundus in via pro vehicŭlo est. Красамоўны спадарожнік у дарозе – той жа экіпаж.

Commenti fit opus ad deitātis opus. І да Божай дапамогі патрэбны спрыт чалавека.

Con amōre. З каханнем.

Concolōres aves facillĭme congregantur. Птушкі аднаго колеру лёгка сыходзяцца (*параўн.*: Роўны з роўнага цешыцца).

Concordia parvae res crescunt, **discordia maxĭmae dilabuntur.** Пры згодзе малыя справы растуць, пры нязгодзе вялікія справы руйнуюцца (Салюстый).

Concordia victoriam gignit. Згода нараджае перамогу.

Conditio sine qua non. «Умова, без якой няма…», абавязковая ўмова.

Confer! (Cf.) Глядзі! Параўнай! (пры спасылцы ў навуковых працах).

Conscia mens recti scandit bene stramĭna lecti. Чалавек з чыстым сумленнем спакойна ідзе спаць.

Conscientia mille testes. Сумленне варта тысячы сведкаў.

Consensu omnium. З агульнай згоды.

Considĕra quid dicas, **non quid cogĭtes.** Сачы за тым, што гаворыш, а не за тым, што думаеш.

Consŏnus esto lupis, **quibuscum esse cupis.** Будзь у згодзе з ваўкамі, з якімі ты хочаш жыць.

Consuĕre alicui os. Зашываць камусьці рот.

Consuetūdo est altĕra natūra. Звычка – другая натура; звычка – другая сутнасць.

Consultatiōne re peracta nihil opus. Калі справа зроблена, парада не патрэбна.

Consŭmor aliis inserviendo. Служачы іншым, марную сябе; свецячы іншым, згараю сам.

Contra spem (spero). Насуперак чаканню (спадзяюся).

Contra vim mortis non est medicāmen in hortis. Супраць моцы смерці ў гародах (садах) няма лекаў.

Contra vulpem vulpinandum. Супраць лісоў трэба хітраваць па-лісінаму.

Contraria contrariis curantur. Процілеглае лечыцца процілеглым.

Copia non est inopia. Запас – не нястача (*параўн.*: Запас месца не пралежыць).

Copia verbōrum. Шматслоўнасць.

Coram popŭli. У прысутнасці народа.

Cornix cornīci nunquam ocŭlum effŏdit. Груган гругану ніколі вока не выдзеўбе.

Cornu bos capĭtur, **voce ligātur homo.** Быка ловяць за рогі, а чалавека звязваюць словам.

Corpus delicti. Рэчыўны доказ; састаў злачынства.

Crambe bis coacta (recocta). Двойчы звараная (падагрэтая) капуста.

Cras, **cras et semper cras**, **et sic dilabĭtur aetas.** Заўтра, заўтра і заўсёды заўтра, і так праходзіць жыццё (*параўн.*: Адклад не йдзе ў лад).

Crebro victus erit, **alium qui sternĕre quaerit.** Той часта будзе прайграваць, хто імкнецца іншаму падставіць нагу.

Credo. Веру (пра асновы светапогляду; спавяданне веры).

Credŭla res amor est. Каханне легкавернае.

Crescĕre tanquam favus. Расці, як соты.

Crescit amor nummi, **quantum ipsa pecunia crescit.** Любоў да грошай расце, калі іх большае.

Cribro aquam haurīre. Чэрпаць ваду рэшатам.

Cucullus non facit monăchum. Клабук не робіць манахам.

Cucurrit quispiam, **ne pluvia madescĕret**, **et in foveam praefocātus est.** Спяшаўся, каб не вымакнуць пад дажджом, а трапіў у яму.

Cui bono? Cui prodest? Каму выгадна? Хто ад гэтага пераможа? (пытанні для вызначэння падаплёкі таго ці іншага ўчынку).

Cui fatum e furca est pendĕre, **haud mergĭtur unda.** Каму лёс наканаваў быць павешаным, той не патоне.

Cui nasci contĭgit, **mori restat.** Каму давялося нарадзіцца, таму давядзецца і памерці.

Cuilĭbet fatuo placet sua clava. Кожнаму дурню свой кій падабаецца.

Cujus est potentia, **ejus est actum.** Чыя сіла, таго і дзеянне.

Cujus regio, **ejus lingua.** Чыя краіна, таго і мова.

Cujus regio, **ejus religio.** Чыя вобласць, таго і вера.

Cujusvis homĭnis est errāre, **nullīus**, **nisi insipientis in errōre perseverāre.** Кожнаму чалавеку ўласціва памыляцца, але толькі дурню ўласціва ўпірацца памыляючыся (Цыцэрон).

Cum feriunt unum, **non unum fulmĭna terrent.** Маланкі, якія трапляюць у аднаго, палохаюць многіх.

Cum grano salis. «З драбком солі»; дасціпна; трапна; з’едліва; з агаворкай; не сур’ёзна.

Cum lupus addiscit psalmos, **desidĕrat agnos.** Нават калі воўк вывучыў псалом, ён усё роўна прагне ягнят.

Cum mula peperĕrit. Калі мул народзіць (*параўн.*: Як воўк шчанём будзе і брахаць хвастом будзе).

Cum recte vivis ne cures verba malōrum. Калі жывеш сумленна, не бойся злых языкоў.

Currente calămo. «Беглым пяром»; спехам.

Curricŭlum vitae. «Бег жыцця»; жыццяпіс; кароткія звесткі аб жыцці; біяграфія.

Dare verba in ventos. Кідаць словы на вецер (*параўн.*: На звей вецер гаварыць).

De actu et visu. Па досведзе і назіраннях.

De die in diem. З дня ў дзень.

De facto. Фактычна; на справе.

De gustĭbus (et colorĭbus) non est disputandum. Пра гу́сты (і колер) не варта спрачацца (*параўн.*: Каму – як балота, а каму – як залота).

De lana caprīna (rixāri). З-за казлінай поўсці (спрачацца); аб дробязях (спрачацца).

De lingua slulta incommŏda multa. З-за бязглуздых слоў бываюць вялікія непрыемнасці (*параўн.*: Хто язык доўгі мае, таму дрэнна бывае).

De mortuis aut bene aut nihil. Пра памерлых або добра, або нічога; нябожчыкаў не абгаворваюць.

De nihĭlo nihil. З нічога – нішто; нішто не ўзнікае з нічога (Лукрэцый).

De non apparentĭbus et non existentĭbus eădem est ratio. Да тых, хто не з'явіўся, і да неіснуючых – аднолькавыя адносіны.

De vento nemo vivit. Ніхто не жыве паветрам.

De visu. Увачавідкі; сваімі вачыма; як сведка.

Debes, **ergo potes.** Павінен, значыць можаш.

Debĭto tempŏre. У належны час.

Decĭpit frons prima multos. Знешні выгляд падманвае многіх.

Deliberandum est diu, **quod statuendum est semel.** Абмяркоўваць трэба часта, рашаць адзін раз.

Delphīnum natāre doces. Ты вучыш дэльфіна плаваць.

Demittĕre alĭquem ad imos manes. Адправіць кагосьці ў царства ценяў.

Des partem leōnis. Дай ільвіную долю.

Desiderāta. Намеры.

Destitūtis ventis, **remos adhĭbe.** Калі сціх вецер, бярыся за вёслы.

Desunt inopiae multa, **avaritiae omnia.** У беднасці многага няма, у скупасці няма нічога.

Detur digniōri. Даць самаму дастойнаму.

Deus ex machĭna. «Бог з машыны»; неспадзяванае ўмяшанне.

Dictis facta respondeant! Хай справы адпавядаюць словам!

Dictum – factum. Сказана – зроблена.

Diem vesper commendat. Вечар вызначае дзень.

Dies aegritudĭnem adĭmit. Час лечыць хваробу.

Dies diem docet. Дзень дзень вучыць.

Dies levat lucrum. Час аблягчае гора.

Difficĭle est proprie communia dicĕre. Агульнавядомыя ісціны па-свойму выразіць цяжка (Гарацый).

Difficĭlem oportet aurem habēre ad crimĭna. Варта мець тугое вуха да папрокаў.

Diffidentia tempestīva parit securitātem. Своечасовая недаверлівасць нараджае бяспеку.

Dilatio maxĭmum irae remedium est. Лепшыя лекі ад гневу – адтэрміноўка.

Dilĭge me vilem, **nam bonum omnes dilĭgunt.** Палюбі мяне нікчэмнага, а добрага ўсе любяць.

Diligentia compărat divitias, **neglegentia corrumpit.** Стараннасць набывае багацце, бестурботнасць выдаткоўвае яго.

Dimicandum. Трэба змагацца.

Dimidium facti, **qui coepit**, **facit.** Хто пачаў, той зрабіў палову справы; пачатак – палова справы (*параўн.*: Без зачатку і канца не было б).

Dirigĕre ad duas metas. Імкнуцца да дзвюх мэт.

Disce, **sed a doctis**, **indoctos ipse docēto.** У тых, хто ведае, вучыся, а тых, хто не ведае, сам вучы.

Discentem comitantur opes, comitantur honōres. Таго, хто вучыцца, суправаджаюць багацце і пашана.

Discernit sapiens res, quas confundit asellus. Разумны можа разабрацца ў пытаннях, якія асёл заблытвае.

Discipŭlus est priōris posterior dies. Кожны наступны дзень – вучань папярэдняга.

Divĭde et impĕra. Падзяляй і ўладар (прынцып рымскай заваявальнай палітыкі).

Divīnum opus sedāre dolōrem. Супакойваць боль – боская справа.

Divitiae bonum non est. Багацце – не шчасце.

Dixi et anĭmam levāvi. Я сказаў і палегчыў сваю душу (супакоіў сумленне).

Dixi. Я сказаў; я скончыў; дадаць няма чаго.

Dixisse, non tacuisse interdum poenĭtet. Часам шкадуем, што нешта скажам, а не прамаўчым.

Do manus. Даю рукі; ручаюся.

Do, ut des. Даю, каб ты даў.

Do, ut facias. Даю, каб ты зрабіў.

Docendo discĭmus. Мы самі вучымся, калі вучым кагосьці.

Doctrīna est fructus dulcis radīcis amārae. Вучонасць – салодкі плод горкага кораня.

Dolōrem dies longa consūmit. Доўгі дзень паслабляе боль.

Domus sua cuīque est tutissĭmum refugium. Свой дом – бяспечны прытулак для кожнага.

Donec eris felix, multos numerābis amīcos. Пакуль будзеш шчаслівы, у цябе будзе многа сяброў (Авідзій).

Dulce est desipĕre in loco. Прыемна ў свой час падурэць (*параўн.*: Перш папрацуй, а тады й патанцуй).

Dulce et decōrum est pro patria mori. Прыемна і пачэсна памерці за радзіму.

Dulce etiam fugias, quod fiĕri amārum potest. Пазбягай салодкага, якое можа стаць горкім.

Dum docent, discunt. Вучацца, калі вучаць.

Dum ferrum candet, tundĭto. Куй жалеза, пакуль яно гарачае (*параўн.*: Касі, каса, пакуль раса).

Dum fervet olla, vivit amicitia. Пакуль кіпіць поліўка, дружба цвіце.

Dum fortūna favet, parit et taurus vitŭlum. Пакуль спрыяе лёс, і бык родзіць цялят.

Dum Roma delibĕrat, Saguntum perit. Пакуль Рым абмяркоўвае, Сагунт гіне (Сагунт – горад у Іспаніі, які быў захоплены і разбураны Ганібалам, што зрабілася нагодай для пачатку 2-й Пунічнай вайны).

Dum spiro, spero. Пакуль дыхаю, спадзяюся.

Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt. Дурні, пазбягаючы адных памылак, упадаюць у іншыя.

Duōbus litigantĭbus tertius gaudet. Калі двое б’юцца, трэці радуецца.

Duos lepŏres insĕquens, neutrum cepit. Пагнаўшыся за двума зайцамі, не схапіў ніводнага (*параўн.*: Хто два зайцы гоніць, ніводнага не здагоніць).

Duos pariĕtes de eādem fidelia dealbāre. Бяліць дзве сцяны з аднаго вядра.

Dura lex, **sed lex.** Закон суровы, але гэта закон; закон ёсць закон.

Duro flagello mens docētur rectius. Моцным бізуном хутчэй навучыш розуму.

De jure. Юрыдычна; па праву.

E fructu arbor cognoscĭtur. Па плодзе пазнаецца дрэва.

Eandem incūdem tundĕre. Біць па адным і тым жа кавадле.

Ebriĕtas est voluntaria insania. П’янства – добраахвотнае вар’яцтва.

Ebriĕtas et amor cuncta secrēta produnt. П’янства і каханне выдаюць усе тайны.

Edĭmus, **ut vivāmus**, **non vivĭmus**, **ut edāmus.** Мы ямо каб жыць, але не жывём, каб есці.

Electa una via non datur recursus ad altĕram. Абраўшы адну дарогу, не збочвай на іншую.

Elephantum ex musca facis. Ты робіш з мухі слана.

Emergit verum, **licet exstant schismăta rerum.** Праўда наверх выходзіць, і нішто ёй не можа зашкодзіць.

Eo ipso. З прычыны гэтага; тым самым.

Epistŭla non erubescit. Папера не чырванее; папера ўсё трывае (Цыцэрон).

Ergo. Такім чынам.

Errāre humānum est. «Памыляцца – чалавечая ўласцівасць»; чалавеку ўласціва памыляцца (Сенека).

Errat homo vere, **qui credat cuīque placēre.** Глыбока памыляецца той чалавек, які хоча падабацца ўсім.

Errat interdum quadrŭpes. Іншым разам спатыкаецца чатырохногі.

Errāta. Памылкі друку.

Esse quam niger es, **sic dixit caccăbus ollae.** «Глядзі, які ты чорны», – так сказаў кацялок гаршку.

Est arbuscŭla non truncus curvandus in uncum. Трэба гнуць у дугу дрэўца, а не сагнуты ствол.

Est avis in dextra melior quam quattuor extra. Лепш адна птушка ў правай руцэ, чым чатыры ў паветры (*параўн.*: Лепш верабей у руцэ, чым жораў пад небам).

Est modus in rebus. «Ёсць мера ў рэчах»; усяму ёсць мяжа; усё мае сваю меру (Гарацый).

Est phrasis in puĕro bene consentanea vero. Слова дзіцяці адпавядае праўдзе.

Est proprius panis semper omnia mella suavis. Уласны хлеб заўсёды саладзейшы за мёд (*параўн.*: Свая табака не пяршыць).

Est rerum omnium magister usus. Досвед – усяму настаўнік (Цыцэрон).

Est vita misĕro longa, **felīci brevis.** Для няшчаснага жыццё доўгае, для шчасліўца – кароткае.

Esurienti panis cibarius siligineus vidētur. Галоднаму чорны хлеб здаецца белым (*параўн.*: Галоднаму жывату і пушынка па нутру).

Et cetĕra (etc.). І гэтак далей; і іншае.

Et gaudium et solatium in littĕris. І радасць, і ўцеха ў навуках.

Et miseriārum portus est patientia. Цярпенне – прытулак ад бед.
Etiam parvŭlae serpentes nocent. Нават маленькія змеі шкодзяць.
Ex abrupto. Без прадмоў; без падрыхтоўкі; адразу; раптам.
Ex adverso. Доказ ад процілеглага.
Ex audītu. На слых.
Ex cathĕdra. «З кафедры»; бясспрэчна; не выклікае сумнення.
Ex cinĕre in prunas. З попелу ў жар (*параўн.*: З пекла ды ў агонь).
Ex consuetudĭne. Па звычцы; па ўсталяваным звычаі.
Ex eādem officīna. З той жа майстэрні.
Ex juvantĭbus. Зыходзячы з таго, што дапамагае (спосаб лячэння).
Ex libris. «З кніг»; экслібрыс, кніжны знак, які ўтрымлівае імя ўладальніка кнігі.
Ex lingua stulta veniunt incommŏda multa. Ад неразумнага языка прыходзіць шмат бедаў (*параўн.*: Языку дай волю – завядзе ў няволю).
Ex nihĭlo nihil. З нічога нішто; нішто (не ўзнікае) з нічога (Лукрэцый).
Ex officio. Па абавязку.
Ex orĭbus parvulōrum. Вуснамі немаўлят.
Ex oriente lux. З усходу святло.
Ex ovis pravis prava creātur avis. З дрэнных яек вылупляецца дрэнная птушка (*параўн.*: Якая матка, такое й дзіцятка).
Ex professo. З веданнем справы.
Ex tempŏre. У патрэбны момант; без падрыхтоўкі; адразу.
Ex ungua leōnem cognoscĭmus, **ex aurĭbus asĭnum.** Ільва пазнаём па кіпцюрах, а асла – па вушах.
Ex ungue leōnem pingĕre. Па кіпцюрах апісваць ільва; судзіць аб цэлым па яго частцы.
Ex uno flore trahĭtur bene melque venēnum. З адной кветкі здабываюць і мёд, і атруту.
Ex verbis fatuus, **pulsu cognoscĭtur olla.** Дурня пазнаюць па словах, а гаршчок – па ўдару.
Ex vili socio fit vitiōsus homo. Распутны сябар псуе і добрага чалавека (*параўн.*: Ліхая хеўра на ліха выведзе).
Ex voto. Па абяцанні.
Exceptis excipiendis. За выключэннем таго, што павінна быць выключана.
Exēgi monumentum. Зрабіў я помнік сабе (Гарацый).
Exempli gratia (e. g.). Напрыклад; для прыкладу.
Expedīte. Хутка.
Experientia est optĭma magistra. Практыка – лепшая настаўніца.
Exspecta, **bos**, **olim herbam.** Карова, чакай у будучым травы.
Extra muros. «Па-за сценамі»; публічна.
Extra splendor, **intra squalor.** Звонку бляск, унутры бруд.
Extra formam. Без усякай фармальнасці.

Faber compĕdes, **quas facit**, **ipse gestat.** Каваль сам носіць ланцугі, якія робіць.
Fabricando fit faber. Майстрам становяцца ў справе.

Fabrum caedĕre cum ferias fullōnem. Трапіць у каваля, наносячы ўдары валяльшчыку.

Fac et spera. Дзейнічай і спадзявайся.

Fac simĭle. «Рабі падобнае»; факсіміле (клішэ з подпісу).

Fac totum. «Рабі ўсё»; фактотум, давераная асоба.

Facĕre farīnam. Ператвараць у муку́.

Facĭle dictu, **difficĭle factu.** Лёгка сказаць, цяжка зрабіць.

Facĭle omnes, **cum valēmus**, **recta consilia aegrōtis damus.** Калі мы здаровыя, то лёгка даём хворым добрыя парады.

Facio, **ut des.** Раблю, каб ты даў.

Facio, **ut facias.** Раблю, каб ты зрабіў.

Facit experientia cautos. Вопыт робіць (людзей) асцярожнымі.

Facit insanīre sanos copia vini. Празмернае ўжыванне віна адбірае розум і ў разумных.

Factu scintillae fit saepe perustio villae. Часта маленькая іскрынка дашчэнту спальвае дом.

Faecem bibat, **qui vinum bibit.** Хто п’е віно, няхай п’е і асадак.

Fama bona volat lente et mala fama repente. Добры погалас ляціць паволі, дрэнны – хутка.

Fama clamōsa. Гучная хвала.

Fames artium magistra. Голад – настаўнік рамёстваў.

Fames est optĭmus coquus. Голад – лепшы кухар.

Familiarĭter. Па-сяброўску; папросту.

Fas atque nefas. Дазволенае і недазволенае.

Fascĭbus excolĭtur, **ut amictu quis redimītur.** Як хто апранаецца, такімі пашанамі і надзяляецца.

Favēte linguis. Сціхніце; прытрымайце языкі.

Feci, **quod potui**, **faciant meliōra potentes.** Я зрабіў усё, што мог; хай, хто можа, зробіць лепей.

Felicĭtas humāna numquam in eōdem statu permănet. Чалавечае шчасце ніколі не бывае трывалым.

Felicĭtas multos habet amīcos. У шчасця шмат сяброў.

Felicitātem ingentem anĭmus ingens decet. Вялікаму духам пасуе вялікае шчасце.

Felix crimĭnĭbus nullus erit diu. Ніхто не будзе доўга шчаслівы злачынствам.

Felix, **qui nihil debet.** Шчаслівы той, хто нічога не вінен.

Felix, **qui potuit rerum cognoscĕre causas.** Шчаслівы той, хто здолеў спазнаць прычыны рэчаў (Вергілій).

Feriunt summos fulgŭra montes. Маланкі б’юць у высокія горы.

Ferro ignīque. Агнём ды мячом.

Ferrum ferro acuĭtur. Жалеза вострыцца жалезам.

Ferrum natāre doces. Ты вучыш жалеза плаваць.

Ferrum quando calet, **cudĕre quisque valet.** Кожнаму па сілах каваць жалеза, пакуль яно гарачае.

Festīna lente. Спяшайся марудна.

Festinatio tarda est. Паспешлівасць марудліва.

Fiat lux! Хай будзе святло!

Fide, **sed cui fidas**, **vide.** Давярай, але глядзі, каму давяраеш; будзь уважлівы.

Fidĕlis et fortis. Надзейны і смелы.

Figŭlus figŭlo invĭdet, **faber fabro.** Ганчар зайздросціць ганчару, майстар – майстру.

Finis ab origĭne pendet. Канец залежыць ад пачатку.

Finis corōnat opus. Канец вянчае справу.

Flagrante delicto. На месцы злачынства.

Flamma fumo est proxĭma. Полымя бліжэй усяго да дыму (*параўн.*: Дзе дым, там і полымя).

Folio verso (f. v.). На наступнай старонцы.

Fontĭbus ex modĭcis concrescit maxĭmus amnis. З невялікіх крыніц вырастае вялікая рака.

Formalĭter et specialĭter. Фармальна і ў асобнасці.

Fortes fortūna adjŭvat. Храбрым лёс дапамагае.

Fortĭter in re, **suavĭter in modo.** Цвёрда ў справе, мякка ў карыстанні; упарта дабівацца мэты, дзейнічаючы мякка.

Fortūna favet fatuis. Шчасце дурняў любіць.

Fortūna quo se, **eōdem et inclīnat favor.** Дзе шчасце, там і поспех.

Fortūna unde alĭquid fregit, **cassum penĭtus est.** Калі лёс што-небудзь ламае, то знішчае дашчэнту.

Fortūna usu dat multa, **mancipio nihil.** Лёс шмат што дае ў карыстанне, але нічога ва ўласнасць.

Fortūnae filius. Сын Фартуны.

Fortunātus domi maneat. Шчаслівы няхай застаецца дома (*параўн*: Ад добрага лепшага не шукаюць).

Fronti nulla fides. Знешнасці аніякага даверу.

Fructus tempŏrum. Плён часу.

Fruĕre vita, **dum vivis.** Цешся жыццём, пакуль жывеш.

Fugit irrevocabĭle tempus. Бяжыць незваротны час (Вергілій).

Fumum patĭmur propter ignem. Мы церпім дым з-за агню.

Fundĭtus. Дашчэнту; ушчэнт.

Galeātum sero duelli poenĭtet. Узброенаму позна шкадаваць аб вайне.

Gallīnam dat, **ut taurum recipiat.** Дае курыцу, каб атрымаць быка (*параўн.*: Гаршчок на гліну мяняць).

Gallus in suo sterquilinio plurĭmum potest. І певень на сваім сметніку ўсемагутны.

Garrŭlus esse cave: qui garrit, **ineptus habētur.** Сцеражыся быць балбатлівым: хто меле языком, той лічыцца неразумным.

Gaudet patientia duris. Доўгатрыванне перамагае.

Gaudia principium nostri sunt saepe dolōris. Радасць часта з’яўляецца пачаткам нашага гора.

Generalĭter. Зусім.

Gladium facĕre culcĭtam. Зрабіць падушку з мяча; пакончыць з сабою.

Gladius ferit corpus, **anĭmos oratio.** Меч раніць цела, а слова – душу.

Gloria victorĭbus. Хвала пераможцам.

Grata, **rata et accepta.** Пажадана, законна і дапушчальна.

Gratia parit gratiam. Удзячнасць спараджае ўдзячнасць.

Gratis. Бясплатна; дарма.

Gratulāri. Радавацца (свайму шчасцю).

Grave tormentum fames. Голад – цяжкая му́ка.

Grex totus in agris unīus scabie cadit. Увесь статак гіне ў полі з-за паршы адной авечкі (*параўн.*: Праз аднаго барана ўвесь статак паганы).

Grosso modo. У агульных рысах.

Grunnit porcellus, **ut sus vetus ante**, **tenellus.** Малое парася рохкае так, як рохкала старая свіння (*параўн.*: Якая хатка, такі і тын, які бацька, такі і сын).

Gutta cavat lapĭdem. Кропля дзяўбе камень (Авідзій).

Gyrat rependo prius infans, **quam gradiendo.** Дзіця павінна поўзаць перш, чым пачне хадзіць.

Habeat sibi. Трымай пры сабе.

Habent sua fata libelli. І кнігі маюць свой лёс (Тэрэнцыян Маўр).

Habent sua sidĕra lites. Лёс рашае спрэчкі.

Habĭtus. Знешні выгляд.

Haec dies aliam vitam, **alios mores postŭlat.** Гэты дзень патрабуе іншага ладу жыцця, іншых звычаяў.

Herēdis fletus sub persōna risus est. Плач нашчадка – замаскіраваны смех.

Hic et nunc. «Тут і цяпер»; адразу ж; без маруднасці.

Hic locus est, **ubi mors gaudet succurrĕre vitae.** Вось месца, дзе смерць ахвотна дапамагае жыццю (надпіс на Парыжскім анатамічным тэатры).

His olus, **his oleum sapit**, **ergo vasta fit esca.** Адным здаецца смачнай гароднiна, іншым – масла, таму ежа бывае рознай (*параўн.*: Хто любіць гарбуз, а хто – гуркі).

Historia magistra vitae. Гісторыя – настаўніца жыцця (Цыцэрон).

Hoc est (h. e.). Гэта значыць.

Hoc loco. Тут; у гэтым месцы.

Hoc volo, **sic jubeo.** Гэтага я хачу і так загадваю.

Homagium. Даніну павагі.

Homĭnes amplius ocŭlis, **quam aurĭbus credunt.** Людзі болей вераць вачам, чым вушам.

Homĭnes nihil agendo discunt male agĕre. Нічога не робячы, людзі вучацца рабіць зло.

Homo doctus in se semper divitias habet. Вучоны чалавек заўсёды мае багацце ў самім сабе.

Homo hebes. Абмежаваны чалавек.

Homo homĭni lupus est. Чалавек чалавеку воўк (Плаўт).

Homo incertae origĭnis. Чалавек невядомага паходжання.

Homo longus raro sapiens. Высокі чалавек рэдка бывае мудрым.

Homo ornat locum, **non locus homĭnem.** Не месца ўпрыгожвае чалавека, а чалавек – месца.

Homo propōnit, **sed Deus dispōnit.** Чалавек мяркуе, а Бог вызначае.

Homo quisque fortūnae faber. Кожны чалавек – каваль свайго лёсу.

Homo sapiens. Чалавек разумны.

Homo semper in ore aliud fert, **aliud cogĭtat.** Чалавек заўсёды гаворыць адно, а думае іншае.

Homo sum et nihil humāni a me aliēnum puto. Я чалавек, і нішто чалавечае мне не чужое (Тэрэнцый).

Honeste paupĕrem esse melius est, **quam injuste divĭtem.** Лепш быць сумленным бедняком, чым несумленным багацеем (*параўн.*: Беднасць не адбярэ ні чэсці, ні розуму).

Honor est ingrātus, **si**, **unde vivas**, **non habes.** Не патрэбны і гонар, калі не маеш на што жыць.

Honōres mutant mores et raro in meliōres. Пашана змяняе норавы, і рэдка ў лепшы бок.

Honōris causa. Дзеля пашаны; дзеля павагі.

Horret idem claudi situs ante capedĭne sacci. Баіцца трапіць у мех той, хто ў ім раней быў.

Horribĭle dictu. Жудасна сказаць; жудасна вымавіць.

Humĭles labōrant, **ubi potentes dissĭdent.** Простыя людзі пакутуюць, калі вяльможы б'юцца паміж сабой (*параўн.*: Паны б'юцца, а ў мужыкоў чубы трашчаць).

Ibi bene, **ubi patria.** Там добра, дзе радзіма.

Ibi victoria, **ubi concordia.** Там перамога, дзе згода.

Ibĭdem. Тамсама.

Id est (i. e.). Гэта значыць.

Idem per idem. Тое ж самае праз тое ж самае; адно і тое ж.

Idem. Тое ж самае; так жа.

Ignem flammēsus timet atque canem cane laesus. Як пагарэлец баіцца агню, так укушаны сабакам баіцца сабакі.

Ignorantia non est argumentum. Няведанне – гэта не доказ (Спіноза).

Imperāre sibi maxĭmum imperium est. Кіраваць сабою – вялікая ўлада (Сенека).

Imperium blandum imperiosissĭmum. Мяккая ўлада – самая моцная.

In abstracto. Абстрактна.

In aeternum. Навек; назаўжды.

In altum tendens cadit ab alto. Хто высока ўзлятае, той адтуль і падае.

In amōre semper mendax iracundia est. У каханні гнеў заўсёды падманлівы.

In angello cum libello. «У кутку і з кніжкай»; адасобіцца з кнігай.

In brevi. Коратка.

In caelum exspuis. Ты плюеш у неба.

In camĕra caritātis. «Пад купалам павагі»; адзін на адзін з кім-небудзь.

In corpŏre. У поўным складзе; у сукупнасці.

In deposĭto. На захоўванне.

In discendo lupus nimis affirmans ait «agnus». Калі вучыш ваўка гаварыць, ён заўсёды скажа: «ягня».

In extenso. Цалкам; літаральна.

In extrēmis. У апошні момант.

In favōrem. На карысць кагосьці; для карысці.

In hoc statu. У такім становішчы.

In loco. На месцы.

In lympha tacĭta truciōra latent aconīta. У ціхай вадзе хаваецца больш грозная атрута (*параўн.*: У ціхім балоце чэрці растуць).

In magno magni capiuntur flumĭne pisces. У вялікай рацэ водзіцца вялікая рыба.

In malis sperāre bene, **nisi innŏcens**, **nemo solet.** У бядзе ніхто, акрамя сумленнага чалавека, не спадзяецца на лепшае.

In medias res. У самую гушчу падзей (Гарацый).

In memoriam. У памяць.

In natūra. У сапраўднасці.

In nocte consilium. Рашэнне прыходзіць ноччу (*параўн.*: Пераначуем, то болей пачуем).

In nullum avārus bonus est, **in se pessĭmus.** Скупы для ўсіх дрэнны, а для сябе – самы дрэнны.

In oriente domo. У доме ўзыходзячага сонца; у шчаслівых абставінах.

In pertūsum ingerĕre dicta dolium. Кідаць словы ў бяздонную бочку.

In pleno. У поўным складзе.

In propria persōna. Уласнай асобай.

In quo nascētur asĭnus corio, **moriētur.** У якой шкуры асёл народзіцца, у такой і памрэ (*параўн.*: Чорнае белым не стане).

In rerum natūra. У прыродзе рэчаў.

In silvam ligna ferre. Насіць дровы ў лес (*параўн.*: У студню вады не ліюць, а ў лес дроў не вязуць).

In spe. У надзеі; у будучыні.

In statu nascendi. У стане зараджэння; у самым пачатку; у момант з'яўлення.

In statu quo ante. У ранейшым становішчы; у ранейшым стане.

In toto. У цэлым.

In transĭtu. На хаду.

In tuum ipsīus sinum inspĭce. Паглядзі на самога сябе.

In tyrrannos. Супроць тыранаў.

In usu. Ва ўжыванні.

In vino verĭtas. Праўда ў віне (*параўн.*: Малое і п'янoe праўду скажуць; Што цвярозы думае, п'яны скажа).

In pace. У міру; у спакоі.

In corpŏre. У поўным складзе; у цэлым.

Incēdunt albāti ad exsequias, **pullāti ad nuptias.** На пахаванне яны ідуць у белым адзенні, а на вяселле – у чорным.

Incerta pro certis depŭtas. Ты прымаеш няпэўнае за пэўнае.

Incĭdit in foveam, quam fecit altĕri. Ён трапіў у яму, якую вырыў іншаму (*параўн.*: Хто яму капае, той сам туды трапляе).

Incognĭto. Патаемна; хаваючы сваё сапраўднае імя.

Incredibĭli dictu. Неверагодна.

Incus robusta malleum non metuit. Моцнае кавадла не баіцца молата.

Inde ira. Адгэтуль гнеў.

Index librōrum. Спіс кніг.

Index. Змест; спіс.

Inest et formīcae bilis. І ў мурашкі бывае жаўтуха.

Infandum renovāre dolōrem. Жудасна зноў уваскрашаць боль.

Infelicitātis partem interdum habet felicĭtas. Шчасце змяшчае ў сабе іншы раз часцінку няшчасця.

Infēlix mus est, cui non uno lare plus est. Няшчасная тая мыш, што мае толькі адну нару.

Ingenio pollet, qui vim natūra negāvit. Розумам бярэ той, каму прырода адмовіла ў сіле.

Ingenium mala saepe movent. Часта бяда прыбаўляе розуму.

Ingentībus inhians divitiis etiam mediŏcres amittit. Хто прагне вялікага багацця, губляе нават сярэдняе.

Injuria reālis. Абраза дзеяннем.

Injuria verbālis. Абраза словам.

Inŏpi beneficium bis dat, qui dat celerĭter. Беднаму ўдвайне робіць дабрадзейства той, хто робіць гэта хутка.

Inŏpi nullus amīcus. У беднага няма сябра.

Inter os atque offam multa intervenīre potest. Паміж кавалкам і ротам шмат чаго можа здарыцца.

Inter pariĕtes. У чатырох сценах.

Inter spem metumque suspensus. Які хістаецца паміж надзеяй і страхам.

Intra mensūram lodīcis tu porrĭge suram. Працягвай свае ногі па даўжыні коўдры.

Invēnit interdum caeca columba pisum. І сляпы голуб іншы раз знаходзіць гарох.

Invēnit patella opercŭlum. Знайшоў сабе рондаль накрыўку.

Ipse dixit. «Сам сказаў» (аб няўхільным аўтарытэце).

Ipsi testudĭnes edĭte, qui cepistis. Вы злавілі чарапах, самі іх і ешце.

Ipsissĭma verba. Слова ў слова.

Ipso facto. З прычыны відавочнага факту.

Ipsum sibi asciam in crus impingĕre. Самому сабе ўвагнаць сякеру ў нагу.

Irrētit muscas, transmittit aranea vespas. Павуціна ловіць мух і прапускае вос.

Is fecit, cui prodest. Зрабіў той, каму выгадна.

Ita crede amīco, ne sit inimīco locus. Давярай сябру так, каб ён не зрабіўся падобным да ворага.

Ite, missa est. Ідзіце, усё скончана.

Item. Так жа.

Jurāre in verba magistri. Клясціся словамі настаўніка.

Jure. Па праве.

Labĭtur a mente cito res bona, sed mala lente. Дабро хутка забываецца, зло доўга помніцца.

Labor corpus firmat. Праца ўзмацняе цела.

Labor imprōbus. Упартая праца.

Labor omnia vincit (imprōbus). Усё перамагае (упартая) праца.

Lacrĭmae nihil profutūrae. Слёзы нічым не дапамогуць (*параўн.*: Плач, галасі, а рады не дасі).

Laedĭtur Urbānus, non claudĭcat inde Romānus. Пакалечыў сабе нагу Урбан, але не кульгае з-за гэтага Раман.

Lapis offensiōnis. Камень спатыкнення.

Lapis saepe volutātus non obducĭtur musco. Жорны, якія часта круцяць, мохам не абрастаюць.

Lapsus calămi. «Памылка пяра»; апіска.

Lapsus linguae. «Памылка языка»; абмоўка.

Lapsus memoriae. «Памылка памяці»; няпамятлівасць.

Larga manu. Шчодра.

Latĕrem lavāre. Мыць цэглу; дарма працаваць.

Laus in ore proprio vilescit. Уласная пахвала нічога не варта.

Lege artis. Па ўсіх правілах мастацтва.

Lege. Па законе.

Legem brevem esse oportet. Закон павінен быць кароткі.

Leve fit, quod bene fertur, onus. Цяжар, які ўмела носяць, робіцца лёгкім.

Licĭtum sit. Хай будзе дазволена.

Linquĕre promissa procellae. Пакідаць абяцанні навальніцы.

Littĕra scripta manet. Напісанае застаецца.

Littĕra semper habet panem vestemque parātam. Пісьменны чалавек заўсёды мае хлеб і гатовае адзенне.

Locus minōris resistentiae. Месца найменшага супраціву.

Loro mandendo discit canis corium universum mandĕre. Грызучы рамень, сабака вучыцца грызці ўсю шкуру.

Lota licet cornix, tamen enĭtet albidior vix. Хоць варона пер'е і купала, бялейшая ад гэтага не стала (*параўн.*: Варона колькі ні мыецца, усё адно чорная).

Loco citāto (l. c.). На ўзгаданым месцы.

Loco laudāto (l. l.). На названым месцы.

Lucri bonus est odor ex re qualĭbet. Пах прыбытку прыемны, ад чаго б ён ні зыходзіў.

Lupi fauci manum ne committe. Не кладзі руку ў пашчу ваўку.

Lupi me vidērunt priōres. Ваўкі ўбачылі мяне першыя.

Lupus in fabŭla. «Воўк у байцы»; пра воўка прамоўка, а воўк і тут; лёгкі на ўспамін (Тэрэнцый).

Lupus malus ovium custos. Воўк – дрэнны вартаўнік для авечак.

Lupus pilum mutat, non mentem. Воўк мяняе шкуру, але не нораў (*параўн.*: Воўка як ні гадуй, усё ў лес пазірае).

Lupus vetus non cadit in foveam. Стары воўк не трапляе ў яму.

Macte! Выдатна!

Mage cavenda est amicōrum invidia, quam insidia hostium. Варта больш асцерагацца зайздрасці сяброў, чым падкопаў ворагаў.

Magister artis ingeniīque largītor venter. Настаўнік мастацтва і падбухторшчык натхнення – страўнік.

Magister dixit. Гэта сказаў настаўнік (спасылка на безумоўны аўтарытэт).

Magistra vitae. Настаўніца жыцця.

Magna et verĭtas, et praevalēbit. Няма нічога па-над праўдай, і яна пераможа.

Magna promisisti, exigua video. Шмат ты абяцаў, але мала бачу.

Magnam fortūnam magnus etiam anĭmus decet. Вялікаму духам пасуе вялікі лёс.

Magno cum conātu magnas nudas. Вялікія намаганні дзеля вялікіх дробязей.

Majorĭbus reddi. Адпраўляцца да продкаў.

Mala fide. Няшчыра; нячэсна.

Mala gallīna malum ovum. Дрэнная курыца – дрэннае яйка.

Mala herba cito crescit. Дрэнная трава (пустазелле) хутка расце.

Mala lucra aequalia damnis. Несумленны прыбытак роўны страце.

Male parta cito dilabuntur memoria. Дрэнна набытае хутка забываецца.

Male parta male dilabuntur. Што несумленна здабыта, тое прахам пойдзе.

Malo cum Platōne errāre, quam cum aliis recte sentīre. Я лічу за лепшае памыляцца з Платонам, чым правільна думаць з іншымі людзьмі.

Malum consilium consultōri pessĭmum est. Дрэнная парада для дарадчыка горш за ўсё.

Malum consilium est, quod mutāri potest. Дрэннае тое рашэнне, якое можа быць зменена.

Malum nullum est sine alĭquo bono. Не бывае ліха без якогасьці дабра (*параўн.*: Няма такога зла, каб з яго камусь не выйшла дабра).

Malum vas non frangĭtur. Дрэнная пасудзіна не б’ецца.

Malus ipse fies, si malis convixĕris. Сам зробішся дрэнным, калі з дрэннымі будзеш вадзіцца (*параўн.*: Адзін другога даводзіць да ліхога).

Maneat nostros ea cura nepōtes. Няхай гэты клопат застанецца нашым унукам.

Manu propria. Асабіста.

Manus manum lavat. Рука руку мые (*параўн.*: Рука руку мые, чорт чорта крые).

Mare verbōrum, gutta rerum. Мора слоў – кропля спраў.

Margarītas ante porcas. Пацеркі перад свіннямі (кідаць).

Massa panis esurienti auro carior. Галоднаму кавалак хлеба даражэйшы за золата (*параўн.*: Галоднаму жывату і пушынка па нутру).

Matūra, dum libīdo manet. Спяшайся, пакуль ахвота не прайшла.

Mea culpa, mea maxĭma culpa. Мая віна, мая найвялікшая віна.

Media et remedia. Спосабы і сродкі.

Medĭca mente non medicamentis. Лячы розумам, а не лекамі.

Mel in ore, **verba lactis**, **fel in corde**, **fraus in factis.** Мёд на языку, малако на словах, жоўць у сэрцы, падман у справе.

Melior est canis vivus leōne mortuo. Жывы сабака лепш за мёртвага льва.

Melior est consulta tardĭtas, **quam temeraria celerĭtas.** Лепш разумная павольнасць, чым безразважлівая хуткасць.

Melior tutiorque est certa pax, **quam sperāta victoria.** Лепш і надзейней пэўны мір, чым чакаемая перамога.

Meliōra spero. Спадзяюся на лепшае.

Melius aliquid, **quam nihil.** Лепш што-небудзь, чым нічога (*параўн.*: Лепей мала, чым нічога).

Melius est abundāre, **quam deficĕre.** Лепш мець у дастатку, чым у нястачы.

Melius est nomen bonum, **quam magnae divitae.** Лепш добрае імя, чым вялікае багацце.

Memento mori. Памятай, што ты памрэш.

Mendācem memŏrem esse oportet. Ілгуну трэба мець добрую памяць.

Mendāci homĭni verum quidem dicenti credĕre non solēmus. Хлусліваму чалавеку мы не верым, нават калі ён гаворыць праўду.

Mendacia non diu fallunt. Хлусня не доўга падманвае.

Mendacium est tenue, **dilūcet undĭque.** Хлусня празрыстая, яна ўсюды выяўляецца.

Mendīci pera nunquam implētur. Торбу жабрака ніколі не напоўніш.

Mendīco ne parentes quidem amīci sunt. У жабрака няма ні бацькоў, ні сяброў.

Mens sana in corpŏre sano. У здаровым целе – здаровы дух (Ювенал).

Meo voto. Па маім меркаванні.

Messe tenus propria vive. Жыві па сваім жніве (*г. зн.* па сваіх магчымасцях).

Metīri se quemque suo modŭlo ac pede verum est. Праўда тая, што кожны мерае сябе сваёю меркаю.

Metus omnia auget in majus. Страх усё павялічвае (*параўн.*: Хто баіцца, таму ўваччу дваіцца).

Mihi istic nec serĭtur, **nec metĭtur.** Ад гэтага мне ні сяўбы, ні жніва.

Milvo volanti ungues resecāre posse. Быць здатным каршуну на ляту абрэзаць кіпцюры.

Minaciārum strepĭtus – asinōrum crepĭtus. Гучанне пагроз – асліны тупат.

Minĭmum. Самае малое, мінімум.

Minutŭla pluvia imbrem parit. З малой хмаркі вялікі дождж.

Miser, **qui nunquam miser.** Нешчаслівы той, хто ніколі не быў няшчасным.

Misĕris succurrĕre disce. Вучыся дапамагаць няшчасным.

Modĭcus cibi, **medĭcus sibi.** Хто памяркоўны ў ежы, той лекар сам сабе.

Modus agendi. Вобраз дзеянняў.

Modus dicendi. Спосаб выказвання.

Modus vivendi. Вобраз жыцця.

Mollĭter vivit. Добра жывецца.

Mors nescit legem, **tollit cum paupĕre regem.** Смерць не ведае закону, забірае разам з бедняком і цара (*параўн.*: Смерць не разбірае, каго забірае).

Mortem timēre crudelius est quam mori. Баяцца смерці – горш, чым памерці.

Motu proprio. Па ўласнай ініцыятыве.

Mulgēre hircum. Даіць казла.

Multa docet fames. Голад многаму навучыць.

Multa sunt in morĭbus dissentanea multa, **sine ratiōne.** У звычаях чалавечых шмат разнастайнасці і шмат недарэчнасці.

Multae manus onus levant. Шмат рук аблягчаюць цяжар.

Multum in parvo. Шмат у малым.

Multum vinum bibĕre – non diu vivĕre. Шмат віна піць – нядоўга жыць.

Multum, **non multa.** Шмат, але не многа.

Mutātis mutandis. Са зменамі.

Mutāto nomĭne. Пад іншай назвай.

Nasci in felīci signo. Нарадзіцца пад шчаслівым знакам.

Naturalia non sunt turpia. Натуральнае не ганебна; не трэба саромецца таго, што натуральна.

Natūram expellas furca, **tamen usque recurret.** Гані прыроду віламі, але яна ўсё роўна вернецца.

Ne accessĕris in consilium nisi vocātus. Не хадзі ў раду, калі не запрашалі.

Ne depugnes in aliēno negotio. Не ўмешвайся ў чужыя справы.

Ne diffĕras in crastĭnum. Не адкладай на заўтра.

Ne Juppĭter quidem omnĭbus placet. Нават сам Юпітэр не дагодзіць усім.

Ne noceas, **si juvāre non potes.** Не шкодзь, калі не можаш дапамагчы.

Ne quid nimis. Не парушай меры; нічога задужа.

Ne sus Minervam. Не свінні Мінерву (вучыць).

Ne variētur. Змене не падлягае.

Ne verba pro farīna. Не словы патрэбны, а му́ка (*г. зн.* справы).

Nec plus ultra. Далей няма куды; крайняя ступень.

Nec sutor ultra crepĭdam. Не судзі аб тым, чаго не ведаеш.

Nec vola nec vestigium appāret (exstat). Не відаць ні далоні, ні следу; і следу не засталося.

Necessĭtas est durum telum. Неабходнасць – моцная зброя.

Nefas. Несправядлівасць.

Nemĭne contradicente. Без пярэчанняў; аднагалосна.

Nemĭnem cito laudavĕris, **nemĭnem cito accusavĕris.** Нікога не спяшайся ні хваліць, ні ганіць (Сенека).

Nemo impetrāre potest a papa bullam nunquam monendi. Нікога нават папа не можа ўратаваць ад смерці.

Nemo judex in causa sua. Ніхто не суддзя ў сваёй справе.

Nemo nascĭtur doctus. Ніхто не нараджаецца вучоным.

Nemo omnia potest scire. Ніхто не можа ўсё ведаць.

Nemo potest dura natūrae solvĕre jura. Ніхто не можа змяніць суровыя законы прыроды.

Nemo sine vitiis nascĭtur. Ніхто не нараджаецца без заганаў.

Nemo solus satis sapit. Адзін чалавек не можа быць дастаткова разумным.

Neque in bona segĕte nullum est spicum nequam, **neque in mala non alĭquod bonum.** Ні добрай ніве не бывае без дрэннага коласа, ні дрэннай – без добрага.

Neque semper arcum tendit Apollo. Не заўсёды нацягвае свой лук Апалон; не заўсёды ж займацца сур’ёзнай справай.

Nervus rerum. Галоўная справа; найважнейшы сродак.

Nescit plebs jejūna timēre. Не ўмее галодны натоўп баяцца.

Nescit vox missa reverti. Прамоўленае слова нельга вярнуць (*параўн.*: Выказанага слова да губы не вернеш).

Nihil contemnit esuriens. Галодны нічым не грэбуе (*параўн.*: Галодны прысмакаў не пытае).

Nihil est annis velocius. Няма нічога больш хуткага, чым бег гадоў.

Nihil lucrātur, **ausus cui nil famulātur.** Нічога не выйграе той, хто не рызыкуе.

Nihil semper suo statu manet. Нішто не застаецца заўсёды ў сваім стане.

Nil admirāri. Нічому не здзіўляцца.

Nil consuetudĭne majus. Няма нічога мацней за прывычкі.

Nil de nihĭlo fit. Нішто не з’яўляецца з нічога.

Nil juvat amisso claudĕre septa grege. Не дапаможа агароджа, калі прапаў статак.

Nil magis amat cupidĭtas, **quam quod non licet.** Страсць нічога не любіць больш за тое, што забаронена.

Nimia libertas in nimiam servitūtem cadit. Празмерная свабода прыводзіць да празмернага рабства.

Nimium ne crede colōri. Не надта давярай колеру (знешняму выгляду).

Nitĭmur in vetitūra, **semper cupimusque negāta.** Мы заўсёды імкнёмся да забароненага і жадаем недазволенага.

Noli me tangĕre. Не дакранайся да мяне.

Noli nocēre. Не шкодзь.

Nomen est omen. Імя гаворыць само за сябе.

Nomen nescio (n. n.). «Імя не ведаю»; нейкая асоба.

Non bis in idem. Двойчы за адно і тое ж нельга караць.

Non clangunt lituo tempŏre fata suo. Смерць, прыходзячы ў свой час, не гудзіць у сігнальны ражок (*параўн.*: Смерць ускоча, калі захоча).

Non coquus semper, **cui longus culter adhaeret.** Не заўсёды кухар той, у каго доўгі нож.

Non est ad astra mollis e terra via. Цяжкая дарога ад зямлі да зорак.

Non est tritĭcum sine paleis. Не бывае пшаніцы без мякіны.

Non est vitam invenīre sine tristitia in ullo. Не бывае чалавечага жыцця без смутку.

Non jacet in molli veneranda scientia lecto. Глыбокія веды не ляжаць на мяккім ложку.

Non liquet. Не зразумела.

Non male respondit, **male enim prior ille rogavĕrat.** Не ён дрэнна адказаў, а ў яго папярэдне дрэнна запыталі.

Non nostrum onus: **bos clitellas.** Не наш груз: няхай вол (нясе) сядло.

Non omnia possŭmus. Не на ўсё мы здольныя.

Non omnis error stultitia est. Не ўсякая памылка – бязглуздая.

Non progrĕdi est regrĕdi. Не ісці наперад – значыць ісці назад.

Non quod candet ebur, **nec quod rubet omne aurum.** Не ўсё белае – слановая косць, не ўсё чырвонае – золата (*параўн.*: Не ўсё мёд, што салодкае).

Non scholae, **sed vitae discĭmus.** Мы вучымся не дзеля вучэння, але для жыцця.

Non sibi, **sed patriae natus es.** Не для сябе, але для радзімы ты нарадзіўся.

Non uno luna nitet vultu. Не адным бокам свеціць месяц.

Nosce te ipsum. Спазнай самога сябе (Фалес).

Nota bene (NB). Звярні ўвагу; заўваж добра.

Novus rex, **nova lex.** Новы цар – новы закон (*параўн.*: Новы гаспадар – і новы парадак).

Nudis verbis. Галаслоўна.

Nulla aetas ad discendum sera. Вучыцца ніколі не позна.

Nulla dies sine linea. Ніводнага дня без радка (Пліній).

Nulla regŭla sine exceptiōne. Няма правілаў без выключэння.

Nullum malum sine alĭquo bono. Няма кепскага без добрага (*параўн.*: Няма нічога ліхога, каб на добрае не выйшла).

Nullus tantus quaestus, **quam**, **quod habens**, **parcĕre.** Няма большага дастатку, чым берагчы тое, што маеш.

Nummis potior amīcus in pericŭlis. У небяспецы сябар даражэй за грошы.

Nummus nummum parit. Грошы нараджаюць грошы (*параўн.*: У каго дабро вядзецца, у таго й певень нясецца).

Nunc plaudĭte! Зараз апладзіруйце!

Nunquam petrorsum, **semper ingrediendum.** Не кроку назад, заўжды наперад.

O tempŏra, **o mores**! О часы, о норавы!

Obsequium amīcos, **verĭtas odium parit.** Падатлівасць стварае сяброў, а праўда спараджае нянавісць.

Ocŭli avidiōres sunt, **quam venter.** Вочы больш прагныя, чым жывот.

Ocŭlis magis habenda fides, **quam aurĭbus.** Вачам варта больш давяраць, чым вушам.

Oleum addĕre camīno. Дадаваць масла ў агонь.

Ollŭla tam fertur ad aquam, **quod fracta refertur.** Так доўга са збанам па ваду ходзім, пакуль яго не разаб'ём.

Omne initium difficĭle est. Кожны пачатак цяжкі (*параўн.*: Найцяжэй, пакуль з месца).

Omne malum cito accēdit, **tarde discēdit.** Кожнае зло хутка прыходзіць, марудна адыходзіць.

Omne nimium nocet. Усё залішняе шкодзіць.

Omnes divitiae virtūti postponendae sunt. Прыстойнасць лепш за ўсякае багацце.

Omnes et singŭlos. Разам і паасобку.

Omnes homĭnes ad quaestum suum callent. Усе людзі разбіраюцца ў тым, што тычыцца іх выгады.

Omnes homĭnes aequāles sunt. Усе людзі роўныя.

Omnia fames dulcia facit praeter se ipsam. Голад, апрача самога сябе, усё робіць салодкім (*параўн.*: Галоднаму жывату і пушынка па нутру).

Omnia incĭpis, **nihil absolvis.** За ўсё бярэшся – нічога не канчаеш.

Omnia mea mecum porto. Усё сваё нашу з сабою (Біант, адзін з сямі мудрацоў; пра духоўнае багацце).

Omnia praeclāra rara. Усё выдатнае рэдка.

Omnia tempus habent. Усё мае (свой) час (*параўн.*: На ўсё свой час).

Omnis musae mancipium. Служка любой Музы; майстар на ўсе рукі (*параўн.*: Рукі на ўсе штукі; Штукар на ўсякія штукі).

Omnis sibi malle melius esse quam altĕri. Кожны сябе любіць больш, чым другога.

Omnium consensu. З агульнай згоды.

Omnium malōrum orīgo otium. Гультайства – пачатак усіх бед.

Omnium malōrum stultitia est mater. Глупства – маці ўсіх няшчасцяў.

Opĕra et studio. Працай і намаганнем.

Oportet vivĕre. Трэба жыць.

Optĭmum cibi condimentum est fames. Голад – лепшая прыправа да ежы.

Optĭmum medicamentum quies est. Спакой – найлепшыя лекі.

Opulentissĭma metalla assidue plenius responsūra fodienti. Самыя каштоўныя металы дастаюцца перш за ўсё таму, хто рупліва капае.

Opus citātum (op. cit.). Цытаваны твор (пры паўторнай спасылцы на які-небудзь твор).

Ornāta forma mente praeclāra emĭnet. У вочы кідаецца чароўны выгляд, а не выдатны розум.

Ora et labōra. Маліся і працуй.

Ora rotundo. Ва ўвесь голас.

Ore uno. «Адным ротам»; аднагалосна.

Osse caret glossa, **quandōque tamen terit ossa.** Язык не мае косці, але часам расцірае косці.

Otium post negotium. Адпачынак пасля справы (*параўн.*: Скончыў работу – гуляй у ахвоту).

Ovem lupo committĕre. Авечку даверыць ваўку.

Pagĭna (pag., **p.).** Старонка (памета пры спасылцы на старонку ў цытаваным творы).

Pallĭda mors aequo pulsat pede paupĕrum tabernas regumque turres. Бледная смерць той жа нагой стукае ў хаціны бедных і палацы цароў (*параўн.*: Смерць у зубы не глядзіць).

Panem quotidiānum. Хлебу надзённага.

Papŭlas observātis aliēnas obsĭti plurĭmis ulcerĭbus. Вы (самі), пакрытыя мноствам язваў, выглядваеце чужыя пухіры.

Par comes esse pari consuescit sic et avāri. Роўны – прыяцель роўнаму, скупы – скупому.

Par pari referre. Роўным за роўнае аддаваць.

Pares cum parĭbus facillĭme congregantur. Роўныя з роўнымі вельмі лёгка сыходзяцца.

Pars pro toto. Частка замест цэлага.

Parturiunt montes, nascētur ridicŭlus mus. Нараджаюць горы, народзіцца смешнае мышаня.

Parva delicta aperiunt viam ad majōra. Малыя злачынствы адкрываюць дарогу вялікім.

Patiāre potius ipse, quam facias scelus. Лепш самому трываць, чым чыніць зло.

Patiendo multa veniunt, quae nequeas pati. Хоць ты і шмат можаш трываць, канец цярпенню наступіць.

Patiens et fortis se ipsum felīcem facit. Цярплівы і мужны сам сябе робіць шчаслівым.

Patientia anĭmi divitias occultas habet. Цярпенне мае скрытыя багацці.

Patientia omnia vincit. Цярпенне ўсё перамагае (*параўн.*: Рабі пільна – і тут будзе Вільня).

Patria est commūnis omnium civium parens. Радзіма – агульная маці ўсіх грамадзян.

Pauca verba. У нямногіх словах; карацей кажучы.

Pauper mutātur, si dives efficiātur. Бедны змяняецца, калі робіцца багатым.

Pauperior mendicissĭmo homĭne. Бяднейшы за самага беднага чалавека; самы бедны.

Paupertas non est probrum. Беднасць не загана (*параўн.*: Бяднейшы – не канечне дурнейшы).

Pax vobiscum! Мір вам!

Peculium re, non verbis augētur. Маёмасць павялічваецца справай, а не словамі.

Pecuniae omnia oboediunt. Грошам усё скараецца.

Pejor avis aetas. Дрэнная птушка – узрост.

Pelle sub agnīna latĭtat mens saepe lupīna. Пад авечай шкурай хаваецца часта воўчая душа.

Pendĕre tenui filo. Вісець на тонкай нітцы.

Per aspĕra ad astra. Праз церні да зорак.

Per fas ac nefas. Дазволенымі і недазволенымі сродкамі; праўдамі і няпраўдамі.

Per me ista trahantur pedĭbus. Што да мяне, то няхай кульгаюць (*параўн.*: А няхай яно выпрахне).

Per risum multum cognoscĭmus stultum. Па бессэнсоўнаму (*літ.*: частаму) смеху мы даведаемся дурня (*параўн.*: Па латках пазнаць скупога, а па смеху – дурнога).

Per se. Само па сабе; у чыстым выглядзе.

Pericŭlum in mora. Небяспека ў прамаруджанні.

Perpetuum mobĭle. Вечны рухавік.

Persōna (non) grata. Асоба, якая (не) карыстаецца даверам.

Personalĭter. Асабіста.

Pes gradiens crescit, cornix residendo famescit. Нага расце ад хады, варона галадае ад сядзення.

Petitio principii. Выснова з палажэння, якое яшчэ трэба даказаць.

Pia desiderāta. Запаветныя мары.

Piger ipse sibi obstat. Лянівы сам сабе шкодзіць.

Piscāri in turbĭdo. Лавіць рыбу ў мутнай вадзе (*параўн.*: У муце шчупакоў лавіць).

Piscem natāre doces. Ты вучыш рыбу плаваць.

Plenus rimārum. Увесь у трэшчынах (*г. зн.* балбатлівы).

Plenus venter non studet libenter. Поўнае пуза да навукі глуха.

Plus potest negāre asĭnus, **quam probāre philosŏphus.** Асёл можа больш запярэчыць, чым разумны даказаць.

Plus valet exiguus quam nullus ad atria clavus. Лепш дрэнны замок у доме, чым ніякі.

Plus valet in dextra passer quam quattuor extra. Лепш адзін верабей у правай руцэ, чым чатыры ў паветры (*параўн.*: Лепей варона злоўленая, чым сокал пад небам).

Plus vident ocŭli quam ocŭlus. Два вокі бачаць больш, чым адно.

Pocŭlum, **mane haustum**, **restaurat natūram exhaustam.** Келіх, які выпілі з раніцы, аднаўляе моц.

Pomum compunctum cito corrumpit sibi junctum. Гнілы яблык хутка псуе той, што ляжыць побач.

Post Christum natum (p. Ch.). Пасля нараджэння Хрыстова (абазначэнне дат нашай эры, разам з A. D.).

Post factum nullum consilium. Пасля зробленага не патрэбна ніякая парада.

Post factum. Пасля падзеі.

Post gaudia luctus. Пасля радасці – плач.

Post hoc, **ergo propter hoc.** Пасля гэтага – значыць з прычыны гэтага.

Post hoc, **non est propter hoc.** Пасла гэтага – не значыць з-за гэтага.

Post homĭnum memoriam. Са спрадвечных часоў.

Post mortem medicīna. Пасля смерці лячэнне.

Post nubĭla Phoebus (sol). Пасля хмар – Феб (сонца).

Post scriptum (PS). «Пасля напісанага»; пастскрыптум; прыпіска да ліста.

Post tenĕbras spero lucem. Спадзяюся на святло пасля змроку.

Post vinum verba, **post imbrem nascĭtur herba.** Пасля віна – словы, пасля дажджу – трава.

Potior est, **qui prior est.** Мацнейшы той, хто першы.

Potius sero, **quam nunquam.** Лепш позна, чым ніколі (Ціт Лівій).

Primorĭbus labris attingĕre alĭquid. Дакрануцца да чаго-небудзь кончыкамі губ (*г. зн.* павярхоўна азнаёміцца з чым-небудзь).

Primum agĕre. Першым чынам дзейнічаць.

Primum non nocēre. Першым чынам не шкодзіць.

Primum vivĕre. Першым чынам жыць.

Primus inter pares. Першы сярод роўных.

Principia magna saepe parva in exitu. Вялікі пачатак часта канчаецца малым вынікам.

Principium et fons. Пачатак і крыніца.

Prius quam incipias, **consulto**, **et ubi consuluĕris**, **matūre factu opus est.** Перш чым пачаць, абдумай, калі абдумаеш, варта паспяшыць.

Pro bono publĭco. Дзеля агульнай выгады.

Pro domo mea (sua). «За свой дом»; для сябе; у асабістых інтарэсах; у абарону сваіх спраў.

Pro et contra. За і супраць.

Pro forma. Для формы; для выгляду.

Pro memoria. Для памяці; у памяць аб чым-небудзь.

Pro ut de lege. Законным шляхам.

Probātum est. Адобрана; ухвалена.

Prodest cautēla plus quam postrēma querēla. Больш дапаможа своечасовая перасцярога, чым запозненыя папрокі.

Propĕra pedem. Прыспешвай.

Propria laus sordet. Уласная пахвала выклікае агіду.

Propter invidiam. З зайздрасці.

Propter necessitātem. З прычыны неабходнасці.

Prudentia saepe vitantur pericŭla. Дзякуючы разважлівасці мы часта пазбягаем небяспекі.

Pugnis et calceis, **unguĭbus et rostro.** Кулакамі і нагамі, кіпцюрамі і дзюбай.

Pulchre sedens melius agens. Добра абдумаеш – лепей зробіш.

Pulchrum est praestāre cuncta, **nil exigĕre.** Цудоўна ўсё даваць і нічога не патрабаваць узамен.

Punctum saliens. Важны пункт.

Quae nocent, **docent.** Што шкодзіць, тое вучыць.

Qualia quisque geret, **talia quisque feret.** Як хто будзе сябе паводзіць, так да яго будуць і ставіцца.

Quam camus cassus, **equus est melior mala passus.** Лепш дрэнны конь, чым пустая аброць.

Quam cara sint bona, **homĭnes carendo intellĕgunt.** Людзі разумеюць, якое дарагое здароўе, толькі страціўшы яго.

Quam difficĭle est crimen non prodĕre vultu. Як цяжка не выдаць злачынства тварам.

Quantum satis. Колькі трэба; удосталь.

Quem mos non rexit, **vita non inclŭtus exit.** Хто не трымаецца закону, зняслаўленым пойдзе на той свет.

Qui bibit immodĭce vina, **venēna bibit.** Хто не ў меру п’е віно, той п’е атруту (*параўн.*: Хто па гарэлку часта ходзіць, той сам сабе шкодзіць).

Qui blandītur, **mentītur.** Хто ліслівіць, той хлусіць.

Qui bona sectātur, **prima bene surgit in hora.** Хто імкнецца да багацця, устае да світання.

Qui cito laetātur, **levĭter dolet et lacrimātur.** Хто хутка радуецца, той лёгка смуткуе і плача.

Qui comes est stulti, **sibi saepe fit ipse labōri.** Хто з’яўляецца сябрам дурня, той часта сам сабе шкодзіць.

Qui me amat, amat et canem meum. Хто любіць мяне, любіць і майго сабаку.

Qui mittit stultum, differt sua commŏda multum. Хто пасылае дурня, той церпіць шмат няўдач.

Qui pro quo. Адзін замест другога; гэты замест таго; блытаніна.

Qui scribit, bis legis. Хто піша, той двойчы чытае; хто запісвае, той лепей запамінае.

Qui se ipse laudat, cito derisōrem invĕnit. Хто сам сябе хваліць, той хутка робіцца пасмешышчам.

Qui semel furātur, semper fur habētur. Хто хоць раз украў, назаўсёды застанецца злодзеем.

Qui tangit picem, contaminabĭtur. Хто дакранаецца да смалы, пэцкаецца.

Qui timet insidias omnes, nullas incĭdit. Хто баіцца ўсякай пасткі, той не трапляе ні ў адну з іх.

Qui totum vult, totum perit. Хто ўсяго жадае, усё губляе.

Qui vitat molam, vitat farīnam. Хто пазбягае млына, пазбягае і мукі.

Qui vitŭlum tollet, taurum subduxĕrit idem. Хто зносіць цяля, украдзе і быка.

Quibuscumque viis. Любымі шляхамі.

Quid ipse sis, non guid habeāris, intĕrest. Важна, які ты на самай справе, а не за каго цябе прымаюць.

Quidquid agis, prudenter agas et respĭce finem. Усё, што ты робіш, рабі разважна і прадугледжвай вынік.

Quidquid est plus quam necesse, possidentes deprĭmit. Усё, што звыш неабходнага, губіць валадароў.

Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes. Што б гэта не было, я баюся данайцаў, нават калі яны прыносяць дары (аб траянскім кані).

Quidquid in buccam venĕrit, stultus loquĭtur. Дурны гаворыць усё, што прыйдзе ў галаву.

Quidquid nummis praesentĭbus opta, et fiet. Маючы грошы, жадай усяго, чаго хочаш, і яно збудзецца.

Quilĭbet fortūnae suae faber. Кожны сам каваль свайго шчасця.

Quis homĭnum sine vitiis? Хто з людзей нарадзіўся без заганаў?

Quisquis homo bene scit, ipsum quo calceus urget. Кожны чалавек добра ведае, дзе яму цісне чаравік.

Quo plus honōris, eo plus onĕris. Чым больш пашаны, тым большы цяжар.

Quo plus sunt potae, plus sitiuntur aquae. Чым больш п’юць, тым больш хочацца.

Quod caret alterna requie, durabĭle non est. Што не чаргуецца з адпачынкам, не бывае трывалым.

Quod cibus aliis, aliis est atrum venēnum. Што для адных – ежа, для іншых – згубная атрута.

Quod cito fit, cito perit. Што хутка робіцца, хутка гіне.

Quod clausum in pectŏre, hoc in lingua promptum habeo. Што ўтоена на сэрцы, тое відавочна маю на языку.

Quod erat demonstrandum. Што і патрабавалася давесці.

Quod fuit, numquam revertētur. Што было, тое ніколі не вернецца.

Quod habet, non numĕrat. Што хто мае, таго не цэніць.

Quod hodie non est, cras erit. Чаго няма сёння, будзе заўтра.

Quod in corde sobrii, id est in lingua ebrii. Што на сэрцы ў цвярозага, тое на языку ў п'янага (*параўн.*: Што цвярозы думае, п'яны скажа).

Quod licet Jovi, non licet bovi. Што дазволена Юпітэру, тое не дазволена быку.

Quod non licet, acrius urit. Што не дазволена, мацней узбуджае.

Quod non videt ocŭlus, cor non dolet. Чаго не бачыць вока, аб тым сэрца не смуткуе.

Quod satis est, cui contingit, nil amplius optet. У кожнага ёсць дастаткова, не трэба жадаць большага.

Quorum. Кворум; частка формулы, якая вызначае колькасць асоб, прысутнасць якіх дастаткова (praesentia quorum suffĭcit) для таго, каб сход быў правамоцны.

Quot homĭnes, tot sententiae. Колькі галоў, столькі ж і розумаў; колькі людзей, столькі думак.

Radix saepe mala prodūcit pessĭma mala. Ад дрэннага кораня часта бываюць вельмі дрэнныя яблыкі.

Raro lupi lenti praebentur fercŭla denti. Калі на ваўка лянота нападае, рэдка што яму на зуб трапляе (*параўн.*: Ляжачыя і грошы ржавеюць).

Rastro dentāto prata parāta dato. Касі лугі, калі паспелі.

Re labor est dulcis, quia non pluit usus hiulcis. Праца карысная, таму што дабро не льецца дажджом у рот.

Recte faciendo nemĭnem time. Калі сумленна дзейнічаеш, нікога не бойся.

Reddĕre vitam pro patria. Аддаць жыццё за радзіму.

Rem cum cura age. Вядзі справу дбайна.

Repetitio est mater studiōrum. Паўтарэнне – маці навучання.

Res inquiēta est in se ipsam felicĭtas. Шчасце само па сабе справа неспакойная.

Res mala vir malus est, mala femĭna pessĭma res est. Дрэнны муж – палова бяды, дрэнная жонка – цэлая бяда.

Respĭce finem. Прадугледжвай вынік.

Ridens verum dicĕre. Смяючыся, гаварыць праўду.

Risu corruĕre. Падаць ад смеху.

Roganti melius quam imperanti pareas. Хутчэй паслухаеш таго, хто просіць, чым таго, хто загадвае.

Saepe dissimulāre satius, quam vel ulcisci fuit. Часта лепш не звяртаць увагі на нешта, чым помсціць.

Saepe est etiam olĭtor valde opportūne locūtus. Часта нават агароднік вельмі ўдала скажа.

Saepe est etiam sub palliŏlo sordĭdo sapientia. Часта і пад брудным адзеннем тоіцца мудрасць.

Saepe facit piĕtas hoc, [quod] nequit ipsa potestas. Часта каханне робіць тое, што не можа зрабіць улада.

Sal patriae pluris faciendus, quam hospĭtis mensa. Родную соль варта цаніць больш, чым чужы абед.

Saltāre ad tibiam alicujus. Танцаваць пад чыюсьці флейту.

Salus popŭli suprēma lex. Дабрабыт народа – вышэйшы закон.

Sancta sanctōrum. Святая святых.

Sano non paret dolor, **aegro quantus amāret.** Здаровы не адчувае болю, які ўласцівы хвораму.

Sapienti sat. Разумнаму досыць; разумны зразумее.

Sapientia in exĭtu canĭtur. Розум хваляць, калі справа закончана.

Scelĕre velandum est scelus. Пакрываць ліхадзейства ёсць ліхадзейства.

Scientia potentia est. Веды – моц.

Sed semel insanivĭmus omnes. Аднойчы мы ўсе бываем вар’ятамі.

Semel in laqueum vulpes. Калі-небудзь ліса (трапляе) у пастку (*параўн.*: І хітры ліс у пастку трапляе).

Semper gracŭlus assĭdet gracŭlo. Галка заўсёды сядзіць побач з галкай.

Semper idem. Заўжды адно і тое ж.

Semper in motu. Заўжды ў руху; вечны рух.

Semper Saturnalia agĕre. Заўсёды святкаваць Сатурналіі.

Semper virens. Вечнае юнацтва.

Semper vocis et silentii temperamentum tene. Прытрымлівайся заўсёды памяркоўнасці ў размове і маўчанні.

Sequĭtur superbos ultor a tergo Deus. Услед за ганарыстым ідзе помста Божая.

Seris venit usus ab annis. Вопыт прыходзіць з гадамі.

Sero est in pericŭlis consilium quaerĕre. Позна шукаць параду ў час небяспекі.

Sero paras stabŭlum tauros jam fure trahente. Позна будаваць хлеў, калі злодзей ужо цягне валоў.

Sero venientĭbus ossa. Хто позна прыходзіць, таму – косці.

Sero, **verum aliquando tamen.** Хоць і позна, але праўда нарэшце выяўляецца.

Serram cum alĭquo ducĕre. Пілаваць з кім-небудзь (*г. зн.* сварыцца).

Serva me, **servābo te.** Выручы мяне, выручу цябе.

Si cucŭlum doceas, **non ejus cantĭca mutas.** Як бы ты ні вучыў зязюлю, спеваў яе не зменіш.

Si non possis, **quod velis**, **velis id**, **quod possis.** Калі ты не можаш (зрабіць) таго, што хочаш, жадай таго, што можаш.

Si quis amat piscem, **debet sua crura madēre.** Калі хто любіць рыбу, ён вымушаны замачыць свае ногі (*параўн.*: Каб рыбу есці, трэба ў ваду лезці).

Si vera narrētis, **non opus sit testĭbus.** Калі гаворыце праўду, сведкі не патрэбны.

Sibi bene facit, **qui bene facit amīco.** Сабе робіць дабро той, хто робіць яго сябру.

Sic transit gloria mundi. Так мінае зямная слава.

Sic! Так!

Sidĕra caelo addĕre. Дабаўляць зоркі да неба.

Simia simia est, **etiam si aurea gestet insignia.** Малпа застаецца малпай і ў залатых знаках узнагароды.

Similia similĭbus curantur. Падобнае вылечваецца падобным.

Simĭlis simĭli gaudet. Падобны радуецца падобнаму.

Simul ac quis misertus est, **memoria interiit.** Як толькі хто робіцца бедным, аб ім ніхто не ўспамінае.

Sine anno. Без (пазначэння) года. **Sine loco.** Без (пазначэння) месца. **Sine titŭlo.** Без назвы (выдавецкія тэрміны).

Sine cura. «Без клопату»; сінекура: пасада, якая добра аплачваецца і не патрабуе ніякіх намаганняў.

Sine ira et studio. Без гневу і прыхільнасці; аб'ектыўна (Тацыт).

Sinistro pede assurgĕre. Уставаць з левай нагі.

Sint, **ut sunt**, **aut non sint.** Хай будзе так, як ёсць, або хай зусім не будзе.

Sit tibi consultum: muliĕrum spernĕre vultum. Вось табе добрая парада: пагарджай жаночай прыгажосцю.

Sit tibi terra levis. Хай будзе табе лёгкая зямля (прамова нябожчыкам).

Sol lucet omnĭbus. Сонца свеціць для ўсіх.

Specie formōsa, **mente odiōsa.** З выгляду чароўная, душой непрыемная.

Specie. З выгляду.

Spero meliōra. Спадзяюся на лепшае.

Spes melior plebis semel «accĭpe», quam bis «habēbis». Людзям больш да душы адзін раз «бяры», чым два разы «будзеш мець».

Spes sola homĭnem in miseriis solātur. Надзея – адзінае суцяшэнне людзей у няшчасці.

Sponte sua. Па ўласным жаданні.

Stagnum litus edit, **torrens properando recēdit.** Ціхая вада падмывае берагі, бурны паток, хутка пранёсшыся, адступае (*параўн.*: Ціхая вада грэблю рве).

Stat sua cuīque dies. Кожнаму наканаваны свой дзень.

Statim atque instanter. Адразу і неадкладна.

Status praesens. Сапраўднае становішча.

Stipĭte momenta nulla sunt fune retenta. Час не прывязаны да ствала дрэва канатам.

Stulti qui crescunt, **stulti sunt**, **quando senescunt.** Хто дурнем у сталым узросце быў, той будзе ім і ў старасці.

Stultitia est venātum ducĕre invītas canes. Неразумна весці сабак на паляванне сілком.

Stultitia pacātum et quiētum habet nihil. Глупства не ведае ні згоды, ні спакою.

Stultus est, **qui cupĭda cupiens cupienter cupit.** Неразумны той, хто заўзята прагне ажыццявіць усе жаданні.

Stultus nil celat, **quod habet sub corde revēlat.** Дурны нічога не тоіць і, што ў сэрцы мае, адкрывае.

Sua cuīque patria jucundissĭma est. Кожнаму свая радзіма самая лепшая.

Sua quisque pericŭla nescit. Ніхто не ведае сваёй небяспекі.

Suadēlae multae fabricābunt atria stulta. Чым больш парад, тым горшы дом.

Suae quisque fortūnae faber. Кожны сам каваль свайго лёсу.

Suae vitae durius consulĕre. Жорстка абысціся са сваім жыццём.

Sub nive quod tegĭtur, **dum nix perit**, **inveniētur.** Калі растае снег, тое, што пад снегам, выяўляецца.

Summa sedes non capit duos. На высокім крэсле не бывае двух.

Superflua non nocent. Залішняе не шкодзіць.

Surdo canĕre. Спяваць глухому.

Surge et age! Падніміся і дзейнічай!

Sursum corda! Вышэй галаву!

Sus magis in caeno gaudet, quam fonte serēno. Свінні больш падабаецца ў гразкай лужы, чым у чыстай крыніцы.

Suum cuīque mos est. У кожнага свой нораў.

Suum cuīque. Кожнаму сваё.

Suus rex regīnae placet. Кожнай царыцы падабаецца свой цар (*параўн.*: Гаспадар і баба – адна рада).

Tabŭla ex naufragio. Дошка пры караблекрушэнні.

Tabŭla rasa. Чыстая дошка; чыстае месца, на якім можна напісаць усё, што заўгодна.

Tacēre est optĭmum et pro virĭbus sapĕre. Лепш за ўсё маўчаць і быць мудрым па меры сіл.

Tam deest avāro, quod habet, quam quod non habet. Скупому ў аднолькавай ступені не хапае і таго, чаго не мае, і таго, што ў яго ёсць.

Temperantia est custos vitae. Памяркоўнасць – захавальніца жыцця.

Tempŏra mutantur et nos mutāmur in illis. Час змяняецца і мы змяняемся разам з ім (Авідзій).

Tempŏri parce. Беражы час.

Tempus minuit luctus maestăque corda juvat. Час памяншае смутак і супакойвае журботныя сэрцы.

Tempus nemĭni. Час нікога (не чакае).

Terra incognĭta. Невядомая зямля; нязведаны край.

Terra paterna. Родная зямля.

Tertium non datur. Трэцяга не дадзена.

Testūdo volat. Чарапаха лётае (пра недарэчнае).

Tota re perspecta. Прыняўшы ўсё да ўвагі.

Totus de capsŭla. Увесь са шкатулкі (аб франтах).

Tradĭdit mundum disputationĭbus. Спрэчкі загубілі мір.

Tuam ipse terram calca. Тапчы сам сваю зямлю (*г. зн.* няхай кожны выконвае сваё жыццёвае прызначэнне).

Turpe est aliud loqui, aliud sentīre. Ганебна адно гаварыць, а другое думаць.

Tuto, cito, jucunde. Бяспечна, хутка, прыемна.

Tympăna eloquentiae. Бубны красамоўства.

Ubi concordia, ibi victoria. Дзе згода, там і перамога.

Ubi dolet, ibi manus adhibēmus. Дзе баліць, туды рукі цягнем.

Ubi leōnis pellis defĭcit, vulpīnam induendam esse. Дзе няма шкуры льва, там варта надзяваць шкуру лісы.

Ubi opes, ibi amīci. Дзе багацце, там і сябры.

Ultĭma nos omnes effĭcit hora pares. Апошняе імгненне ўсіх нас робіць роўнымі.

Ultĭma ratio regum. Апошні довад каралёў (надпіс на французскіх і прускіх гарматах).

Umbram suam metuit. Свайго ценю спужаўся.

Una hirundo non facit ver. Адна ластаўка не робіць вясны.

Uncum se praebet quod curvum crescĕre debet. Робіцца крывым тое, што расце крыва.

Unīus dementia effĭcit multos. Шаленства аднаго перадаецца многім.

Unum malo datum quam promissum geminātum. Лічу за лепшае, каб адзін раз далі, чым двойчы паабяцалі.

Unus dies gradus est vitae. Адзін дзень – прыступка ў лесвіцы жыцця.

Unus flos non facit ver. Адна кветка не робіць вясны.

Unus vir nullus vir. Адзін чалавек – ніякі чалавек (нічога не значыць).

Usus est optĭmus magister. Досвед – найлепшы настаўнік.

Ut fructus florem, **sequĭtur dulcendo labōrem.** Як кветка не бывае без плода, так праца не бывае без асалоды.

Ut legas messem, **debes praemittĕre semen.** Каб сабраць ураджай, ты павінен папярэдне кінуць семя (*параўн.*: Хто арэ ды сее, той малоціць і вее).

Ut quisque est doctissĭmus, **ita est modestissĭmus.** Хто разумней, той сціплей.

Ut salūtas, **ita salutabĕris.** Як вітаеш ты, так будуць вітаць і цябе (*параўн.*: Як гукнеш, так і адгукнецца).

Ut supra. Як сказана вышэй.

Utĕre consilio, **licet omnia novĕris arte.** Карыстайся парадай – і ўсё глыбока зазнаеш.

Utilĭtas alĭqua sequĭtur post tristia damna. Нейкая карысць ідзе за сумнай стратай (*параўн.*: Ліха перамелецца – дабро будзе).

Utrăque mundātur, **dum palma palmā lavātur.** Абедзве рукі робяцца чыстымі, калі рука руку мые (*параўн.*: Рука руку мые, каб абедзве чыстыя былі).

Uxor erat qualis, **herbārum coctio talis.** Якая была жонка, такім быў і абед.

Uxōri nubĕre suae. Быць жонкай у сваёй жонкі.

Vacua arista super plenas emĭnet. Пусты колас тырчыць над поўнымі.

Vade mecum. «Ідзі за мной»; вадэмекум (даведнік).

Vae victis. Гора пераможаным (Ціт Лівій).

Vale. «Будзь здаровы»; бывай!

Veni, **vidi**, **vici.** Прыйшоў, убачыў, перамог (Юлій Цэзар).

Venter cibi avĭdus praecepta non audit. Галодны страўнік не слухае павучанняў.

Verba ligant homĭnes, **taurōrum cornua funes.** Словы звязваюць людзей, а вяроўкі – рогі быкоў.

Verba magistri. Словы настаўніка.

Verbātim. Слова ў слова; літаральна.

Vere est miser, **culpa est sua quisquis miser.** Той сапраўды няшчасны, хто няшчасны па сваёй віне.

Verus amīcus amīci nunquam obliviscĭtur. Сапраўдны сябар ніколі не забывае сябра.

Vetĕrem reminiscendo injuriam, **invītas novam.** Успамінаючы старую крыўду, выклікаеш новую.

Veto! Забараняю!

Vi et armis. Сілаю ды зброяй.

Vice versa. Наадварот; адваротна.

Vim vi repellĕre licet. Сілу можна адбіваць сілай.

Vinēta sua caedĕre. Сячы свой вінаграднік.

Vinum locūtum est. Сказала віно.

Vir magni ingenii. Чалавек вялікага розуму.

Vires unītae agunt. Сілы дзейнічаюць сумесна.

Virĭbus unītis. Аб'яднанымі намаганнямі.

Vis medicātrix natūrae. Гаючая сіла прыроды.

Vis veritātis maxĭma est. Сіла праўды вельмі вялікая.

Vita sine amīcis tristitia est. Жыццё без сяброў сумнае.

Vita sine libertāte nihil. Жыццё без волі нішто.

Vita sine littĕris mors est. Жыццё без навукі смерць.

Vivas frugālis, **ut res est materiālis.** Жыві памяркоўна, як дазваляе тваё багацце.

Volens – **nolens.** Хочаш не хочаш, воляй-няволяй.

Vox audīta latet, **littĕra scripta manet.** Сказанае слова знікае, напісаная літара застаецца.

ЛАЦІНСКА-БЕЛАРУСКІ СЛОЎНІК

Aa

a (ab) (+ *abl.*) 1) ад, з; 2) *указвае на дзеючую асобу ў залежнай канструкцыі і не перакладаецца*

ab-dĭco, **1** 1) адмаўляцца, адмяняць; 2) пазбаўляць улады

ab-do, **dĭdi**, **dĭtum**, **3** хаваць, накрываць

ab-dūco, **duxi**, **ductum**, **3** весці, адводзіць, уводзіць

ab-eo, **ii**, **ĭtum**, **īre** уцякаць, пакідаць, адыходзіць, сыходзіць, знікаць

ab-erro, **1** 1) адхіляцца; 2) памыляцца

abies, **ĕtis** *f* ёлка, яліна

ab-ŏleo, **lēvi**, **lĭtum**, **2** знішчаць, вынішчаць, разбураць

ab-rumpo, **rūpi**, **ruptum**, **3** 1) абрываць, раздзіраць; 2) спыняць; 3) разбураць

abs-cēdo, **cessi**, **cessum**, **3** адыходзіць, зыходзіць

absens, **entis** *pcp. praes. да* **absum**

ab-solvo, **solvi**, **solūtum**, **3** 1) аддзяляць; 2) вызваляць; 3) заканчваць

abs-tĭneo, **tinui**, **tentum**, **2** не чапаць, устрымлівацца

ab-sum, **afui**, – , **abesse** 1) адсутнічаць; 2) быць далёка

ab-sūmo, **sumpsi**, **sumptum**, **3** траціць, марнаваць, знішчаць

abundantia, **ae** *f* 1) багацце, дастатак; 2) празмернасць

ab-ūtor, **ūsus sum**, **3** растрачваць, скарыстоўваць, карыстацца

ac і, а таксама

Academia, **ae** *f* 1) Акадэмія, *школа Платона*; 2) акадэмія, *вышэйшая навучальная ўстанова*

ac-cēdo, **cessi**, **cessum**, **3** 1) падыходзіць; 2) набліжацца; 3) звяртацца

ac-cendo, **ndi**, **nsum**, **3** распальваць

ac-cepto, **1** прымаць, дапускаць

acerbus, **a**, **um** 1) пануры; 2) суровы, бязлітасны, люты, жорсткі; 3) дробязны, прыдзірлівы

ac-cĭdo, **cĭdi**, – , **3** 1) падаць; 2) дасягаць; 3) здарацца, адбывацца; accĭdit *impers.* – здараецца, бывае

ac-cĭpio, **cēpi**, **ceptum**, **3** 1) атрымліваць, прымаць, здабываць; 2) зазнаваць, зведваць

acclīnis, **e** схільны

accŏla, **ae** *m* жыхар

accurātus, **a**, **um** дакладны

ac-cūso, **1** (+ *gen.*) абвінавачваць (*у чым-небудзь*)

acer, **acris**, **acre** 1) гарачы, разлютаваны, бязлітасны, злосны; 2) балючы, нясцерпны

acerbus, **a**, **um** непрыемны

Achilles, **is** *m* Ахіл, *сын Пелея*, *адзін з галоўных герояў* «*Іліяды*» *Гамера*

acies, **ēi** *f* 1) вастрыё; 2) строй, войска; 3) бітва
acĭnus, **i** *m* ягада (вінаградная)
acrĭter 1) рашуча; 2) люта, бязлітасна
ad (+ *acc.*) да, у, для, на
Adam (*indecl.*) Адам, *першы чалавек*
ad-dīco, **dixi**, **dictum**, **3** 1) прысуджваць; 2) прызначаць; 3) падпарадкоўвацца
additio, **ōnis** *f* 1) дабаўленне; 2) дадатак
ad-do, **dĭdi**, **dĭtum**, **3** 1) дабаўляць, прыбаўляць; 2) умацоўваць
ad-dormio, **4** засынаць
ad-dūco, **duxi**, **ductum**, **3** 1) падахвочваць, заахвочваць, прымушаць; 2) збіраць
adeo да таго, настолькі
ad-eo, **ii**, **ĭtum**, **īre** 1) прыходзіць; 2) звяртацца
ad-fĕro *гл.* **affĕro**
ad-hĭbeo, **bui**, **bĭtum**, **2** ужываць, прымяняць, скарыстоўваць
ad-hortor, **1** пераконваць
ad-ĭcio, **jēci**, **jectum**, **3** дадаваць
adĭtus, **ūs** *m* падступ, праход
ad-jăceo, – , – , **2** ляжаць побач, прылягаць
ad-jŭvo, **jūvi**, **jūtum**, **1** (+ *acc.*) дапамагаць
ad-ministro, **1** 1) выконваць; 2) кіраваць, загадваць (+ *acc.*)
ad-mīror, **1** дзівіцца, здзіўляцца
ad-mitto, **mīsi**, **missum**, **3** 1) запрашаць; 2) дапускаць, дазваляць
admŏdum вельмі
ad-mŏveo, **mōvi**, **mōtum**, **2** 1) падносіць; 2) надаваць; 3) накіроўваць
adolesco, **olēvi**, **ultum**, **3** падрастаць, сталець
ad-ōro, **1** маліцца, маліць, прасіць
Adriānus, **i** *m* Адрыян, *рымскі імператар*
Adriatĭcus, **a**, **um** адрыятычны
ad-scrībo, **scripsi**, **scriptum**, **3** прыпісваць
ad-sevēro, **1** сцвярджаць, даводзіць
ad-sum, **affui**, –, **adesse** 1) дапамагаць; 2) быць, знаходзіцца, прысутнічаць
adulescentia, **ae** *f* юнацтва, маладосць
ad-ūro, **ussi**, **ustum**, **3** абпальваць
advĕna, **ae** *m* прыхадзень, чужынец
ad-vĕnio, **vēni**, **ventum**, **4** прыбываць, прыходзіць
adversarius, **i** *m* праціўнік, сапернік
adversor, **1** (+ *dat.*) супрацьдзейнічаць, пярэчыць, спрачацца
adversum (+ *acc.*) насупраць, супраць
adversus (+ *acc.*) = **adversum**
adversus, **a**, **um** 1) процілеглы, супрацьлеглы; 2) неспрыяльны; ненавісны
ad-verto, **verti**, **versum**, **3** 1) звяртаць (увагу); 2) паварочваць
ad-vŏco, **1** склікаць, запрашаць
aedes, **is** *f* 1) пакой, *pl.* жылы дом, будынак, пабудова; 2) храм
aedificium, **i** *n* будынак
aedifĭco, **1** будаваць, ставіць, узводзіць
aedīlis, **is** *m* эдыл, *службовая асоба ў Рыме*, *адказная за грамадскія гульні*, *будаўніцтва*, *утрыманне храмаў*
Aedui, **ōrum** *m, pl. t.* Эдуі, *гальскае племя*
Aeēta і **Aeētes**, **ae** *m*Ээт, *цар Калхіды*, *бацька Медэі*
aeger, **gra**, **grum** 1) хворы; 2) маркотны
aegre цяжка, без задавальнення, з цяжкасцю
aegritūdo, **ĭnis** *f* 1) хвароба; 2) смутак, туга
Aegyptius, **a**, **um** егіпецкі
Aegyptius, **i** *m* егіпцянін
Aegyptus, **i** *f* Егіпет, *краіна на паўночным усходзе Афрыкі*
Aemilia, **ae** *f* Эмілія, *жаночае імя*
Aemiliānus, **i** *m* Эміліян, *рымскае імя*
Aemilius, **i** *m* Эмілій, *рымскае імя*
aemŭlus, **i** *m* 1) сапернік, зайздроснік; 2) прыхільнік

Aenēas, **ae** *m* Эней, *сын траянскага цара Анхіза і Венеры, родапачынальнік рымскага народа*
Aenēis, **ĭdis** *f* «Энеіда», *паэма Вергілія*
Aeolius, **a**, **um** эалійскі
Aeŏlus, **i** *m* Эол, *бог вятроў*
aequĭtas, **ātis** *f* 1) роўнасць, справядлівасць; 2) спакой
aequo, **1** 1) быць роўным; 2) раўнамерна размяркоўваць; 3) параўноўваць, зраўноўваць, зраўнавацца
aequor, **ŏris** *n* 1) паверхня, гладзь, роўнядзь; 2) мора
aequus, **a**, **um** 1) справядлівы; 2) спакойны; aequo anĭmo – спакойна, абыякава, непарушна
aēr, **aĕris** *m* паветра
aera, **ae** *f* эра
aerarium, **i** *n* 1) дзяржаўная казна, скарб; 2) архіў
aerumna, **ae** *f* смутак, гора
aes, **aeris** *n* 1) медзь; 2) грошы
Aesculapius, **i** *m* Эскулап, *бог лячэння*
aestimatio, **ōnis** *f* ацэнка
aestĭmo, **1** 1) лічыць; 2) цаніць, ацэньваць
aestuo, **1** 1) палаць, палымнець; 2) хвалявацца, бурліць; 3) адчуваць гарачыню
aestus, **ūs** *m* 1) гарачыня, спёка, спякота; 2) лета
aetas, **ātis** *f* 1) узрост; 2) эпоха; 3) жыццё; 4) век; 5) пакаленне; 6) час
aeternus, **a**, **um** вечны
Aetolia, **ae** *f* Этолія, *вобласць у Грэцыі*
aevum, **i** *n* 1) узрост; 2) жыццё; 3) век
af-fĕro, **attŭli**, **allātum**, **afferre** 1) дастаўляць, прыносіць; 2) паведамляць
af-fĭcio, **fēci**, **fectum**, **3** 1) наносіць, прычыняць; supplicio a. – прыгаворваць да пакарання смерцю; 2) мардаваць, зморваць, знясільваць; 3) прыносіць; 4) рабіць
af-fīgo, **fixi**, **fixum**, **3** прыбіваць, прымацоўваць
af-firmo, **1** 1) сцвярджаць; 2) пераконваць; 3) умацоўваць
Afrĭca, **ae** *f* Афрыка
Agamemno(n), **ŏnis** *m* Агамемнан, *сын Атрэя, брат Менелая, муж Клітэмнестры, цар Мікен, галоўнакамандуючы ўсімі войскамі ў Траянскай вайне*
ager, **agri** *m* поле, ралля
agger, **ĕris** *m* насып, вал
ag-grĕdior, **gressus sum**, **3** 1) кідацца, нападаць, атакоўваць; 2) адпраўляцца, ісці; 3) рабіць
Agis, **ĭdis** *m* Агіс, *спартанскі цар*
agnus, **i** *m* ягня
ago, **egi**, **actum**, **3** 1) весці; 2) гаварыць, казаць, абмяркоўваць, размаўляць; gratias a. – дзякаваць; cum alĭquo a. – звяртацца да кагосьці; 3) весці перамовы; 4) дзейнічаць, рабіць, ладзіць; 5) адпраўляцца; 6) жыць; 7) праводзіць час
agrestis, **e** 1) вясковы, сельскі; 2) неадукаваны, некультурны, невучоны
agricŏla, **ae** *m* земляроб
agricultūra, **ae** *f* земляробства, сельская гаспадарка
Agrippa, **ae** *m* Агрыпа; Marcus Vipsanius Agrippa – Марк Віпсаній Агрыпа, *зяць Актавіяна Аўгуста, які фінансаваў будаўніцтва водаправода*
aio, **ait**, – , – (*defect.*) казаць, сцвярджаць
ala, **ae** *f* 1) крыло; 2) плячо; 3) фланг
Alarĭcus, **i** *m* Аларых, *правадыр і першы кароль вестготаў*
Albāni, **ōrum** *m*, *pl. t.* альбанцы, *жыхары горада Альба-Лонга*
albens, **entis** белы, бледны
Albinius, **i** *m* Альбіній, *рымскае імя*
albus, **a**, **um** белы, бледны
Alcibiădes, **is** *m* Алківіяд, *афінскі палкаводзец і палітычны дзеяч*

alea, **ae** *f* 1) жэрабя; 2) ігральная косць
ales, **ĭtis** *m* птушка
Alexander, **dri** *m* Аляксандр; A. Magnus – Аляксандр Вялікі (Македонскі), *сын Філіпа II і Алімпіі, заснавальнік Македонскай імперыі*
Alexandria, **ae** *f* Александрыя, *горад у Егіпце*
aliēnus, **a**, **um** чужы, невядомы
alio у іншае месца
aliquando 1) аднойчы; 2) часам, іншы раз, калі-нікалі
alĭquis, **alĭqua**, **alĭquid** хто-небудзь, што-небудзь, які-небудзь
alĭquot некалькі, няшмат, нямнога, мала
alĭter інакш
aliunde адкуль-небудзь
alius, **a**, **ud** (*gen*. alterīus, *dat*. alii) іншы; alius… alius – адзін… другі
Allia, **ae** *f* Алія, *левы прыток Тыбра*
Alliensis, **e** алійскі
al-lĭgo, **1** прыкоўваць, прывязваць
almus, **a**, **um** дабрадзейны
alo, **alui**, **alĭtum (altum)**, **3** 1) карміць, харчаваць; 2) вырошчваць, гадаваць
Alpes, **ium** *m*, *pl. t.* Альпы, *горная сістэма Заходняй Еўропы*
alter, **ĕra**, **ĕrum** (*gen*. -īus, *dat*. -i) другі, іншы, адзін з двух; alter… alter – адзін… другі
altitūdo, **ĭnis** *f* 1) вышыня; 2) глыбіня
altum, **i** *n* 1) вышыня; 2) глыбіня; 3) адкрытае мора
altus, **a**, **um** 1) высокі; 2) глыбокі
amabĭlis, **e** мілы, ветлівы, прыязны
Amalthēa, **ae** *f* Амалфея, *німфа*, *якая выкарміла нованароджанага Юпітэра казіным малаком*
amārus, **a**, **um** горкі, непрыемны
amatorius, **a**, **um** любоўны
ambiguus, **a**, **um** 1) двухсэнсоўны, няпэўны, сумніўны; 2) нясталы, няўстойлівы, зменлівы
ambitio, **ōnis** *f* 1) суіскальніцтва, спаборніцтва на атрыманне дзяржаўнай пасады; 2) славалюбства, прагнасць да славы
ambo, **ae**, **o** абодва, абое
ambŭlo, **1** прагульвацца, хадзіць
amen сапраўды
amīca, **ae** *f* сяброўка
amicitia, **ae** *f* сяброўства, сяброўскі саюз
amīcus, **i** *m* сябар
a-mitto, **mīsi**, **missum**, **3** губляць, пазбаўляцца
amnis, **is** *m* рака, паток
amo, **1** любіць, кахаць
Amor, **ōris** *m* Амур, *бог кахання*, *г. зн. Купідон*
amor, **ōris** *m* любоў, каханне
a-mōveo, mōvi, mōtum, 2 адхіляць, ссоўваць
amphitheātrum, **i** *n* амфітэатр, *будынак для відовішчаў у форме круга*
amplius больш
Amulius, **i** *m* Амулій, *брат Нумітора*, *цар Альбы-Лонгі*
an ці, або, альбо, хіба
Anacharsis, **is** *m* Анахарсіс, *скіфскі мудрэц і філосаф*
anceps, **cipĭtis** 1) двухгаловы; 2) востры з абодвух бакоў; 3) дваісты; 4) няпэўны, сумніўны
ancilla, **ae** *f* служанка
angĕlus, **i** *m* вястун, анёл
anguis, **is** *m*, *f* змяя
angŭlus, **i** *m* вугал, кут
angustus, **a**, **um** 1) вузкі, цесны; 2) востраканцовы, спічасты
anĭma, **ae** *f* 1) душа, дух; 2) жыццё
anim-adverto, **verti**, **versum**, **3** звяртаць увагу, заўважаць
anĭmal, **ālis** *n* жывёла, жывая істота
anĭmans, **antis** *m*, *f* жывёла, жывая істота
anĭmus, **i** *m* 1) дух, душа; anĭmo forti – мужна; 2) думка
annāles, **ium** *m*, *pl. t.* летапіс, хроніка, аналы

annōna, **ae** *f* 1) цэны на прадукты; 2) дарагоўля
annus, **i** *m* 1) год; 2) узрост
annuus, **a**, **um** гадавы, штогадовы
anser, **ĕris** *m* гусь
ante (+ *acc.*) да, перад, раней
antea раней
ante-pōno, **posui**, **posĭtum**, **3** аддаваць перавагу (*перад чым-небудзь*)
antĕquam перш чым
antiburschius, **i** *m* вораг студэнтаў
Antigŏna, **ae** *f* Антыгона, *дачка фіванскага цара Эдыпа і яго сястры Іакасты*
antīquus, **a**, **um** старажытны
Antonius, **i** *m* Антоній, *рымскае імя*
antrum, **i** *n* пячора
anŭlus, **i** *m* колца, пярсцёнак
anus, **ūs** *f* старая, бабуля
anxius, **a**, **um** устрывожаны, занепакоены
Apelles, **is** *m* Апелес, *знакаміты грэчаскі жывапісец*, *сучаснік Аляксандра Македонскага*
apĕrio, **rui**, **rtum**, **4** 1) адчыняць, адкрываць; 2) разграбляць, рабаваць; 3) выказваць
apertus, **a**, **um** адчынены
Apollo, **ĭnis** *m* Апалон, *бог святла*, *прадракання*, *паэзіі*, *медыцыны*, *апякун мастацтваў*, *сын Юпітэра і Латоны*
apostolĭcus, **a**, **um** апостальскі
apostŏlus, **i** *m* апостал
apparātus, **ūs** *m* 1) падрыхтоўка, забеспячэнне; 2) пышнасць
ap-pāreo, **rui**, – , **2** 1) з'яўляцца, паказвацца; 2) быць відавочным; 3) падпарадкоўвацца
ap-pello, **1** 1) называць; 2) звяртацца з прамовай; 3) заклікаць
ap-pello, **pŭli**, **pulsum**, **3** прыганяць, прычальваць
ap-pĕto, **petīvi**, **petītum**, **3** імкнуцца, дабівацца
Appius, **i** *m* Апій, *рымскае імя*; Appius Claudius – Апій Клаўдзій, *рымскі дзяржаўны дзеяч*
ap-prŏbo, **1** ухваляць, згаджацца
ap-propinquo, **1** (+ *dat.*) набліжацца
aptus, **a**, **um** 1) які (што) падыходзіць, прыгодны, прыдатны; 2) здольны, здатны
apud (+ *acc.*) каля, ля, перад, у прысутнасці, у
aqua, **ae** *f* 1) вада; 2) водаправод
aquĭla, **ae** *f* арол
Aquĭlo, **ōnis** *m* Аквілон, *паўночны вецер*
ara, **ae** *f* алтар, ахвярнік
arātor, **ōris** *m* 1) араты, земляроб; 2) селянін
arbĭtror, **1** меркаваць, лічыць, думаць
arbor, **ŏris** *f* дрэва
arcesso, **sīvi**, **sītum**, **3** 1) зваць, клікаць, запрашаць; 2) дастаўляць; 3) абвінавачваць
Arctōus, **a**, **um** паўночны, арктычны
arcus, **ūs** *m* 1) лук; 2) скляпенне; 3) арка
ardeo, **arsi**, **arsum**, **2** палаць, гарэць
ardesco, **arsi**, – , **3** гарэць
arduus, **a**, **um** 1) круты, стромкі; 2) высокі; 3) цяжкі
arēna, **ae** *f* 1) пясок; 2) арэна
argentum, **i** *n* срэбра, выраб са срэбра
argonauta, **ae** *m* арганаўт, *удзельнік марской экспедыцыя на караблі «Арго» за залатым руном*
Ariadna, **ae** *f* Арыядна, *дачка Мінаса*, *якая дапамагла Тэзею выбрацца з лабірынта*
aries, **ĕtis** *m* баран
Arīo(n), **ŏnis** *m* Арыён, *грэчаскі паэт*
Ariovistus, **i** *m* Арыявіст, *цар германскага племені свеваў*
Aristaeus, **i** *m* Арыстэй, *сын Апалона і Кірэны*, *апякун сельскай гаспадаркі*, *стваральнік пчалярства*, *вінаробства і алейніцтва*

Aristīdes, **is** *m* Арыстыд, *афінскі дзяржаўны дзеяч*, *сучаснік і праціўнік Фемістокла*, *які атрымаў мянушку Справядлівы*
arma, **ōrum** *n*, *pl*. *t*. 1) зброя; 2) прылада
armarium, **i** *n* шафа
armātus, **i** *m* узброены
armĭfer, **ĕra**, **ĕrum** 1) узброены; 2) ваяўнічы
aro, **1** 1) араць; 2) баразніць, зрэзваць, рэзаць, моршчыць
ar-rīdeo, **rīsi**, **rīsum**, **2** смяяцца з, насміхацца з, кпіць з
ars, **artis** *f* 1) мастацтва; 2) навука
artĭfex, **ĭcis** умелы, майстэрскі, майстравіты
artĭfex, **ĭcis** *m* майстар, мастак, творца
artista, **ae** *m* студэнт або выкладчык факультэта вольных мастацтваў
artus, **ūs** *m* сустаў, член, *pl*. цела
arx, **arcis** *f* крэпасць, крэмль, акропаль
as, **assis** *m* ас, *дробная рымская манета*
Ascanius, **i** *m* Асканій, *сын Энея*, *заснавальнік Альба-Лонгі*
a-scendo, **scendi**, **scensum**, **3** 1) падымацца, узносіцца, узыходзіць, узбірацца, забірацца, караскацца, узлазіць; 2) браць штурмам
ascensio, **ōnis** *f* узнясенне, ушэсце, падыманне, пад'ём
ascio, **4** прымаць у якасці саюзніка
Asia, **ae** *f* Азія
asĭnus, **i** *m* асёл
aspectus, **ūs** *m* 1) позірк, погляд; 2) від
asper, **ĕra**, **ĕrum** 1) няроўны; 2) цяжкі, непрыемны, суровы
aspĕre цяжка, непрыемна, сурова, варожа
a-spĭcio, **spexi**, **spectum**, **3** бачыць, заўважаць
as-porto, **1** забіраць, зводзіць
as-sentior, **sensus sum**, **4** пагаджацца
assiduus, **a**, **um** 1) руплівы, дбайны, нястомны; 2) працяглы
as-signo, **1** 1) падпісаць; 2) паставіць пячатку; 3) абазначыць
as-sisto, **stĭti**, – , **3** стаяць поруч, прысутнічаць
assue-făcio, **fēci**, **factum**, **3** прывучаць, прывучваць
as-sūmo, **sumpsi**, **sumptum**, **3** 1) браць, прымаць; 2) прэтэндаваць
a-stringo (asstringo), **nxi**, **ctum**, **3** абавязваць
astrum, **i** *n* зорка
asy̆lum, **i** *n* прыстанішча, прытулак
at аднак, але, ж, жа
Athēnae, **ārum** *f*, *pl*. *t*. Афіны, *горад у Грэцыі*
Atheniensis, **is** *m* афінянін
atheus, **i** *m* бязбожнік, атэіст
Atilius, **i** *m* Атылій, *рымскае імя*
atque і, а таксама
atrium, **i** *n* пакой, дом, хата
atrocĭter бязлітасна
atrox, **ōcis** 1) жахлівы, жудасны, страшэнны; 2) люты, жорсткі
attămen аднак жа, усё ж
attente напружана, уважліва
attentus, **a**, **um** напружаны, уважлівы
Attĭca, **ae** *f* Атыка, *вобласць у Грэцыі*
Attĭcus, **i** *m* Атык, *сябра Цыцэрона*
at-tingo, **tĭgi**, **tactum**, **3** 1) дакранацца, датыкацца; 2) дасягаць
at-tribuo, **tribui**, **tribūtum**, **3** 1) прыдаваць; 2) даваць
auctor, **ōris** *m* 1) дарадчык, натхняльнік, кіраўнік; 2) творца; 3) віноўнік, ініцыятар
auctorĭtas, **ātis** *f* 1) значнасць; 2) улада
audax, **ācis** бясстрашны, адважны, смелы
audeo, **ausus sum**, **2** асмельвацца
audio, **4** слухаць, чуць
au-fĕro, **abstŭli**, **ablātum**, **auferre** 1) аднімаць, адымаць; 2) зносіць
Aufīdus, **i** *m* Аўфід, *рака ў Апуліі* (*Італія*)

augeo, **auxi**, **auctum**, **2** 1) павялічваць, пабольшваць; 2) умацоўваць; 3) садзейнічаць

Augustīnus, **i** *m* Аўгусцін, *адзін з галоўных хрысціянскіх пісьменнікаў і багасловаў*

Augustus, **a**, **um** 1) жнівеньскі; 2) які (што) адносіцца да Аўгуста

Augustus, **i** *m* Аўгуст, *мянушка Актавіяна* («*высокі*, *свяшчэнны*, *вялікі*»), *якая перайшла на ўсіх наступных імператараў*

aura, **ae** *f* 1) паветра; 2) подых, павеў; 3) дыханне

Aurelius, **i** *m* Аўрэлій, *рымскае імя*

aureus, **a**, **um** залаты

auris, **is** *f* вуха

aurum, **i** *n* 1) золата; 2) грошы

auster, **tri** *m* 1) паўднёвы вецер; 2) поўдзень

aut або

autem а, аднак, але

autumnus, **i** *n* восень

auxiliātus, **ūs** *m* аказанне дапамогі

auxilior, **1** дапамагаць, памагаць

auxilium, **i** *n* дапамога; *pl*. дапаможнае войска

avaritia, **ae** *f* прагнасць, прагавітасць, хцівасць

avidĭtas, **ātis** *f* прагнасць, прагавітасць, хцівасць

avis, **is** *f* птушка

Bb

Babel, **ēlis** *f* = **Babўlon**, **ōnis** *f* Вавілон, *горад і царства на поўдні Міжрэчча*

balneum, **i** *n* лазня, ванна

baptisma, **ătis** *n* хрышчэнне

barba, **ae** *f* барада

barbărus, **a**, **um** варварскі, чужаземны, іншаземны

barbărus, **i** *m* варвар, чужаземец, іншаземец

basium, **i** *n* пацалунак

Bassa, **ae** *f* Баса, *жаночае імя*

beātus, **a**, **um** 1) шчаслівы; 2) блажэнны

Belgae, **ārum** *m*, *pl. t.* бельгі, *гальскае племя*

bellicōsus, **a**, **um** ваяўнічы

bello, **1** ваяваць

bellum, **i** *n* вайна

bellus, **a**, **um** мілы, прывабны, цудоўны

bene добра

bene-dīco, **dixi**, **dictum**, **3** 1) хваліць; 2) благаслаўляць

benedictum, **i** *n* 1) пахвала; 2) благаславенне

benedictus, **a**, **um** благаславенны, благаславёны

beneficium, **i** *n* 1) дабро, добры ўчынак, спрыянне, дабрадзейства, паслуга; 2) дар; 3) літасць, міласць, ласка

benevolentia, **ae** *f* 1) прыхільнасць, добразычлівасць; 2) ласка

benigne гасцінна, ветліва, сардэчна, прыветліва

benignus, **a**, **um** прыветлівы, ветлівы

bestia, **ae** *f* жывёла (дзікая), звер

Bethlĕhem (*indecl*.) Віфлеем, *горад у Палесціне*

bibo, **bibi**, – , **3** піць

bis двойчы, удвайне, удвая

bitūmen, **ĭnis** *n* асфальт

blandimentum, **i** *n* 1) ліслівасць; 2) пяшчотнасць; 3) прывабнасць

blanditia, **ae** *f* 1) лісьлівасць; 2) ласка; 3) прывабнасць

Boeotia, **ae** *f* Беотыя, *вобласць у Грэцыі*

bonum, **i** *n* 1) дабро, шчасце, карысць; 2) *pl*. маёмасць

bonus, **a**, **um** 1) добры; 2) высакародны, шляхетны

bos, **bovis** *m*, *f* бык, карова

brachium, **i** *n* рука

brevi хутка, неўзабаве

brevis, **e** кароткі
Britannia, **ae** *f* Брытанія
Britannus, **i** *m* брытанец
bruma, **ae** *f* 1) зімовае сонцастаянне; 2) зімовы холад
Brutus, **i** *m* Брут, *рымскае імя*
bublus = **bubŭlus**, **a**, **um** бычыны, каровін
bucca, **ae** *f* шчака
bursa, **ae** *f* інтэрнат, *месца*, *дзе жылі студэнты*

Cc

C. = **Gajus**
cado, **cecĭdi**, **casum**, **3** 1) падаць; 2) гінуць
caduceum, **i** *n* кадуцэй, *жазло Меркурыя*
caeco, **1** асляпляць
caecus, **a**, **um** 1) сляпы, невідушчы; 2) цёмны
caedes, **is** *f* 1) забойства, умярцвенне; 2) разня, збіванне
caedo, **cecīdi**, **caesum**, **3** 1) рэзаць, забіваць; 2) разбіваць ушчэнт
caelestis, **e** нябесны
caelum, **i** *n* неба
caementum, **i** *n* камень, шчэбень, друз
Caere *n* (*indecl*.) Цэрэ, *горад у Этрурыі*
Caeretāni, **ōrum** *m*, *pl. t.* жыхары горада Цэрэ
caeruleus, **a**, **um** сіні, блакітны
Caesar, **ăris** *m* Цэзар, *рымскі палкаводзец і палітычны дзеяч*
Cajus (= Gajus), **i** *m* Гай, *рымскае імя*
Calchas, **antis** *m* Калхас (Калхант), *прадракальнік у лагеры грэкаў каля Трої*
calĭdus, **a**, **um** 1) гарачы; 2) палкі
calix, **ĭcis** *m* кубак, бакал, келіх
callĭdus, **a**, **um** 1) умелы; 2) хітры; 3) спрытны
Calypso, **ūs** *f* Каліпса, *дачка Атланта* (*паводле іншых крыніц – Акіяна*), *німфа вострава Агігія*, *у якой Адысей заставаўся 7 гадоў*
Camillus, **i** *m* Каміл, *рымскае імя*
campus, **i** *m* 1) поле, раўніна; 2) поле бітвы
candidātus, **a**, **um** 1) белы, бліскучы; 2) ясны
candidātus, **i** *m* прэтэндэнт
canis, **is** *m*, *f* сабака
Cannae, **ārum** *f*, *pl. t.* Каны, *горад у Апуліі* (*Італія*)
cano, **cecĭni**, **cantum**, **3** 1) апавядаць, расказваць; 2) апяваць, усхваляць, услаўляць, славіць
canonista, **ae** *m* студэнт-правазнавец
canor, **ōris** *m* 1) спяванне; 2) гук
cantor, **ōris** *m* спявак
cantus, **ūs** *m* 1) спяванне; 2) мелодыя; 3) песня
canus, **a**, **um** сівы
capella, **ae** *f* казуля
Capella, **ae** *f* Капела, *зорка*
capillus, **i** *m* волас
capio, **cepi**, **captum**, **3** 1) браць; 2) авалодваць, захопліваць; 3) прымаць; 4) набываць; 5) прыцягваць
Capitolīnus, **a**, **um** капіталійскі
Capitolium, **i** *n* Капітолій, *адзін з сямі ўзгоркаў Рыма*
captīvus, **i** *m* палонны
capto, **1** 1) лавіць; 2) дабівацца
caput, **ĭtis** *n* 1) галава; 2) сталіца; 3) глава, раздзел
careo, **carui**, **caritūrus**, **2** 1) быць свабодным, быць вольным; 2) не мець, быць пазбаўленым
carĭtas, **ātis** *f* 1) дарагоўля; 2) недахоп, нястача; 3) павага, пашана; 4) любімая істота
carmen, **ĭnis** *n* 1) верш, паэма, песня; 2) загадка
caro, **carnis** *f* мяса, плоць

carpo, **carpsi**, **carptum**, **3** 1) збіраць; 2) ірваць, зрываць
Carthaginiensis, **is** *m* карфагенянін
Carthāgo, **ĭnis** *f* Карфаген, *горад на паўночным узбярэжжы Афрыкі*
carus, **a**, **um** дарагі, прыязны, мілы
Casca, **ae** *m* Каска, *рымскае імя*
caseus, **i** *m* сыр
Cassius, **i** *m* Касій, *рымскае імя*
cassus, **a**, **um** 1) пусты; 2) бясплодны; 3) нікчэмны
castellum, **i** *n* лагер, умацаванне, крэпасць, цытадэль
castra, **ōrum** *n*, *pl. t.* лагер; c. ponĕre – разбіць лагер
casŭla, **ae** *f* хаціна
casus, **ūs** *m* 1) падзенне; 2) гібель; 3) выпадак, выпадковасць
catēna, **ae** *f* ланцуг, кайданы
catholĭcus, **a**, **um** усеагульны, сусветны, усяленскі
Catilīna, **ae** *m* Катыліна, *арганізатар змовы*, *якую выкрыў консул Цыцэрон у 63 г. да н. э.*
Cato, **ōnis** *m* Катон, *рымскае імя*
Catullus, **i** *m* Катул, *рымскі паэт*
catŭlus, **i** *m* дзіцяня
Caucăsus, **i** *m* Каўказ, *геаграфічны рэгіён на мяжы Еўропы і Азіі*
cauda, **ae** *f* хвост
cauneae, **ārum** *f*, *pl. t.* каўнскія фігі
causā (+ *gen.*, *постпазітыўна*) для, дзеля, з-за
causa, **ae** *f* 1) прычына; quā de causā – з той прычыны; 2) справа (судовая)
cavea, **ae** *f* 1) клетка; 2) упадзіна, поласць, заглыбленне
caveo, **cavi**, **cautum**, **2** 1) бараніць; 2) клапаціцца; 3) прадугледжваць, прадбачваць; 4) сцерагчыся, хавацца
cavo, **1** 1) выдзёўбваць, рабіць заглыбленне, капаць; 2) падмываць
cedo, **cessi**, **cessum**, **3** 1) ісці; 2) уступаць
celĕber, **bris**, **bre** славуты, знакаміты, папулярны, вядомы
celĕbro, **1** 1) часта наведваць; 2) святкаваць; 3) рабіць агульнавядомым
celer, **ĕris**, **ĕre** хуткі, скоры
celerĭtas, **ātis** *f* скорасць, хуткасць, шпаркасць
celerĭter хутка, скора, шпарка
cella, **ae** *f* кладоўка, камора
celsus, **a**, **um** 1) высокі; 2) раскошны; 3) знакаміты
Celtae, **ārum** *m*, *pl. t.* кельты, *племя*, *якое рымляне назвалі галамі*
cena, **ae** *f* абед
ceno, **1** абедаць
censeo, **nsui**, **nsum**, **2** 1) лічыць; 2) ацэньваць, рабіць ацэнку; 3) выказваць меркаванне, раіць, радзіць
censor, **ōris** *m* 1) цэнзар, *адзін з двух вышэйшых магістратаў Рыма*; 2) строгі крытык
centaurus, **i** *m* кентаўр, цэнтаўр
centum сто
centuria, **ae** *f* цэнтурыя, *атрад*, *які складаўся спачатку са 100*, *пасля з 60 чалавек*
Cereālis, **e** 1) які (што) адносіцца да Цэрэры; 2) хлебны
Ceres, **ĕris** *f* Цэрэра, *багіня земляробства*
cerno, **crevi**, **cretum**, **3** 1) заўважаць; 2) распазнаваць; 3) пазнаваць; 4) вырашаць
certāmen, **ĭnis** *n* 1) бой, бітва; 2) спаборніцтва, змаганне; 3) спрэчка
certatio, **ōnis** *f* 1) спаборніцтва; 2) сварка; 3) спрэчка
certe напэўна, прынамсі, дакладна
certo, **1** 1) біцца; 2) спаборнічаць; 3) спрачацца
certus, **a**, **um** надзейны, дакладны, сапраўдны, вызначаны; facĕre certiōrem – паведамляць; faci certior – даведвацца; pro certo – напэўна, з упэўненасцю

cerva, **ae** *f* самка аленя, аленіха
cesso, **1** 1) марудзіць, бяздзейнічаць; 2) спыняць
cetĕrum урэшце, зрэшты, акрамя таго
cetĕrus, **a**, **um** 1) астатні; 2) іншы
character, **ēris** *m* 1) своеасаблівасць; 2) знак; 3) характар
Christiānus, **a**, **um** хрысціянскі
Christiānus, **i** *m* хрысціянін
Christus, **i** *m* Хрыстос
cibus, **i** *m* ежа
Cicĕro, **ōnis** *m* Цыцэрон, *рымскі прамоўца*
Cimbri, **ōrum** *m*, *pl. t.* кімбры, *германскае племя*
Cineas, **ae** *m* Цынэй (Кінэас), *сябра і паверанны Піра*
cingo, **cinxi**, **cinctum**, **3** 1) акружаць, абкружаць; 2) апяразваць, абвіваць
cinis, **ĕris** *m* попел, пыл, прах
Circe, **es** *f* Кірка (Цырцэя), *німфа-чарадзейка*, *у якой на працягу года жыў Адысей са спадарожнікамі*
circenses, **ium** *m*, *pl. t.* цыркавыя відовішчы
circensis, **e** цыркавы
circĭter каля, прыблізна
circum (+ *acc.*) вакол
circum-do, **dĕdi**, **dătum**, **1** 1) размяшчаць кругом, расстаўляць кругом; 2) акружаць, абкружаць, стаяць навокал; 3) абвязваць, перавязваць
circum-eo, **ii**, **ĭtum**, **īre** 1) абыходзіць; 2) наведваць; 3) замоўчваць
circum-fulgeo, **fulsi**, **fulsum**, **2** азараць, асвечваць вакол
circum-sĭlio, – , – , **4** скакаць вакол
circum-sto, **stĕti**, – , **1** 1) стаяць вакол; 2) абложваць
circum-vĕnio, **vēni**, **ventum**, **4** 1) акружаць, абкружаць; 2) абложваць
circus, **i** *m* 1) круг; 2) цырк
Cisalpīnus, **a**, **um** цызальпійскі, *які* (*што*) *знаходзіцца*, *жыве на гэтым баку Альпійскіх гор* (*на поўдзень ад іх*)
citer, **tra**, **trum** які (што) знаходзіцца на гэтым баку
citerior, **ius** (*gen.* citeriōris) які (што) знаходзіцца на гэтым баку, найбліжэйшы
cithāra, **ae** *f* кіфара, *струнны музычны інструмент*, *разнавіднасць ліры*
citharista, **ae** *m* кіфарыст
cito хутка
citra (+ *acc.*) на гэтым баку
civīlis, **e** грамадзянскі
civis, **is** *m*, *f* грамадзянін, грамадзянка
civĭtas, **ātis** *f* 1) горад; 2) дзяржава; 3) грамадства; 4) абшчына
clades, **is** *f* шкода, урон, страта, параза
clam тайна, патаемна
clamo, **1** 1) абвяшчаць; 2) крычаць, шумець, гаманіць, галасіць, усклікаць
claresco, **cui**, – , **3** станавіцца ясным, светлым, славутым
clarĭtas, **ātis** *f* 1) бляск, слава; 2) пашана
claritūdo, **ĭnis** *f* 1) яркасць; 2) яскравасць, слава
clarus, **a**, **um** 1) вядомы, знакаміты; 2) светлы, ясны
classis, **is** *f* 1) флот; 2) разрад, клас
Claudius, **i** *m* Клаўдзій, *рымскае імя*
claudo, **clausi**, **clausum**, **3** зачыняць
clavis, **is** *f* ключ
clavum, **i** *n* пурпуровая паласа на туніцы
clementia, **ae** *f* 1) літасць, паблажлівасць, лагоднасць; 2) памяркоўнасць
Cleopātra, **ae** *f* Клеапатра, *жаночае імя*
cliens, **entis** *m* кліент, *асоба*, *якая знаходзіцца ў залежнасці ад патрона і карыстаецца яго апекай*
clipeus, **i** *m* шчыт
clivus, **i** *m* 1) схіл, адхон, скат; 2) узгорак

cloāca, **ae** *f* 1) клаака, *крыты канал для сцёку нечыстотаў*; 2) чэрава
cluso = **clauso** (*гл.* **claudo**)
Clymĕna (**Clymĕne**), **ae** *f* Клімена, *дачка Акіяна і Фетыды*
Clytaemnestra, **ae** *f* Клітэмнестра, *жонка Агамемнана*
co-arguo, **gui**, **gūtum**, **3** 1) даводзіць; 2) выкрываць; 3) абвяргаць
coctĭlis, **e** абпалены
codicillus, **i** *m* дадатак да завяшчання
Codrus, **i** *m* Кодр, *афінскі цар*
coelum, **i** *n* = **caelum**
co-eo, **ii**, **ĭtum**, **īre** 1) сыходзіцца, сходзіцца, збірацца; 2) спалучацца
Coeparius, **i** *m* Цэпарый, *рымскае імя*
coepi, **coeptum**, **coepisse** пачынаць, пачынацца (§ 79, п. 7а)
co-ërceo, **cui**, **cĭtum**, **2** 1) спыняць, стрымліваць; 2) утаймоўваць, уціхамірваць
cogitatio, **ōnis** *f* 1) роздум, развага, разважанне; 2) мысленне; 3) думка
cognāta, **ae** *f* сваячка
cognatio, **ōnis** *f* 1) роднасць, сваяцкасць, сваяцтва; 2) сваякі
cognōmen, **ĭnis** *n* імя, мянушка
co-gnosco, **gnōvi**, **gnĭtum**, **3** 1) вывучаць, пазнаваць, спазнаваць, даведвацца, знаёміцца; 2) разведваць
cogo, **coēgi**, **coactum**, **3** 1) збіраць; 2) прымушаць; 3) прыгаворваць (ad mortem – да смерці)
cohors, **ortis** *f* кагорта, *дзясятая частка легіёна*
Colchi, **ōrum** *m*, *pl. t.* колхі, *жыхары Калхіды*, *краіны на захадзе сучаснай Грузіі*
col-laudo, **1** хваліць, усхваляць
collēga, **ae** *m* калега, *сумесна абраны таварыш па дзяржаўнай службе*
col-lĭgo, **lēgi**, **lectum**, **3** збіраць
collis, **is** *m* узгорак, пагорак, груд, гара
col-lŏco, **1** змяшчаць, размяшчаць, расстаўляць, ставіць
colo, **colui**, **cultum**, **3** 1) апрацоўваць; 2) клапаціцца, турбавацца; 3) шанаваць, пакланяцца, служыць
colonia, **ae** *f* калонія
colōnus, **i** *m* земляроб, селянін
color, **ōris** *m* колер
coma, **ae** *f* волас
com-būro, **bussi**, **bustum**, **3** спальваць
com-ĕdo, **ēdi**, **ēsum (essum)**, **3** есці, з’ядаць, праядаць
comes, **ĭtis** *m* спадарожнік
comitia, **ōrum** *n*, *pl. t.* каміцыі, *народны сход*; comitia habēre – праводзіць народны сход
com-mendo, **1** 1) рэкамендаваць; 2) даручаць, давяраць
com-meo, **1** прыходзіць, праходзіць
commercium, **i** *n* гандаль
com-minuo, **minui**, **minūtum**, **3** 1) ламаць; 2) скарачаць, памяншаць
com-mitto, **mīsi**, **missum**, **3** 1) зводзіць; 2) пачынаць; 3) уступаць (у бітву); proelium (pugnam) c. – распачаць (даць) бой; 4) даручаць, давяраць
commŏdum, **i** *n* карысць, выгада
com-mŏveo, **mōvi**, **mōtum**, **2** 1) рухаць; 2) прымушаць, заахвочваць, узбуджаць, узрушваць
com-munĭco, **1** рабіць агульным, злучаць, спалучаць
com-mūnio, **1** паведамляць
commūnis, **e** агульны
communĭtas, **ātis** *f* абшчына, згуртаванне
com-mūto, **1** змяняць, ператвараць
compar, **ăris** роўны
com-păro, **1** 1) рыхтаваць, 2) параўноўваць, зраўноўваць
com-pello, **pŭli**, **pulsum**, **3** 1) збіраць; 2) гнаць; 3) прымушаць
com-pĕrio, **pĕri**, **pertum**, **4** 1) ведаць; 2) пазнаваць
com-pĕto, **petīvi**, **petītum**, **3** 1) дабівацца; 2) накіроўвацца; 3) належаць; 4) адносіцца

com-plector, **plexus sum**, **3** 1) абнімаць, абдымаць; 2) разумець
com-pleo, **plēvi**, **plētum**, **2** 1) напаўняць, запаўняць; 2) закідваць; 3) выконваць
complūres, **a** шматлікія
com-pōno, **posui**, **posĭtum**, **3** 1) утвараць, ствараць; 2) спыняць; 3) параўноўваць
com-prehendo, **ndi**, **nsum**, **3** 1) лавіць, схопліваць; 2) успрымаць, разумець
com-pŭto, **1** лічыць, падлічваць
con-cēdo, **cessi**, **cessum**, **3** 1) ісці, адыходзіць; 2) саступаць; 3) дазваляць; 4) даваць
con-celĕbro, **1** 1) святкаваць; 2) праслаўляць
concilio, **1** 1) злучаць, спалучаць; 2) устройваць; 3) набываць, здабываць
concilium, **i** *n* нарада, савет, сустрэча
concĭto, **1** рухаць; equum c. – прышпорыць каня
concordia, **ae** *f* згода
Concordia, **ae** *f* Канкордыя, *багіня згоды*
concordĭter згодна, аднадушна
concubĭtus, **ūs** *m* сумеснае жыццё, савакупленне
con-cupisco, **cupīvi**, **cupītum**, **3** жадаць, хацець, прагнуць
con-curro, **curri**, **cursum**, **3** сыходзіцца, збягацца, сутыкацца, сустракацца
condicio, **ōnis** *f* умова
condignus, **a**, **um** 1) дастойны, варты; 2) адпаведны, прыдатны
con-do, **dĭdi**, **dĭtum**, **3** 1) засноўваць, асноўваць; ab urbe condĭtā – ад заснавання горада; 2) збіраць; 3) захоўваць, хаваць
con-dūco, **duxi**, **ductum**, **3** 1) збіраць, сцягваць; 2) арандаваць; 3) купляць
con-fĕro, **contŭli**, **collātum**, **conferre** 1) зводзіць, злучаць, спалучаць; 2) зносіць, заносіць; 3) садзейнічаць, пасадзейнічаць; 4) параўноўваць
con-fĭcio, **fēci**, **fectum**, **3** 1) рабіць; 2) заканчваць; 3) забіваць; *pass*. гінуць; 4) знясільваць
confidentia, **ae** *f* 1) давер; 2) упэўненасць; 3) самаўпэўненасць
con-fīgo, **fixi**, **fixum**, **3** працінаць
con-firmo, **1** 1) сцвярджаць, пацвярджаць; 2) падтрымліваць; 3) умацоўваць; 4) даказваць, даводзіць
con-fiteor, **fessus sum**, **2** 1) прызнаваць; 2) спавядацца
con-fŏdio, **fōdi**, **fossum**, **3** паражаць, ударадь, пранізваць, працінаць
conformĭter падобна
confractio, **ōnis** *f* знішчэнне, разбурэнне
con-fringo, **frēgi**, **fractum**, **3** ламаць, знішчаць
con-fundo, **fūdi**, **fūsum**, **3** 1) ліць; 2) сыпаць; 3) аб’ядноўваць; 4) перамешваць
con-fūto, **1** 1) стрымліваць; 2) памяншаць, змяншаць; 3) абвяргаць
con-glorifĭco, **1** разам праслаўляць
con-grĕgo, **1** збіраць
con-ĭcio, **jēci**, **jectum**, **3** 1) скідаць, скідваць, кідаць; 2) звяртаць; se c. – кідацца, накіроўвацца
conjectūra, **ae** *f* меркаванне, здагадка, дапушчэнне; conjectūrā sequi – рабіць дапушчэнне, меркаваць
conjĭcio = **conicio**
con-junctim разам
con-jungo, **junxi**, **junctum**, **3** далучаць, злучаць, спалучаць
conjunx, **jŭgis** *m*, *f* муж, жонка
conjuratio, **ōnis** *f* змова
conjurātor, **ōris** *m* змоўшчык
conjurātus, **i** *m* змоўшчык
con-jūro, **1** змаўляцца, складаць змову
conor, **1** спрабаваць
con-scendo, **scendi**, **scensum**, **3** падымацца, узыходзіць

con-sĕcro, **1** 1) прысвячаць; 2) асвячаць; 3) абагаўляць
con-sĕntio, **sensi**, **sensum**, **4** 1) згаджацца, пагаджацца; 2) згаворвацца, дамаўляцца, змаўляцца
consequenter бесперапынна, паслядоўна; sic c. – і так далей
con-sĕquor, **secūtus sum**, **3** 1) ісці следам; 2) пераследаваць; 3) наступаць
con-servo, **1** 1) захоўваць, хаваць; 2) ахоўваць, захоўваць; 3) трымацца, выконваць
con-sĭdeo, **sēdi**, **sessum**, **2** 1) сядзець; 2) сяліцца, засяляць
consiliarius, **i** *m* дарадчык
consilium, **i** *n* 1) задума, намер, план; 2) парада; 3) праніклівасць, разважлівасць; 4) рашэнне; c. capĕre – прымаць рашэнне; 5) савет, нарада
consimĭlis, **e** зусім падобны
con-sisto, **stĭti**, – , **3** 1) заключацца, складацца; 2) спыняцца, затрымлівацца
con-sōlor, **1** 1) суцяшаць; 2) змякчаць, памякчаць
conspectus, **ūs** *m* 1) выгляд; esse in conspectu – быць перад вачыма; 2) позірк; 3) агляд
con-spĭcio, **spexi**, **spectum**, **3** бачыць, заўважаць
con-spĭcor, **1** бачыць, заўважаць
constantia, **ae** *f* цвёрдасць, непахіснасць, пастаянства
con-stituo, **stitui**, **stitūtum**, **3** 1) ставіць; 2) вырашаць; 3) прызначаць; 4) упарадкоўваць
con-sto, **stĭti**, – , **1** 1) стаяць цвёрда; 2) грунтавацца; 3) складацца; *impers*. constat – вядома
con-struo, **struxi**, **structum**, **3** будаваць, збудоўваць
consubstantiālis, **e** адзінасутны
con-suesco, **suēvi**, **suētum**, **3** 1) прывыкаць, прызвычайвацца, мець звычку; 2) прывучаць, прывучваць
consuetūdo, **ĭnis** *f* звычай, звычка
consul, **ŭlis** *m* консул
consulātus, **ūs** *m* консульская годнасць (званне), консульства
consŭlo, **sului**, **sultum**, **3** 1) (+ *dat*.) клапаціцца; 2) дзейнічаць; 3) абыходзіцца; 4) пытацца, запытваць, пытаць; 5) раіцца; 6) прымаць рашэнне
con-sūmo, **sumpsi**, **sumptum**, **3** 1) есці, з’ядаць; 2) знішчаць, страчваць, траціць, вычэрпваць, выдаткоўваць, аслабляць
con-surgo, **surrexi**, **surrectum**, **3** падымацца, паднімацца, уставаць
con-temno, **tempsi**, **temptum**, **3** грэбаваць, не звяртаць увагі
contemplatio, **ōnis** *f* разглядванне, разважанне
con-tendo, **tendi**, **tentum**, **3** 1) нацягваць; 2) накіроўвацца; 3) спаборнічаць, змагацца
contermĭnus, **a**, **um** які (што) прымыкае, суседні
con-tĕro, **trīvi**, **trītum**, **3** 1) церці; 2) мучыць, катаваць; 3) траціць
contiguus, **a**, **um** які (што) прымыкае, суседні
contĭnens, **entis** *f* кантынент, мацярык
continenter бесперапынна, безупынна, няспынна
con-tĭneo, **tinui**, **tentum**, **2** 1) ахоўваць, захоўваць; 2) стрымліваць; 3) абмяжоўваць; 4) утрымліваць
continuus, **a**, **um** бесперапынны, безупынны, няспынны
contio, ōnis *f* збор
contra (+ *acc*.) супраць
con-trăho, **traxi**, **tractum**, **3** 1) збіраць, злучаць, спалучаць; 2) прычыняць
controversia, **ae** *f* спрэчка
contubernium, **i** *n* брацтва, карпарацыя, цэх, аб’яднанне рамеснікаў
contumeliōsus, **a**, **um** абразлівы, зняважлівы
con-turbo, **1** 1) прыводзіць у беспарадак; 2) змешваць; 3) блытаць

conubium, **i** *n* шлюб
con-valesco, **valui**, – , **3** ачуньваць
con-vĕnio, **vēni**, **ventum**, **4** 1) збірацца; 2) звяртацца; 3) падыходзіць, адпавядаць *impers*. convĕnit – вырашана, належыць
con-vinco, **vīci**, **victum**, **3** 1) выкрываць, выяўляць; 2) даказваць, даводзіць; 3) абвяргаць
convivium, **i** *n* банкетаванне, банкет, бяседа, баль, разгул, баляванне
con-vŏco, **1** склікаць, запрашаць
copia, **ae** *f* мноства, запас, колькасць, *pl*. войска
coquo, **coxi**, **coctum**, **3** 1) варыць; 2) сушыць; 3) абпальваць
cor, **cordis** *n* сэрца
coram (+ *abl*.) пры, у прысутнасці
Corinthus, **i** *f* Карынф, *горад у Грэцыі*; Corinthi – у Карынфе
Coriolānus, **i** *m* Карыялан, *рымскае імя*
Cornelia, **ae** *f* Карнэлія, *рымскае імя*
Cornelius, **i** *m* Карнэлій, *рымскае імя*
cornu, **ūs** *n* 1) рог; 2) фланг, крыло
corōna, **ae** *f* вянок
corpus, **ŏris** *n* цела
cor-rĭpio, **ripui**, **reptum**, **3** 1) хапаць, хватаць, захопліваць; 2) ахопліваць, ахапляць
cor-rumpo, rūpi, ruptum, 3 псаваць
cor-ruo, **rui**, – , **3** 1) абрушвацца, падаць; 2) сутыкацца; 3) гінуць
corusco, **1** мігаць, мігацець, мігцець, бліскаць, бліскацець
cotidiānus, **a**, **um** штодзённы
cotidie штодзень, штодзённа, штодня
Crassus, **i** *m* Крас, *рымскае імя*
creatio, **ōnis** *f* 1) выбранне, назначэнне; 2) тварэнне
creatūra, **ae** *f* тварэнне, стварэнне
creber, **bra**, **brum** часты
credo, **credĭdi**, **credĭtum**, **3** верыць, давяраць
cremo, **1** спальваць
creo, **1** 1) абіраць, выбіраць, прызначаць; 2) ствараць; 3) нараджаць, спараджаць
Creon, **ōnis (ontis)** *m* Крэонт, *цар Фіваў*
cresco, **crevi**, **cretum**, **3** 1) вырастаць, расці; 2) узмацняцца
Creta, **ae** *f* Крыт, *востраў*
Crispus, **i** *m* Крысп, *рымскае імя*
Croesus, **i** *m* Крэз, *цар Лідзіі*
cruciātus, **ūs** *m* мучэнне, катаванне
crucifīgo, **fixi**, **fixum**, **3** распінаць на крыжы, укрыжоўваць
crucio, **1** катаваць, распінаць, раскрыжоўваць
crudēlis, **e** бязлітасны
crudelĭtas, **tātis** *f* бязлітаснасць, лютасць, жорсткасць
cruento, **1** 1) крывавіць; 2) раніць
cruentus, **a**, **um** крывавы, бязлітасны, люты, жорсткі
crus, **cruris** *n* галёнка
cubicŭlum, **i** *n* пакой, спальня
culmen, **ĭnis** *n* верх, верхавіна
culpa, **ae** *f* віна
cultus, **ūs** *m* 1) догляд, апрацоўка; 2) шанаванне, культ
cum (+ *ind*./*conj*.) 1) калі, пасля таго як, у той час як; 2) таму што, бо, так як; 3) хоць, хаця
cum (+ *abl*.) з (*кім-небудзь*)
Cumae, **ārum** *f pl. t.* Кумы, *горад на поўдні Італіі*
cumŭlo, **1** складаць, складваць, сабіраць
cumŭlus, **i** *m* куча, груда
cunabŭla, **ōrum** *n*, *pl. t.* калыска
cunctor, **1** марудзіць, вагацца
cunctus, **a**, **um** увесь, цэлы
cupidĭtas, **ātis** *f* жаданне, цяга, імкненне, прага
Cupīdo, **ĭnis** *m* Купідон, *бог кахання, сын Венеры*
cupio, **cupīvi**, **cupītum**, **3** жадаць, імкнуцца

cupressus, **i** *f* кіпарыс
cur чаму
cura, **ae** *f* 1) клопат; 2) нагляд; 3) стараннасць
curia, **ae** *f* курыя, *будынак сената*
Curiatii, **ōrum** *m*, *pl. t.* Курыяцыі, *альбанскі род, да якога належалі тры браты Курыяцыі, пераможаныя братамі Гарацыямі*
Curiatius, **i** *m* Курыяцый, *рымскае імя*
curo, **1** (+ *acc.*) 1) клапаціцца, турбавацца; 2) распараджацца; 3) лячыць
curro, **cucurri**, **cursum**, **3** 1) бегчы; 2) плыць; 3) ездзіць; 4) спяшацца
currus, **ūs** *m* калясніца
cursus, **ūs** *m* 1) бег, гонкі, ска́чкі; 2) кірунак; 3) шлях; 4) цячэнне; 5) рух; 6) язда
custodia, **ae** *f* 1) варта, каравул, пост; 2) турма, астрог
custōdio, **4** 1) ахоўваць, сцерагчы, пільнаваць; 2) захоўваць, наглядаць
custos, **ōdis** *m* хавальнік, вартаўнік, сторaж, наглядчык
Cydnus, **i** *m* Кідн, *рака ў Кілікіі* (*Грэцыя*)
cylindrus, **i** *m* цыліндр, валік
Cyprus, **i** *f* Кіпр, *востраў*
Cyrīnus, **i** *m* Квірыній, *рымскі намеснік у Сірыі*
Cyrus, **i** *m* Кір; C. Minor – Кір Малодшы, *персідскі царэвіч, сын Дарыя*

Dd

Daedălus, **i** *m* Дэдал, *бацька Ікара, будаўнік лабірынта на Крыце*
damno, **1** асуджваць, абвінавачваць
damnum, **i** *n* шкода, урон, страта
Damon, **ōnis** *m* Дамон, *афінскі музыкант*
Daphne, **es** *f* Дафна, *німфа, ператвораная ў лаўр*
Darēus, **i** *m* Дарый, *персідскі цар*
Daunus, **i** *m* Даўн, *міфічны цар Апуліі* (*Італія*)
David *m* (*indecl.*) Давід, *старазапаветнае імя*
de (+ *abl.*) з, з-за, на, наконт, пра, аб
dea, **ae** *f* багіня
debeo, **debui**, **debĭtum**, **2** быць павінным
debĭtor, **ōris** *m* даўжнік
debĭtum, **i** *n* доўг, запазычанасць
de-cēdo, **cessi**, **cessum**, **3** 1) адыходзіць, зыходзіць, пайсці; de vitā d. – паміраць; 2) паміраць
decem дзесяць
decemvir, **i** *m* дэцэмвір, *член цэнтральнага заканадаўчага органа з 10 чалавек*; *член калегіі дзесяці*
deceo, **ui**, – , **2** 1) падыходзіць, належаць; 2) быць вартым; *impers.* decet – належыць, падыходзіць, пасуе
de-cerno, **crēvi**, **crētum**, **3** 1) рашаць, прымаць рашэнне, вырашаць; 2) прызначаць
decĭmus, **a**, **um** дзясяты
de-cĭpio, **cēpi**, **ceptum**, **3** падманваць, ашукваць, зводзіць
de-clāro, **1** заяўляць, аб'яўляць, абвяшчаць
de-curro, **curri**, **cursum**, **3** 1) збягаць, спускацца; 2) праходзіць
decus, **ŏris**, *n* 1) аздабленне; 2) гонар, слава
de-do, **dĭdi**, **dĭtum**, **3** аддаваць, перадаваць; se d. – здавацца
de-dūco, **duxi**, **ductum**, **3** 1) весці; 2) заводзіць; 3) несці, пераносіць; 4) пасяляць, засноўваць (калонію)
de-fendo, **fendi**, **fensum**, **3** абараняць, бараніць, ахоўваць
de-fĕro, **tŭli**, **lātum**, **ferre** 1) несці ўніз; 2) даваць, аддаваць, перадаваць;

3) даручаць; 4) ускладваць, даваць (пасаду); 5) паведамляць
defessus, **a**, **um** абяссілены, знясілены
de-fetiscor, **fessus sum**, **3** стамляцца
de-fĭcio, **fēci**, **fectum**, **3** 1) не хапаць, неставаць; 2) пакутаваць; 3) памяншацца; 4) мяняць
de-fungor, **functus sum**, **3** 1) выканаць, скончыць; 2) памерці
dego, **degi**, – , **3** жыць, пражываць
de-ĭcio, **jēci**, **jectum**, **3** 1) скідаць, скідваць; 2) адкідаць, адкідваць; 3) спускаць
dein = **deinde**
deinde 1) нават, нарэшце; 2) пасля
Dejanīra, **ae** *f* Дэяніра, *жонка Геркулеса*
de-jĭcio = **deicio**
de-lābor, **lapsus sum**, **3** 1) спадаць, спускацца; 2) трапляць, пападаць
delecto, **1** захапляць, зачароўваць, падабацца; *pass*. знаходзіць задавальненне, захапляцца
delectus, **a**, **um** адборны, лепшы
delenimentum, **i** *n* 1) палёгка; 2) чароўнасць
deleo, **ēvi**, **ētum**, **2** разбураць, знішчаць, вынішчаць
deliciae, **ārum** *f*, *pl. t.* уцеха, радасць
delictum, **i** *n* злачынства, правіннасць
de-lĭgo, **lēgi**, **lectum**, **3** выбіраць
de-līro, **1** шалець, вар’явацца, плявузгаць, плесці лухту
Delphi, **ōrum** *m*, *pl. t.* Дэльфы, *горад у Грэцыі*
Delphĭcus, **a**, **um** дэльфійскі
de-mīror, **1** вельмі здзіўляцца
de-mitto, **mīsi**, **missum**, **3** спускаць, апускаць, звяргаць
de-monstro, **1** паказваць
demum толькі, менавіта
denarius, **i** *m* дэнарый, *рымская сярэбраная манета*
de-nĕgo, **1** 1) адмаўляць; 2) забараняць
deni, **ae**, **a** па дзесяць
denĭque нарэшце
dens, **dentis** *m* зуб, ікол
densus, **a**, **um** густы
denuo нанава, нанова
deorsum уніз, унізе
de-pello, **pŭli**, **pulsum**, **3** 1) адгаворваць, пераконваць у адваротным; 2) гнаць, праганяць; 3) адхіляць
de-pendeo, **pendi**, **pensum**, **2** 1) вісець; 2) залежаць
de-plōro, **1** плакаць, аплакваць
de-pōno, **posui**, **posĭtum**, **3** 1) адкладаць, адкладваць; 2) укрываць; 3) спаталяць, праганяць
deprecatio, **ōnis** *f* прабачэнне, выбачэнне
de-prehendo, **hendi**, **hensum**, **3** 1) схапіць; 2) адшукаць, заўважыць
de-pŭto, **1** прызначаць
de-rīdeo, **rīsi**, **rīsum**, **2** насміхацца, кпіць, высмейваць
derisorius, **a**, **um** насмешлівы, кплівы
de-rīvo, **1** 1) адводзіць; 2) паходзіць; 3) даваць пачатак
de-rŏgo, **1** аднімаць, адымаць, адбіраць
de-scendo, **ndi**, **nsum**, **3** 1) ісці, сыходзіць, сходзіць; 2) уваходзіць; 3) паходзіць
de-scrībo, **scripsi**, **scriptum**, **3** 1) апісваць; 2) спісваць, перапісваць
descriptio, **ōnis** *f* апісанне
desertus, **a**, **um** 1) бязлюдны, апусцелы, пустынны; 2) адзінокі, самотны
desiderium, **i** *n* 1) жаданне; 2) смутак; 3) страта
desidĕro, **1** 1) жадаць, хацець; 2) тужыць, нудзіцца, сумаваць
desidia, **ae** *f* бяздзейнасць
de-signo, **1** 1) вызначаць, прызначаць, называць; 2) назначаць (лекі)
de-sĭno, **sīvi (sii)**, **sĭtum**, **3** пераставаць
de-sĭpio, **sipui**, – , **3** быць безразважным, быць вар’ятам

de-sisto, **stĭti**, **stĭtum**, **3** 1) спыняць, перераставаць; 2) адмаўляцца; 3) адступаць

de-spēro, **1** траціць надзею, адчайвацца

desponso, **1** заручыць, засватаць

de-stĭno, **1** вызначаць, прызначаць

de-sum, **fui**, – , **esse** 1) неставаць, не хапаць, бракаваць; 2) пакідаць без дапамогі, не дапамагаць

desŭper зверху

deterior, **ius** (*gen.* deteriōris) горшы

de-terreo, **rui**, **rĭtum**, **2** страшыць, пужаць, палохаць

detractio, **ōnis** *f* адцягванне

de-trăho, **traxi**, **tractum**, **3** 1) сцягваць, здымаць; 2) памяншаць, змяншаць; 3) выцясняць

de-ūro, **ussi**, **ustum**, **3** спальваць

deus, **i** *m* бог

de-vinco, **vīci**, **victum**, **3** адольваць, перамагаць, асільваць

de-vŏco, **1** 1) адклікаць; 2) прызываць

de-vŏro, **1** есці, з'ядаць, пажыраць

de-vŏveo, **vōvi**, **vōtum**, **2** ахвяроўваць, прысвячаць

dexter, **tra**, **trum** правы

dextĕra, **ae** *f* правая рука

di *nom. pl. да* **deus**

diabŏlus, **i** *m* д'ябал

diadĕma, **ătis** *n* карона

Diagŏras, **ae** *m* Дыягор, *грэчаскі філосаф*

Diāna, **ae** *f* Дыяна, *рымская багіня паляўніцтва і месяца*

dico, **1** 1) асвячаць; 2) прысвячаць сябе; 3) абвяшчаць

dico, **dixi**, **dictum**, **3** 1) казаць, выказваць; salūtem d. – вітаць; 2) называць

dictum, **i** *n* 1) выказванне; 2) выслоўе

dies, **ēi** *m* дзень, *f* тэрмін

dif-fĕro, **distŭli**, **dilātum**, **differre** 1) разносіць; 2) распаўсюджваць; 3) адкладаць; 4) адрознівацца

difficĭlis, **e** 1) цяжкі, нялёгкі; 2) капрызны

dif-fluo, **fluxi**, **fluxum**, **3** разлівацца

dignĭtas, **ātis** *f* годнасць, становішча, званне

di-gnosco, **nōvi**, **nōtum**, **3** адрозніваць, распазнаваць, пазнаваць

dignus, **a**, **um** 1) дастойны, варты; 2) заслужаны

di-lābor, **lapsus sum**, **3** 1) рассыпацца; 2) разлівацца; 3) разыходзіцца, расходзіцца, разбягацца; 4) гінуць

dilĭgens, **entis** акуратны, уважлівы, старанны

diligenter старанна, пільна, дбайна

di-lĭgo, **lexi**, **lectum**, **3** высока цаніць, шанаваць, любіць, паважаць

di-mĭco, **1** біцца, змагацца

dimidium, **i** *n* палавіна, палова

di-mitto, **mīsi**, **missum**, **3** 1) вызваляць; 2) дараваць, прабачаць; 3) рассылаць; 4) спыняць

Diocletiānus, **i** *m* Дыяклетыян, *рымскі імператар*

Dionysius, **i** *m* Дыянісій, *тыран Сіракуз*

Dionȳsus, **i** *m* Дыяніс, *бог вінаробства*

directus, **a**, **um** прамы

di-rĭgo, **rexi**, **rectum**, **3** 1) выраўноўваць; 2) накіроўваць, накіроўвацца

dir-ĭmo, **ēmi**, **emptum**, **3** 1) раздзяляць; 2) спыняць; 3) касаваць

di-rĭpio, **ripui**, **reptum**, **3** 1) разграбляць, рабаваць; 2) спустошваць, спусташаць

di-ruo, **rui**, **rūtum**, **3** разбураць

dis *dat./abl. pl. да* **deus**

Dis, **Ditis** *m* Дыт (= Плутон), *бог падземнага царства*

dis-cēdo, **cessi**, **cessum**, **3** 1) ісці, адпраўляцца, накіроўвацца; 2) адыходзіць, адступаць; 3) зыходзіць, разыходзіцца

dis-cerno, **crēvi**, **crētum**, **3** 1) раздзяляць; 2) адрозніваць; 3) даведвацца

discessus, **ūs** *m* 1) адступленне; 2) адыход; 3) ад’езд
disciplīna, **ae** *f* 1) вучэнне, тэорыя; 2) навучанне; 3) дысцыпліна
discipŭla, **ae** *f* вучаніца
discipŭlus, **i** *m* вучань
disco, **didĭci**, – , **3** вучыцца
Discordia, **ae** *f* Дыскордыя, *багіня разладу*
discordia, **ae** *f* сварка, звадка, разлад
discretio, **ōnis** *f* розніца, адрозненне
dis-curro, **curri**, **cursum**, **3** 1) разбягацца; 2) распаўсюджвацца
dis-cŭtio, **cussi**, **cussum**, **3** 1) разбіваць; 2) разбураць, знішчаць
disertus, **a**, **um** красамоўны
dis-pergo, **persi**, **persum**, **3** 1) рассыпаць, раскідваць; 2) распаўсюджваць
dis-pōno, **posui**, **posĭtum**, **3** расстаўляць, размяшчаць
disputatio, **ōnis** *f* разважанне, даследаванне
dis-pŭto, **1** 1) спрачацца; 2) даследаваць
dis-sĕco, **secui**, **sectum**, **1** рассякаць
dissensio, **ōnis** *f* рознагалоссе, сварка, разлад
dis-sĕro, **serui**, **sertum**, **3** абмяркоўваць, разважаць
dissimŭlo, **1** хаваць
dissolūtus, **a**, **um** нядбайны, легкадумны
di-stinguo, **nxi**, **nctum**, **3** размяркоўваць, раздзяляць
di-sto, **distĭti**, – , **1** знаходзіцца на адлегласці
ditio, **ōnis** *f* 1) падданства; 2) даніна; 3) улада
diu доўга
diversorium, **i** *n* заезны дом, карчма, гасцініца
dives, **ĭtis** багаты
divĭdo, **vīsi**, **vīsum**, **3** дзяліць, аддзяляць, раздзяляць, падзяляць
divīnus, **a**, **um** боскі
divitiae, **ārum** *f*, *pl. t.* багацце
do, **dedi**, **datum**, **1** 1) даваць; inter se d. – абменьвацца; in fugam d. – прымусіць уцякаць, прымусіць да ўцёкаў; 2) прыносіць
doceo, **docui**, **doctum**, **2** вучыць, навучаць, тлумачыць
doctus, **a**, **um** вучоны, адукаваны
doleo, **dolui**, – , **2** 1) смуткаваць, маркоціцца, сумаваць; 2) пакутаваць; 3) хварэць
dolor, **ōris** *m* боль, пакуты, смутак
dolus, **i** *m* хітрасць, падман, хлусня
domestĭcus, **a**, **um** 1) дамашні, хатні; 2) мясцовы; 3) свойскі
domicilium, **i** *n* жыллё
domĭna, **ae** *f* пані, спадарыня, гаспадыня
dominatio, **ōnis** *f* панаванне
dominĭca, **ae** *f* нядзеля
domĭnor, **1** панаваць, уладарыць
Domĭnus, i *m* Гасподзь, Госпад, Пан (*пра Ісуса Хрыста*)
domĭnus, **i** *m* гаспадар, пан, спадар
domo, **mui**, **mĭtum**, **1** утаймоўваць, уціхамірваць
domus, **ūs** *f* будынак, дом, хата; domi (*loc.*) – дома, у мірны час; domo – з хаты, з дому
donec пакуль
dono, **1** дарыць, даваць
donum, **i** *n* 1) дар, падарунак; 2) ахвяра
dormio, **4** спаць
dos, **dotis** *f* 1) пасаг; 2) дар
draco, **ōnis** *m* дракон, змяя
druĭdes, **um** *m*, *pl. t.* друіды, *жрацы старажытных кельтаў*
dubitatio, **ōnis** *f* сумненне
dubĭto, **1** сумнявацца, хістацца, вагацца
dubium, **i** *n* сумненне
dubius, **a**, **um** 1) які (што) сумняваецца, нерашучы, які (што) вагаецца; 2) няпэўны сумніўны, ненадзейны; 3) цяжкі
ducenti, **ae**, **a** дзвесце

duco, **duxi**, **ductum**, **3** 1) весці; uxōrem d. – ажаніцца з кім-небудзь; 2) лічыць
dum пакуль, калі
duo, **duae**, **duo** два
duoděcim дванаццаць
duodēni, **ae**, **a** па дванаццаць
duplis, **e** двайны
dure жорстка, сурова
duritia, **ae** *f* цвёрдасць, суровасць, жорсткасць
duro, **1** 1) рабіць цвёрдым; 2) вытрымліваць, цярпець, трываць; 3) цягнуцца, доўжыцца
durus, **a**, **um** 1) цвёрды, моцны; 2) суровы, строгі
dux, **ducis** *m* 1) военачальнік, галоўнакамандуючы, камандзір, палкаводзец; 2) кіраўнік; 3) праваднік, павадыр

Ee

e, **ex** (+ *abl.*) з, у, ад, на падставе, з-за, з прычыны
ebriōsus, **a**, **um** п'яны
ecce вось, вот
ecclesia, **ae** *f* царква
ecquid ці, хіба, няўжо
edax, **ācis** едкі, разбуральны
e-dīco, **dixi**, **dictum**, **3** 1) аб'яўляць; 2) загадваць
edictum, **i** *n* загад, эдыкт
e-do, **dĭdi**, **dĭtum**, **3** 1) выдаваць; 2) ствараць; 3) паведамляць
edo, **edi**, **esum** (**essum**), **edĕre** (**esse**) есці, з'ядаць, пажыраць
educatio, **ōnis** *f* выхаванне
e-dŭco, **1** 1) выхоўваць, гадаваць; 2) навучаць
e-dūco, **duxi**, **ductum**, **3** 1) выводзіць; 2) узводзіць
ef-femĭno, **1** распешчваць, расслабляць
effĕrus, **a**, **um** здзічэлы, адзічэлы, дзікі
effĭcax, **ācis** эфектыўны, паспяховы
ef-fĭcio, **fēci**, **fectum**, **3** 1) выконваць, рабіць; 2) утвараць
ef-fingo, **finxi**, **fictum**, **3** 1) маляваць; 2) перадаваць
ef-flo, **1** выдыхаць, выпускаць; animam e. – канаць
ef-fŭgio, **fūgi**, – , **3** 1) пазбягаць, унікаць, ухіляцца; 2) уцякаць
effugium, **i** *n* уцёкі
egestas, **ātis** *f* 1) беднасць; 2) нястача
ego я
e-gredior, **gressus sum**, **3** выходзіць, ісці
egregius, **a**, **um** выдатны, вельмі добры
ejulātus, **ūs** *m* лямант, рыданні
electio, **ōnis** *f* выбранне, выбары
e-lĕvo, **1** 1) аслабляць; 2) прымяншаць, прыніжаць
e-lĭgo, **lēgi**, **lectum**, **3** выбіраць
e-limĭno, **1** адмяняць
elegīa, **ae** *f* элегія
eloquentia, **ae** *f* красамоўства
eloquium, **i** *n* красамоўства, мова
e-mĭgro, **1** перасяляцца
e-mitto, **mīsi**, **missum**, **3** 1) высылаць; 2) выпускаць; 3) выдаваць; 4) вымаўляць
emo, **emi**, **emptum**, **3** набываць
enim бо, ж, жа
e-numĕro, **1** пералічваць
eo туды, датуль, там
eo, **ii**, **itum**, **ire** ісці
eōdem туды ж, тамсама
Epaminondas, **ae** *m* Эпамінонд, *фіванскі палкаводзец*
Epicūrus, **i** *m* Эпікур, *старажытнагрэчаскі філосаф*
epigramma, **ătis** *n* 1) надпіс; 2) эпіграма, *кароткі верш сатырычнага або павучальнага зместу*
epistŭla, **ae** *f* ліст
epŭlae, **ārum** *f*, *pl. t.* трапеза, банкет, бяседа, баль

eques, **ĭtis** *m* 1) коннік, вершнік; 2) коннік, *член саслоўя коннікаў*
equester, **tris**, **tre** 1) конскі; 2) які (што) адносіцца да саслоўя коннікаў
equĭdem сапраўды, вядома
equus, **i** *m* конь
erga (+ *acc.*) у адносінах да, каля
ergo таму, такім чынам
ericius, **i** *m* вожык
Eridănus, **i** *m* Эрыдан, *міфічная рака на крайнім захадзе Еўропы*
e-rĭgo, **rexi**, **rectum**, **3** 1) падымаць; 2) будаваць, збудоўваць
e-rĭpio, **ripui**, **reptum**, **3** 1) вырываць; 2) ратаваць; 3) выкрадаць
erro, **1** 1) памыляцца; 2) блукаць, вандраваць, падарожнічаць
error, **ōris** *m* 1) падарожжа; 2) памылка; 3) няўпэўненасць
erudītus, **a**, **um** 1) адукаваны; 2) умелы
esca, **ae** *f* ежа
esuritio, **ōnis** *f* галаданне
et і
etiam (а) таксама, нават; non solum… sed e. – не толькі… але і
Etruscus, **i** *m* этруск, *прадстаўнік племені этрускаў*, *якое засяляла паўночны захад Апенінскага паўвострава* (*Этрурыя*)
etsi хаця (і), нават калі
Euēnus, **i** *m* Эвен, *рака ў Грэцыі*
Euripĭdes, is і **i** *m* Эўрыпід, *афінскі трагік*
Eurōpa, **ae** *f* Еўропа
Eurōtas, **ae** *m* Эўрот, *рака ў Грэцыі*
Eurydĭce, **es** і **ae** *f* Эўрыдыка, *жонка Арфея*
Eurystheus, **i** *m* Эўрысфей, *цар Мікен*, *які прымусіў Геркулеса выканаць 12 подзвігаў*
Eurytion, **ōnis** *m* Эўрытыён, *кентаўр*
e-vādo, **vāsi**, **vāsum**, **3** выходзіць, ісці
Evangelia, **ōrum** *n*, *pl. t.* Евангеллі
evangelīzo, **1** прапаведаваць добрую вестку
e-vĕnio, **vēni**, **ventum**, **4** выходзіць, здзяйсняцца, здарацца, адбывацца
eventus, **ūs** *m* вынік, зыход, выпадак
e-vinco, **vīci**, **victum**, **3** 1) перамагаць; 2) пераконваць; 3) выкрываць
ex-agĭto, 1 1) трывожыць, непакоіць, турбаваць, мучыць; 2) падбухторваць, падахвочваць
examĭno, **1** узважваць, адважваць
exanimātus, **a**, **um** забіты, мёртвы, нежывы
ex-anĭmo, **1** забіваць; *pass.* губляць сілы
ex-ardesco, **arsi**, **arsum**, **3** 1) выбухаць; 2) успыхваць; 3) пачынацца
ex-audio, **4** выслухваць
ex-cēdo, **cessi**, **cessum**, **3** 1) выходзіць; 2) пакідаць; 3) парушаць
ex-cello, – , – , **3** пераўзыходзіць, вызначацца
ex-cĭpio, **cēpi**, **ceptum**, **3** 1) вымаць; 2) выключаць; 3) прымаць; 4) збіраць
ex-cĭto, **1** 1) будзіць; 2) прымушаць, падахвочваць, заахвочваць, схіляць; 3) выклікаць; 4) узбуджаць; 5) уздымаць; 6) трывожыць, непакоіць, турбаваць
ex-clūdo, **clūsi**, **clūsum**, **3** 1) выключаць; 2) выганяць
ex-cŏlo, **colui**, **cultum**, **3** 1) апрацоўваць, даглядаць; 2) удасканальваць
ex-crŭcio, **1** катаваць, мучыць
exemplar, **āris** *n* прыклад, узор
exemplum, **i** *n* прыклад, узор
ex-eo, **ii**, **ĭtum**, **īre** выходзіць
ex-erceo, **ercui**, **ercĭtum**, **2** займацца, практыкаваць
exercitatio, **ōnis** *f* 1) практыкаванне, практыка; 2) вопыт
exercĭtus, **ūs** *m* 1) практыкаванне; 2) войска
ex-ĭgo, **ēgi**, **actum**, **3** 1) рабіць; 2) заканчваць

exiguĭtas, **ātis** *f* нязначнасць, беднасць, мізэрнасць, убоства
exiguus, **a**, **um** нязначны, невялікі
exim = **exinde**
exinde затым
ex-istĭmo, **1** меркаваць, лічыць, вырашаць
exĭtus, **ūs** *m* 1) выхад, месца выхаду; 2) вусце; 3) вынік; 4) смерць
ex-orior, **ortus sum**, **4** 1) узыходзіць; 2) узнікаць; 3) адбывацца
ex-ōro, **1** упрошваць, маліць
ex-pello, **pŭli**, **pulsum**, **3** 1) выганяць; 2) скідаць, звяргаць, зрынаць; 3) пускаць (стралу)
explorātor, **ōris** *m* разведчык, шпіён
explōro, 1 вывучаць
ex-posco, **poposci**, – , **3** упрошваць, маліць
ex-prĭmo, **pressi**, **pressum**, **3** 1) выціскаць; 2) маляваць; 3) перадаваць; 4) узнаўляць
ex-pugno, **1** 1) заваёўваць, захопліваць; 2) нападаць, атакаваць
expuo = **ex-spuo**, **spui**, **spūtum**, **3** пляваць
exsilium, **i** *n* выгнанне
ex-solvo, **solvi**, **solūtum**, **3** 1) вызваляць; 2) развязваць; 3) плаціць; 4) выконваць
ex-specto, **1** чакаць
ex-stinguo, **stinxi**, **stinctum**, **3** 1) гасіць; 2) падаўляць; 3) забіваць; 4) знішчаць
ex-sto, **stĭti**, – , **1** тырчаць, выдавацца, вытаркаць, выпінацца
ex-struo, **struxi**, **structum**, **3** будаваць, ставіць, узводзіць
exsŭlo, **1** жыць у выгнанні
exta, **ōrum** *n*, *pl. t.* вантробы
extemplo адразу ж
exterior, **ius** (*gen.* exteriōris) знешні
externus, **a**, **um** 1) вонкавы; 2) чужы, замежны
extĕrus = **externus**
extra (+ *acc.*) за межы, па-за, звонку, акрамя
extraneus, **a**, **um** 1) пабочны; 2) чужаземны, іншаземны
extrēmus, **a**, **um** 1) (самы) крайні, аддалены, далёкі; 2) надзвычайны
ex-turbo, **1** 1) выганяць; 2) выключаць; 3) разладжваць
exŭlo = **exsŭlo**
ex-ūro, **ussi**, **ustum**, **3** 1) спальваць, згараць; 2) спусташаць; 3) катаваць

Ff

faber, **bri** *m* рамеснік, майстар, рабочы, мастак, творца
Fabricius, **i** *m* Фабрыцый, *рымскае імя*
fabŭla, **ae** *f* 1) казка, байка; 2) п’еса; 3) паданне
facesso, **ssīvi**, **ssītum**, **3** выконваць
facies, **ēi** *f* твар, выгляд
facĭle лёгка, без вялікіх намаганняў
facĭlis, **e** 1) лёгкі; 2) просты; 3) мяккі, падатлівы; 4) паслухмяны; 5) ласкавы, пяшчотны
facĭnus, **ŏris** *n* 1) учынак, справа; 2) злачынства
facio, **feci**, **factum**, **3** 1) рабіць, учыняць; bene f. – дапамагаць; initium f. – пакласці пачатак; finem f. – пакласці канец; 2) утвараць; 3) выконваць; 4) весці гандаль, гандляваць; 5) выклікаць; 6) заключаць; 7) ствараць
factio, **ōnis** *f* 1) дзеянне; 2) партыя, групоўка
factor, **ōris** *m* выканаўца, творца
factum, **i** *n* дзеянне, учынак
facundia, **ae** *f* красамоўства
fagus, **i** *f* бук
fala, **ae** *f* 1) аблогавая вежа; 2) калона ў цырку

fallo, **fefelli**, **falsum**, **3** падманваць, ашукваць

falsus, **a**, **um** (і)лжывы, хлуслівы, несапраўдны

fama, **ae** *f* погалас, рэпутацыя, чутка, слава

fames, **is** *f* голад

familia, **ae** *f* 1) сям'я; 2) чэлядзь

familiāris, **e** 1) дамашні, сямейны; 2) сяброўскі

fas *n* (*indecl.*) дазволенае, найвышэйшы (няпісаны) закон

fascis, **is** *m* звязак, пучок, вязанка; *pl.* фасцыі, *пучкі прутоў з сякерай у сярэдзіне*, *знакі годнасці рымскіх магістратаў* (*службовых асоб*)

fateor, **fassus sum**, **2** 1) прызнаваць, прызнавацца, згаджацца; 2) паказваць

fatīgo, **1** мучыць, стамляць

fatum, **i** *n* лёс

fauces, **ium** *f*, *pl. t.* (*abl. sg.* fauce) 1) глотка, пашча; 2) цясніна

faveo, **favi**, **fautum**, **2** 1) быць добразычлівым; 2) заступацца, апекавацца, спрыяць, абараняць, ахоўваць

favilla, **ae** *f* попел, прысак

fax, **facis** *f* 1) паходня; 2) святло; 3) полымя; 4) кара, няшчасце

fel, **fellis** *n* 1) жоўць; 2) горыч, злосць

felicĭter паспяхова

felix, **īcis** 1) шчаслівы; 2) багаты; 3) паспяховы, удачлівы

femĭna, **ae** *f* жанчына

fenestra, **ae** *f* 1) акно; 2) адтуліна

fera, **ae** *f* жывёла, звер

ferax, **ācis** урадлівы

fere амаль

feria, **ae** *f* дзень

feriātus a, **um** 1) бяздзейны, які (што) бяздзейнічае; 2) святочны

fero, **tuli**, **latum**, **ferre** 1) несці, прыносіць, пераносіць; 2) уносіць, прапаноўваць; 3) выносіць, пераносіць, зносіць, выцерпліваць, цярпець, вытрымліваць, трываць; 4) паведамляць; 5) аказваць; 6) падымаць

ferox, **ōcis** 1) дзікі; 2) імклівы, імпэтны; 3) адважны, смелы; 4) нястрымны; 5) дзёрзкі

ferreus, **a**, **um** жалезны

ferrum, **i** *n* 1) жалеза; 2) меч

fertĭlis, **e** урадлівы

ferto, **ōnis** *m* фертон, *сярэбраная манета*

ferus, **a**, **um** 1) дзікі; 2) некультурны, грубы

festus, **a**, **um** святочны, урачысты

fidēlis, **e** верны, адданы

fides, **ei** *f* 1) вера, давер, упэўненасць; 2) вернасць, адданасць; 3) клятва, абяцанне

fido, **fisus sum**, **3** давяраць, давярацца

fidus, **a**, **um** надзейны, пэўны, верны

figo, **fixi**, **fixum**, **3** 1) усаджваць, утыкаць; 2) убіваць; 3) умацоўваць

filia, **ae** *f* дачка

filius, **i** *m* (*voc. sg.* fili) сын

filum, **i** *n* нітка

fingo, **finxi**, **fictum**, **3** ствараць, выдумляць

finio, **4** 1) заканчваць; 2) абмяжоўваць; 3) вызначаць

finis, **is** *m* 1) канец; 2) мяжа, рубеж; *pl.* край, вобласць, тэрыторыя

finitĭmi, **ōrum** *m*, *pl. t.* бліжэйшыя суседзі

finitĭmus, **a**, **um** суседні, найбліжэйшы

fio, **factus sum**, **fiĕri** 1) рабіцца, бываць, станавіцца; 2) узнікаць, вынікаць, паўставаць; 3) здарацца, адбывацца, рабіцца; 4) абірацца

firmo, **1** умацоўваць

firmus, **a**, **um** моцны

fistŭla, **ae** *f* дудачка, флейта

Flaccus, **i** *m* Флак, *рымскае імя*

flagro, **1** гарэць, палаць, палымнець

flamen, **ĭnis** *n* подых, павеў

flamma, **ae** *f* полымя, агонь

flecto, **flexi**, **flexum**, **3** 1) гнуць, згінаць, згібаць; 2) паварочваць; ocŭlos f. – азірацца
fleo, **evi**, **etum**, **2** плакаць, аплакваць
fletus, **ūs** *m* плач
floreo, **florui**, – , **2** квітнець, расцвітаць, працвітаць
flos, **floris** *m* 1) кветка; 2) росквіт
fluctus, **ūs** *m* 1) плынь; 2) хваля; 3) збянтэжанасць, замяшанне, перапалох, разгубленасць
flumen, **ĭnis** *n* рака
fluvius, **i** *m* рака
focŭlum, **i** *n* маленькі ачаг, жароўня
focŭlus, **i** *m* маленькі ачаг, жароўня
focus, **i** *m* 1) ачаг, жароўня; 2) ахвярнік
foedus, **ĕris** *n* 1) саюз; 2) дамова; f. facĕre – заключыць дагавор (дамову)
fons, **fontis** *m* крыніца
fore = **futūrus esse**
foris знадворку, звонку, па-за домам
foris, **is** *f* дзверы
forma, **ae** *f* 1) знешні выгляд, форма; 2) прыгажосць
formīdo, **ĭnis** *f* страх
formōsus, **a**, **um** прыгожы, вытанчаны
fors, **fortis** *f* выпадак, лёс
fortasse магчыма, бадай, бадай што, мабыць, мусіць
fortis, **e** 1) смелы, адважны, храбры, мужны; 2) энергічны
fortĭter мужна
fortitūdo, **ĭnis** *f* сіла, бясстрашнасць
fortūna, **ae** *f* 1) дабрабыт, поспех; 2) лёс; 3) доля, выпадак; 4) становішча, шчасце; 5) маёмасць
forum, **i** *n* 1) плошча, пляц; 2) форум
fossa, **ae** *f* роў
foveo, **fovi**, **fotum**, **2** 1) песціць; 2) падтрымліваць; 3) захоўваць; 4) грэць, саграваць
frango, **fregi**, **fractum**, **3** ламаць, разрываць
frater, **tris** *m* брат
fraus, **fraudis** *f* вераломства, хітрасць
frequentia, **ae** *f* 1) мнагалюднасць; 2) частата
frigĭdus, **a**, **um** халодны
frigus, **ŏris** *n* холад
frons, **frondis** *f* лісце
frons, **frontis** *f* лоб, твар
fructus, **ūs** *m* 1) плод; 2) плён; 3) прырост, працэнты
frugĭfer, **ĕra**, **ĕrum** урадлівы, пладаносны
frumentum, **i** *n* хлеб, збожжа
frustra дарэмна, дарма, марна
frux, **frugis** *f* 1) ураджай, харчаванне; 2) плод; 3) твор
fuēre = **fuērunt**
fuga, **ae** *f* бег, уцёкі; in fugam se dare, fugae se mandāre – кінуцца на ўцёкі
fugax, **ācis** 1) які (што) убягае, збягае; 2) нясмелы, баязлівы; 3) мімалётны
fŭgio, **fūgi**, – , **3** бегчы, уцякаць
fugo, **1** праганяць, прымушаць да ўцёкаў, прымушаць уцякаць; *pass*. кінуцца (пусціцца) наўцёкі, прымушацца да ўцёкаў
fulgur, **ŭris** *n* маланка
fulmen, **ĭnis** *n* маланка
fulmĭno, **1** сыпаць маланкі, паражаць маланкай
fumo, **1** дыміцца
fundamentum, **i** *n* падмурак, аснова
fundo, **1** асноўваць, закладаць аснову
fundo, **fudi**, **fusum**, **3** 1) ліць; 2) сыпаць; 3) разганяць, разбіваць, прымушаць да ўцёкаў
fungor, **functus sum**, **3** (+ *abl.*) выконваць (абавязкі)
funis, **is** *m* вяроўка, канат, ліна
funus, **ĕris** *n* пахаванне
furibundus, **a**, **um** шалёны, раз’юшаны, люты
furor, **ōris** *m* лютасць, шаленства, вар’яцтва
furtim употай
furtum, **i** *n* крадзеж, зладзейства

futūrum, **i** *n* будучыня
futūrus, **a**, **um** 1) *pcp. fut. act. да* **sum**; 2) будучы, наступны, які (што) мае быць, надыходзячы

Gg

Gabinius, **i** *m* Габіній, *рымскае імя*
Getae, **ārum** *m*, *pl. t.* геты, *фракійскае племя*
Gajus, **i** *m* Гай, *рымскае імя*
Galilaea, **ae** *f* Галілея, *вобласць на поўначы Ізраіля*
Gallia, **ae** *f* Галія, *гістарычная вобласць Еўропы*, *тэрыторыя сучаснай паўночнай Італіі*, *Францыі*, *Люксембурга*, *Бельгіі*, *часткі Нідэрландаў*, *часткі Швейцарыі*
gallīna, **ae** *f* курыца
gallus, **i** *m* певень
Gallus, **i** *m* гал, *жыхар Галіі*
gaudeo, **gavīsus sum**, **2** радавацца, цешыцца
gaudium, **i** *n* задавальненне, радасць
gelĭdus, **a**, **um** халодны, ледзяны
gemebundus, **a**, **um** жаласны, журботны
gemĭno, **1** падвойваць, удвойваць
gemĭnus, **a**, **um** 1) двайны; 2) парны; 3) падобны
gener, **ĕri** *m* зяць
genĕsis, **is** *f* 1) нараджэнне, паходжанне; 2) кніга Быцця
gens, **gentis** *f* 1) народ, племя, род; 2) від
gentīlis, **e** паганскі, язычніцкі
genus, **ĕris** *n* від, род, разнавіднасць
Germania, **ae** *f* Германія, *гістарычная вобласць Еўропы*, *тэрыторыя сучаснай Германіі і часткі Нідэрландаў*
Germanĭcus, **a**, **um** германскі
germānus, **a**, **um** родны
Germānus, **i** *m* германец, *жыхар Германіі*
gero, **gessi**, **gestum**, **3** 1) весці; 2) несці; 3) весці вайну, ваяваць; 4) адбывацца; 5) рабіць; magistratum g. – займаць пасаду
gestio, **4** 1) радавацца; 2) моцна жадаць
gestus, **ūs** *m* рух, жэст
gigno, **genui**, **genĭtum**, **3** нараджаць, ствараць
gladiātor, **ōris** *m* гладыятар
gladiatorius, **a**, **um** гладыятарскі
gladius, **i** *m* меч
glisco, – , – , **3** узмацняцца, разгарацца
gloria, **ae** *f* слава
Gordium, **i** *n* Гордый, *горад у Малой Азіі*
Gordius, **i** *m* Гордый, *цар Фрыгіі*
Gothi, **ōrum** *m*, *pl. t.* готы, *германскае племя*
Gracchus, **i** *m* Гракх, *рымскае імя*
gracĭlis, **e** стройны, высокі
gradus, **ūs** *m* 1) крок; 2) ступень
Graece па-грэчаску
Graecia, **ae** *f* Грэцыя
Graecus, **a**, **um** грэчаскі
Graecus, **i** *m* грэк
Granīcus, **i** *m* Гранік, *рака ў Малой Азіі*
granum, **i** *n* зерне, зярнятка, семечка
gratiā (+ *gen*.; *постпазітыўна*) з-за, дзеля, для
gratia, **ae** *f* 1) прывабнасць; 2) літасць, міласць, ласка, 3) падзяка, удзячнасць; gratiam agĕre дзякаваць
gratis дарма, бязвыплатна
gratŭlor, **1** 1) дзякаваць; 2) віншаваць
gratus, **a**, **um** 1) прыемны; 2) удзячны
gravis, **e** 1) моцны, важкі, грунтоўны, пераканаўчы; 2) суровы; 3) цяжкі, нязносны, нясцерпны
gravĭter 1) сурова; 2) цяжка; 3) моцна
gremium, **i** *n* улонне
grex, **gregis** *m* статак, чарада, натоўп, паства
grossus, **i** *m* грош

guberno, **1** кіраваць
gurges, **ĭtis** *m* вір, водаварот, бездань
gusto, **1** спрабаваць, выпрабоўваць
gutta, **ae** *f* 1) кропля; 2) сляза

Hh

habeo, **habui**, **habĭtum**, **2** 1) мець; 2) ведаць; 3) гаварыць (oratiōnem – прамову); 4) лічыць
habĭto, **1** жыць, насяляць, засяляць
habĭtus, **ūs** *m* 1) выгляд; 2) адзенне, вопратка; 3) спосаб жыцця
hac там
haedus, **i** *m* казляня
Hamilcar, **ăris** *m* Гамількар, *карфагенскі палкаводзец*
Hannĭbal, **ălis** *m* Ганібал, *карфагенскі палкаводзец*
haruspex, **ĭcis** *m* гаруспік, *варажбіт, які варажыў па вантробах жывёл*
hasta, **ae** *f* дзіда
haud не, не зусім
haustus, **ūs** *m* 1) глыток, глытанне; 2) чэрпанне
Hector, **ŏris** *m* Гектар, *герой Траянскай вайны*
Hecŭba, **ae** *f* Гекуба, *жонка Прыама, маці Гектара і Парыса*
Helĕna, **ae** *f* Алена, *жонка Менелая, выкраданне якой Парысам стала прычынай Траянскай вайны*
Helle, **es** *f* Гелла, *сястра Фрыкса*
Helvetius, **i** *m* гельвет, *прадстаўнік кельцкага племені, якое засяляла паўночна-заходнюю частку сучаснай Швейцарыі*
Hephaestus, **i** *m* Гефест, *бог кавальскай справы*
herba, **ae** *f* трава, зелле
hercle клянуся Геркулесам
Hercŭles, **is** *m* Геркулес (Геракл), *сын Юпітэра і Алкмены*
heres, **ēdis** *m* наследнік
Herodŏtus, **i** *m* Герадот, *старажытнагрэчаскі гісторык*
hiberna, **ōrum** *n*, *pl. t.* зімовыя кватэры, зімовая стаянка
Hibernia, **ae** *f* Ібернія (= Ірландыя)
hic тут
hic, **haec**, **hoc** гэты, той, ён
hiems, **ĕmis** *f* 1) зіма; 2) непагода
Hierosolўma, **ae** *f* Іерусалім, *горад у Іудзеі*
hinc з гэтага часу, адсюль
Hispania, **ae** *f* Іспанія, *гістарычная вобласць Еўропы, тэрыторыя сучаснай Іспаніі і Партугаліі*
historia, **ae** *f* гісторыя
hodie сёння
Homērus, **i** *m* Гамер, *старажытнагрэчаскі паэт*
homo, **ĭnis** *m* чалавек
honestas, **ātis** *f* прыстойнасць
honeste сумленна, пачэсна
honestus, **a**, **um** 1) прыстойны, добры; 2) варты павагі
honor, **ōris** *m* 1) гонар, пашана; 2) ганаровая пасада
honōro, **1** 1) праслаўляць; 2) удастоіць, ганараваць
hora, **ae** *f* 1) час; 2) гадзіна
Horatii, **ōrum** *m*, *pl. t.* Гарацыі, *тры браты-блізняты, якія пры цару Туле Гастыліі перамаглі трох альбанскіх воінаў, братоў Курыяцыяў*
Horatius, **i** *m* Гарацый: 1) рымскі паэт; 2) адзін з братоў Гарацыяў (*гл.* **Horatii)**
horribĭlis, **e** страшны, жахлівы, жудасны
horrĭdus, **a**, **um** 1) валасаты; 2) грубы, жахлівы, страшны
hortor, **1** заклікаць, заахвочваць, падбадзёрваць
hortus, **i** *m* агарод, сад
hospes, **ĭtis** *m* 1) чужаземец; 2) госць; 3) гаспадар

hospĭta, **ae** *f* 1) чужаземка; 2) госця
hospitium, **i** *n* гасціннасць, прытулак, прыстанішча, прыстанак; in h. – у госці
hospĭtus, **a**, **um** 1) іншаземны, чужаземны; 2) гасцінны
hostia, **ae** *f* ахвярная жывёла, ахвяра
Hostilius, **i** *m* Гастылій, *рымскае імя*
hostis, **is** *m* вораг, непрыяцель
huc тут, да гэтага месца, да гэтага часу
hucusque да таго часу
hujusmŏdi такога роду
humanĭtas, **ātis** *f* 1) чалавекалюбства; 2) адукаванасць; 3) духоўная культура
humānus, **a**, **um** 1) чалавечы; 2) адукаваны
humi на зямлі, на зямлю
humĭlis, **e** нізкі, нікчэмны, будзённы
humus, **i** *f* зямля, глеба
hydra, **ae** *f* гідра, *вадзяная змяя*
hymnus, **i** *m* гімн

Ii

Iāso(n), **ŏnis** *m* Ясон, *правадыр аргаўтаў*
ibi там, туды, тады
ibĭdem тамсама
Icărus, **i** *m* Ікар, *сын Дэдала*
ico (**icio**), **ici**, **ictum**, **3** паражаць, ударадаць; foedus i. – заключыць дамову
ictus, **ūs** *m* удар, напад, нападзенне
idcirco таму
idem, **eădem**, **idem** той самы; адзін і той жа
idōlum, **i** *n* ідал, кумір
idoneus, **a**, **um** выгодны, зручны, прыдатны
Idus, **uum** *f*, *pl. t.* Іды, *13-ы або 15-ы дзень месяца*
Ierusālem (*indecl.*) Іерусалім, *горад у Іудзеі*
igĭtur такім чынам, дык, жа
ignārus, **a**, **um** 1) які (што) не ведае; невядомы
igneus, **a**, **um** агнявы
ignicŭlus, **i** *m* агеньчык
ignis, **is m** агонь
ignōro, **1** не ведаць
ignosco, **nōvi**, **nōtum**, **3** даравацъ, прабачаць
ignōtus, **a**, **um** невядомы
ille, **illa**, **illud** 1) гэты, той; 2) ён; 3) згаданы, знакаміты, славуты
illic там
illuc туды
il-lūdo, **lūsi**, **lūsum**, **3** 1) гуляць; 2) насміхацца, кпіць
illumĭno, **1** 1) асвятляць; 2) праслаўляць
illustris, **e** светлы, славуты, знакаміты
il-lustro, **1** 1) асвятляць; 2) тлумачыць; 3) праслаўляць
imāgo, **ĭnis** *f* вобраз, выява, выгляд
imber, **bris** *m* дождж, лівень
imitatio, **ōnis** *f* перайманне
immānis, **e** вялізны, незвычайны
immensus, **a**, **um** празмерны, невымерны, велічэзны
im-mĭgro, **1** 1) трапляць; 2) усяляцца, пасяляцца
im-mĭneo, – , – , **2** паграджаць, навісаць
im-mŏlo, **1** ахвяраваць, прыносіць у ахвяру, заколваць
immortālis, **e** бессмяротны
immortalĭtas, **ātis** *f* бессмяротнасць, неўміручасць
immunditia, **ae** *f* гразь, бруд
im-mūto, 1 мяняць, змяняць
impar, **păris** 1) няроўны; 2) які (што) не ў стане супрацьстаяць
impatientia, **ae** *f* нядольнасць пераносіць, нецярпенне
impedimenta, **ōrum** *n*, *pl. t.* абоз
im-pello, **pŭli**, **pulsum**, **3** гнаць, заахвочваць
imperātor, **ōris** *m* 1) галоўнакамандуючы, палкаводзец; 2) імператар

imperātum, **i** *n* загад

imperium, **i** *n* 1) дзяржава, імперыя; 2) улада; 3) загад

im-pĕro, **1** 1) быць імператарам; 2) загадваць

im-pĕtro, **1** 1) вымольваць, выпрошваць, выкленчваць; 2) дасягаць, дабівацца, дамагацца; 3) атрымоўваць

impĕtus, **ūs** *m* набег, напад

impius, **a**, **um** 1) згубны; 2) грэшны, паганы, злачынны

implacabĭlis, **e** непрымірымы, няўмольны; неаслабны

im-pleo, **ēvi**, **ētum**, **2** 1) напаўняць; 2) выконваць

im-plĭco, **1** 1) абвіваць, абдымаць, ахопліваць; 2) завязваць

im-plōro, **1** маліць, прасіць

im-pōno, **posui**, **posĭtum**, **3** 1) класці, ускладаць; 2) надзяваць; 3) наносіць

im-porto, **1** увозіць

impŏtens, **entis** нястрымны, які (што) не валодае сабою

impressor, **ōris** *m* друкар

imprŏbus, **a**, **um** грэшны, паганы, несумленны, бессаромны

imprūdens, **entis** 1) бязглузды, дурны; 2) нявопытны, неспрактыкаваны

impūbes, **ĕris** нясталы, цнатлівы

impunĭtas, **ātis** *f* 1) беспакаранасць; 2) амністыя

in (*куды? + acc.*, *дзе? + abl.*) да, на, у, пад, у адносінах да, падчас, супраць, сярод

incarnor, **1** увасабляцца, адзявацца плоцццю

in-cendo, **ndi**, **nsum**, **3** запальваць, падпальваць, спальваць

incertus, **a**, **um** ненадзейны, няпэўны, сумніўны

in-cĭdo, **cĭdi**, – , **3** 1) аказвацца, здарацца; 2) узнікаць

in-cīdo, **cīdi**, **cīsum**, **3** 1) рэзаць; 2) раніць; 3) высякаць

in-cĭpio, cēpi, ceptum, 3 пачынаць

in-cĭto, **1** заахвочваць, падбухторваць

in-clūdo, **clūsi**, **clūsum**, **3** 1) акружаць, абкружаць; 2) зачыняць; 3) абмяжоўваць; 4) уключаць

inclusīve уключаючы

incognĭtus, **a**, **um** невядомы, таямнічы

incŏla, **ae** *m*, *f* жыхар, жыхарка

in-cŏlo, **colui**, **cultum**, **3** 1) жыць, пражываць; 2) насяляць, засяляць

incolŭmis, **e** цэлы, непашкоджаны

incommŏdum, **i** *n* 1) нязручнасць; 2) непрыемнасць

incredibĭlis, **e** неверагодны

incrĕpo, **pui**, **pĭtum**, **1** 1) шумець, крычаць; 2) папракаць, упікаць, дакараць

in-curro, **curri**, **cursum**, **3** 1) убягаць; 2) нападаць; 3) кідацца; 4) станавіцца ахвярай

incursio, **ōnis** *f* напад, уварванне

incurvus, **a**, **um** загнуты, крывы

incūso, **1** 1) абвінавачваць; 2) скардзіцца

in-cŭtio, **cussi**, **cussum**, **3** 1) біць, ударадь; 2) кідаць; 3) усяляць, надаваць

inde адтуль, затым, таму

indelebĭlis, e незабыўны, вечны

indicium, **i** *n* данос, сведчанне, паказанне

in-dīco, **dixi**, **dictum**, **3** 1) аб'яўляць, абвяшчаць; 2) назначаць, прызначаць

indiffĕrens, **entis** 1) чужы; 2) абыякавы

indignatio, **ōnis** *f* абурэнне

in-dignor, **1** абурацца, гневацца, злаваць, злавацца, крыўдаваць

in-do, **dĭdi**, **dĭtum**, **3** 1) прыдаваць; 2) называць

in-dūco, **duxi**, **ductum**, **3** 1) уводзіць; 2) прымушаць, схіляць, заахвочваць

in-dulgeo, **dulsi**, **dultum**, **2** 1) быць спагадлівым; 2) клапаціцца; 3) дазва-

ляць; 4) саступаць, падпарадкоўвацца
ind-uo, **indui**, **indūtum**, **3** 1) апранаць; 2) прыдаваць
industria, **ae** *f* энергія, дзейнасць, працавітасць
in-eo, **ii**, **ĭtum**, **īre** 1) уваходзіць; 2) пачынаць; 3) абдумваць; 4) прымаць (рашэнне)
infamatorius, **a**, **um** абразлівы, зняважлівы, які (што) няславіць, ганебны
infamia, **ae** *f* ганьба, няслава
infans, **fantis** маленькі
infans, **fantis** *m*, *f* дзіця, немаўля
infantia, **ae** *f* 1) маўклівасць; 2) дзяцінства, маленства
infĕri, **ōrum** *m*, *pl. t.* 1) жыхары апраметнай; 2) памерлыя, нябожчыкі; 3) царства памерлых
inferior, **ius** (*gen*. inferiōris) 1) ніжні; 2) больш позні; 3) малодшы
in-fĕro, **tŭli**, **lātum**, **ferre** 1) наносіць, прычыняць; 2) аб'яўляць; 3) ісці (вайной), нападаць; bellum i. (+ *dat*.) нападаць на; 4) уносіць, прыносіць
infĕrus, **a**, **um** (*compar.* inferior; *superl.* infĭmus) 1) ніжні, які знаходзіцца знізу; 2) падземны
infestus, **a**, **um** варожы, небяспечны
in-fĭcio, **fēci**, **factum**, **3** 1) прамочваць, насычаць; 2) афарбоўваць; 3) заражаць
infinītus, **a**, **um** неабмежаваны, бязмежны, бясконцы, бяскрайні
in-fluo, **fluxi**, **fluxum**, **3** цячы
in-fringo, **frēgi**, **fractum**, **3** 1) ламаць; 2) аслабляць
in-gemĭno, **1** 1) падвоіць, удвоіць; 2) паўтарыць
in-gemisco, **gemui**, – , **3** уздыхаць, аплакваць
ingeniōsus, **a**, **um** таленавіты
ingenium, **i** *n* здольнасць, талент, розум
ingens, **entis** 1) агромны, велізарны, вялікі, вялізны, велічэзны; 2) слаўны
in-gĕro, **gessi**, **gestum**, **3** 1) укладаць, укладваць; 2) напаўняць
ingrātis неахвотна
in-grĕdior, **gressus sum**, **3** 1) уступаць, уваходзіць; 2) нападаць
in-hĭbeo, **hibui**, **hibĭtum**, **2** 1) утрымліваць, стрымліваць; 2) прымяняць
inimīcus, **a**, **um** варожы
inimīcus, **i** *m* вораг
initium, **i** *n* 1) пачатак; initio – спачатку; 2) уступ
injuria, **ae** *f* 1) крыўда; 2) несправядлівасць
injustus, **a**, **um** несправядлівы, незаконны
inlustris, **e** яркі, славуты, знакаміты
innŏcens, **entis** 1) невінаваты, бязвінны; 2) бясшкодны
innumerabĭlis, **e** незлічоны
inopia, **ae** *f* 1) адсутнасць, недахоп, нястача; 2) беднасць, бяднота
inquam, **inquit** (*defect*.) казаць (§ 79, п. 7а)
inscius, **a**, **um** 1) які (што) не ведае; 2) незнаёмы
in-scrībo, **scripsi**, **scriptum**, **3** 1) апісваць, запісваць; 2) піса́ць на
in-secto, – , – , **1** ганіць, ганьбаваць
in-sector, **1** праследаваць, перапраследаваць
in-sĕquor, **secūtus sum**, **3** 1) праследаваць, пераследаваць; 2) хадзіць па пятах
in-sĕro, **sēvi**, **sĭtum**, **3** 1) пераконваць; 2) прывіваць; 3) выхоўваць
insidiae, **ārum** *f*, *pl. t.* 1) засада, пастка; 2) інтрыгі, падкопы
insigne, **is** *n* знак, адзнака
insignio, **4** адзначаць, вылучаць
insignis, **e** выдатны, надзвычайны
insŏlens, **entis** 1) незвычайны; 2) празмерны; 3) пагардлівы, фанабэрысты

in-stituo, **tui**, **tūtum**, **3** 1) ладзіць, арганізоўваць, рыхтаваць; 2) пачынаць, распачынаць, праводзіць; 3) прызначаць

institūtum, **i** *n* 1) звычай, звычка; 2) установа, устанаўленне

in-sto, **stĭti**, – , **1** 1) стаяць, набліжацца; 2) пагражаць

in-struo, **struxi**, **structum**, **3** 1) выстройваць, строіць, размяшчаць у баявым парадку; 2) забяспечваць

insŭla, **ae** *f* востраў

in-sum, fui, **–** , **esse** быць у сярэдзіне

in-surgo, **surrexi**, **surrectum**, **3** 1) падымацца; 2) узнікаць

intĕger, **gra**, **grum** 1) цэлы, непашкоджаны; 2) нязменны

intel-lĕgo, **lexi**, **lectum**, **3** 1) разумець; 2) заўважаць; 3) пазнаваць

inter (+ *acc*.) паміж, сярод

inter-dīco, **dixi**, **dictum**, **3** 1) забараняць; 2) загадваць

interdictum, **i** *n* забарона

interdiu удзень

interdum часам

interfector, **ōris** *m* забойца

inter-fĭcio, **fēci**, **fectum**, **3** забіваць

intĕrim тым часам

interior, **ius** (*gen*. interiōris) 1) унутраны; 2) бліжэйшы

interĭtus, **ūs** *m* гібель, пагібель, знішчэнне

inter-mitto, **mīsi**, **missum**, **3** перапыняць, спыняць

interpres, **ĕtis** *m*, *f* 1) пасрэднік, пасярэднік; 2) наладжвальнік, арганізатар; 3) тлумачальнік

inter-prĕtor, **1** 1) тлумачыць; 2) разумець, адгадваць

inter-rŏgo, **1** пытацца

inter-sum, **fui**, – , **esse** 1) быць пасярод; 2) знаходзіцца, прысутнічаць, удзельнічаць; 3) мець значэнне; *impers*. intĕrest – мае значэнне, важна; 4) адрозніватца

intervallum, **i** *n* прамежак (часу)

inter-vĕnio, **vēni**, **ventum**, **4** 1) з’яўляцца, прыходзіць; 2) умешвацца; 3) здарацца

intĭmus, **a**, **um** 1) унутраны; 2) сардэчны, шчыры; 3) давераны

intro, **1** уваходзіць

intro-dūco, **duxi**, **ductum**, **3** прыводзіць, уводзіць

intro-eo, **ii**, **ĭtum**, **īre** уваходзіць

introitāle, **is** *n* уступны ўзнос

introĭtus, **ūs** *m* 1) уступанне, ухаходжанне; 2) уваход

intŭli *гл.* **infĕro**

inultus, **a**, **um** 1) той, за якога не адпомсцілі; 2) беспакараны, бяскарны

in-urgeo, **ursi**, – , **2** 1) нападаць; 2) басціся, бадацца

inutĭlis, **e** бескарысны, шкодны

in-vādo, **vāsi**, **vāsum**, **3** 1) уваходзіць; 2) урывацца, нападаць

in-vĕnio, **vēni**, **ventum**, **4** 1) знаходзіць; 2) вынаходзіць, прыдумваць

inventor, **ōris** *m* вынаходнік

in-verto, **verti**, **versum**, **3** 1) паварочваць; 2) перакручваць, скажаць

invĭcem папераменна, напераменку, узаемна

in-vĭdeo, **vīdi**, **vīsum**, **2** 1) зайздросціць; 2) ненавідзець

invidia, **ae** *f* 1) зайздрасць; 2) нянавісць

invisibĭlis, **e** нябачны

invīto, **1** запрашаць

invītus, **a**, **um** які (што) не жадае

in-vŏco, **1** зваць, клікаць, заклікаць

in-volvo, **volvi**, **volūtum**, **3** 1) заварочваць; 2) хаваць, утойваць

Iocasta, **ae** *f* Іакаста, *сястра Крэонта*, *жонка Лаія*, *маці*, *а пасля жонка Эдыпа*

Iōseph (*indecl*.) Іосіф, Язэп, *біблейскае імя*

Iphigenia, **ae** *f* Іфігенія, *дачка Агамемнана і Клітэмнестры*

ipse, **a**, **um** 1) сам; 2) ён
ira, **ae** *f* гнеў
irascor, – , **3** гневацца, сердавацць, злавацць
irātus, **a**, **um** гнеўны, разгневаны, раззлаваны
irremissibilĭter беззваротна
ir-rĭgo, **1** арашаць, палівацць
irrīsor, **ōris** *m* насмешнік
irrīto, **1** 1) злавацць, раззлоўвацць, азлабляць; 2) узбуджаць
ir-rumpo, **rūpi**, **ruptum**, **3** 1) урывацца; 2) парушаць, перашкаджаць
is, **ea**, **id** 1) гэты, той; 2) ён
iste, **ista**, **istud** 1) гэты, той; 2) ён
ita так, такім чынам
Italia, **ae** *f* Італія
Itălus, **a**, **um** італійскі
ităque такім чынам, таму
item таксама
iter, **itinĕris** *n* 1) шлях, дарога; i. facĕre – адпраўляцца; 2) падарожжа, паездка; 3) пераход
itĕrum паўторна, зноў, ізноў
Ithăca, **ae** *f* Ітака, *востраў у Іанічным моры*
Iudaea, **ae** *f* Іудзея, *вобласць на поўдні Палесціны*

Jj

jaceo, **cui**, **cĭtum**, **2** 1) ляжаць; 2) спачываць, быць пахаваным
jacio, **jeci**, **jactum**, **3** кідаць
jacto, **1** кідаць; se j. – хваліцца, выхваляцца *або* кідацца
jam 1) ужо; 2) зараз жа; 3) яшчэ
Janicŭlum, **i** *n* Янікул, *адзін з сямі ўзгоркаў Рыма*
janua, **ae** *f* дзверы, уваход
Janus, **i** *m* Янус, *двухаблічны бог пачатку*, *варот*, *меж*
jecur, **ŏris** *n* печань
jejuninium, **i** *n* пост, голад
Jesus, u *m* Ісус
jubeo, **jussi**, **jussum**, **2** загадваць
jucundus, **a**, **um** прыемны, прывабны, мілы, любы
judex, **ĭcis** *m* суддзя
judicium, **i** *n* 1) суд; 2) рашэнне (судовае); 3) меркаванне
judĭco, **1** судзіць, вырашаць, лічыць
jugĕrum, **i** *n* югер, *мера зямельнай плошчы* (*2519 кв. м*)
jugum, **i** *n* 1) хамут; 2) вяршыня; 3) ланцуг гор, краж, хрыбет; 4) ярмо, прыгнёт
Jugurtha, **ae** *m* Югурта, *цар Нумідыі*, *вобласці на поўначы Афрыкі*
Julia, **ae** *f* Юлія, *жаночае імя*
Julius, **a**, **um** 1) які (што) адносіцца да Юлія; 2) юліянскі
Julius, **i** *m* Юлій, *рымскае імя*
jungo, **junxi**, **junctum**, **3** злучаць
Juno, **ōnis** *f* Юнона, *багіня шлюбу і сям'і*
Juppĭter, **Jovis** *m* Юпітэр, *вярхоўны бог рымлян*
juramentum, **i** *n* прысяга
jurandum, **i** *n* клятва
jurgiōsus, **a**, **um** сварлівы
jurgium, **i** *n* сварка, лаянка
jurisperītus, **i** *m* юрыст, правазнавец
jurista, **ae** *m* юрыст, правазнавец
juro, **1** клясціся, прысягаць
jus, **juris** *n* 1) права; 2) закон; j. jurandum – клятва; 3) справядлівасць
jussum, **i** *n* загад, указ
jussus, **ūs** *m* загад, указ; jussu – па загадзе, паводле загаду
justitia, **ae** *f* справядлівасць
justus, **a**, **um** справядлівы, законны
juvĕnis, **e** 1) малады, юны; 2) юнацкі
juvĕnis, **is** *m* юнак, малады чалавек
juventus, **ūtis** *f* маладосць, юнацтва
juvo, **juvi**, **jutum**, **1** (+ *acc.*) дапамагаць
juxta поруч, побач, аднолькава

Kk

Kalendae, **ārum** *f*, *pl. t.* календы, *1-ы дзень месяца ў рымлян*

Ll

L. = **Lucius**
labefacto, **1** расхістваць, разладжваць, псаваць, падрываць, прыводзіць да заняпаду
Labiēnus, **i** *m* Лабіен, *легат Цэзара*
labium, **i** *n* 1) губа; 2) язык
labor, **lapsus sum**, **3** каціцца, слізгаць, слізгацець
labor, **ōris** *m* 1) напружанне, намаганне; 2) цяжар, цяжкасць; 3) праца; 4) подзвіг; 5) няшчасце, пакута
laboriōsus, **a**, **um** працавіты
labōro, **1** 1) несці страты, цярпець, пакутваць; 2) працаваць; 3) дзейнічаць
labrum, **i** *n* губа
labyrinthus, **i** *m* лабірынт
lac, **lactis** *n* малако
Lacedaemonius, **i** *m* спартанец
lacĕro, **1** 1) рваць, раздзіраць, разрываць; 2) мучыць
Laconĭca, **ae** *f* Лаконіка (Спарта), *вобласць у Грэцыі*
lacrĭma, **ae** *f* сляза
lacrimōsus, **a**, **um** 1) які (што) плача; 2) засмучаны, журботны, тужлівы
lacus, **ūs** *m* возера
laedo, **laesi**, **laesum**, **3** 1) паражаць; 2) парушаць; 3) псаваць; 4) раніць; 5) абражаць, зневажаць
Laērta, **ae** *m* Лаэрт, *бацька Адысея*
laetitia, **ae** *f* радасць, весялосць
laetor, **1** весяліцца, радавацца
Laius, **i** *m* Лаій, *бацька Эдыпа*, *муж Іакасты*, *цар Фіваў*
lampas, **ădis** *f* ліхтар, свяцільня, паходня
lanātus, **a**, **um** пакрыты шэрсцю
langueo, **gui**, **–** , **2** быць слабым
lanĭger, **ĕri** *m* ягня
laqueus, **i** *m* 1) пятля, зашмарга, путы; 2) пастка
largior, **4** раздаваць, дарыць
largitio, **ōnis** *f* 1) шчодрасць; 2) подкуп
lassus, **a**, **um** 1) стомлены, змораны, змардаваны, знясілены; 2) паніклы
lateo, **tui**, – , **2** 1) хавацца; 2) быць невядомым
later, **ĕris** *m* цэгла, цагліна
Latīnus, **a**, **um** лацінскі
Latīnus, **i** *m* Лацін, *бацька Лавініі*, *цесць Энея*
latitūdo, **ĭnis** *f* шырыня, працягласць
Latium, **i** *n* 1) Лацый, *вобласць у Італіі*, *цэнтрам якой быў Рым*; 2) *паэт.* Рым, Рымская імперыя
Latōna, **ae** *f* Латона, *жонка Юпітэра* (*да Юноны*), *маці Апалона і Дыяны*
latro, **ōnis** *m* разбойнік
latrocinium, **i** *n* разбой, грабеж, рабунак, рабаванне
latus, **a**, **um** шырокі
latus, **ĕris** *n* бок
laudabĭlis, **e** пахвальны
laudo, **1** хваліць
laurus, **i** *f* лаўр, лаўровае дрэва
laus, **laudis** *f* пахвала, слава
lavo, **lavi**, **lautum**, **1** 1) мыць; 2) купацца
lectum, **i** *n* ложак
lectūra, **ae** *f* чытанне
legatio, **ōnis** *f* пасольства, паслы
legātus, **i** *m* 1) пасол; 2) легат, *памочнік галоўнакамандуючага*
legio, **ōnis** *f* легіён, *рымскае воінскае злучэнне*, *якое ў розныя часы налічвала ад 3000 да 6000 пехацінцаў і 300 коннікаў*; *падзяляўся на 10 кагортаў = 30 маніпул = 60 цэнтурый*

lego, **legi**, **lectum**, **3** 1) чытаць; 2) збіраць
lentitūdo, **ĭnis** *f* марудлівасць, павольнасць, вяласць, млявасць
Lentŭlus, **i** *m* Лентул, *рымскае імя*
lentus, **a**, **um** 1) нерухомы; 2) нерухавы, вялы, млявы, павольны
leo, **ōnis** *m* леў
Leonĭdas, **ae** *m* Леанід, *цар Спарты*
lepus, **ŏris** *m* заяц
Lernaeus, **a**, **um** лернейскі
Lesbia, **ae** *f* Лесбія, *жаночае імя*
levis, **e** лёгкі
levo, **1** аслабляць, змякчаць, памякчаць
lex, **legis** *f* закон
libenter ахвотна
liber, **bri** *m* кніга
liber, **ĕra**, **ĕrum** свабодны, вольны
liberātor, **ōris** *m* вызваліцель
libĕri, **ōrum** *m*, *pl. t.* дзеці
libĕro, **1** вызваляць
libertas, **ātis** *f* свабода
libertus, **i** *m* вольнаадпушчанік
libet, **libuit (libĭtum est)**, **2** (*impers.*) хочацца, трэба, пажадана
Libitīna, **ae** *f* Лібітына, *рымская багіня пахаванняў*
libo, **1** рабіць узліванне
libum, **i** *n* ахвярны пірог
licet, **licuit**, – , **2** (*impers.*) трэба, дазволена, можна
lictor, **ōris** *m* ліктар, ахоўнік, целаахоўнік
ligneus, **a**, **um** драўляны
lignum, **i** *n* дрэва
limen, **ĭnis** *n* парог
limes, **ĭtis** *m* мяжа
linea, **ae** *f* лінія, рыса, штрых
lingua, **ae** *f* 1) мова; 2) язык
liquor, **ōris** *m* вадкасць, вада
littĕra, **ae** *f* 1) літара; 2) *pl.* навука, літаратура, пісьменнасць; 3) *pl.* ліст
litus, **ŏris** *n* бераг, узбярэжжа
Livius, **i** *m* Лівій, *рымскі гісторык*
loco, **1** класці, змяшчаць, размяшчаць, расстаўляць
locŭples, **ētis** багаты, шчодры
locus, **i** *m* месца, мясцовасць; *pl.*: loci *m* – асобныя месцы, урыўкі з кніг; loca *n* – месцы, звязаныя паміж сабой, мясцовасці, вобласці
longaevus, **a**, **um** даўгавечны, шматгадовы
longitūdo, **ĭnis** *f* 1) даўжыня; 2) працягласць
longus, **a**, **um** доўгі
loquor, **locūtus sum**, **3** казаць, гаварыць, размаўляць
Luca, **ae** *m* Лука
luceo, **luxi**, – , **2** 1) запальваць; 2) свяціць; віднецца, быць бачным
Lucia, **ae** *f* Луцыя, *рымскае імя*
Lucĭfer, **ĕri** *m* золак, досвітак, світанне
Lucius, **i** *m* Луцый, *рымскае імя*
lucus, **i** *m* гай, лес
ludibrium, **i** *n* насмешка, кпіны
ludĭcrum, **i** *n* відовішча, урачыстыя гульні
ludo, **lusi**, **lusum**, **3** гуляць, жартаваць, насміхацца
ludus, **i** *m* 1) гульня; сцэнічны твор, спектакль; *pl.* публічныя гульні, спаборніцтва, відовішча; 2) жарт; 3) школа
lugeo, **luxi**, **luctum**, **2** аплакваць, смуткаваць
lumen, **ĭnis** *n* святло, светач
luna, **ae** *f* месяц
lupus, **i** *m* воўк
lux, **lucis** *f* 1) святло; primā luce – на світанні, на золку, на досвітку; 2) бляск; 3) дзень
luxus, **ūs** *m* 1) раскоша, пышнасць; 2) празмерная раскоша, няўстрыманасць
Lycaŏnis, **ĭdis** *f* Каліста, *дачка Лікаона*
Lydi, **ōrum** *m*, *pl. t.* лідзійцы, *жыхары Лідзіі*, *вобласці ў Малой Азіі*

Lydus, **i** *m* 1) лідзянін; 2) *паэт*. этруск
lympha, **ae** *f* вільгаць, вада
lyra, **ae** *f* ліра

Mm

M. = **Marcus**
Macĕdo, **ŏnis** *m* македанянін, жыхар Македоніі
machĭna, **ae** *f* машына, прылада
machĭnor, **1** задумваць, надумваць
macto, **1** 1) заколваць, калоць; 2) прыносіць у ахвяру
Maecēnas, **ātis** *m* 1) Мецэнат, *апякун Вергілія*, *Гарацыя і іншых паэтаў і вучоных*; 2) мецэнат, дабрадзей, апякун
maereo, **rui**, – , **2** сумаваць, тужыць, бедаваць
maestus, **a**, **um** маркотны, тужлівы, сумны
magis больш
magister, **tri** *m* настаўнік, майстар
magistra, **ae** *f* настаўніца
magistrātus, **ūs** *m* 1) магістрат, чыноўнік, службовая асоба; 2) дзяржаўная пасада
magnifĭcus, **a**, **um** 1) пышны, раскошны; 2) узнёслы
magnitūdo, **ĭnis** *f* 1) велічыня; 2) веліч, вялікасць, важнасць, паважнасць
magnus, **a**, **um** 1) вялікі; 2) цяжкі
Maja, **ae** *f* Майя, *маці Меркурыя*
majestas, **ātis** *f* веліч, годнасць
major, **jus** (*gen*. majōris) *гл*. **bonus**
majōres, **um** *m*, *pl*. *t*. продкі
male дрэнна, кепска
maledictum, **i** *n* лаянка, зласлоўе, праклён
malo, **malui**, – , **malle** аддаваць перавагу, лічыць за лепшае
mălum, **i** *n* зло, ліха, бяда, бедства
mālum, **i** *n* яблык
malus, **a**, **um** дрэнны, кепскі, благі
Mamercīnus, **i** *m* Мамерцін, *рымскае імя*
mandātum, **i** *n* даручэнне, загад
mando, **1** 1) даручаць; 2) перадаваць, уручаць; se fugae m. – кінуцца наўцёкі
mane рана, раніцай
maneo, **mansi**, **mansum**, **2** 1) заставацца; 2) чакаць
manus, **ūs** *f* 1) рука; 2) атрад
Marăthon, **ōnis** *m*, *f* Марафон, *мястэчка на ўсходнім узбярэжжы Атыкі*, *месца перамогі Мільтыяда над персамі*
Marathonius, **a**, **um** марафонскі
marca, **ae** *f* марка, грыўня
Marcus, **i** *m* Марк, *рымскае імя*
mare, **is** *n* мора
Marīa *f* (*indecl*.) Марыя, *біблейскае імя*
maritĭmus, **a**, **um** марскі, прыморскі
marītus, **i** *m* муж
Marius, **i** *m* Марый, *рымскае імя*
Mars, **Martis** *m* Марс, *бог вайны і бітваў*
Martiālis, **is** *m* Марцыял, *рымскі паэт*, *аўтар эпіграм*
Martius, **a**, **um** 1) Марсаў; 2) сакавіцкі
martyr, **ўris** *m*, *f* мучанік, мучаніца, пакутнік, пакутніца
mas, **maris** *m* 1) мужчына; 2) самец
mascŭlus, **i** *m* мужчына
Massilienses, **ium** *m*, *pl*. *t*. масілійцы, *жыхары Масіліі*, *горада на паўднёва-ўсходнім узбярэжжы Галіі*
Massiliensis, **e** масілійскі
mater, **tris** *f* маці
matrimonium, **i** *n* шлюб; in m. dare – аддаваць замуж
matrōna, **ae** *f* 1) матрона, паважная кабета; 2) замужняя жанчына, кабета
matūrus, **a**, **um** 1) спелы, сталы; 2) прыгодны, прыдатны
maxĭme больш за ўсё, пераважна, у найвышэйшай ступені

Maximiānus, **i** *m* Максіміян, *рымскі імператар*

maxĭmus, **a**, **um** *гл.* **bonus**

Medēa, **ae** *f* Медэя, *дачка калхідскага цара Ээта*, *якая дапамагла Ясону авалодаць залатым руном*

medicamentum, **i** *n* 1) лекі; 2) атрута

medicīna, **ae** *f* 1) лекі; 2) медыцына; 3) аблягчэнне, палёгка

medĭcus, **i** *m* урач

Mediterraneus, **a**, **um** міжземны

mediterraneus, **a**, **um** унутраны, цэнтральны

medium, **i** *n* сярэдзіна

medius, **a**, **um** 1) сярэдні; 2) (*у спалучэнні з назоўнікамі*) сярэдзіна

mel, **mellis** *n* мёд

melior, **ius** (*gen*. meliōris) *гл.* **bonus**

mellītus, **a**, **um** мядовы, салодкі

Melpomĕne, **es** *f* Мельпамена, *Муза трагедыі і лірычнай паэзіі*

membrum, **i** *n* 1) член, сябра, удзельнік; 2) частка

memĭni, **meminisse** помніць, памятаць (§ 79, п. 7а)

memor, **ŏris** які (што) памятае

memorabĭlis, **e** слаўны

memoria, **ae** *f* 1) памяць; memoriā tenēre – памятаць; 2) запіс, згадка; 3) успамін

memoriālis, **e** памятны

memŏro, **1** напамінаць, нагадваць

Menelāus, **i** *m* Менелай, *брат Агамемнана*, *муж Алены*, *цар Спарты*

mens, **mentis** *f* розум, мысленне, думка

mensa, **ae** *f* стол

mensātor, **ōris** *m* сталяр

mensis, **is** *m* месяц

mensūra, **ae** *f* вымярэнне, мера, велічыня

mentior, **4** ілгаць, хлусіць, маніць

mercātor, **ōris** *m* гандляр

mercatūra, **ae** *f* гандаль

mercor, **1** набываць

Mercurius, **i** *m* Меркурый, *рымскі бог гандлю і падарожнікаў*

mere цалкам

mereo, **rui**, **rĭtum**, **2** 1) зарабляць; 2) заслугоўваць; bene merēri (de re publĭcā) – зрабіць вялікія паслугі (дзяржаве)

mereor, **merĭtus sum**, **2** заслугоўваць, зарабляць

mergo, **mersi**, **mersum**, **3** апускаць, тапіць

meridies, **ēi** *m* поўдзень

merĭto заслужана

merĭtum, **i** *n* заслуга, паслуга

merus, **a**, **um** 1) неразведзены, неразбаўлены; 2) чысты, сапраўдны

messis, **is** *f* жніво, уборка, збіранне ўраджаю

messor, **ōris** *m* зборшчык ураджаю

metamorphōsis, is *f* метамарфоза,ператварэнне, пераварочванне

metrĭca, **ae** *f* метрыка, кніга запісаў

metuo, **tui**, **tūtum**, **3** апасацца, баяцца

metus, **ūs** *m* 1) застрашванне, запалохванне; 2) страх, боязь, асцярога

meus, **a**, **um** (*voc*. *sg*. *m* mi) мой

Midas, **ae** *m* Мідас, *цар Фрыгіі*

migro, **1** пераязджаць

miles, **ĭtis** *m* салдат

Milētus, **i** *f* Мілет, *горад у Малой Азіі*

milia *pl*. *да* **mille**

militāris, **e** вайсковы, ваенны

militia, **ae** *f* 1) паход, вайна; *loc*. militiae – на вайне; domi militiaeque – у мірны час і на вайне; 2) вайсковая служба

mille (*pl*. **milia**) тысяча

Miltiădes, **is** *m* Мільтыяд, *пераможца ў бітве пры Марафоне*

Minerva, **ae** *f* Мінерва, *рымская багіня розуму*, *навук*, *рамёстваў*

minĭme менш за ўсё, зусім не

minĭmus, **a**, **um** *гл.* **parvus**

minister, **tri** *m* слуга, памочнік

minĭtor, **1** пагражаць, гразіць

minor, **minus** *гл*. **parvus**
Minos, **Minōis** *m* Мінас, *цар Крыта*
Minotaurus, **i** *m* Мінатаўр, *паўчалавек-паўбык*, *які жыў у лабірынце на востраве Крыт*
minuo, **minui**, **minūtum**, **3** памяншаць, змяншаць, скарачаць
minus менш, меней
mirabĭlis, **e** дзіўны, дзівосны, незвычайны
miror, **1** дзівіцца, здзіўляцца, захапляцца, зачароўвацца
mirus, **a**, **um** дзіўны, дзівосны, цудоўны, незвычайны
misceo, **miscui**, **mixtum**, **2** змешваць, злучаць
misellus, **a**, **um** няшчасны, небарака
miser, **ĕra**, **ĕrum** няшчасны, жаласны, мізэрны, убогі, бедны, небарака
misericordia ae *f* літасць, міласэрнасць, жаль
misĕror, **1** шкадаваць, спачуваць, спагадаць
Mithridātes, **is** *m* Мітрыдат, *цар Понта*, *вораг Рыма*
mitĭgo, **1** супакойваць (буру), заспакойваць, змякчаць, памякчаць
mitis, **e** мяккі, пяшчотны, ласкавы
mitto, **misi**, **missum**, **3** адпраўляць, дасылаць, пасылаць
moderatio, **ōnis** *f* абмежаванне
moderātor, **ōris** *m* правіцель, валадар, кіраўнік
modĭcus, **a**, **um** 1) слабы; 2) невялікі, малы, нязначны
modo толькі, толькі што; non modo… sed etiam – не толькі… але і; modo… modo – то… то
modus, **i** *m* мера, вобраз, выгляд, спосаб, памер, лад
moechor, **1** распуснічаць
moenia, **ium** *n*, *pl. t.* сцены
moles, **is** *f* маса, сіла, цяжар
molestus, **a**, **um** цяжкі, непрыемны
molior, **4** рухаць
mollio, **4** 1) размякчаць, змякчаць, памякчаць; 2) стрымліваць, сцішаць, аслабляць
mollis, **e** мяккі
momentum, **i** *n* адрэзак, прамежак, імгненне
moneo, **nui**, **nĭtum**, **2** 1) заклікаць; 2) нагадваць; 3) угаворваць
mons, **montis** *m* гара, горны ланцуг; m. Olivārum – Алейная гара
monstro, **1** 1) паказваць; 2) раіць, радзіць
monstrum, **i** *n* 1) пачвара; 2) цуд, дзіва, знак
monumentum, **i** *n* помнік
mora, **ae** *f* прамаруджанне, затрымка, адтэрміноўка
morbus, **i** *m* хвароба
mordeo, **momordi**, **morsum**, **2** 1) кусаць; 2) мучыць, катаваць
morior, **mortuus sum**, **3** паміраць
moror, **1** знаходзіцца, заставацца
morōsus, **a**, **um** раздражняльны, зласлівы, прыдзірлівы, наравісты
mors, **mortis** *f* смерць
morsus, **ūs** *m* укус
mortālis, **e** смертны, смяротны
mortuus, **a**, **um** 1) *pcp. perf. pass. да* **morior**; 2) мёртвы, памерлы, нябожчык
mos, **moris** *m* нораў; *pl*. норавы, характар, натура, спосаб жыцця, паводзіны
moveo, **movi**, **motum**, **2** 1) штурхаць, варушыць; 2) выклікаць, узбуджаць, параджаць; 3) рабіць уражанне, хваляваць, дзейнічаць, уздзейнічаць; 4) заахвочваць; 5) змяняць; 6) кіраваць
mox хутка
Mucius, **i** *m* Муцый, *рымскае імя*
muliĕbris, **e** жаночы
mulier, **ĕris** *f* жанчына (замужняя)

multijŭgus, **a**, **um** разнастайны
multĭplex, **ĭcis** шматлікі, памножаны
multiplicatio, **ōnis** *f* размнажэнне, памнажэнне
multiplĭco, **1** прымнажаць, павялічваць
multitūdo, **ĭnis** *f* 1) мноства, маса, натоўп; 2) (шматлікая) армія
multo нашмат, значна
multum 1) моцна, вельмі; 2) шмат
multus, **a**, **um** 1) шматлікі; 2) важны
mundus, **i** *m* свет, сусвет
munio, **4** умацоўваць
munus, **ĕris** *n* 1) абавязак, служба, занятак; 2) паслуга; 3) падарунак, дар
murmur, **ŭris** *n* 1) гаворка, гамонка, гоман; 2) рыканне, рык, роў; 3) шум
murmuratio, **ōnis** *f* перашэптванне
murus, **i** *m* сцяна, мур
mus, **muris** *m* мыш
Musa, **ae** *f* Муза, *багіня-апякунка мастацтваў і навук*
musĭca, **ōrum** *n*, *pl. t.* музыка
musĭcus, **a**, **um** музычны, паэтычны
mutatio, **ōnis** *f* 1) змена, перамена; 2) абмен
muto, **1** змяняць, ператвараць

Nn

nam бо
narro, **1** апавядаць, расказваць, распавядаць
nascor, **natus sum**, **3** нараджацца, узнікаць
Naso, **ōnis** *m* Назон, *рымскае імя*
natālis, **e** які (што) адносіцца да нараджэння
natio, **ōnis** *f* племя, народ
nato, **1** плаваць
natūra, **ae** *f* прырода
naturālis, **e** натуральны
natus, **i** *m* сын
natus, **ūs** *m* нараджэнне
nauta, **ae** *m* марак
navālis, **e** марскі
navĭgo, **1** адплываць, плысці, плыць на караблі
navis, **is** *f* карабель; n. longa – ваенны карабель; n. oneraria – грузавы карабель
navĭta, **ae** *m* = **nauta**
Nazăreth (*indecl.*) Назарэт, *горад у Палесціне*
ne каб не, што
-ne (*постпазітыўная часціца*) ці, або, альбо, няўжо, няўжо не
Neapŏlis, **is** *f* Неапаль, *горад у Італіі*
nec і не
necessarius, **a**, **um** неабходны
necnon (а) таксама
neco, **1** забіваць
nefastus, **a**, **um** 1) забаронены; 2) неслужбовы; 3) злавесны, няшчасны
neglĕgo, **lexi**, **lectum**, **3** быць абыякавым, грэбаваць, пагарджаць, не звяртаць увагі, адкідваць, ставіцца з пагардай, не лічыцца
nego, **1** 1) адмаўляць; 2) адмаўляцца; 3) казаць, што не
negotium, **i** *n* 1) справа; 2) даручэнне
nemo ніхто
nepos, **ōtis** *m* 1) нашчадак; 2) унук
Neptūnus, **i** *m* Нептун, *бог мора*
neque не; neque… neque – ні… ні, і не… і не
Nero, **ōnis** *m* Нерон, *рымскі імператар*
nervus, **i** *m* 1) нерв; 2) мышца, мускул; 3) струна
nescio, **4** не ведаць
Nessus, **i** *m* Нес, *кентаўр*
nex, **necis** *f* забойства, смерць
nexus, **ūs** *m* спляценне, пераплятанне
niger, **gra**, **grum** чорны
nihil 1) нішто; 2) *adv*. нікольки, зусім
nil = **nihil**
Nilus, **i** *m* Ніл, *рака ў Егіпце*
nimius, **a**, **um** занадта вялікі, празмерны

nisi 1) калі (б) не; 2) апрача, акрамя, хіба толькі
nix, **nivis** *f* снег
no, **navi**, – , **1** плыць
nobĭlis, **e** 1) высакародны, шляхетны, знатны; 2) вядомы
noceo, **nocui**, **nocĭtum**, **2** шкодзіць
noctu уначы, уночы, ноччу
nodus, **i** *m* вузел
Noë (*indecl.*) Ной, *біблейскае імя*
nolo, **nolui**, – , **nolle** не хацець, не жадаць
nomen, **ĭnis** *n* 1) імя; 2) назва; nomĭne – з назвай, па імені; 3) народ; 4) слава
nomĭno, **1** называць
non не; non solum… sed etiam – не толькі … але і
nondum яшчэ не
nonne хіба не, няўжо не
nonnullus, **a**, **um** некаторы
nos мы
nosco, **novi**, **notum**, **3** даведвацца, пазнаваць
noster, **tra**, **trum** наш
notitia, **ae** *f* знаёмства
notities, **ēi** *f* 1) знаёмства; 2) паняцце, уяўленне
noto, **1** 1) паказваць, зазначаць; 2) ганіць, ганьбаваць
notus, **a**, **um** вядомы
novem дзевяць
noverca, **ae** *f* мачаха
novies дзевяць разоў
novus, **a**, **um** новы
nox, **noctis** *f* ноч
nubes, **is** *f* воблака, хмара
nubĭlus, **a**, **um** 1) воблачны, пахмурны, хмурны; 2) цёмны, змрочны, пануры; 3) маркотны; 4) невыразны, няясны, цьмяны
nubo, **nupsi**, **nuptum**, **3** (+ *dat.*) выходзіць замуж
nudus, **a**, **um** голы
nullus, **a**, **um** (*gen.* -īus, *dat.* -i) ніякі; ніхто
num няўжо, ці, зараз
Numa, **ae** *m* Нума; N. Pompilius – Нума Пампілій, *другі цар Рыма*
numen, **ĭnis** *n* 1) воля; 2) бажаство
numĕro, **1** 1) лічыць, налічваць; 2) мець
numĕrus, **i** *m* 1) лік; 2) колькасць
Numĭtor, **ōris** *m* Нумітор, *цар Альба-Лонгі*
nummus, **i** *m* манета, грошы
nunc цяпер
nunquam ніколі
nuntio, **1** абвяшчаць, паведамляць
nuntium, **i** *n* вестка, паведамленне
nuntius, **i** *m* вястун, вяшчун
nuper нядаўна, зараз
nuptiae, **ārum** *f*, *pl. t.* вяселле
nusquam нідзе, ніяк
nutus, **ūs** *m* загад
nympha, **ae** *f* німфа

Oo

ob (+ *acc.*) з-за
ob-eo, ii (īvi), ĭtum, īre уваходзіць
ob-ĭcio, **jēci**, **jectum**, **3** 1) кідаць; 2) пярэчыць; 3) выклікаць; 4) даваць
obĭtus, **ūs** *m* смерць, скон
ob-lĭgo, **1** перавязваць
obliviscor, **lĭtus sum**, **3** (+ *gen.*) забываць, забывацца
ob-sĕquor, **cūtus sum**, **3** слухацца, падпарадкоўвацца
ob-servo, **1** 1) бачыць; 2) сцерагчы, ахоўваць
obses, **ĭdis** *m* заложнік
obsidio, **ōnis** *f* аблога
ob-sīdo, **sēdi**, **sessum**, **3** займаць, захопліваць
ob-sĭdeo, **sēdi**, **sessum**, **2** 1) займаць; 2) насяляць, жыць; 3) валодаць, уладаць; 4) аблождваць

ob-sisto, **stĭti**, **stĭtum**, **3** процістаяць, супрацьстаяць, процідзейнічаць, супрацьдзейнічаць, супраціўляцца
ob-sto, **stĭti**, (**stātum**), **1** процідзейнічаць, супрацьдзейнічаць, перашкаджаць, замінаць
ob-strĕpo, **pui**, **pĭtum**, **3** шумець
ob-sum, **obfui (offui)**, – , **obesse** перашкаджаць, шкодзіць
ob-tĭneo, **tinui**, **tentum**, **2** 1) валодаць; 2) насяляць; 3) дасягаць; 4) утрымліваць
occāsus, **ūs** *m* 1) захад сонца; 2) захад; 3) падзенне
occidentālis, **e** заходні
oc-cĭdo, **cĭdi**, **cāsum**, **3** 1) падаць, заходзіць; 2) гінуць, паміраць
oc-cīdo, **cīdi**, **cīsum**, **3** забіваць, паражаць
occultatio, **ōnis** *f* скрыццё
occulto, **1** хаваць
occultus, **a**, **um** патаемны
occŭpo, **1** захопліваць, займаць
Oceănus, **i** *m* акіян
Octaviānus, **i** *m* Актавіян, *рымскае імя*
octo восем
octogesĭmus, **a**, **um** васьмідзясяты
ocŭlus, **i** *m* вока
odi, **odisse** ненавідзець (§ 79, п. 7а)
odiōsus, **a**, **um** ненавісны, зненавідны, знявідны, непрыемны
odium, **i** *n* нянавісць, варожасць
Oedĭpus, **i** і **pŏdis** *m* Эдып, *сын Лаія і Іакасты*, *цар Фіваў*
offendo, **fendi**, **fensum**, **3** 1) выклікаць незадаволенасць; 2) быць непрыемным, не падабацца; 3) абражаць, зневажаць; 4) біць, ударяць; 5) крыўдзіць
of-fĕro, **obtŭli**, **oblātum**, **offerre** 1) прапаноўваць; 2) аддаваць; se morti o. – ахвяраваць сваім жыццём; 3) дастаўляць, даваць
officium, **i** *n* абавязак, пасада; o. servāre – выконваць абавязак
Ogygia, **ae** *f* Агігія, *казачны востраў у Эгейскім моры*
Oineus, **i** *m* Айнэй, *цар Калідона*
olea = **olīva**
olim некалі, калісьці, калі-небудзь
olīva, **ae** *f* масліна, аліва
Olympia, **ae** *f* Алімпія, *вобласць у Грэцыі*
Olympius, **a**, **um** алімпійскі
Olympus, **i** *m* Алімп, *горная града ў Грэцыі*, *месцазнаходжанне багоў*
omen, **ĭnis** *n* знак, прадвесце
o-mitto, **mīsi**, **missum**, **3** 1) спыняць; 2) кідаць; 3) упускаць, выпускаць; 4) адмаўляцца
omnīno зусім, цалкам, наогул
omnipŏtens, **entis** усемагутны
omnis, **e** увесь, кожны
onerarius, **a**, **um** грузавы
onus, **ĕris** *n* 1) цяжар, груз; 2) ярмо, прыгнёт
opĕra, **ae** *f* справа, намаганне, дзейнасць; opĕram dare – імкнуцца, клапаціцца, турбавацца
opĕrio, **rui**, **rtum**, **4** накрываць, ахутваць, ахінаць, укручваць
opĕror, **1** працаваць
opinio, **ōnis** *f* меркаванне, здагадка
oportet, **uit**, – , **2** (*impers*.) трэба, варта, належыць, мэтазгодна
oppĭdum, **i** *n* горад, умацаванне
op-prĭmo, **pressi**, **pressum**, **3** 1) падаўляць, прыгнятаць; 2) знішчаць, паражаць; 3) перамагаць, разбіваць; 4) схопліваць
op-pugno, **1** нападаць, абложваць
ops, **opis** *f* 1) сіла, моц, магутнасць; 2) магчымасць, мажлівасць, улада; 3) дапамога; 4) *pl*. войска; 5) *pl*. сродкі, маёмасць, багацце
optĭmus, **a**, **um** *гл*. **bonus**
opto, **1** жадаць, прасіць
opŭlens, **entis** багаты, магутны
opulentus, **a**, **um** багаты, шчодры

opus *n* (*indecl.*) патрэба; opus est – трэба
opus, **ĕris** *n* 1) намаганне; 2) праца, твор, справа
ora, **ae** *f* бераг
oracŭlum, **i** *n* 1) аракул, прадраканне, прароцтва, прадказанне; 2) храм
oratio, **ōnis** *f* прамова, выступ; oratiōnem habēre – звяртацца з прамоваю, выступаць
oratorius, **a**, **um** прамоўніцкі
orba, **ae** *f* сірата
orbis, **is** *m* 1) круг, кола, дыск; o. caeli – купал неба; o. terrārum – сусвет; 2) краіна
ordĭno, **1** 1) прыводзіць у парадак, даводзіць да ладу; 2) размяркоўваць; 3) прызначаць
ordo, **ĭnis** *m* 1) парадак, лад; 2) саслоўе
oriens, **entis** *m* усход
orientālis, **e** усходні
orior, **ortus sum**, **4** 1) узнікаць, пачынацца; 2) узыходзіць
ornātus, **a**, **um** 1) адзначаны; 2) прыгожы
ornātus, **ūs** *m* 1) амуніцыя, рыштунак, начынне; 2) аздабленне, упрыгажэнне, убор, аздоба; 3) адзенне
orno, **1** 1) упрыгожваць; 2) аснашчаць, забяспечваць
oro, **1** маліць, прасіць, умаляць, упрошваць
Orpheus, **i** *m* Арфей, *муж Эўрыдыкі*, *паэт і спявак*
ortus, **ūs** *m* 1) узыходжанне, узыход; 2) узнікненне, пачатак
os, **oris** *n* 1) рот, вусны; 2) твар; 3) мова
oscŭlum, **i** *n* пацалунак
ostendo, **ndi**, **ntum**, **3** 1) паказваць; 2) распавядаць
ostium, **i** *n* 1) уваход; 2) вусце
otium, **i** *n* адпачынак, вольны час
Ovidius, **i** *m* Авідзій, *рымскі паэт*
ovis, **is** *f* авечка

Pp

P. = **Publius**
paene амаль, ледзь
pagus, **i** *m* паг, вёска
palam адкрыта, шчыра
Palatīnus, **a**, **um** палацінскі
palatium, **i** *n* палац
Palatium, **i** *n* Палацін, *адзін з сямі ўзгоркаў Рыма*
pallor, **ōris** *m* бледнасць
palma, **ae** *f* 1) пальмавая галіна, пальма; 2) далонь; 3) перавага
pando, **pandi**, **passum (pansum)**, **3** 1) распускаць; 2) адчыняць, адкрываць; 3) распасціраць
panis, **is** *m* хлеб
pannus, **i** *m* 1) кусок тканіны; 2) лахманы
panthēra, **ae** *f* пантэра
par, **paris** 1) роўны, аднолькавы; 2) аднолькава моцны
par, **paris** *n* пара, два, двое
parco, **peperci**, – , **3** (+ *dat.*) даваць літасці, літаваць, літавацца, шкадаваць
parcus, **a**, **um** 1) эканомны; 2) бедны, мізэрны, заняпалы, убогі; 3) нешматлікі
parens, **entis** *m*, *f* бацька, маці
pareo, **rui**, **rĭtum**, **2** 1) слухаць, слухацца, падпарадкоўвацца; 2) з’яўляцца, быць відавочным
paries, **ĕtis** *m* сцяна
pario, **pepĕri**, **partum**, **3** 1) нараджаць, рабіць; 2) здабываць; 3) заслужыць, заслужваць
Paris, **ĭdis** *m* Парыс, *сын Прыама і Гекубы*, *выкрадальнік Алены*, *віноўнік Траянскай вайны*
parĭtas, **ātis** *f* роўнасць, аднолькавасць
parĭter аднолькава, таксама
Parmenio, **ōnis** *m* Парменіён, *палкаводзец Філіпа II і Аляксандра Македонскага*

paro, **1** 1) гатаваць, рыхтаваць; 2) ладзіць, праводзіць, спраўляць; 3) падрыхтоўваць, арганізоўваць; 4) набываць, здабываць; 5) прыводзіць да
pars, **partis** *f* частка; *pl*. партыя
parsimonia, **ae** *f* беражлівасць, ашчаднасць
Parthi, **ōrum** *m*, *pl. t.* парфяне, *жыхары Парфіі, царства на тэрыторыі сучаснага Туркменістана*
partĭceps, **cĭpis** удзельнік
partim часткова
parvus, **a**, **um** малы, невялікі
pasco, **pavi**, **pastum**, **3** 1) пасвіць; 2) карміць, сілкаваць, жывіць; 3) падтрымліваць
passer, **ĕris** *m* верабей
passus, **ūs** *m* крок
pastor, **ōris** *m* пастух
patefăcio, **fēci**, **factum**, **3** 1) адчыняць; 2) выяўляць
pateo, **tui**, –, **2** 1) быць адчыненым, быць відавочным; 2) распаўсюджвацца, пашырацца
pater, **tris** *m* бацька; *pl*. сенатары
paternus, **a**, **um** бацькоўскі
patienter цярпліва, трывуча
patientia, **ae** *f* стойкасць, трываласць, цярплівасць, цярпенне
patior, **passus sum**, **3** 1) цярпець, трываць; 2) дазваляць
patria, **ae** *f* радзіма, бацькаўшчына
patrimonium, **i** *n* спадчына, маёмасць
patrius, **a**, **um** 1) бацькаўскі, бацькоўскі; 2) спадчынны
Patrŏclus, **i** *m* Патрокл, *сябар Ахіла, забіты ў адзінаборстве з Гектарам*
patrōnus, **i** *m* патрон, заступнік, апякун
paucus, **a**, **um** малы, невялікі; *pl*. нешматлікія, некаторыя
paulātim патроху, пакрыху, пакрысе, паступова
paulo крыху
paulŭlum трошачкі, крышачку
pauper, **ĕris** бедны
pavimentum, **i** *n* 1) утрамбаваная зямля; 2) падлога
pavo, **ōnis** *m* паўлін
pax, **pacis** *f* мір, спакой, мірны час
peccātor, **ōris** *m* грэшнік
peccātum, **i** *n* грэх
pecco, **1** памыляцца, рабіць праступак, грашыць, правініцца, правінавацiцца
pectus, **ŏris** *n* грудзі
pecunia, **ae** *f* грошы
pecus, **ŏris** *n* скаціна, быдла, свойская жывёла
pejor, **jus** *гл.* **malus**
pelăgus, **i** *n* мора
Peleus, **i** *m* Пелей, *бацька Ахіла*
pellis, **is** *f* шкура, футра
pello, **pepŭli**, **pulsum**, **3** 1) адбіваць; 2) гнаць, праганяць; 3) адпраўляць; 4) пазбаўляць; 5) паражаць, ударыць
Pelops, **ŏpis** *m* Пелоп, *сын Тантала*
pendeo, **pependi**, – , **2** 1) вісець, навісаць; 2) марудзіць
pendo, **pependi**, **pensum**, **3** 1) вісець; 2) вешаць; 3) узважваць; 4) цаніць, ацэньваць; 5) плаціць
Penelŏpa, **ae** *f* Пенелопа, *жонка Адысея*
penes (+ *acc.*) у, на баку
Penēus, **i** *m* Пенэй, *рака*
penna, **ae** *f* пяро, крыло
penuria, **ae** *f* недахоп, нястача
per (+ *acc.*) праз, па, пры дапамозе, на працягу, уздоўж, наўсцяж
perăgo, **ēgi**, **actum**, **3** 1) прарабляць, рабіць; 2) выконваць
perăgro, **1** абыходзіць, аб'язджаць
perambŭlo, **1** праходзіць, наведваць
percontatio, **ōnis** *f* распытванне
percontor, **1** пытацца, распытваць, даведвацца
percussor, **ōris** *m* забойца
per-cŭtio, **cussi**, **cussum**, **3** біць, ударыць

per-do, **dĭdi**, **dĭtum**, **3** 1) губіць, нішчыць; 2) губляць

per-dŏmo, **domui**, **domĭtum**, **1** прыручаць, пакараць, падпарадкоўваць

per-dūco, **duxi**, **ductum**, **3** праводзіць, прыводзіць

peregrīnus, **a**, **um** чужаземны, іншаземны, чужы

peregrīnus, **i** *m* іншаземец, замежнік

perennis, **e** даўгавечны, моцны

per-eo, **ii**, **ĭtum**, **īre** 1) гінуць, паміраць; 2) знікаць

perfĭde каварна

perfidia, **ae** *f* вераломства, нявернасць, здрадлівасць, несумленнасць

perfŭga, **ae** *m* уцякач, перабежчык

per-fŭgio, **fūgi**, **fugĭtum**, **3** прыбягаць, перабягаць

perfugium, **i** *n* прытулак, сховішча

pergo, **perrexi**, **perrectum**, **3** 1) адпраўляцца; 2) працягваць, рабіць далей, не спыняцца

periculōsus, **a**, **um** небяспечны

pericŭlum, **i** *n* 1) бяда, гібель, згуба; 2) небяспека

perītus, **a**, **um** вопытны, спрактыкаваны, дасведчаны

per-lĕgo, **lēgi**, **lectum**, **3** прачытваць

per-luo, **lui**, **lūtum**, **3** вымываць, умываць, мыць

permagnus, **a**, **um** вельмі вялікі, велізарны

per-mitto, **mīsi**, **missum**, **3** 1) кідаць; 2) пасылаць; 3) даваць; 4) дазваляць

per-mŏveo, **mōvi**, **mōtum**, **2** 1) хваляваць, трывожыць, непакоіць, турбаваць; 2) прымушаць, падахвочваць, заахвочваць

per-mulceo, **mulsi**, **mulsum** (**mulctum**), **2** 1) дакранацца, датыкацца; 2) гладзіць; 3) змякчаць, памякчаць, супакойваць, заспакойваць

pernicies, **ēi** *f* 1) знішчэнне, гібель, згуба; 2) чума

perniciōsus, **a**, **um** гібельны, згубны, небяспечны

perpetuus, **a**, **um** вечны, пастаянны, заўсёдны

Persa, **ae** *m* перс

per-sĕquor, **secūtus sum**, **3** праследаваць, пераследаваць, гнацца, суправаджаць

per-sevēro, **1** 1) упарціцца, упірацца; 2) працягваць, працягвацца

per-sisto, **stĭti**, – , **3** 1) знаходзіцца, быць; 2) цвёрда трымацца

per-suādeo, **suāsi**, **suāsum**, **2** (+ *dat.*) пераконваць, угаворваць

per-taedet, **taesum est**, **2** (*impers.*) агідна, брыдка, прыкра, непрыемна

per-terreo, **rui**, **rĭtum**, **2** пужаць, палохаць

per-tĭneo, **tinui**, **tentum**, **2** 1) распаўсюджвацца, пашырацца, дасягаць; 2) адносіцца

pertingo, – , – , **3** 1) дакранацца; 2) распаўсюджвацца, пашырацца, дасягаць

per-ungo, **unxi**, **unctum**, **3** 1) мазаць, змазваць; 2) націраць

per-vĕnio, **vēni**, **ventum**, **4** дасягаць, прыбываць, прыходзіць, даходзіць

pes, **pedis** *m* 1) нага, ступня; 2) стапа; 3) хада, поступ

pessĭmus, **a**, **um** *гл.* **malus**

petitio, **ōnis** ***f*** просьба

peto, **petīvi**, **petītum**, **3** 1) дабівацца, дамагацца; 2) прасіць, патрабаваць; 3) імкнуцца; 4) накіроўвацца, адпраўляцца; 5) шукаць; 6) насыпаць (вал); 7) нападаць, пагражаць

petulantia, **ae** *f* 1) грубасць, грубіянства; 2) жвавасць, гарэзлівасць; 3) свавольства

Phaedrus, **i** *m* Федр, *рымскі паэт-байкапісец*

Phaĕtho(n), **ontis** *m* Фаэтон, *сын бога сонца*, *які ўзяўся кіраваць сонечнай калясніцай бацькі*, *але ледзь*

не спаліў зямлю і быў забіты маланкай Юпітэра

Pharnăces, **is** *m* Фарнак, *цар Баспорскага царства*

Pharsālus, **i** *f* Фарсал, *горад у Грэцыі*

Pharus, **i** *f* Фарос, *востраў каля Александрыі*

Phasis, **is** *f* Фасіс (Фасіда), *рака ў Калхідзе*

Philippus, **i** *m* Філіп, *цар Македоніі, бацька Аляксандра Македонскага*

Philo, **ōnis** *m* Філон, *мужчынскае імя*

philosophia, **ae** *f* філасофія

philosŏphus, **i** *m* філосаф

philtrum, **i** *n* любоўны напой

Phoenicia, **ae** *f* Фінікія, *краіна на ўсходнім узбярэжжы Міжземнага мора*

Phoenicius, **a**, **um** фінікійскі

Phrixus, **i** *m* Фрыкс, *брат Гелы*

Phrygia, **ae** *f* Фрыгія, *краіна ў заходняй частцы Малой Азіі*

pictor, **ōris** *m* мастак

piĕtas, **ātis** *f* 1) любоў, пяшчота, адданасць; 2) набожнасць

piger, **gra**, **grum** лянівы, гультаяваты

pilus, **i** *m* волас

piper, **ĕris** *n* перац

pipio, **1** цырыкаць, цвыркаць

Piraeus, **i** *m* Пірэй, *порт і горад у Атыцы*

piscis, **is** *m* рыба

Pisistrătus, **i** *m* Пісістрат, *афінскі тыран*

pius, **a**, **um** набожны, пабожны

placeo, **cui**, **cĭtum**, **2** падабацца; placet *impers*. – трэба, пажадана

placĭde ціха, спакойна, паступова

placo, **1** уміласціўляць, уласкавіць

plaga, **ae** *f* 1) удар; 2) рана; 3) страта, шкода, бедства

planities, **ēi** *f* 1) раўніна; 2) плоскасць

planta, **ae** *f* расліна

Plato, **ōnis** *m* Платон, *грэчаскі філосаф*

plaustrum, **i** *n* павозка, калёсы, драбіны

plebs, **plebis** *f* плебс, простыя людзі, просты народ

plenus, **a**, **um** 1) поўны; 2) пакрыты

plerīque, **pleraeque**, **plerăque** *pl. t.* 1) многія, шмат; 2) большасць

plerumque 1) пераважна, у большасці выпадкаў; 2) звычайна

Plinius, **i** *m* Пліній, *рымскі прыродазнавец*

pluit (*impers*.) ідзе дождж

plumbum, **i** *n* свінец; p. album – волава

plures, **a** шматлікія, шмат

plurĭmum вельмі шмат, больш за ўсё

plurĭmus, **a**, **um** шматлікі, большасць

plus больш, у большай ступені

Pluto, **ōnis** *m* Плутон, *бог падземнага царства*

poena, **ae** *f* 1) пакута, мучэнне; 2) кара, пакаранне

Poeni, **ōrum** *m*, *pl. t.* пунійцы, карфагеняне

poēta, **ae** *m* паэт

polliceor, **pollicĭtus sum**, **2** абяцаць

Polyphēmus, **i** *m* Паліфем, *аднавокі цыклоп*

Polўbus, **i** *m* Паліб, *цар Карынфа, пры двары якога выхоўваўся Эдып*

Pompejānus, **a**, **um** Пампеяў

Pompējus, **i** *m* Пампей, *рымскае імя*

Pompilius, **i** *m* Пампілій, *рымскае імя*

Pomponius, **i** *m* Пампоній, *рымскае імя*

pomum, **i** *n* плод

pondus, **ĕris** *n* 1) вага; 2) цяжар, груз; 3) важнасць

pono, **posui**, **posĭtum**, **3** 1) ставіць, размяшчаць, расстаўляць; 2) прымацоўваць; 3) разбіваць (лагер); 4) прапаноўваць

pons, **pontis** *m* мост

Pontĭcus, **a**, **um** пантыйскі

pontĭfex, **fĭcis** *m* пантыфік, *вярхоўны жрэц*

Pontius Pilātus, **i** *m* Понцій Пілат, *рымскі прэфект Іудзеі, які вынес смяротны прысуд Ісусу*

Pontus, **i** *m* Чорнае мора, Понт
poples, **ĭtis** *m* падкаленная яміна, калена
popŭlor, **1** спустошваць
popŭlus, **i** *m* народ
Porcius, **i** *m* Порцый, *рымскае імя*
porro далей, надалей, са свайго боку
Porsenna, **ae** *m* Парсена, *цар этрускаў*
porta, **ae** *f* вароты, брама
portendo, **tendi**, **tentum**, **3** прадвяшчаць, прадракаць
portĭcus, **ūs** *f* порцік, крытая галерэя, каланада
porto, **1** 1) несці; 2) прывозіць, дастаўляць
portus, **ūs** *m* порт, прыстань, гавань
posco, **poposci**, – , **3** 1) патрабаваць, прасіць; 2) пытацца
possĭdeo, **sēdi**, **sessum**, **2** валодаць, мець
possum, **potui**, – , **posse** магчы, быць у стане
post (+ *acc.*) затым, потым, пасля, пазней, у далейшым; anno p. – праз год; die p. – на наступны дзень
postea пазней, пасля, у далейшым
postĕrus, **a**, **um** наступны, далейшы, будучы
postquam пасля таго як
postrēmo нарэшце, урэшце
postrēmus, **a**, **um** апошні
postridie на наступны дзень
postŭlo, **1** 1) жадаць; 2) патрабаваць, прасіць; 3) імкнуцца
potens, **entis** магутны, здольны
potentia, **ae** *f* 1) сіла, магутнасць, моц, уплыў; 2) улада
potestas, **ātis** *f* 1) моц; 2) улада; 3) магутнасць; 4) магчымасць
potior, **potītus sum**, **4** 1) завалодваць, захопліваць; 2) панаваць, уладарыць; 3) валодаць
potius хутчэй, лепш, лепей
praebeo, **praebui**, **praebĭtum**, **2** прыносіць, даваць, падаваць, даравaць
prae-căveo, **cāvi**, **cautum**, **2** 1) сцерагчыся; 2) папярэджваць
prae-cēdo, **cessi**, **cessum**, **3** ісці наперадзе, папярэднічаць
praeceptum, **i** *n* загад, прадпісанне, навучанне, правіла
prae-cĭpio, **cēpi**, **ceptum**, **3** 1) наперад атрымліваць; 2) прадпісваць; 3) загадваць
praecipĭto, **1** 1) скідаць, скідваць, валіцца; se p. – скінуцца (з гары); 2) звяргаць; 3) гінуць
praecipue асабліва, пераважна
praecipuus, **a**, **um** галоўны, асаблівы, надзвычайны, выбітны
praeclārus, **a**, **um** 1) ясны; 2) знакаміты, славуты, вядомы; 3) цудоўны
praeda, **ae** *f* 1) здабыча; 2) разграбленне, рабаванне
prae-dīco, **dixi**, **dictum**, **3** 1) папярэджваць; 2) прадказваць
prae-dĭco, **1** 1) заяўляць; 2) называць
praedium, **i** *n* маёнтак, зямельная ўласнасць
praefātus, **a**, **um** вышэйсказаны, вышэйназваны
praefectus, **i** *m* прэфект: 1) *назва розных пасад у адміністрацыі Рыма*; 2) *начальнік аховы*
prae-fĕro, **tŭli**, **lātum**, **ferre** 1) выстаўляць наперад; 2) аддаваць перавагу; 3) паказваць
praefrigĭdus, **a**, **um** вельмі халодны
praegnans, **antis** цяжарная
prae-mitto, **mīsi**, **missum**, **3** пасылаць наперад, пасылаць насустрач
praemium, **i** *n* узнагарода
praenominātus, **a**, **um** вышэйназваны
prae-pōno, **posui**, **posĭtum**, **3** аддаваць перавагу, ставіць на чале
prae-scrībo, **scripsi**, **scriptum**, **3** прадпісваць, усталёўваць
praesens, **entis** 1) сапраўдны; 2) цяперашні, які (што) прысутнічае

praesento, **1** прадстаўляць, прад'яўляць
praesepium, **i** *n* хлеў, яслі
praesertim асабліва
praeses, **ĭdis** *m* заступнік, абаронца
praesidium, **i** *n* 1) абарона, ахова, варта; 2) прыкрыццё; 3) умацаванне; 4) гарнізон
praestans, **antis** выбітны, выдатны, цудоўны
praesto, **stĭti**, **stĭtum**, **1** 1) даваць; 2) пераўзыходзіць; 3) стаяць наперадзе
prae-sum, **fui**, – , **esse** (+ *dat*.) 1) камандаваць, кіраваць, узначальваць; 2) быць наперадзе
praeter (+ *acc*.) акрамя
praeterea акрамя таго, апроч таго
praetor, **ōris** *m* 1) прэтар; 2) правадыр, начальнік
pratum, **i** *n* луг, сенажаць
preces, **um** *f*, *pl. t.* мальба, просьба, маленне, упрошванне
precor, **1** маліць, прасіць
prehendo, **ndi**, **nsum**, **3** 1) хапаць, схопліваць, захопліваць; 2) разумець
premo, **pressi**, **pressum**, **3** прыгнятаць, уціскаць, душыць
pretiōsus, **a**, **um** каштоўны, дарагі
pretium, **i** *n* 1) узнагарода, плата; 2) цана, кошт
prex, **precis** *f гл.* **preces**
Priămus, **i** *m* Прыам, *цар Трої*
pridem даўно, перш
primo спачатку, па-першае
primogenĭtus, **a**, **um** першародны
primum спачатку, спярша, перш, найперш, раней, упершыню, па-першае
primus, **a**, **um** першы
princeps, **cĭpis** 1) першы, галоўны; 2) лепшы
princeps, **cĭpis** *m* правадыр
principālis, **e** галоўны
principātus, **ūs** *m* 1) прынцыпат; 2) першынство
principium, **i** *n* аснова, пачатак
prior, **ius** (*gen*. priōris) 1) пярэдні; 2) найбліжэйшы; 3) папярэдні, старэйшы, ранейшы
priscus, **a**, **um** старадаўні, старажытны
prius раней, хутчэй
priusquam перш чым
privātus, **a**, **um** прыватны, асабісты, уласны
privilegium, **i** *n* прывілей, пераважнае права
privo, **1** 1) пазбаўляць; 2) выколваць
pro (+ *abl*.) за, у якасці, як, замест, на карысць, у абарону
proăvus, **i** *m* прадзед, продак
probātus, **a**, **um** добры, выпрабаваны
probĭtas, **ātis** *f* сумленнасць, прыстойнасць, сціпласць
probo, **1** 1) правяраць; 2) ухваляць, прымаць; 3) выпрабоўваць; 4) прызнаваць; 5) даказваць
probus, **a**, **um** прыстойны, добры, сумленны
pro-cēdo, **cessi**, **cessum**, **3** 1) выходзіць, выступаць; 2) праходзіць; 3) працягвацца
procella, **ae** *f* бура
procul 1) далёка; 2) (+ *abl*.) далёка ад; p. dubio – несумненна, безумоўна
procus, **i** *m* жаніх
prodigium, **i** *n* цуд
prodĭtor, **ōris** *m* здраднік
pro-do, **dĭdi**, **dĭtum**, **3** 1) паведамляць; 2) прыводзіць; 3) перадаваць; 4) выдаваць; 5) здраджваць
pro-dūco, **duxi**, **ductum**, **3** 1) выстаўляць; 2) выводзіць; 3) вырабляць
proelium, **i** *n* бойка, бой, бітва
profecto сапраўды, вядома
pro-fĕro, **tŭli**, **lātum**, **ferre** 1) выносіць; 2) выяўляць; 3) прамаўляць; 4) адкладаць
professor, **ōris** *m* настаўнік, выкладчык
pro-fĭcio, **fēci**, **fectum**, **3** 1) дасягаць; 2) дамагацца; 3) даваць карысць

pro-ficiscor, **fectus sum**, **3** адпраўляцца, сыходзіць

pro-fiteor, **fessus sum**, **2** 1) заяўляць, аб'яўляць, прызнаваць; 2) выкладаць

pro-fŭgio, **fūgi**, – , **3** 1) бегчы, уцякаць; 2) пазбягаць

profŭgus, **a**, **um** 1) уцякач, выгнаны; 2) які (што) вандруе

prognāti, **ōrum** *m*, *pl. t.* нашчадкі

prognātus, **a**, **um** народжаны

pro-grĕdior, **gressus sum**, **3** адпраўляцца, выходзіць

pro-hĭbeo, **hibui**, **hibĭtum**, **2** 1) адбіваць, адганяць; 2) перашкаджаць, замінаць, не дазваляць; 3) адлюстроўваць

pro-ĭcio, **jēci**, **jectum**, **3** 1) кідаць, выкідваць; 2) валіць з ног; 3) працягваць; 4) адмаўляцца

projicio = **proicio**

proles, **is** *f* 1) нашчадак; 2) патомства, нашчадкі

Prometheus, **i** *m* Праметэй, *тытан, абаронца людзей ад самавольства багоў*

promiscue змяшана, разам

pro-mitto, **mīsi**, **missum**, **3** 1) адпускаць; 2) абяцаць

promo, **prompsi**, **promptum**, **3** 1) даставаць; 2) выяўляць; 3) распавядаць, тлумачыць

pro-mŏveo, **mōvi**, **mōtum**, **2** 1) спрыяць поспеху; 2) развіваць, умацоўваць

promptus, **a**, **um** гатовы, схільны

pro-mulgo, **1** паведамляць, аб'яўляць

pro-nuntio, **1** аб'яўляць, заяўляць

prope (+ *acc.*) каля, паблізу

prope (*adv.*) амаль

propĕre паспешна

Propertius, **i** *m* Праперцый, *рымскі элегічны паэт*

prophēta, **ae** *m* прарок

propinquĭtas, **ātis** блізкасць, сваяцтва

propinquus, **a**, **um** блізкі

pro-pōno, **posui**, **posĭtum**, **3** 1) выкладаць, выказваць; 2) прапаноўваць; 3) выстаўляць; 4) прадпрымаць

proprius, **a**, **um** уласны, уласцівы

propter (+ *acc.*) з прычыны, з-за

propterea па гэтай прычыне, з гэтай прычыны

proscriptio, **ōnis** *f* 1) аб'ява; 2) праскрыпцыя, *абвяшчэнне па-за законам*

pro-sĕquor, **secūtus sum**, **3** 1) суправаджаць; 2) выяўляць; 3) аб'яўляць

Proserpĭna, **ae** *f* Празерпіна, *багіня падземнага царства*

pro-spĭcio, **spexi**, **spectum**, **3** 1) глядзець удалечыню, прадбачыць; 2) вартаваць, пільнаваць; 3) клапаціцца

pro-sum, **profui**, – , **prodesse** быць карысным, даваць карысць, дапамагаць

pro-tĕgo, **texi**, **tectum**, **3** заступацца за, апекавацца над, спрыяць, абараняць, ахоўваць, падтрымліваць

pro-tendo, **tendi**, **tentum (tensum)**, **3** працягваць, расцягваць

protĭnus адразу ж, зараз жа, неадкладна, далей

pro-trăho, **traxi**, **tractum**, **3** выцягваць, выяўляць

pro-vĭdeo, **vīdi**, **vīsum**, **2** 1) гатаваць, загатоўваць, нарыхтоўваць; 2) клапаціцца; 3) прадбачыць

provĭdus, **a**, **um** прадбачлівы, разважлівы

provincia, **ae** *f* правінцыя

Provincia, **ae** *f* Правінцыя, *вобласць у паўднёва-ўсходняй Галіі*

provīsor, **ōris** *m* наглядчык, назіральнік (у школе ці брацтве)

pro-vŏco, **1** 1) выклікаць; 2) запрашаць; 3) падбухторваць

proxĭmus, **a**, **um** 1) найбліжэйшы; 2) апошні; 3) наступны

prudens, **entis** 1) дасведчаны, разумны; 2) разважлівы
prudentia, **ae** *f* 1) веды; 2) прадбачанне; 3) разважнасць, прадбачлівасць
pruīna, **ae** *f* шэрань, намаразь
Ptolemaeus, **i** *m* Пталемей, *цар Егіпта*
pubes, **is** *f* 1) сталасць; 2) сталыя людзі, мужчыны
publĭce 1) па дзяржаўных справах, афіцыйна; 2) публічна, адкрыта
publĭcus, **a**, **um** грамадскі, дзяржаўны, усенародны, публічны
Publilius, **i** *m* Публілій, *рымскае імя*
Publius, **i** *m* Публій, *рымскае імя*
pudor, **ōris** *m* сорам, сарамлівасць
puella, **ae** *f* дзяўчынка
puer, **ĕri** *m* хлопчык, дзіця
puerīlis, **e** дзіцячы, падлеткавы, хлапецкі
pueritia, **ae** *f* дзяцінства
pugna, **ae** *f* 1) бітва, бойка, бой; 2) паядынак, спаборніцтва, выперадкі
pugnitīvus, **a**, **um** які (што) пагражае, пагрозлівы
pugno, **1** змагацца, ваяваць
pugnus, **i** *m* кулак
pulcher, **chra**, **chrum** прыгожы, цудоўны, слаўны, славуты, высакародны, прыстойны, выдатны
pulchritūdo, **ĭnis** *f* прыгажосць
pulvis, **ĕris** *m* пыл
Punĭcus, **a**, **um** пунічны
punio, **4** караць
purgo, **1** 1) ачышчаць, чысціць; 2) апраўдваць
puto, **1** думаць, лічыць, меркаваць
pyrămis, **ĭdis** *f* піраміда
Pyrenaeus, **a**, **um** пірэнейскі
Pyrrhus, **i** *m* Пір, *цар Эпіра*, *вобласці на паўночным захадзе Грэцыі*
Pythagŏras, **ae** *m* Піфагор, *грэчаскі філосаф*
Pythia, **ae** *f* Піфія, *жрыца Апалона*

Qq

quā дзе
quadragesĭmus, **a**, **um** саракавы
quadraginta сорак
quadrans, **antis** *m* чвэрць
quadrātus, **a**, **um** чатырохкутны, квадратны
quadringentesĭmus, **a**, **um** чатырохсоты
quaero, **quaesīvi**, **quaesītum**, **3** 1) пытаць, пытацца, запытваць, запытвацца, распытваць; 2) шукаць; 3) дамагацца; 4) набываць
quaeso калі ласка
quaestio, **ōnis** *f* апытанне, допыт, расследаванне
quaestor, **ōris** *m* 1) квестар; 2) скарбнік
quaestus, **ūs** *m* набыццё, прыбытак, выгада
qualis, **e** які (*па якасці*)
qualitercunque якім-небудзь чынам
quam 1) чым; 2) як
quamdiu дакуль, як доўга
quamquam хоць, хаця
quamvis 1) хоць, хаця; 2) як бы ні
quando калі
quantum колькі
quantus, **a**, **um** які (*вялікі*, *моцны*); quanto – наколькі
quare чаму
quartus, **a**, **um** чацвёрты
quasi як быццам, быццам, быццам бы, нібы, нібыта
quater чатыры разы
quattuor чатыры
-que (*постпазітыўная часціца*) і
queo, **quivi**, **quitum**, **quire** магчы
queror, **questus sum**, **3** скардзіцца, жаліцца
questus, **ūs** *m* скарга
qui, **quae**, **quod** які, хто, што; quā de causā – па якой (гэтай) прычыне, таму

quia бо, таму што
quicumque, **quaecumque**, **quodcumque** які б ні, хто б ні, што б ні, кожны (хто)
quidam, **quaedam**, **quoddam** нейкі, якісьці, які-небудзь
quidem менавіта, жа
quilĭbet, **quaelĭbet**, **quodlĭbet** (**quidlĭbet**) кожны, любы
quin каб не, што
quindecimvir, **i** *m* квіндэцэмвір, *член калегіі пятнаццаці*
quingenti, **ae**, **a** пяцьсот
quinquagesĭmus, **a**, **um** пяцідзясяты
quinque пяць
quintus, **a**, **um** пяты
Quintus, **i** *m* Квінт, *рымскае імя*
quippe вядома, бо
Quirītes, **um** *m*, *pl. t.* квірыты, *рымскія грамадзяне*
quis, **quid** хто, што
quisquam, **quidquam** хто-небудзь, што-небудзь, хто б ні, што б ні, якісьці, кожны (хто), усялякі, які заўгодна
quisque, **quaeque**, **quidque** (**quodque**) кожны
quisquis, **quidquid** хто б ні, што б ні
quivis, **quaevis**, **quidvis** усякі, любы
quo куды, дзе, каб
quoad наколькі, датуль, пакуль
quod бо, што
quod *гл.* **qui**
quomŏdo якім чынам, як
quondam калісьці, калі-небудзь, каліcь
quoniam таму што, бо
quoque таксама, нават
quot колькі
quotannis штогод
quotidiānus, **a**, **um** штодзённы
quotidie штодня, штодзень
quovismŏdo якім-небудзь чынам
quum = **cum** калі, таму што, хоць, тады як

Rr

rado, **rasi**, **rasum**, **3** 1) галіць; 2) чысціць
ramus, **i** *m* галіна, галінка
rapīna, **ae** *f* 1) грабеж, рабунак, рабаванне; 2) здабыча
rapio, **rapui**, **raptum**, **3** 1) выкрадаць, красці, рабаваць; 2) завалодваць; 3) хапаць, схопліваць, хватаць; 4) зрываць; 5) выносіць; 6) увозіць
rapto, **1** хапаць, выкрадаць
raptus, **ūs** *m* выкраданне
raro рэдка
ratio, **ōnis** *f* 1) розум; 2) метад, спосаб; 3) план, тэорыя; 4) разлік
re-bello, **1** паўставаць, супраціўляцца
re-cēdo, **cessi**, **cessum**, **3** 1) аддаляць; 2) адыходзіць, зыходзіць
recens, **entis** новы, свежы
re-cĭpio, **cēpi**, **ceptum**, **3** 1) прымаць; 2) пушчаць, пускаць; 3) упускаць; 4) захопліваць; 5) se r. – вяртацца; 6) вызваляць
re-cĭto, **1** чытаць уголас
re-clīno, **1** схіляць, прыхінаць
recognitio, **ōnis** *f* прызнанне, заява
re-condo, **dĭdi**, **dĭtum**, **3** прымаць, хаваць
re-cordor, **1** успамінаць, прыгадваць, памятаць
recte правільна
rector, **ōris** *m* кіраўнік, рэктар
red-do, **dĭdi**, **dĭtum**, **3** 1) вяртаць, аддаваць; 2) распавядаць
red-eo, **ii**, **ĭtum**, **īre** ісці назад, вяртацца
red-ĭgo, **ēgi**, **actum**, **3** 1) аддаваць, перадаваць; in potestātem r. – заваёўваць, пакараць; 2) трапляць; 3) гнаць назад, вяртаць, звяртаць
red-ĭmo, **ēmi**, **emptum**, **3** купляць, вызваляць, ратаваць
redĭtus, **ūs** *m* вяртанне

re-dūco, **duxi**, **ductum**, **3** 1) варочаць, вяртаць, адводзіць назад; 2) уводзіць; 3) аднаўляць
re-fěro, **tŭli**, **lātum**, **ferre** 1) адносіць, прыносіць; 2) паведамляць; 3) даносіць, дакладваць; 4) параўноўваць
re-fĭcio, **fēci**, **factum**, **3** 1) рамантаваць, аднаўляць; 2) вяртацца да жыцця
regālis, **e** царскі
regio, **ōnis** *f* краіна, вобласць, край
regius, **a**, **um** царскі
regno, **1** 1) кіраваць, уладарыць; 2) царстваваць, цараваць
regnum, **i** *n* 1) улада; 2) царская ўлада; 3) царства; 4) дзяржава
rego, **rexi**, **rectum**, **3** валадарыць, кіраваць
Regŭlus, **i** *m* Рэгул, *рымскае імя*
religio, **ōnis** *f* 1) рэлігія; 2) святыня; 3) набожнасць
religiōsus, **a**, **um** набожны, богабаязны
relinquo, **līqui**, **lictum**, **3** кідаць, пакідаць
relĭquus, **a**, **um** 1) астатні; 2) пакінуты
remăneo, **mansi**, **mansum**, **2** заставацца, знаходзіцца
remedium, **i** *n* 1) лекі; 2) сродак
remissio, **ōnis** *f* 1) адпушчэнне, вызваленне; 2) прабачэнне; 3) аднаўленне
remissus, **a**, **um** 1) млявы, гультаяваты; 2) мяккі
re-mitto, **mīsi**, **missum**, **3** 1) адсылаць, адпраўляць; 2) аслабляць; 3) вяртаць; 4) даваць
re-mŏror, **1** затрымоўвацца, марудзіць
re-mŏveo, mōvi, mōtum, 2 выдаляць
Remus, **i** *m* Рэм, *брат Ромула*
re-nītor, **nīsus (nixus) sum**, **3** упірацца, супраціўляцца
reno, **ōnis** *m* 1) паўночны алень; 2) шкура
re-nŏvo, **1** 1) аднаўляць; 2) распальваць зноў
re-nuntio, **1** 1) абвяшчаць, аб'яўляць; 2) дакладваць, паведамляць
reor, **ratus sum**, **2** думаць, лічыць
re-pello, **pŭli**, **pulsum**, **3** 1) адбіваць, адганяць, адкідаць, адкідваць, прраганяць; 2) адлюстроўваць; 3) адводзіць
repentīnus, **a**, **um** раптоўны, нечаканы
re-pěrio, **reppěri**, **repertum**, **4** адкрываць, знаходзіць, вынаходзіць, прыдумляць
re-pěto, **petīvi**, **petītum**, **3** 1) узгадваць; 2) успамінаць, вяртацца
re-pleo, **plēvi**, **plētum**, **2** папаўняць, напаўняць
re-porto, **1** 1) несці назад; 2) перадаваць; 3) атрымліваць, набываць; victoriam de aliquo r. – атрымаць над кім-небудзь перамогу
re-prehendo, **ndi**, **nsum**, **3** 1) затрымліваць, спыняць; 2) ганіць, ганьбаваць, асуджаць
reptĭle, **is** *n* паўзун, гад
re-pŭdio, **1** 1) адхіляць, адмаўляцца; 2) пагарджаць, грэбаваць
re-pugno, **1** супраціўляцца, супярэчыць
repulsa, **ae** *f* адмова
requies, **ēi** *f* супакой, адпачынак
re-quīro, **quisīvi**, **quisītum**, **3** пытаць, шукаць
res, **rei** *f* 1) рэч, прадмет; 2) акалічнасць, абставіны, стан, становішча; r. secundae – працвітанне, росквіт, поспех; r. adversae – бядотнае становішча, няшчасце; r. militāris – ваенная справа; r. frumentaria – харчовае забеспячэнне; r. publĭca – дзяржава, рэспубліка; r. novae – навіна, новаўвядзенне, рэформа, дзяржаўны пераварот; r. familiāris – маёмасць, прыватная ўласнасць; r. gestae – подзвігі; r. rustĭca – сельская гаспадарка; r. summae – найважнейшыя справы; scriptor rerum – гісторык; ob eam rem, quā re – таму; 3) бой
re-salūto, **1** адказваць на прывітанне

re-scindo, **scĭdi**, **scisum**, **3** 1) раздзіраць; 2) руйнаваць, знішчаць, разбураць
re-scrībo, **scripsi**, **scriptum**, **3** пісаць у адказ
re-sĭdeo, **sēdi**, **sessum**, **2** сядзець, знаходзіцца
re-specto, **1** 1) азірацца, аглядацца; 2) прымаць да ўвагі
re-spergo, **spersi**, **spersum**, **3** апырскваць
re-spĭcio, **spexi**, **spectum**, **3** 1) клапаціцца, турбавацца; 2) аглядацца; 3) мець на ўвазе
re-spondeo, **spondi**, **sponsum**, **2** 1) адказваць; 2) адпавядаць
responsum, **i** *n* адказ
re-stituo, **stitui**, **stitūtum**, **3** аднаўляць, вяртаць
re-sto, **stĭti**, **stĭtum**, **1** заставацца, ацалець
re-surgo, **surrexi**, **surrectum**, **3** 1) уставаць; 2) адраджацца, уваскрасаць
resurrectio, **ōnis** *f* уваскрашэнне
rete, **is** *n* сетка
re-texo, **texui**, **textum**, **3** распускаць, адмяняць
re-tĭneo, **tinui**, **tentum**, **2** утрымліваць, затрымліваць, стрымліваць
re-trăho, **traxi**, **tractum**, **3** 1) вяртаць; 2) скарачаць; 3) адцягваць
reus, **i** *m* абвінавачаны, падсудны
re-vēlo, **1** адкрываць
re-verto, **verti**, **versum**, **3** = **revertor**
re-vertor, **versus sum** (**verti**), **3** вяртацца
re-vĭreo, – , – , **2** зноў зацвітаць
re-vŏco, **1** 1) аднаўляць; 2) варочаць, вяртаць
rex, **regis** *m* цар
Rhenus, **i** *m* Рэйн, *рака*
rideo, **risi**, **risum**, **2** 1) усміхацца, смяяцца; 2) спрыяць
ripa, **ae** *f* бераг
Riphaeus, **a**, **um** рыфейскі; Riphaei montes – рыфейскія горы
ritus, **ūs** *m* веравызнанне, абрад
rivus, **i** *m* ручай
robur, **ŏris** *n* 1) дуб; 2) цвёрдасць, трываласць, сіла, магутнасць, моц
rogĭto, **1** пытацца, распытваць; 2) прасіць; 3) прапаноўваць
rogo, **1** пытаць, прасіць
rogus, **i** *m* вогнішча, агонь
Roma, **ae** *f* Рым; *loc.* Romae – у Рыме; Romam – у Рым
Romānus, **a**, **um** рымскі
Romānus, **i** *m* рымлянін
Romŭlus, **i** *m* Ромул, *заснавальнік Рыма*
rotundus, **a**, **um** круглы
rubeo, **bui**, – , **2** 1) чырванець; 2) афарбоўвацца
rudis, **e** 1) няўроблены, неапрацаваны; 2) грубы; 3) неадукаваны
ruga, **ae** *f* маршчына
ruīna, **ae** *f* 1) падзенне, абвал; 2) разваліны, руіны
rumor, **ōris** *m* 1) чутка, пагалоска; 2) абгаворы, плёткі
rumpo, **rupi**, **ruptum**, **3** ірваць, ламаць, знішчаць
ruo, **rui**, **rutum**, **3** 1) бурыцца, разбурацца, абвальвацца, валіцца; 2) кідацца, рынуцца; 3) накіроўвацца
rupes, **is** *f* скала, уцёс, цясніна
ruri у вёсцы
rursus 1) зноў; 2) назад
rustĭcus, **a**, **um** вясковы, сельскі, сялянскі

Ss

sabbătum, **i** *n* субота
Sabīna, **ae** *f* сабінянка
Sabīni, **ōrum** *m*, *pl. t.* сабіняне, *племя, што жыло ў мясцовасці на паўночным усходзе ад Рыма*
Sabīnus, **a**, **um** сабінскі

sacer, **cra**, **crum** 1) пасвячоны, прысвечаны; 2) святы, свяшчэнны
sacerdos, **ōtis** *m*, *f* жрэц, жрыца
sacerdotium, **i** *n* жрэцтва, жрэцкі сан
sacrarium, **i** *n* свяцілішча, храм
sacrificium, **i** *n* ахвярапрынашэнне
sacrifĭco, **1** 1) ахвяраваць, прыносіць ахвяры (у ахвяру); 2) асвячаць
sacrilĕgus, **a**, **um** ганебны, блюзнерскі
sacrum, **i** *n* святыня, свяшчэннадзейства, ахвяра
saeclum, **i** *n* = **saecŭlum**
saecŭlum, **i** *n* 1) стагоддзе; 2) пакаленне; 3) эпоха
saepe часта
saepio, **saepsi**, **saeptum**, **4** агароджваць, акружаць
saevus, **a**, **um** 1) люты; 2) злосны, зласлівы, грозны
sagitta, **ae** *f* страла
Salămis, **īnis** *f* Саламін, *востраў каля ўзбярэжжа Грэцыі*
salio, **salui**, **saltum**, **4** скакаць
Sallustius, **i** *m* Салюстый, *рымскі гісторык*
saltus, **ūs** *m* скачок; saltūs dare – узняцца, узвіцца, скокнуць
salus, **ūtis** *f* 1) выратаванне, уратаванне; 2) працвітанне, дабрабыт, росквіт; 3) здароўе; 4) прывітанне
salūto, **1** прывітаць, вітаць
salvātor, **ōris** *m* збавіцель, выратавальнік
salvo, **1** ратаваць
salvus, **a**, **um** 1) цэлы, непашкоджаны, некрануты; 2) здаровы
Samii, **ōrum** *m*, *pl. t.* самосцы, *жыхары вострава Самос*
sanctifĭco, **1** асвячаць
sanctus, **a**, **um** святы, свяшчэнны
sane сапраўды, разумна, цалкам
sanguis, **ĭnis** *m* кроў
sano, **1** лячыць, вылечваць
sapiens, **entis** мудры, разумны, разважны, разважлівы
sapientia, **ae** *f* мудрасць, веды
satis дастаткова, досыць, даволі
satisfăcio, **fēci**, **factum**, **3** 1) падпарадкоўвацца; 2) задавальняць; 3) апраўдвацца
Saturnus, **i** *m* Сатурн, *бог земляробства*, *бацька Юпітэра*, *Нептуна*, *Плутона і Юноны*
saxum, **i** *n* 1) камень, камлыга, глыба; 2) скала
scaena, **ae** *f* сцэна
scaenĭcus, **a**, **um** сцэнічны, тэатральны
scamnum, **i** *n* лава, лаўка
scandalōsus, **a**, **um** абуральны, непрыстойны
scando, **scandi**, **scansum**, **3** узыходзіць, падымацца
sceleste ганебна, несумленна, злачынна
scelus, **ĕris** *n* злачынства
scenĭcus, **a**, **um** = **scaenĭcus**
schola, **ae** *f* школа
scientia, **ae** *f* 1) навука; 2) веды
scindo, **scidi**, **scissum**, **3** 1) падзяляць, раздзіраць; 2) расколваць, расшчэпліваць; 3) руйнаваць
scio, **4** 1) ведаць; 2) умець
scipio, **ōnis** *f* палка, кій, жазло
Scipio, **ōnis** *m* Сцыпіён, *рымскае імя*
sciscĭtor, **1** дапытвацца, распытваць
scito *imperat. fut. да* **scio**
scribo, **scripsi**, **scriptum**, **3** пісаць
scrinium, **i** *n* скрыня, куфар
scriptor, **ōris** *m* пісьменнік
scriptum, **i** *n* твор
Scriptūra, **ae** *f* пісанне; пісаны закон, літара закона
sculptĭle, **is** *n* разная выява, статуэтка
scutum, **i** *n* шчыт
scymnus, **i** *m* дзіцяня
Scytha, **ae** *m* скіф
Scythia, **ae** *f* Скіфія, *старажытная назва паўднёва-ўсходняй часткі Еўропы*
Sebastiānus, **i** *m* Себасцян, *рымскае імя*
seco, **secui**, **sectum**, **1** зразаць, разразаць

secum = **cum se**
secundum (+ *acc.*) у адпаведнасці з, па
secundus, **a**, **um** 1) другі, наступны; 2) спрыяльны, добразычлівы, прыхільны, удалы
secūre спакойна
secūris, **is** *f* тапор, сякера
secūrus, **a**, **um** спакойны, бяспечны
sed але
sedeo, **sedi**, **sessum**, **2** сядзець
sedes, **is** *f* 1) сядзенне, крэсла; 2) месца; 3) месца жыхарства, жыллё; 4) месцазнаходжанне; 5) храм
Segesta, **ae** *f* Сегеста, *горад у Сіцыліі*
semel аднойчы, адзін раз
semen, **ĭnis** *n* 1) насенне; 2) нашчадак
sementis, **is** *f* пасеў, сяўба
semper заўсёды, увесь час
senātor, **ōris** *m* сенатар
senatorius, **a**, **um** сенатарскі
senātus, **ūs** *m* сенат, *дзяржаўная рада Рыма*
senecta, **ae** *f* старасць
senectus, **ūtis** *f* старасць
senex, **senis** *m*, *f* стары, старая
senīlis, **e** старэчы
senior, **ōris** *m* старэйшы, кіраўнік
Sennaar (*indecl.*) Сенар, *у Біблії – зямля ў ніжнім цячэнні рэк Тыгр і Еўфрат, паўднёва-ўсходняя частка Месапатаміі*
Senŏnes, **um** *m*, *pl. t.* сеноны, *гальскае племя*
sententia, **ae** *f* 1) выказванне, фраза; 2) меркаванне, думка
sentio, **sensi**, **sensum**, **4** 1) адчуваць; 2) лічыць, думаць
separātim асобна, паасобку, паасобна
separātus, **a**, **um** асобны
sepĕlio, **pelīvi**, **pultum**, **4** хаваць
septem сем
septentrio, **ōnis** *m* поўнач
septimāna, **ae** *f* тыдзень
septĭmus, **a**, **um** сёмы
septingenti, **ae**, **a** сямсот
sepulcrum, **i** *n* 1) пахаванне; 2) магіла
Sequăni, **ōrum** *m*, *pl. t.* секваны, *гальскае племя*
sequestro, **1** аддзяляць, адхіляць, адкідаць, не прымаць
sequor, **cūtus sum**, **3** праследаваць, праследаваць, ісці следам (услед)
series, **ēi** *f* шэраг, чарада
serius, **a**, **um** сур'ёзны, важны
sermo, **ōnis** *m* 1) гутарка, размова, дыялог; 2) мова, дыялект
sero позна
sero, **sevi**, **satum**, **3** сеяць
serpens, **entis** *m*, *f* змяя
serus, **a**, **um** позні
servīlis, **e** рабскі
Servilius, **i** *m* Сервілій, *рымскае імя*
servio, **4** служыць, падпарадкоўвацца, быць рабом
servitium, **i** *n* падпарадкаванне, рабства
servĭtus, **ūtis** *f* падпарадкаванне, рабства
Servius, **i** *m* Сервій, *рымскае імя*
servo, **1** 1) назіраць, берагчы, сцерагчы, ахоўваць; 2) хаваць, захоўваць, зберагаць; 3) ратаваць, выратоўваць; 4) сачыць; 5) засцерагаць; 6) выконваць
servus, **i** *m* раб, слуга
sescenti, **ae**, **a** шэсцьсот
seu = **sive**
sevērus, **a**, **um** строгі, суровы
sex шэсць
sexaginta шэсцьдзясят
sextus, **a**, **um** шосты
sexus, **ūs** *m* падлога
si 1) калі (б); 2) ці
Sibylla, **ae** *f* Сівіла, *прадказальніца*
Sibyllīnus, **a**, **um** сівілін
sic так
siccĭtas, **ātis** *f* сухасць, засуха
siccus, **a**, **um** сухі
Sicilia, **ae** *f* Сіцылія, *востраў у Міжземным моры*
sicut як

sicŭti а таксама
sidus, **ĕris** *n* 1) зорка; 2) сузор’е
signo, **1** абазначаць, значыць, адзначаць, азначаць, пазначаць
signum, **i** *n* 1) сігнал; 2) значок, *баявы сцяг у выглядзе арла*; 3) пячатка
silentium, **i** *n* цішыня, супакой
silva, **ae** *f* лес
simĭlis, **e** падобны
similitūdo, **ĭnis** *f* падабенства
Simonĭdes, is *m* Сіманід, *старажытнагрэчаскі паэт*
simul 1) а таксама; 2) адначасова
simulācrum, **i** *n* выява, малюнак, статуя
simŭlo, **1** 1) прыпадабняць; 2) прыкідвацца
sin калі ж, а калі
sine (+ *abl*.) без
singŭli, **ae**, **a** па адным, паасобку, кожны асобна
singŭlus, **a**, **um** асобны
sinister, **tra**, **trum** 1) левы; 2) неспрыяльны
sino, **sivi** (**sii**), **situm**, **3** 1) дазваляць, дапускаць; 2) размяшчаць
Sinon, **ōnis** *m* Сінон, *грэк, які пераканаў траянцаў уцягнуць драўлянага каня ў горад*
Sion (*indecl*.) Сіён, *гара ў Іудзеі*
sitio, **4** прагнуць, смагнуць, хацець піць
sitis, **is** *f* смага
situs, **a**, **um** 1) пабудаваны; 2) размешчаны, які (што) знаходзіцца
situs, **ūs** *m* 1) становішча, месцазнаходжанне; 2) будынак
sive (= **seu**) ці, або
socer, **ĕri** *m* цесць, свёкар
sociālis, **e** 1) грамадскі; 2) дружалюбны, прыязны
sociĕtas, **ātis** *f* 1) саюз; 2) супрацоўніцтва; 3) грамадства
socio, **1** аб’ядноўваць, злучаць
socius, **i** *m* 1) сябар, саюзнік, спадарожнік; 2) чаляднік
Socrătes, **is** *m* Сакрат, *грэчаскі філосаф*
sol, **solis** *m* сонца
solaciŏlum, **i** *n* невялікае суцяшэнне
solacium, **i** *n* суцяшэнне, уцеха
soleo, **solĭtus sum**, **2** мець звычку, мець звычай; s. + *inf*. – звычайна рабіць што-небудзь
solitūdo, **ĭnis** *f* адзінота, пустэльнасць
solĭtus, **a**, **um** 1) звычайны; 2) звыклы
solium, **i** *n* 1) крэсла, трон; 2) царства
sollemne, **is** *n* урачысты абрад
sollemnis, **e** 1) урачысты, святочны; 2) штогадовы
sollicĭtus, **a**, **um** усхваляваны, трывожны, клапатлівы
Solo(n), **ōnis** *m* Салон, *афінскі заканадавец, адзін з сямі мудрацоў*
solum толькі; non s… sed etiam – не толькі… але і
solummŏdo толькі
solus, **a**, **um** (*gen*. -īus, *dat*. -i) 1) (толькі) адзін, адзіны; 2) адзінокі, самотны, пакінуты
solvo, **solvi**, **solūtum**, **3** 1) развязваць; 2) рашаць, разгадваць; 3) адпраўляць; navem s. – адчальваць, здымацца з якара; 4) плаціць; 5) выконваць; 6) касаваць; 7) вызваляць
somnium, **i** *n* сон
somnus, **i** *m* сон
sonĭtus, **ūs** *m* гук, шум
soror, **ōris** *f* сястра
sors, **sortis** *f* 1) жэрабя; 2) доля, лёс
sortior, **4** размяркоўваць, атрымліваць па жэрабі
spargo, **sparsi**, **sparsum**, **3** 1) рассыпаць; 2) рассейваць; 3) апырскваць
Sparta, **ae** *f* Спарта, *горад у Грэцыі*
Spartăcus, **i** *m* Спартак, *гладыятар, правадыр паўстання рабоў*
Spartānus, **i** *m* спартанец, *жыхар Спарты*
spatiōsus, **a**, **um** шырокі, прасторны
spatium, **i** *n* прастора, месца, адлегласць
species, **ēi** *f* погляд, выгляд, знешнасць

spectacŭlum, **i** *n* прадстаўленне, відовішча, спектакль
specto, **1** бачыць, глядзець, пазіраць, аглядаць, назіраць, разглядаць, разглядваць, заўважаць
specŭlor, **1** глядзець, выглядваць
specŭlum, **i** *n* люстэрка, адлюстраванне
sperno, **sprevi**, **spretum**, **3** 1) адхіляць, адкідаць, не прымаць; 2) грэбаваць, пагарджаць, не звяртаць увагі
spero, **1** спадзявацца
spes, **ei** *f* надзея, спадзяванне
Sphinx, **Sphingis** *f* Сфінкс (Сфінга), *істота жаночага полу з целам ільва, галавой жанчыны і крыламі птушкі*
spirĭtus, **ūs** *m* 1) дух, дыханне; 2) подых
splendĭdus, **a**, **um** 1) слаўны, славуты; 2) бліскучы, зіхатлівы; 3) выдатны
spolium, **i** *n* ваенная здабыча, трафей
sponte (*abl*. да неўжывальнага **spons**, **spontis** *f*) з дазволу; meā, tuā, suā sponte – па ўласным жаданні, добраахвотна
stagnum, **i** *n* балота
Statilius, **i** *m* Стацылій, *рымскае імя*
statim адразу (ж), зараз (жа), неадкладна
statua, **ae** *f* статуя
statuo, **statui**, **statūtum**, **3** 1) ставіць; 2) рашаць, вырашаць, пастанаўляць
statūtum, **i** *n* (*пераважна pl*.) статут
stella, **ae** *f* 1) зорка; 2) планета
stilus, **i** *m* стыль, стылус, *палачка для пісьма*
stipendium, **i** *n* жалаванне, плата
stirps, **stirpis** *f* 1) галіна, парастак, атожылак; 2) род; 3) продак, нашчадак
sto, **steti**, **statum**, **1** стаяць
stolĭdus, **a**, **um** дурны, неразумны
Stratonīcus, **i** *m* Стратанік, *вандроўны кіфарыст і жартаўнік*
strenuus, **a**, **um** дзейны, прадпрымальны, рашучы
stricte сціснута, дакладна
stringo, **strinxi**, **strictum**, **3** 1) вымаць з ножан, выцягваць; 2) замарожваць
struo, **struxi**, **structum**, **3** будаваць
studeo, **studui**, – , **2** (+ *dat*.) 1) займацца; 2) імкнуцца
studiōsus, **i** *m* студэнт, вучань
studium, **i** *n* 1) занятак; 2) навуковыя заняткі, вучэнне; 3) стараннасць, імкненне; 4) галіна навукі
stultus, **a**, **um** дурны, неразумны
stupeo, **pui**, – , **2** 1) спыняцца; 2) дзівіцца
suadeo, **suasi**, **suasum**, **2** раіць, угаворваць
sub (*куды? + acc*., *дзе? + abl*.) пад, у, пры
sub-dūco, **duxi**, **ductum**, **3** 1) выкрадаць, красці; 2) забіраць, зводзіць, адводзіць; 3) выцягваць; 4) прыбіраць; 5) адымаць
sub-eo, **ii**, **ĭtum**, **īre** 1) успамінацца, прыгадвацца; 2) падыходзіць, набліжацца
sub-ĭcio, **jēci**, **jectum**, **3** 1) падкідаць; 2) падпарадкоўваць; 3) падстаўляць; 4) набліжаць
sub-ĭgo, **ēgi**, **actum**, **3** 1) прыганяць; 2) прымушаць, падпарадкоўваць
subĭto раптам, раптоўна, знянацку
sublātum *гл*. **tollo**
subŏles, **is** *f* нашчадкі, нашчадак, дзіця
sub-sĕquor, **secūtus sum**, **3** ісці (следам, услед)
sub-vĕnio, **vēni**, **ventum**, **4** 1) дапамагаць, прыходзіць на дапамогу; 2) прыбываць
suc-cēdo, **cessi**, **cessum**, **3** атрымліваць у спадчыну
successio, **ōnis** *f* спадчына, атрыманне ў спадчыну
suc-cumbo, **cubui**, **cubĭtum**, **3** падпарадкоўвацца
sudo, **1** пацець
sudor, **ōris** *m* пот

Suebi, **ōrum** *m*, *pl. t.* свебы (свевы), *германскае племя*
suf-fĕro, **sustŭli**, – , **sufferre** 1) падтрымліваць; 2) пераадольваць, перамагаць; 3) вытрымліваць, трываць
suffibŭlum, **i** *n* суфібул, *белая галаўная хустка жрацоў і весталак*
suffragium, **i** *n* выбарчы голас, выбарчае права, галасаванне
sui сябе
sulcus, **i** *m* разора, баразна, складка, маршчына
Sulla, **ae** *m* Сула, *рымскае імя*
Sulpicius, **i** *m* Сульпіцый, *рымскае імя*
sum, **fui**, – , **esse** быць, існаваць, знаходзіцца
summa, **ae** *f* 1) вышэйшая пасада; 2) вяршыня; 3) сума, вынік
summus, **a**, **um** 1) верхні; 2) найвышэйшы, галоўны
sumo, **sumpsi**, **sumptum**, **3** браць, прымаць
sumptuōsus, **a**, **um** марнатраўны
super (+ *acc*.) над, вышэй, звыш, наверх да, угору да
superbia, **ae** *f* гонар, гордасць
superbus, **a**, **um** 1) горды; 2) фанабэрысты, пагардлівы, ганарлівы, напышлівы
supĕri, **ōrum** *m*, *pl. t.* нябесныя багі
superior, **ius** (*gen*. superiōris) верхні, папярэдні, ранейшы, старэйшы
supĕro, **1** 1) пераўзыходзіць; 2) пераадольваць; 3) перамагаць
super-sĕdeo, **sēdi**, **sessum**, **2** 1) сядзець; 2) адмаўляцца; 3) пазбягаць
super-sum, **fui**, – , **esse** 1) уцалець, ацалець, перажыць; 2) заставацца; 3) пераўзыходзіць
supĕrus, **a**, **um** 1) высокі; 2) верхні; 3) вышні, нябесны
supervacuus, **a**, **um** 1) залішні, празмерны; 2) бескарысны
suppedĭto, **1** быць багатым на, знаходзіцца ў вялікай колькасці
supplex, **ĭcis** які (што) моліць, які (што) просіць, які (што) умольвае, які (што) упрошвае
supplicatio, **ōnis** *f* суплікацыя, агульны малебен, набажэнства
supplicium, **i** *n* 1) калецтва; 2) кара, пакаранне; 3) пакаранне смерцю, смяротная кара
supplĭco, **1** маліць, маліцца
supra зверху, над
suprēmus, **a**, **um** 1) найвышэйшы; 2) крайні; 3) апошні; 4) перадсмяротны, смяротны, пахавальны
sus, **suis** *m*, *f* кабан, свіння
sus-cĭpio, **cēpi**, **ceptum**, **3** 1) браць; 2) прадпрымаць; 3) засноўваць; 4) пачынаць; 5) перажываць
suspectus, **a**, **um** падазроны, які (што) выклікае падазрэнне (асцярогу)
sus-pendo, **pendi**, **pensum**, **3** 1) падвешваць; 2) часова спыняць
suspicio, **ōnis** *f* падазрэнне
su-spĭcio, **spexi**, **spectum**, **3** 1) глядзець угару; 2) паважаць; 3) падазраваць
sus-tĭneo, **tinui**, **tentum**, **2** 1) здзяйсняць; 2) падтрымліваць; 3) утрымліваць; 4) вытрымліваць; 5) затрымліваць
suus, **a**, **um** свой
Syracūsae, **ārum** *f*, *pl. t.* Сіракузы, *горад у Сіцыліі*
Syria, **ae** *f* Сірыя, *краіна на Блізкім Усходзе*

Tt

T. = **Titus**
tabernacŭlum, **i** *n* палатка, намёт
tabŭla, **ae** *f* 1) дошка; 2) карта; 3) спіс; 4) табліца, таблічка
taceo, **tacui**, **tacĭtum**, **2** маўчаць
tacĭtus, **a**, **um** 1) маўклівы; 2) ціхі, бясшумны, бязгучны
Tacĭtus, **i** *m* Тацыт, *рымскі гісторык*

talis, **e** такі (*па якасці*)
tam так, такі, настолькі; tam… quam – так… як, настолькі… наколькі
tamen аднак
tametsi хоць
tamquam нібы, як быццам
tandem нарэшце, урэшце
tango, tetĭgi, tactum, 3 кранаць
Tantălus, **i** *m* Тантал, *сын Юпітэра*, *цар Фрыгіі*, *вобласці на захадзе Малой Азіі*
tantum столькі, толькі
tantus, **a**, **um** такі (*па велічыні*); tanto – настолькі
tardus, **a**, **um** павольны, марудны, марудлівы, непаваротлівы, вялы, млявы
Tarentīnus, **i** *m* тарэнцінец, *жыхар Тарэнта*, *горада на поўдні Італіі*
Tarquinius, **i** *m* Тарквіній, *імя пятага і сёмага цароў Рыма*
Tarsus, **i** *m* Тарс, *галоўны горад Кілікіі*, *вобласці на паўднёвым усходзе Малой Азіі*
Tartărus, **i** *m* Тартар, *падземнае царства*
taurus, **i** *m* вол, бык
tectum, **i** *n* 1) дах, страха, павець, навес, засень, шаты; 2) хата
tegimentum, **i** *n* пакрывала, адзенне
tego, **texi**, **tectum**, **3** 1) крыць, пакрываць; 2) хаваць
telum, **i** *n* зброя
temperātus, **a**, **um** умераны, спакойны
tempĕro, **1** 1) кіраваць; 2) стрымліваць, сцішаць; 3) шкадаваць, літаваць
tempestas, **ātis** *f* непагода, бура, навальніца
templum, **i** *n* храм
temptatio, **ōnis** *f* спакушэнне, выпрабаванне, спакуса
tempto, **1** 1) выпрабоўваць; 2) спрабаваць
tempus, **ŏris** *n* момант, час
tendo, **tetendi**, **tentum**, **3** цягнуць, накіроўваць, імкнуцца
tenĕbrae, **ārum** *f*, *pl. t.* змрок, цемра
tenebricōsus, **a**, **um** цёмны, змрочны
teneo, **tenui**, **tentum**, **2** трымаць, утрымліваць, валодаць; memoriā t. – памятаць
tener, **ĕra**, **ĕrum** пяшчотны, ласкавы, далікатны
tentatio, **ōnis** *f* спакуса
tenuo, **1** 1) станчаць, звужаць; 2) аслабляць
tergum, **i** *n* спіна, тыл; a tergo – ззаду, з тылу; t. vertĕre – пусціцца наўцёкі
termĭno, **1** 1) аддзяляць, абмяжоўваць; 2) завяршаць
tero, **trivi**, **tritum**, **3** 1) церці; 2) марнаваць; 3) зношваць; 4) знішчаць
terra, **ae** *f* зямля, краіна; terrā marīque – на сушы і на моры
terreo, **rui**, **rĭtum**, **2** пужаць, палохаць
terribĭlis, **e** страшны, жахлівы, жудасны
terror, **ōris** *m* 1) страх, жах; 2) глыбокая пашана, глыбокая павага
tertius, **a**, **um** трэці
testamentum, **i** *n* завяшчанне, запавет
testimonium, **i** *n* сведчанне
testis, **is** *m*, *f* сведка
testitūdo, **ĭnis** *f* назіранне
testūdo, **ĭnis** *f* «чарапаха», *баявы парадак для атакі*, *пры якім салдаты*, *трымаючы шчыты над галавой*, *утвараюць ахоўны навес*
Teutŏnes, **um** *m*, *pl. t.* тэўтоны, *германскае племя*
texo, **texui**, **textum**, **3** 1) ткаць; 2) выпрабляць; 3) складаць
textum, **i** *n* тканіна
theātrum, **i** *n* тэатр
Thebae, **ārum** *f*, *pl. t.* Фівы, *сталіца Беотыі* (*Грэцыя*)
Thebāni, **ōrum** *m*, *pl. t.* фіванцы
Themistŏcles, **is** *m* Фемістокл, *афінскі палітык і палкаводзец*

Thermopўlae, **ārum** *f*, *pl. t.* Фермапілы, *цясніна ў гарах на поўначы Грэцыі*
Theseus, **i** *m* Тэзей, *афінскі цар*, *пераможца Мінатаўра*, *удзельнік паходу арганаўтаў*
Thessalia, **ae** *f* Фесалія, *вобласць у Грэцыі*
Thetis, **ĭdis** *f* Фетыда, *багіня мора*, *жонка Пелея*, *маці Ахіла*
Thracia, **ae** *f* Фракія, *краіна на паўночным усходзе Грэцыі*
thronus, **i** *m* трон
thus, **thuris** *n* фіміям, духмяныя рэчывы
Tibĕris, **is** *m* Тыбр, *рака ў Італіі*
Tiberius, **i** *m* Тыберый, *рымскае імя*
Tibullus, **i** *m* Тыбул, *рымскі элегічны паэт*
timeo, **timui**, – , **2** баяцца, палохацца, пужацца
timĭdus, **a**, **um** 1) нясмелы, спалоханы, спужаны; 2) баязлівы, асцярожны
timor, **ōris** *m* жах, страх
tingo (**tinguo**), **tinxi**, **tinctum**, **3** 1) абмакваць, мачаць; 2) мазаць, змазваць; 3) афарбоўваць
tinnŭlus, **a**, **um** звонкі, які (што) звініць
titŭlus, **i** *m* 1) надпіс, загаловак; 2) пашана
Titus, **i** *m* Ціт, *рымскае імя*
toga, **ae** *f* тога, *верхняя вопратка*
tolĕro, **1** пераносіць, цярпець, вытрымліваць, трываць
tollo, **sustŭli**, **sublātum**, **3** 1) адмяняць, касаваць; 2) адхіляць; 3) прымаць, выдаляць; 4) падымаць, уздымаць; 5) класці; 6) знішчаць, забіваць; 7) спыняць
tono, **nui**, – , **1** грукатаць, грымець, даваць перуноў, сыпаць перуны
tormentum, **i** *n* 1) пакуты, боль; 2) кайданы, ланцугі; 3) катаванне
torqueo, **torsi**, **tortum**, **2** 1) паварочваць, круціць; 2) мучыць, кроіць
tot гэтулькі, столькі
totus, **a**, **um** (*gen.* -īus, *dat.* -i) увесь, цэлы
tractus, **ūs** *m* 1) плынь; 2) працяканне
tra-do, **dĭdi**, **dĭtum**, **3** 1) уручаць; 2) перадаваць, паведамляць
tra-dūco, **duxi**, **ductum**, **3** 1) пераводзіць; 2) пераносіць; 3) перапраўляць
tragoedia, **ae** *f* трагедыя
traho, **traxi**, **tractum**, **3** цягнуць
tra-ĭcio, **jēci**, **jectum**, **3** перапраўляць, пераходзіць
Trajānus, **i** *m* Траян, *рымскі імператар*
trajĭcio = **traicio**
trans (+ *acc.*) за, праз
Transalpīnus, **a**, **um** заальпійскі, трансальпійскі
trans-eo, **ii**, **ĭtum**, **īre** 1) адпраўляцца, ісці; 2) перапраўляцца, пераходзіць
trans-fĕro, **tŭli**, **lātum**, **ferre** 1) пераносіць; 2) перадаваць; 3) перакладаць; 4) адкладаць
trans-ĭgo, **ēgi**, **actum**, **3** 1) праводзіць; 2) здзяйсняць; 3) пранізваць; 4) дамаўляцца; 5) весці перамовы
transmarīnus, **a**, **um** заморскі
transmissus, **ūs** *m* пераход
trans-porto, **1** перапраўляць
Transrhenānus, **a**, **um** зарэйнскі
Transrhenānus, **i** *m* жыхар зарэйнскіх абласцей
Trasumennus, **a**, **um** тразіменскі; lacus T. – Тразіменскае возера, *возера на ўсходзе Этрурыі*
trecentesĭmus, **a**, **um** трохсоты
trecenti, **ae**, **a** трыста
tremendus, **a**, **um** жудасны
tremŭlus, **a**, **um** які (што) дрыжыць, дрыготкі
tres, **tria** тры
tribūnal, **ālis** *n* трыбунал, *узвышша*, *на якім сядзелі службовыя асобы пры выкананні сваіх абавязкаў*
tribūnus, **i** *m* трыбун; t. milĭtum – ваенны трыбун, *начальнік легіёна*;

t. plebis – народны трыбун, *які ахоўваў правы плебеяў*
tribus, **ūs** *f* трыба, *адміністрацыйная акруга*, *вобласць*
tribūtum, **i** *n* даніна, падатак
trigemĭnus, **a**, **um** трайны; trigemĭni – тры браты-блізняты
triginta трыццаць
triplex, **ĭcis** трайны
triquĕtrus, **a**, **um** трохвугольны
tristis, **e** журботны, сумны, змрочны; *pl*. tristia – журботныя песні
tristitia, **ae** *f* сум, смутак, маркота, журба
triumpho, **1** 1) святкаваць трыумф; 2) перамагаць
triumphus, **i** *m* трыумф, трыумфальнае шэсце, *урачысты ўезд палкаводца*
trivium, **i** *n* 1) скрыжаванне; 2) вялікая дарога
Troas, **ădis** *f* траянка
Troja, **ae** *f* Троя, *горад у Малой Азіі*
Trojānus, **a**, **um** траянскі
Trojānus, **i** *m* траянец
trucĭdo, **1** 1) рэзаць; 2) забіваць
trux, **trucis** дзікі, страшны, грозны
tu ты
tuba, **ae** **f** труба
Tullia, **ae** **f** Тулія, *жаночае імя*
Tullius, **i** *m* Тулій, *рымскае імя*
Tullus, **i** *m* Тул; T. Hostilius – Тул Гастылій, *трэці цар Рыма*
tum пасля, тады
tumĭdus, **a**, **um** 1) які (што) узняўся, бурны; 2) напышлівы
tumultus, **ūs** *m* 1) бязладдзе; 2) перапалох, суматоха; 3) бунт
tumŭlus, **i** *n* 1) узгорак; 2) магіла
tunc тады
tundo, **tutŭdi**, **tu(n)sum**, **3** 1) біць, ударацць; 2) дакучаць
turbo, **1** хваляваць
turbulentus, **a**, **um** бурны, трывожны
turgidŭlus, **a**, **um** прыпухлы
turpis, **e** агідны, ганебны
turris, **is** *f* вежа
Tusculānus, **a**, **um** тускуланскі
tutēla, **ae** *f* абарона, заступніцтва, апекаванне, апека, спрыянне, клопат
tutor, **1** бараніць, абараняць, ахоўваць
tutus, **a**, **um** бяспечны, надзейны, абаронены
tuus, **a**, **um** твой
tyrannĭcus, **a**, **um** тыранічны
tyrannus, **i** *m* тыран, правіцель, валадар
Tyrus, **i** *f* Тыр, *горад у Фінікіі*

Uu

ubi 1) дзе; 2) калі
Ubii, **ōrum** *m*, *pl. t.* убіі, *германскае племя*
ubīque паўсюль
udus, **a**, **um** мокры
ulciscor, **ultus sum**, **3** помсціць, караць
Ulixes, **is** *m* Уліс (Адысей), *цар Ітакі*, *удзельнік Траянскай вайны*
ullus, **a**, **um** (*gen*. -īus, *dat*. -i) хто-небудзь, што-небудзь, які-небудзь
ulterior, **ius** (*gen*. ulteriōris) 1) які знаходзіцца на тым баку, супрацьлеглы; 2) больш аддалены; 3) наступны
ultĭmus, **a**, **um** 1) апошні; 2) далёкі, крайні; 3) вышэйшы
ultio, **ōnis** *f* помста
ultor, **ōris** *m* мсцівец, карнік
ultra (+ *acc*.) за, на тым баку
ultro больш, звыш, добраахвотна
ululātus, **ūs** *m* выццё, скавытанне, крык, лямант
umĕrus, **i** *m* плячо
unā разам
uncus, **i** *m* крук, якар
unda, **ae** *f* хваля
unde адкуль
undeviginti дзевятнаццаць
undĭque адусюль
unguis, **is** *m* пазногаць, кіпцюр
unĭce выключна, надзвычайна

unigenĭtus, **a**, **um** адзінародны
universĭtas, **ātis** *f* 1) супольнасць; 2) універсітэт
universus, **a**, **um** 1) увесь, цэлы; 2) усеагульны
unus, **a**, **um** (*gen*. -īus, *dat*. -i) адзін
unusquisque, **unaquaeque**, **unumquodque** кожны
urbānus, **a**, **um** гарадскі, адукаваны, культурны
urbs, **urbis** *f* горад
ursa, **ae** *f* мядзведзіца
usque да, аж да, увесь час
usus, **ūs** *m* 1) карысць; 2) ужыванне; 3) звычка; 4) досвед
ut 1) (+ *ind*.) як, як толькі, бо; (+ *conj*.) каб, так што, хоць; 2) як, як напрыклад
uter, **utra**, **utrum** (*gen*. -īus, *dat*. -i) хто, што, які (з двух)
uterque, **utrăque**, **utrumque** і адзін і другі, абодва, абое
utĕrus, **i** *m* жывот, улонне
utĭlis, **e** карысны
utilĭtas, **ātis** *f* 1) карысць, выгада; 2) неабходнасць
utĭnam о калі б
utor, **usus sum**, **3** карыстацца, ужываць
utrimque з абодвух бакоў, абапал
utrum або, ці
uva, **ae** *f* вінаградная гронка, вінаград
uxor, **ōris** *f* жонка; uxōrem ducĕre – жаніцца

Vv

vaco, **1** паставаць, быць пазбаўленым, не мець
vacuus, **a**, **um** пусты, свабодны
vadium, **i** *n* грашовая (маёмасная) парука, зарука
vado, – , – , **3** ісці, накіроўвацца
valde вельмі, моцна
valeo, **valui**, – , **2** 1) значыць, мець значэнне; 2) быць здаровым, моцным
Valerius, **i** *m* Валерый, *рымскае імя*
valĭdus, **a**, **um** моцны, магутны
vallum, **i** *n* вал, насып
vanus, **a**, **um** 1) пусты; 2) ненадзейны, бескарысны
vapor, **ōris** *m* 1) пара; 2) цеплыня
varie па-рознаму, разнастайна
varius, **a**, **um** розны, разнастайны
vasto, **1** спусташаць, руйнаваць
vastus, **a**, **um** 1) пустынны, пустэльны; 2) пакінуты; 3) велізарны
vates, **is** *m* прарок, паэт
-ve (*постпазітыўная часціца*) ці
vehĕmens, **entis** моцны, гарачы, люты
vehementer рашуча, моцна, горача, энергічна
veho, **vexi**, **vectum**, **3** 1) несці; 2) везці, цягнуць; 3) *pass*. ехаць, ездзіць, плысці, ляцець, рухацца
vel ці, або
vello, **vulsi**, **vulsum**, **3** 1) тузаць, зрываць; 2) руйнаваць; 3) раздзіраць
vellus, **ĕris** *n* шэрсць, поўсць, руно
velocĭter быстра, шпарка
velox, **ōcis** быстры, хуткі, жвавы, борзды, шпаркі
vena, **ae** *f* вена, жыла
venatio, **ōnis** *f* паляванне, цкаванне
vendo, **dĭdi**, **dĭtum**, **3** прадаваць
venēnum, **i** *n* зелле, яд, атрута
veneratio, **ōnis** *f* 1) шанаванне, культ; 2) павага
venia, **ae** *f* 1) дазвол; 2) прабачэнне, літасць; 3) ласка
vĕnio, **vēni**, **ventum**, **4** прыходзіць, прыбываць, прыязджаць
ventus, **i** *m* вецер; v. adversus – сустрэчны вецер
venumdo, **dĕdi**, **dātum**, **1** прадаваць
Venus, **ĕris** *f* Венера, *рымская багіня кахання і прыгажосці*
venustus, **a**, **um** прыгожы, прывабны
ver, **veris** *n* вясна

verbĕro, **1** 1) біць, хвастаць, лупцаваць; 2) мучыць; 3) абражаць
verbōsus, **a**, **um** шматслоўны, балбатлівы
verbum, **i** *n* 1) слова; 2) дзеяслоў
Vergilius, **i** *m* Вергілій, *рымскі паэт*
vergo, – , – , **3** хіліцца, паварочвацца, распасцірацца
verĭtas, **ātis** *f* ісціна, праўда
vernacŭlus, **a**, **um** тутэйшы, мясцовы
Verres, **is** *m* Верэс, *рымскі палітычны дзеяч*
versus, **ūs** *m* верш, радок
verto, **verti**, **versum**, **3** накіроўваць; паварочваць; terga v. – кінуцца (пусціцца) наўцёкі
verum але, аднак
verum, **i** *n* праўда
verus, **a**, **um** праўдзівы, сапраўдны, надзейны
vescor, – , **3** 1) сілкавацца; 2) баляваць; 3) атрымліваць асалоду
vesper, **ĕri** *m* 1) вечар; 2) захад
vespĕra, **ae** *f* 1) вечар; 2) захад
Vesta, **ae** *f* Веста, *рымская багіня хатняга ачага*
Vestālis, **is** *f* вясталка, *жрыца багіні Весты*
vester, **tra**, **trum** ваш
vestibŭlum, **i** *n* 1) уваход; 2) пляцоўка перад хатай; 3) пярэдні пакой, пярэдняя
vestigium, **i** *n* след
vestio, **4** 1) пакрываць; 2) апранаць
vestis, **is** *f* адзенне, адзежа, вопратка
vestītus, **ūs** *m* адзенне, адзежа, вопратка
veto, **vetui**, **vetĭtum**, **1** забараняць
vetus, **ĕris** (*compar.* vetustior; *superl.* veterrĭmus) стары, старажытны
vetustas, **ātis** *f* 1) старасць; 2) (працяглы) час
vexo, **1** 1) трывожыць, раздзіраць; 2) спусташаць, разараць
via, **ae** *f* шлях, дарога
vicesĭmus, **a**, **um** дваццаты
vicīnus, **a**, **um** суседні, блізкі
vicīnus, **i** *m* сусед
victor, **ōris** *m* пераможца
victoria, **ae** *f* перамога
victus, **ūs** *m* харч, ежа
vicus, **i** *m* 1) вёска, пасёлак; 2) квартал
videlĭcet менавіта
video, **vidi**, **visum**, **2** 1) бачыць; *pass.* здавацца; 2) клапаціцца
vidua, **ae** *f* удава
vigilia, **ae** *f* 1) няспанне; 2) начная варта, *¼ частка ночы*
vigĭlo, **1** 1) не спаць; 2) быць пільным, сцерагчыся
viginti дваццаць
vincio, **vinxi**, **vinctum**, **4** 1) звязваць; 2) прыкоўваць, закоўваць у ланцугі
vinco, **vici**, **victum**, **3** 1) перамагаць; 2) пераўзыходзіць; 3) абвінавачваць
vindĭco, **1** 1) помсціць; 2) судзіць, вырашаць; 3) караць; 4) ахоўваць
vinea, **ae** *f* вінаграднік, вінаградная лаза
vinum, **i** *n* віно
viŏlens, **entis** моцны, бурны
viŏlo, **1** 1) парушаць; 2) прыгнятаць, уціскаць, крыўдзіць, ганьбіць; 3) апаганьваць, паганіць; 4) абражаць, зневажаць; 5) гвалціць; 6) паражаць, раніць
vir, **viri** *m* муж, мужчына, чалавек
virga, **ae** *f* галінка, прут, розга, палка
virgo, **ĭnis** *f* дзева, дзяўчына, маладая (незамужняя) жанчына
virĭdis, **e** зялёны
virtus, **ūtis** *f* 1) дабрачыннасць, дабрадзейнасць, цноты; 2) мужнасць; *pl.* гераічныя подзвігі
vis *f* (*sg.*: *acc.* vim, *abl.* vi; *pl.*: vires, virium *і г. д.*) 1) сіла, моц; 2) гвалт, напад, насілле
visibĭlis, **e** 1) бачны, прыкметны; 2) які (што) бачыць
visĭto, **1** наведваць
viso, **visi**, **visum**, **3** аглядаць, наведваць

vita, **ae** *f* жыццё
vitālis, **e** жыццёвы
vitium, **i** *n* загана, недахоп, хіба
vito, **1** пазбягаць, ухіляцца
vitreus, **a**, **um** 1) шкляны, хрустальны; 2) празрысты
vitrum, **i** *n* фарбоўнік, *расліна*, *што ўтрымлівае сіні фарбавальнік*
vitŭlus, **i** *m* цяля
vitupěro, **1** ганіць, ганьбіць, ганьбаваць, знеслаўляць, лаяць
vivifĭco, **1** ажыўляць
vivo, **vixi**, **victum**, **3** 1) жыць; 2) карміцца, сілкавацца
vivus, **a**, **um** жывы
vix 1) як толькі; 2) наўрад ці
vocabŭlum, **i** *n* слова, імя
vocālis, **e** 1) які (што) гучыць; звонкі; 2) публічны
vocĭto, **1** клікаць, зваць
voco, **1** 1) запрашаць; 2) клікаць, зваць; 3) называць
volatĭlis, **e** лятучы, крылаты
volo, **1** лётаць
volo, **volui**, – , **velle** жадаць
volŭcer, **cris**, **cre** лятучы, крылаты
volŭcris, **is** *f* птушка
voluntas, **ātis** *f* 1) воля, жаданне; 2) дазвол
voluptas, **ātis** *f* задавальненне, асалода
Volusēnus, **i** *m* Валюзэн, *рымскае імя*
volvo, **volvi**, **volūtum**, **3** 1) каціць; 2) круціць; 3) разгортваць; 4) абдумваць; 5) выпрабоўваць
vos вы
votum, **i** *n* 1) абяцанне, зарок; 2) жаданне
vox, **vocis** *f* голас, гук, гаворка, мова, слова
Vulcānus, **i** *m* Вулкан, *бог агню і кавальскай справы*
vulgus, **i** *n* народ, просты люд
vulněro, **1** раніць, параніць
vulnus, **ěris** *n* 1) рана, раненне; 2) удар
vulpes, **is** *f* ліса
vultus, **ūs** *m* 1) твар, выраз твару; 2) погляд

Xx

Xantippe, **es** *f* Ксанціпа, *жонка Сакрата*
Xerxes, **is** *m* Ксеркс, *персідскі цар*

БЕЛАРУСКА-ЛАЦІНСКІ СЛОЎНІК

Аа

а sed
аб de (+ *abl.*)
абвінавачваць accūso, 1
абложваць oppugno, 1
ад a (ab) (+ *abl.*)
адбудоўваць restituo, ui, ūtum, 3
адважна confidenter
адважны fortis, e
адводзіць ab-dūco, duxi, ductum, 3
адданасць fides, ei *f*
адзін solus, a, um (§ 43); і адзін і другі – uterque, utrăque, utrumque (§ 43); адзін аднаго – alter alterīus (§ 43)
адказваць re-spondeo, spondi, sponsum, 2
аднак tamen
адпраўляцца dis-cēdo, cessi, cessum, 3
Азія Asia, ae *f*
акружаць cingo, cinxi, cinctum, 3
але sed
алтар ara, ae *f*
Альпы Alpes, ium *f*, *pl. t.*
Аляксандр Alexander, dri *m*
Антоній Antonius, i *m*
апавяданне fabŭla, ae *f*
апавядаць narro, 1
Апалон Apollo, ĭnis *m*
апісваць de-scrībo, scripsi, scriptum, 3
Архімед Archimēdes, is *m*
Арыён Arīo, ŏnis *m*
Арыстоцель Aristotĕles, is *m*
аснова fundamentum, i *n*
атрымліваць ac-cĭpio, cēpi, ceptum, 3
атрымоўваць ac-cĭpio, cēpi, ceptum, 3
Аўгуст Augustus, i *m*
афінянін Atheniensis, is *m*
Ахіл Achilles, is *m*
ацэньваць aestĭmo, 1

Бб

багацце divitiae, ārum *f*, *pl. t.*
багіня dea, ae *f*
байка fabŭla, ae *f*
бараніць de-fendo, fendi, fensum, 3
бацька pater, tris *m*
бацькаўшчына patria, ae *f*
бачыць vĭdeo, vīdi, visum, 2
без sine (+ *abl.*)
белавакі Bellovăci, ōrum *m*, *pl. t.*

бераг litus, ŏris *n* (*марскі*); ripa, ae *f* (*прэснаводнага вадаёма*); ora, ae *f* (*узбярэжжа*)
бессмяротны immortālis, e
бо cum (+ *conj*.; § 110, п. 1)
бог deus, i *m*
бой pugna, ae *f*
бок pars, partis *f*
больш magis
браць прыклад imĭtor, 1 (+ *acc*.)
будаваць struo, struxi, structum, 3
быць sum, fui, – , esse (§ 79, п. 1)
быць павінным debeo, ui, ĭtum, 2
бязбожнасць impiētas, ātis *f*

Вв

вада aqua, ae *f*
ваенны militāris, e
вайна bellum, i *n*
вандраваць vagor, 1
ваш vester, tra, trum
ведаць scio, 4
веды scientia, ae *f*
Вергілій Vergilius, i *m*
верыць credo, dĭdi, dĭtum, 3
вестка nuntium, i *n*
весці ago, egi, actum, 3 (*прыводзіць у рух*); duco, duxi, ductum, 3 (*вадзіць*); gero, gessi, gestum, 3 (*вайну*)
віна culpa, ae *f*
воін miles, ĭtis *m*
войска copiae, ārum *f*, *pl. t.*; exercĭtus, ūs *m*
вока ocŭlus, i *m*
вораг hostis, is *m*
востраў insŭla, ae *f*
вуха auris, is *f*
вучаніца discipŭla, ae *f*
вучань discipŭlus, i *m*
вучыцца disco, didĭci, – , 3
вы vos (§ 32)
выбіраць de-lĭgo, lēgi, lectum, 3
вывучаць disco, didĭci, – , 3
выдатны egregius, a, um
вызваляць libĕro, 1
выконваць facio, feci, factum, 3
выкрываць re-vēlo, 1
вылечваць curo, 1
выразаць in-cīdo, cīdi, cīsum, 3
выхоўваць e-dŭco, 1
вядома constat
вядомы notus, a, um
вялікі magnus, a, um
вяртацца red-eo, ii (īvi), ĭtum, īre (§ 79; п. 3)

Гг

гал Gallus, i *m*
Галія Gallia, ae *f*
Гамер Homērus, i *m*
Ганібал Hannĭbal, ălis *m*
гара mons, montis *m*
Гарацый Horatius, i *m*
гатовы parātus, a, um
Гектар Hector, ŏris *m*
Герадот Herodŏtus, i *m*
германец Germānus, i *m*
Германія Germania, ae *f*
глядзець video, vidi, visum, 2
год annus, i *m*
горад oppĭdum, i *n*; urbs, urbis *f*
грамадзянін civis, is *m*
грамадства civĭtas, ātis *f*
грэк Graecus, i *m*
Грэцыя Graecia, ae *f*
грэчаскі Graecus, a, um

гусь anser, ĕris *m*
гэты hic, haec, hoc (§ 38)

Дд

да ad (+ *acc.*)
дабрабыт salus, ūtis *f*
дабрадзейства beneficium, i *n*
дабро bonum, i *n*
даваць do, dedi, datum, 1
даведвацца cognosco, nōvi, nĭtum, 3
дапамагаць ad-sum, af-fui (ad-fui), – , ad-esse (§ 79, п. 1); pro-sum, pro-fui, – , prod-esse (§ 79, п. 1); juvo, 1
дарагі carus, a, um
дарога via, ae *f*
дасведчаны perītus, a, um
дасылаць mitto, misi, missum, 3
дачка filia, ae *f*
два duo, duae, duo (§ 45)
дзеля causā, gratiā (+ *gen*; *постпазітыўна*)
дзень dies, ēi *m*
дзеці libĕri, ōrum *m*, *pl. t.*
дзеяч vir, viri *m*
дзякуючы propter (+ *acc.*)
дзяржава civĭtas, ātis *f*
дзяўчынка puella, ae *f*
для pro (+ *abl.*)
добра bene
добры bonus, a, um
дом domus, ūs *f*
доўга diu
доўгі longus, a, um
дошка tabŭla, ae *f*
дрэнны malus, a, um
думаць puto, 1
дым fumus, i *m*
Дыяна Diāna, ae *f*
Дэлас Delos, i *f*
Дэмасфен Demosthĕnes, is *m*

Ее

Еўропа Eurōpa, ae *f*

Ёё

ён is, ea, id (§ 36)

Жж

жалеза ferrum, i *n*
жывёла anĭmal, ālis *n*
жыхар incŏla, ae *m*
жыццё vita, ae *f*
жыць vivo, vixi, victum, 3
жэрабя alea, ae *f*

Зз

з (*адкуль?*) a (ab) (+ *abl.*), e (ex) (+ *abl.*); (*з кім? з чым?*) cum (+ *abl.*)
за pro (+ *abl.*)
забеспячэнне frumentatio, ōnis *f*
забіваць neco, 1
заваёўваць ex-pugno, 1
загадваць im-pĕro, 1
закон lex, legis *f*
заложнік obses, ĭdis *m*
засноўваць con-do, dĭdi, dĭtum, 3

заўсёды semper
заўтрашні crastĭnus, a, um
захавальнік custos, ōdis *m*
захапляць delecto, 1
захопліваць occŭpo, 1
захоўваць servo, 1
зброя arma, ōrum *n*, *pl. t.*
звер bestia, ae *f*
звычай mos, moris *m*
згода concordia, ae *f*
здавацца videor, visus sum, 2
земляроб agricŏla, ae *m*
зімаваць hiberno, 1
змагацца pugno, 1
змова conjuratio, ōnis *f*
змяняць muto, 1
знакаміты clarus, a, um; notus, a, um (*вядомы*)
знаходзіцца sum, fui, – , esse (§ 79, п. 1)
знікаць dis-cēdo, cessi, cessum, 3
знішчаць deleo, 2 (*разбураць*); tollo, sustŭli, sublātum, 3 (*забіраць*)
зорка stella, ae *f*
зямля terra, ae *f*

Іі

і et
ілгун mendax, ācis
імкнуцца peto, īvi, ītum, 3
імператар imperātor, ōris *m*
імя nomen, ĭnis *n*
іншы alius, a, ud (§ 43)
ісці eo, ii (ivi), itum, ire (§ 79, п. 3)
Італія Italia, ae *f*
Іфігенія Iphigenia, ae *f*

Кк

каб ut (+ *conj.*)
казаць dico, dixi, dictum, 3
калі cum (+ *ind./conj.*; *час*; § 109); si (+ *ind./conj.*; *умова*; § 113)
камандзір dux, ducis *m*
Капітолій Capitolium, i *n*
кароткі brevis, e
карысны utĭlis, e
Катыліна Catilīna, ae *f*
качаваць vagor, 1
квітнець floreo, ui, – , 2
кідацца peto, īvi, ītum, 3
кідаць jacio, jeci, jactum, 3
клапаціцца curo, 1
кніга liber, bri *m*
кожны omnis, e; quisque, quaeque, quidque (§ 41)
колер color, ōris *m*
коннік eques, ĭtis *m*
консул consul, ŭlis *m*
краіна regio, ōnis *f*

Лл

лагер castra, ōrum *n*, *pl. t.*
лацінскі Latīnus, a, um
Лацый Latium, i *n*
лекі medicamentum, i *n*
лес silva, ae *f*
летам aestāte
ліст epistŭla, ae *f*
літара littĕra, ae *f*
ліха malum, i *n*
лічыць puto, 1; aestĭmo, 1 (*каго кім?*)
любіць amo, 1
ля apud (+ *acc.*)
лянівы piger, gra, grum

Мм

магчы possum, potui, – , posse (§ 79, п. 1)
малы parvus, a, um
марак nauta, ae *m*
Марк Marcus, i *m*
Марс Mars, Martis *m*
мастацтва ars, artis *f*
маўчаць taceo, tacui, tacĭtum, 2
маці mater, tris *f*
Медэя Medēa, ae *f*
меркаванне consilium, i *n*
меркаваць judĭco, 1
месца locus, i *m*
месяц mensis, is *m*
метал metallum, i *n*
мець habeo, ui, ĭtum, 2
мець звычку soleo, solĭtus sum, 2
Мінерва Minerva, ae *f*
мір pax, pacis *f*
многія multi, ae, a
мова lingua, ae *f*
мост pons, pontis *m*
моцны firmus, a, um
мудрасць sapientia, ae *f*
мудры sapiens, entis
мудрэц sapiens, entis *m*
мужнасць virtus, ūtis *f*
мужчына vir, viri *m*
мы nos (§ 32)

Нн

на in (*куды? + acc.*; *дзе? + abl.*)
набліжацца appropinquo, 1
набываць ac-cĭpio, cēpi, ceptum, 3
нават etiam
навука littĕrae, ārum *f*; scientia, ae *f*
нага pes, pedis *m*
надзея spes, ei *f*
назва nomen, ĭnis *n*
называць nomĭno, 1; appello, 1
нараджаць gigno, genui, genĭtum, 3
народ popŭlus, i *m*
настаўнік magister, tri *m*
настаўніца magistra, ae *f*
наш noster, tra, trum
не non; не толькі… але і – non solum… sed etiam
неабходны necessarius, a, um
небяспека pericŭlum, i *n*
некаторы nonnullus, a, um
ненавісны odiōsus, a, um
несправядлівасць injuria, ae *f*
ніколі nunquam
ніхто nemo (§ 42)
нішто nihil (§ 42)
ніякі nullus, a, um (§ 43)
новы novus, a, um
нораў mos, moris *m*
ноч nox, noctis *f*
няшчасны infēlix, īcis

Оо

о калі б utĭnam

Пп

па per (+ *acc.*); (*на падставе*) e (ex) (+ *abl.*)
паведамляць trado, dĭdi, dĭtum, 3
павялічвацца cresco, crevi, cretum, 3
падпальваць ac-cendo, cendi, censum, 3

падпарадкоўвацца ob-tempĕro, 1
падыходзіць ac-cēdo, cessi, cessum, 3
пажар incendium, i *n*
пазнаваць cognosco, nōvi, nĭtum, 3
паказваць illustro, 1
пакідаць re-linquo, līqui, lictum, 3
пакуль dum
палкаводзец dux, ducis *m*
палохаць terreo, ui, ĭtum, 2
памерлы mortuus, a, um
памыляцца erro, 1
памятаць memŏror, 1
памяць memoria, ae *f*
парада consilium, i *n*
Парыс Paris, ĭdis *m*
пасля postea
пасол legātus, i *m*
патрабаваць postŭlo, 1
Патрокл Patrŏcles, is *m*
паходжанне orīgo, ĭnis *f*
пачатак initium, i *n*
паэт poēta, ae *m*
пераадольваць supĕro, 1
перакладваць trans-fĕro, tŭli, lātum, ferre (§ 79, п. 4)
перамагаць vinco, vici, victum, 3
перамога victoria, ae *f*
пераносіць trans-fĕro, tŭli, lātum, ferre (§ 79, п. 4)
пераўзыходзіць supĕro, 1
пераходзіць trans-eo, ii (īvi), ĭtum, īre (§ 79, п. 3)
перс Persa, ae *m*
пільнасць vigilantia, ae *f*
пісаць scribo, scripsi, scriptum, 3
пісьменнік auctor, ōris *m*; scriptor, ōris *m*
Піфагор Pythagŏras, ae *m*
плошча forum, i *n*
плыць navĭgo, 1
племя gens, gentis *f*
пра de (+ *abl.*)
права jus, juris *n*
правадыр dux, ducis *m*
праз per (+ *acc.*)
практыкаваць ex-erceo, cui, cĭtum, 2
прамоўца orātor, ōris *m*
прасіць rogo, 1
праўда verĭtas, ātis *f*
праца labor, ōris *m*
працаваць labōro, 1
просты simplex, ĭcis
Прыам Priămus, i *m*
прыгаворваць condemno, 1; п. да смерці – condemno capĭtis
прыдатны aptus, a, um
прыдумваць in-vĕnio, vēni, ventum, 4
прыемны jucundus, a, um
прыклад exemplum, i *n*
прыносіць fero, tuli, latum, ferre (§ 79, п. 4); ap-porto, 1; immŏlo, 1 (*у ахвяру*); sacrifĭco, 1 (*ахвяру*); pro-sum, pro-fui, – , prod-esse (*карысць*; § 79, п. 1)
прырода natūra, ae *f*
прыходзіць vĕnio, vēni, ventum, 4
пяць quinque

Рр

раб servus, i *m*
рабіць facio, feci, factum, 3
радавацца gaudeo, gavīsus sum, 2
радзіма patria, ae *f*
разбураць deleo, 2 (*знішчаць*); di-ruo, rui, rŭtum, 3 (*спустошваць*)
размяшчаць col-lŏco, 1
рака flumen, ĭnis *n*; fluvius, i *m*
раніцай mane

расказваць narro, 1
распавядаць narro, 1
рассейваць dif-fundo, fūdi, fūsum, 3
ратаваць servo, 1
рашэнне consilium, i *n*
розум mens, mentis *f*
Ромул Romŭlus, i *m*
Рубікон Rubĭco, ōnis *m*
ружа rosa, ae *f*
Рым Roma, ae *f*
рымлянін Romānus, i *m*
рымскі Romānus, a, um
рыхтаваць paro, 1
Рэм Remus, i *m*
рэспубліка res publĭca (res, rei *f*; publĭcus, a, um)

Сс

сад hortus, i *m*
Сакрат Socrătes, is *m*
салдат miles, ĭtis *m*
салодкі dulcis, e
сам ipse, a, um (§ 37)
свабодны liber, ĕra, ĕrum
свой suus, a, um
Секстылій Sextilius, a, um
сем septem
сігнал signum, i *n*
Сіцылія Sicilia, ae *f*
сквапнасць cupidĭtas, ātis *f*
Скіф Scytha, ae *m*
скончваць finio, 4
слава gloria, ae *f*
славуты clarus, a, um
слова verbum, i *n*
слон elĕphas, antis *m*
слухаць audio, 4
сляпы caecus, a, um
смерць mors, mortis *f*
смутак dolor, ōris *m*; tristitia, ae *f*
смяротны mortālis, e
сон somnus, i *m*
сонца sol, solis *m*
спадзявацца spero, 1
спальваць cremo, 1
спаць dormio, 4
справа res, rei *f*; factum, i *n* (*учынак*)
станавіцца fio, factus sum, fiĕri (§ 79, п. 5)
старажытнасць antiquĭtas, ātis *f*
старажытны antīquus, a, um
стараннасць studium, i *n*
статуя statua, ae *f*
страла sagitta, ae *f*
страх metus, ūs *m*
супраць contra (+ *acc.*)
суцяшаць con-sōlor, 1
сцяна murus, i *m*
сын filius, i *m*
сябар amīcus, i *m*
сябе sui (§ 33)
сяброўка amīca, ae *f*

Тт

талент ingenium, i *n*
Тацыт Tacĭtus, i *m*
твой tuus, a, um
твор opus, ĕris *n*
той is, ea, id (§ 36)
толькі modo; не толькі… але і – non solum… sed etiam
траянец Trojānus, i *m*
Троя Troja, ae *f*
тры tres, tria (§ 45)
трыццаць triginta
Тулія Tullia, ae *f*
турботы cura, ae *f*

ты tu (§ 32)
тыран tyrannus, i *m*

Уу

у in (*куды?* + *acc.*; *дзе?* + *abl.*); (*у каго?*) apud (+ *acc.*)
у гонар a (ab) (+ *abl.*)
уброд vado
увесь omnis, e (*усялякі*); totus, a, um (*цэлы*; § 43)
увечары vespĕre
удзень luce
узімку hiĕme
узнімаць крык clango, – , – , 3
узыходзіць a-scendo, scendi, scensum, 3
умацоўваць firmo, 1
упрыгожваць orno, 1
урач medĭcus, i *m*
усклікаць ex-clāmo, 1
ухваляць probo, 1
уцякаць fŭgio, fūgi, fugĭtum, 3
учынак facĭnus, ŏris *n*
ушаноўваць in magno honōre habeo (habeo, ui, ĭtum, 2)

Фф

Фемістокл Themistŏcles, is *m*
Фівы Thebae, ārum *f*, *pl. t.*
філосаф philosŏphus, i *m*
фінікійцы Poeni, ōrum *m*, *pl. t.*

Хх

хацець volo, volui, – , velle (§ 79, п. 2)
хваліць laudo, 1
хварэць aegrōto, 1
хоць etsi
хто quis (§ 40); qui, quae (*які*, *якая*; § 40)
хутка brevi tempŏre

Цц

цела corpus, ŏris *n*
цемра tenĕbrae, ārum *f*, *pl. t.*
ці -ne (*постпазітыўна*)
Цыцэрон Cicĕro, ōnis *m*
Цэзар Caesar, ăris *m*
цяжкі diffĭcĭlis, e

Чч

чалавек vir, viri *m*; homo, ĭnis *m*
чалавечы humānus, a, um
час tempus, ŏris *n*
часам interdum
часта saepe
часцей saepius
чатыры quattuor
чым quam
чытаць lego, legi, lectum, 3

Шш

шкодзіць ob-sum, ob-fui, – , obesse (§ 79, п. 1)
школа schola, ae *f*
шлях via, ae *f*
шматлікі multus, a, um
шосты sextus, a, um
што (*займеннік*) quid (§ 40); (*якое*) quod (§ 40)
што (*злучнік*) quod

шчасліва felicĭter
шчаслівы felix, īcis

Юю

Юлія Julia, ae *f*
юнак juvĕnis, is *m*

Яя

я ego
які qui, quae, quod (§ 39)
які-небудзь alĭqui, alĭqua, alĭquod (§ 41)
Ясон Iāson, ŏnis *m*
яшчэ jam

ЗМЕСТ

СЛОВАЎТВАРЭННЕ

СІНТАКСІС

ДАДАТКІ

ПРАКТЫЧНАЯ ЧАСТКА

ХРЭСТАМАТЫЯ

Н а в о к л а д ц ы: Адна са старажытных еўрапейскіх бібліятэк у швейцарскім г. Сан-Гален (А. Нікалайчак «Лацінская мова ў культуры польскай», 1999).

Н а ф о р з а ц а х: 1-м – генеалагічнае дрэва індаеўрапейскіх моў (Ф. Фолсам «Кніга пра мову», 1977), 2-м – карта Рымскай імперыі (Х. Хальдэрман і Х. Баўмгартэн «Ianua nova», 1977).

Вучэбнае выданне

Шаўчэнка Галіна Іванаўна
Гарнік Антаніна Васільеўна
Тананушка Кір Аляксеевіч

ЛАЦІНСКАЯ МОВА

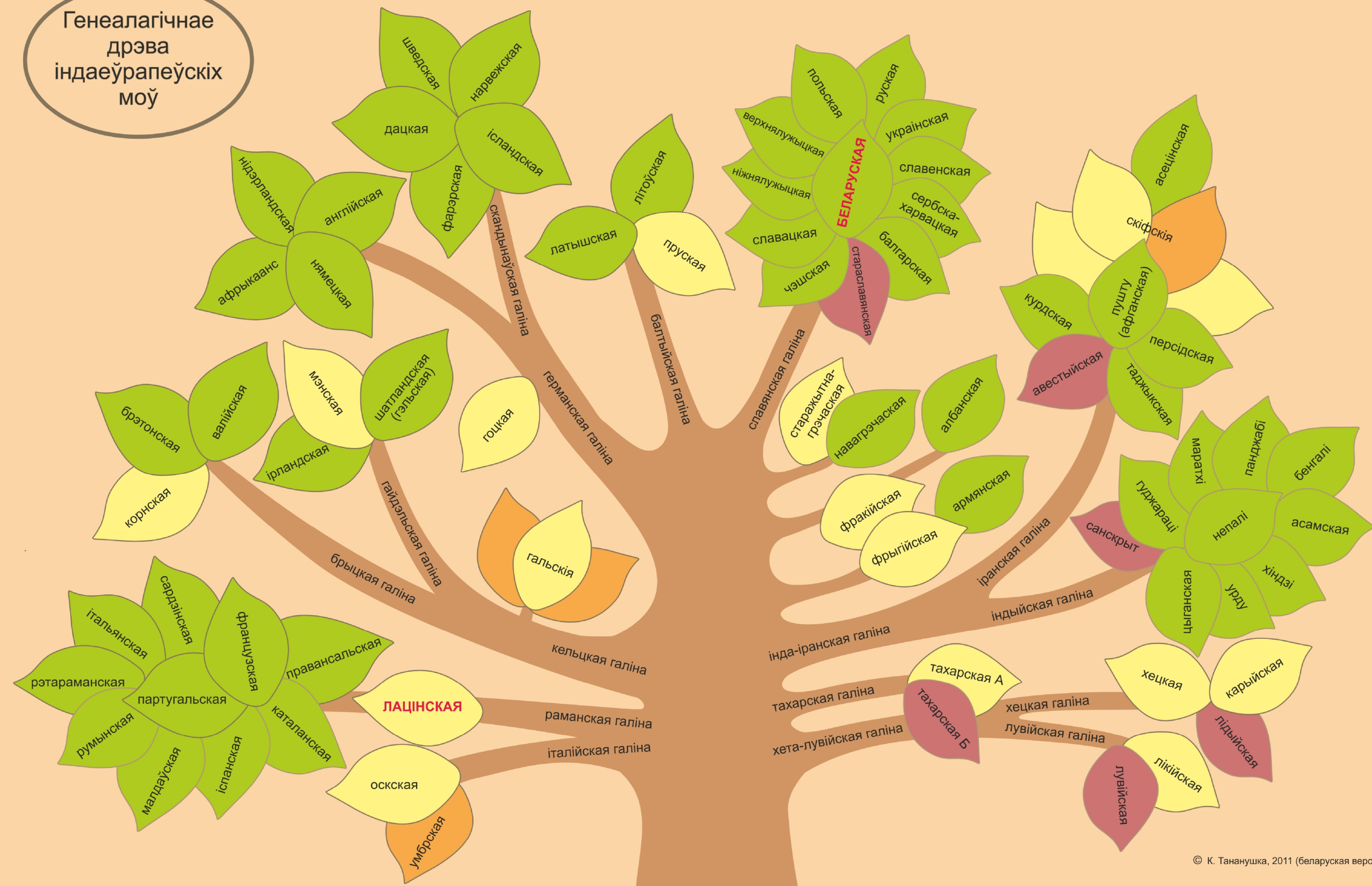
Вучэбны дапаможнік

Рэдактар *А. А. Федасеева*
Мастак вокладкі *Т. Ю. Таран*
Тэхнічны рэдактар *Т. К. Рамановіч*
Камп'ютарная вёрстка *Л. Л. Мацюшонак*
Карэктар *В. І. Багдановіч*

Падпісана да друку 25.11.2011. Фармат 60×84/16. Папера афсетная.
Друк афсетны. Ум. друк. арк. 19,99. Ул.-выд. арк. 21,62. Тыраж 200 экз. Заказ 55.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт.
ЛВ № 02330/0494425 ад 08.04.2009.
Пр. Незалежнасці, 4, 220030, Мінск.

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства
«Выдавецкі цэнтр Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта».
ЛП № 02330/0494178 ад 03.04.2009.
Вул. Чырвонаармейская, 6, 220030, Мінск.

Генеалагічнае дрэва індаеўрапеўскіх моў
шведская
нарвежская
дацкая
ісландская
фарэрская
нідэрландская
англійская
афрыкаанс
нямецкая
скандынаўская галіна
лігоўская
латышская
пруская
балтыйская галіна
польская
руская
верхнялужыцкая
украінская
ніжнялужыцкая
БЕЛАРУСКАЯ
славенская
сербска-харвацкая
славацкая
балгарская
чэшская
старaславянская
славянская галіна
асецінская
скіфскія
курдская
пушту (афганская)
персідская
авестыйская
таджыкская
брэтонская
валійская
мэнская
шатландская (гэльская)
ірландская
корнская
гоцкая
германская галіна
старажытна-грэчаская
навагрэчаская
албанская
армянская
фракійская
фрыгійская
маратхі
панджабі
бенгалі
гуджараці
санскрыт
непалі
асамская
цыганская
урду
хіндзі
гайдэльская галіна
брыцкая галіна
гальскія
іранская галіна
індыйская галіна
сардзінская
італьянская
французская
правансальская
рэтараманская
партугальская
румынская
каталанская
малдаўская
іспанская
кельцкая галіна
ЛАЦІНСКАЯ
раманская галіна
оскская
умбрская
італійская галіна
інда-іранская галіна
тахарская А
тахарская галіна
тахарская Б
хецкая
карыйская
хецкая галіна
лувійская галіна
хета-лувійская галіна
лідыйская
лікійская
лувійская
© К. Тананушка, 2011 (беларуская версія)